

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต
วิชาแกนพระพุทธศาสนา

เอกสารประกอบการสอนรายวิชา
รหัส ๐๐๐ ๑๔๗

พระไตรปิฎกศึกษา Tipitaka Studies

โครงการผลิตและพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนา
กองวิชาการ และสำนักหอสมุดและเทคโนโลยีสารสนเทศ

พระไตรปิฎกศึกษา (Tipitaka Studies)

ผู้แต่ง : คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บรรณาธิการ : ผศ.ดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย และคณะ

ผู้ทรงคุณวุฒิร่วมผลิต : รศ.ชูขณะ รุ่งปัจฉิม, อาจารย์นิทัศน์ วีระโพธิ์ประสิทธิ์

ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ : ผศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร

ศิลปะและจัดรูปเล่ม : นางลักษณ์พสุกานต์ สุขพินิจ

พิสูจน์อักษร : นายสุชนา ศิริธัญกร

ออกแบบปก : นายอภิภู พัฒน์จันทร์

พิมพ์ครั้งที่ ๔ : มิถุนายน ๒๕๕๕ จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๕ : มิถุนายน ๒๕๕๖ จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๖ : มิถุนายน ๒๕๕๘

จำนวนพิมพ์ : ๒,๐๐๐ เล่ม

ลิขสิทธิ์ : ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ห้ามการลอกเลียนไม่ว่าส่วนใดๆ ของหนังสือเล่มนี้
นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระไตรปิฎกศึกษา. – กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552.

250 หน้า

1. พระไตรปิฎก I. ชื่อเรื่อง.

294.318

ISBN : 978-974-364-855-7

จัดพิมพ์โดย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๑๗๐

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๑ – ๑๗ ถนนมหาราช เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๒๒๑-๘๘๙๒, ๐-๒๖๒๓-๕๖๒๓

โทรสาร ๐-๒๖๒๓-๕๖๒๓ E-mail : mcuprint@hotmail.com

คำปรารภ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีโครงการผลิตและพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัย ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาเนื้อหารายวิชาในหมวดวิชาศึกษาทั่วไปและวิชาแกนพระพุทธศาสนา ให้เป็นที่ยอมรับและใช้ร่วมกันได้ พัฒนารูปแบบของหนังสือ และตำราให้มีเอกลักษณ์ร่วมกัน สวยงาม คงทน น่าสนใจต่อการศึกษาค้นคว้า มีเนื้อหาสาระไปพัฒนาสื่อการศึกษาและเผยแพร่ในรูปแบบต่างๆ ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ระบบคลังข้อสอบ พัฒนาคู่มือและผลงานด้านวิชาการของมหาวิทยาลัยให้แพร่หลาย และเป็นเวทีเสนอผลงานทางวิชาการของคณาจารย์ของมหาวิทยาลัย

โครงการนี้เกิดขึ้นมาได้จากความร่วมมือร่วมใจกันของคณาจารย์มหาวิทยาลัย จากทุกส่วนงาน ทั้งส่วนกลาง วิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ ห้องเรียน หน่วยวิทยบริการ ร่วมกันพัฒนาเอกสารการสอนหรือตำราในหมวดวิชาศึกษาทั่วไปและวิชาแกนพระพุทธศาสนา ด้วยวิริยะอุตสาหะ แรงกล้า พัฒนางานให้มีเนื้อหาสาระถูกต้อง เียบพร้อมด้วยอรรถและพยัญชนะ เป็นที่ยอมรับของสังคม

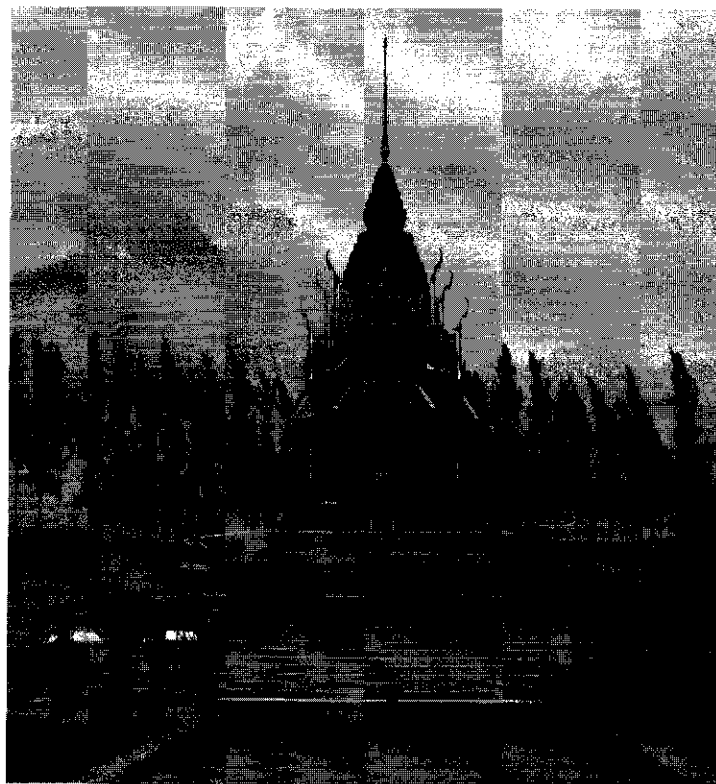
หนังสือพระไตรปิฎกศึกษาเล่มนี้ มีเนื้อหาสาระแบ่งเป็น ๙ บท มุ่งหมายให้ศึกษาเกี่ยวกับกำเนิดความเป็นมาและพัฒนาการของคัมภีร์พระไตรปิฎก การจำแนกโครงสร้างและเนื้อหาสาระพระไตรปิฎก คำอธิบายพระไตรปิฎกโดยย่อของพระอรรถกถาจารย์ การรักษา สืบทอดพระไตรปิฎก ลำดับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ความเป็นมาของพระไตรปิฎกในประเทศไทย พระไตรปิฎกนานาชาติ พระไตรปิฎกกับศาสตร์สมัยใหม่ รวมถึงประโยชน์จากการศึกษาพระไตรปิฎก เนื้อหาสาระปรากฏแจ่มแจ้งแล้วในเล่มนี้

ขออนุโมทนาขอบคุณคณะกรรมการโครงการผลิตและพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนา คณาจารย์และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยทุกท่าน ที่ได้เสียสละเวลาพัฒนาเนื้อหาวิชาเล่มนี้ให้เกิดมีขึ้น อันจะเป็นสมบัติของมหาวิทยาลัยสืบไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้คงอำนวยประโยชน์เชิงวิชาการด้านพระพุทธศาสนาแก่คณาจารย์ นิสิต นักศึกษา และประชาชนผู้สนใจตลอดไป

(พระธรรมโกศาจารย์)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำนำ

หนังสือเล่มนี้ ได้พัฒนาขึ้นตามโครงการผลิตและพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนา ปีงบประมาณ พ.ศ.๒๕๕๑ ของสำนักหอสมุดและเทคโนโลยีสารสนเทศร่วมกับกองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้ (๑) เพื่อพัฒนาเนื้อหารายวิชาในหมวดวิชาศึกษาทั่วไปและหมวดวิชาแกนพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต ให้เป็นที่ยอมรับและใช้ร่วมกันได้ทุกคณะ วิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ ห้องเรียน หน่วยวิทยบริการ และสถาบันสมทบ (๒) เพื่อพัฒนารูปแบบเอกสารประกอบการสอน หนังสือ ตำรา ให้มีเอกลักษณ์ร่วมกัน ทั้งมีความคงทน สวยงาม น่าสนใจต่อการศึกษาค้นคว้า (๓) เพื่อนำเนื้อหาสาระไปพัฒนาสื่อการศึกษาและเผยแพร่ในรูปแบบต่างๆ ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ และระบบคลังข้อสอบ (๔) เพื่อเสริมสร้างทักษะคุณาจารย์ในการสร้างผลงานทางวิชาการอย่างมีคุณภาพ รองรับการแข่งขันคุณภาพการศึกษาของมหาวิทยาลัย และเป็นที่ยอมรับทั่วไปในประเทศและระดับสากล

พระไตรปิฎกศึกษา เป็นวิชาหนึ่งในหมวดวิชาแกนพระพุทธศาสนา ที่กำหนดให้ศึกษากำเนิด ความเป็นมา และพัฒนาการของคัมภีร์พระไตรปิฎก การจำแนกโครงสร้างและเนื้อหาสาระพระไตรปิฎก คำอธิบายโดยย่อของพระอรธกถาจารย์ การรักษาสืบทอดโดยมุขปาฐะ และลายลักษณ์อักษร ลำดับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ความเป็นมาของพระไตรปิฎกในประเทศไทยและประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษาพระไตรปิฎก ซึ่งมีรายละเอียดที่คณะผู้เขียนได้นำเสนอไว้แล้วในบทต่างๆ

คณะผู้เขียนหวังว่า หนังสือเล่มนี้จะยังประโยชน์ต่างๆ ให้เกิดขึ้นกับผู้เกี่ยวข้อง ตามวัตถุประสงค์ของโครงการพอสมควรจึงขอขอบคุณทุกท่านที่ได้มีส่วนร่วมทำหนังสือเล่มนี้ให้สำเร็จสมบูรณ์เป็นรูปเล่ม อนึ่ง หากมีข้อบกพร่องผิดพลาดประการใดเกิดขึ้นในส่วนต่างๆ ของหนังสือ ต้องขออภัยมา ณ โอกาสนี้ด้วย

คณะกรรมการพัฒนาเนื้อหาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา

ตุลาคม ๒๕๕๒

(๖)

**รายนามคณะกรรมการโครงการผลิตและพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศ
เพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีงบประมาณ ๒๕๕๑**

คณะกรรมการดำเนินโครงการ ที่ปรึกษา พระธรรมโกศาจารย์, ศ.ดร. ประธานกรรมการ พระศรีคัมภีรญาณ, รศ.ดร. รองประธานกรรมการ พระมหาเจิม สุวโจ กรรมการ พระครูบวรสิกขการ พระมหาวรชัย ติสฺสเทโว พระมหาสหัส จิตฺตสโร พระมหาประยูร อีรวโส พระครูปริยัติกิตติธารัง ผศ.ดร. พระมหาสุทัศน์ ติสฺสรวาท พระเทวา รตนโชโต พระมหาชำนาญ มหาชาโน พระมหาศรี ปญฺญาสิริ พระมหาบุญมา จิตฺตมโน พระมหาสาธิต สาธิต นายคำพันธ์ วงศ์เสนห์ นายธนาชัย บุรณะวัฒนากุล นายรัฐพล เย็นใจมา นายประสิทธิ์ กล่อกระโทก เลขานุการและผู้ช่วยเลขานุการ พระมหาศรีทนต์ สมจาโร พระมหาวิรพงษ์ วีรวโส พระสงัด ชยาภินนุโท นายเกษม แสงนนท์ นายกิตติศักดิ์ ณ สงขลา นายประเสริฐ คำนวล นายวิฑิต มงคลวีระขจร นางสาวอนันทยั บัญทัน	คณะกรรมการผลิตและบริหารรายวิชา “พระไตรปิฎกศึกษา” ประธานกรรมการ พระศรีสุธรรมมุนี รองประธานกรรมการ พระครูวรเขตคณาภิรักษ์ กรรมการ พระครูสิริปริยัตยานุกิจ พระมหาโยธิน โยธโก พระมหาวิจิต อีรวโส พระมหาศิริวัฒน์ สิริวัฒนโน, ดร. นายเกรียงศักดิ์ ฟองคำ ดร.ใจ บุญชัยมิ่ง นายช่วงวิทย์ สิงห์มอ นายไพรินทร์ ณ วันนา เลขานุการ นายโสภณ คงแสง คณะบรรณาธิการ ผศ.ดร. สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย นายอดุลย์ คนแรง นายณัฐพล ลีกลิงก์แก้ว นายอานนท์ เมธีวรฉัตร ผู้ร่วมผลิต รศ.ชัชณะ รุ่งปัจฉิม นายนิทัศน์ วีระโพธิ์ประสิทธิ์ นางสาวอมรลักษณ์ วิตต์
---	--

สารบัญ

คำปรารภ	(๓)
คำนำ	(๕)
รายนามคณะกรรมการโครงการผลิต และพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนา	(๖)
บทที่ ๑ ความเป็นมา และพัฒนาการของพระไตรปิฎก	๑
๑.๑ ความนำ	๒
๑.๒ กำเนิดและความเป็นมาของพระไตรปิฎก	๓
๑.๓ พัฒนาการของพระไตรปิฎก	๑๐
สรุปท้ายบท	๑๕
คำถามท้ายบท	๑๗
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๘
บทที่ ๒ โครงสร้างและเนื้อหาสาระพระไตรปิฎก	๑๙
๒.๑ ความนำ	๒๐
๒.๒ โครงสร้างพระไตรปิฎก	๒๑
๒.๓ โครงสร้างและเนื้อหาพระวินัยปิฎก	๒๕
๒.๓ โครงสร้างและเนื้อหาพระสุตตันตปิฎก	๒๖
๒.๔ โครงสร้างและเนื้อหาพระอภิธรรมปิฎก	๓๒
สรุปท้ายบท	๓๕
คำถามท้ายบท	๓๗
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๓๘

บทที่ ๓ คำอธิบายพระไตรปิฎกโดยย่อของพระอรรถกถาจารย์	๓๙
๓.๑ ความนำ	๔๐
๓.๒ คำอธิบายพระวินัยปิฎก	๔๘
๓.๓ คำอธิบายพระสุตตันตปิฎก	๕๓
๓.๔ คำอธิบายพระอภิธรรมปิฎก	๕๕
สรุปท้ายบท	๕๖
คำถามท้ายบท	๕๙
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๖๐
บทที่ ๔ การรักษาสืบทอดพระไตรปิฎก	๖๑
๔.๑ ความนำ	๖๒
๔.๒ ระบบการรักษาสืบทอดโดยมุขปาฐะ	๖๒
๔.๓ ระบบการรักษาสืบทอดโดยลายลักษณ์อักษร	๗๒
สรุปท้ายบท	๗๕
คำถามท้ายบท	๗๖
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๗๗
บทที่ ๕ ลำดับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา	๗๙
๕.๑ ความนำ	๘๐
๕.๒ คัมภีร์พระไตรปิฎก	๘๐
๕.๓ คัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับพระไตรปิฎก	๘๓
สรุปท้ายบท	๑๐๕
คำถามท้ายบท	๑๐๗
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๐๘

บทที่ ๖	ความเป็นมาของพระไตรปิฎกในประเทศไทย	๑๐๙
๖.๑	ความนำ	๑๑๐
๖.๒	การสังคายนาพระไตรปิฎกในประเทศไทย	๑๑๐
	สรุปท้ายบท	๑๒๕
	คำถามท้ายบท	๑๒๗
	เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๒๘
บทที่ ๗	พระไตรปิฎกนานาชาติ	๑๒๙
๗.๑	ความนำ	๑๓๐
๗.๒	กลุ่มจารึกด้วยอักษรตะวันตก	๑๓๒
๗.๓	กลุ่มจารึกด้วยอักษรตะวันออก	๑๕๓
	สรุปท้ายบท	๑๖๑
	คำถามท้ายบท	๑๖๔
	เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๖๕
บทที่ ๘	พระไตรปิฎกกับศาสตร์สมัยใหม่	๑๖๗
๘.๑	ความนำ	๑๖๘
๘.๒	พระไตรปิฎกกับมนุษยศาสตร์	๑๗๓
๘.๓	พระไตรปิฎกกับวิทยาศาสตร์	๑๘๓
๘.๔	พระไตรปิฎกกับสังคมศาสตร์	๒๑๐
	สรุปท้ายบท	๒๑๕
	คำถามท้ายบท	๒๑๗
	เอกสารอ้างอิงประจำบท	๒๑๘
บทที่ ๙	ประโยชน์จากการศึกษาพระไตรปิฎก	๒๑๙
๙.๑	ความนำ	๒๒๐
๙.๒	ประโยชน์ตน	๒๒๒

(๑๐)

๙.๓ ประโยชน์สังคม	๒๒๙
สรุปท้ายบท	๒๓๗
คำถามท้ายบท	๒๓๙
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๒๔๐
ภาคผนวก : ประมวลรายวิชาและแผนการสอน	๒๔๑
คณะกรรมการผู้พัฒนาเนื้อหารายวิชาพระไตรปิฎกศึกษา	๒๔๗

บทที่ ๑

ความเป็นมาและพัฒนากาของพระไตรปิฎก

อาจารย์ณัฐพล ลีกลิงห์แก้ว

อาจารย์ไพรินทร์ ณ วันนา

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. บอกความเป็นมาของพระไตรปิฎกได้
๒. อธิบายความหมาย ความสำคัญของพระไตรปิฎกได้
๓. อภิปรายพัฒนากาของพระไตรปิฎกได้

ขอบายเนื้อหา

- ความนำ
- กำเนิดและความเป็นมาของพระไตรปิฎก
- พัฒนากาของพระไตรปิฎก

๑.๑ ความนำ

ประเทศไทยมีการนับถือพระพุทธศาสนามาเป็นเวลานาน โดยเป็นสถาบันหลักและเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทย เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของคนไทยมาเป็นเวลานาน ซึ่งหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นมุ่งส่งเสริมให้มีการคิดอย่างมีเหตุมีผลและอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

ศาสนาทุกศาสนาต่างก็มีคัมภีร์หรือตำราทางศาสนาเป็นหลักในการสั่งสอน แม้เดิมจะมีได้มีการขีดเขียนบันทึกไว้เป็นตำราหรือลายลักษณ์อักษรก็ตาม แต่เมื่อมนุษย์มีพัฒนาการรู้จักใช้ตัวหนังสือ ก็ได้มีการเขียน การจารึกคำสอนในศาสนานั้นๆ ไว้ เมื่อโลกเจริญขึ้นก็ได้มีการพิมพ์ไว้อย่างเป็นระบบ เป็นหมวดหมู่ หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาที่เรียกว่าพระไตรปิฎกก็เช่นเดียวกันได้มีการจัดพิมพ์และบันทึกไว้อย่างมากมาย เพื่อเป็นการสะดวกในการรักษาหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา และการจารึกหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ยังไม่ได้หยุดอยู่เพียงเท่านี้

ปัจจุบันมีการจัดทำพระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์ขึ้น และคาดว่าในอนาคตอันใกล้นี้ จะมีการสร้างสรรค์และพัฒนาการต่อไปอีกคำสอนพระพุทธศาสนาที่สำคัญอันเป็นหลักได้แก่ พระไตรปิฎก และคัมภีร์อธิบายได้แก่ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส รวมถึงคัมภีร์บริวารอื่นๆ ที่โบราณจารย์ได้รจนาไว้เป็นประโยชน์ต่อการเข้าถึงแก่นคำสอนในพระพุทธศาสนา หลักธรรมคำสอนเหล่านั้นได้รับการถ่ายทอดปลูกฝัง ชัดเจนอุปนิสัยจิตใจและความรู้สึกนึกคิดของชาวพุทธมาโดยตลอด หากต้องการศึกษาถึงกำเนิดและพัฒนาการของคัมภีร์พระไตรปิฎก ให้เกิดความเข้าใจอย่างกระจ่าง ควรศึกษาประวัติของพระพุทธเจ้าก่อนเพื่อความสมบูรณ์ของเนื้อหาต่อไป

๑.๒ กำเนิดและความเป็นมาของพระไตรปิฎก

๑.๒.๑ กำเนิดพระพุทธเจ้า

พระราชกุมารองค์หนึ่งประสูติ^๑ ในสกุลกษัตริย์ศากยะโคตรมโคตรเป็นพระโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะกับพระนางสิริมหามายาแห่งกรุงกบิลพัสดุ์ เมื่อประสูติได้ ๕ วัน พระราชบิดาทรงโปรดให้ประชุมพระญาติวงศ์และเสนาอำมาตย์ทั้งหลาย และได้เชิญพราหมณ์ ๑๐๘ คน มาฉันโภชนาหารในวัง แล้วทำมงคลรับพระลักษณะและขนานพระนามว่า “สิทธัตถกุมาร”^๒ พร้อมทั้งมีการพยากรณ์พระลักษณะของพระกุมารด้วย พราหมณ์ทั้ง ๑๐๘ คน ส่วนใหญ่มาในฐานะคล้ายกับพระอันดบิ^๓ พราหมณ์ ๘ คนเท่านั้นที่ทำหน้าที่ทำนายลักษณะจริงๆ และได้พยากรณ์แตกต่างกันไปเป็นสองกลุ่ม คือ พราหมณ์ ๗ คน ได้ทำนายเป็นเงื่อนไขว่า ถ้าเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จอยู่ครองราชสมบัติ จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ทรงมีพระบรมเดชานุภาพมาก แต่ถ้าเสด็จออกผนวชจักได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นศาสดาเอกของโลก

มีเพียงโกณฑัญญะพราหมณ์หนุ่มอายุเยาว์คนเดียวที่พยากรณ์อย่างเด็ดเดี่ยวว่า พระราชกุมารจักเสด็จออกผนวชและได้บรรลุเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างแน่นอน โกณฑัญญะพราหมณ์หนุ่มนี้ต่อมาได้เป็นหัวหน้าพราหมณ์หนุ่มรุ่นหลานอีก ๔ คน ที่เรียกกันว่า ปัญจวัคคีย์ ทั้ง ๕ พากันบวชตามพระพุทธเจ้า ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ผู้เป็นพุทธสาวกองค์แรกในโลก และได้รับขนานพระนามใหม่ว่า พระอัญญาโกณฑัญญะ ส่วนพราหมณ์ที่เหลืออีก ๗ คนนั้น ไม่ได้บวชตาม เพราะมีความซามากอยู่ไม่ทันพระพุทธเจ้าเสด็จออกผนวช^๔

^๑ ประสูติเมื่อวันศุกร์ เพ็ญเดือนวิสาขะ ปีกจอ ก่อนพุทธศก ๘๐ ปี เวลาสายใกล้เที่ยง (ทรงถือปฏิสนธิเมื่อวันพฤหัสบดี เพ็ญเดือนอาสาฬหะ ปีระกา ก่อนพุทธศก ๘๐ ปี) อ้างใน สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **พุทธประวัติ (เล่ม ๑)**, พิมพ์ครั้งที่ ๕๓, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๕-๑๖.

^๒ สิทธัตถะ แปลว่า มีความต้องการสำเร็จ น่าจะหมายความว่า ได้พระโอรสเป็นองค์แรกสมหวัง แต่พระอรรถกถาจารย์แก้ความว่า บริบูรณ์ จะต้องการอะไรได้หมด. อ้างใน เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๘.

^๓ นิตย สัมมาพันธ์, รศ. **การบริหารเชิงพุทธ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮ้าส์, ๒๕๒๙), หน้า ๕.

^๔ เหม เวชกร, **ภาพพระปฐมสมโพธิ** (พิมพ์เป็นที่ระลึกในการฉาปนกิจศพนางนิเพทย์ นิตยวรรค์ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส ๒๙ พ.ค. ๒๕๑๘). อ้างใน มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๕.

พระองค์เสด็จออกผนวชเมื่อพระชนมายุ ๒๙ พรรษา ได้เสด็จไปเรียนวิชาอยู่ในสำนักของ ๒ ตาปสคือ อาฬารดาบส กาลามโคตร และอุทกดาบส รามบุตร ศึกษาวิชาจนจบแล้ว ได้พิจารณาเห็นว่าลัทธินี้มีใช้ทางแห่งสัมมาสัมโพธิญาณ จึงเสด็จออกไปประทับ ณ ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาทรมานพระวรกายอยู่ ณ ที่นั้น ภายหลังทรงเห็นว่าการทำทุกรกิริยาไม่ใช่ทางตรัสรู้จึงทรงกลับเสวยพระกระยาหารดังเดิมและเริ่มตั้งพระทัยบำเพ็ญเพียรปฏิบัติทางจิต จนในที่สุดได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ เป็น “พระสัมมาสัมพุทธเจ้า” ในปีที ๖ นับแต่ผนวช ในราตรีแห่งวันวิสาขปุณณมี วันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ณ ใต้ร่มแห่งไม้อ้อสัตตผกฤกษ์ ก่อนพุทธศก ๔๕ ปี

๑.๒.๒ กำเนิดพระธรรม

หลังตรัสรู้แล้ว พระพุทธเจ้าได้ประทับเสวยวิมุตติสุข ณ คเวन्दวโพธิ์ และบริเวณโดยรอบเป็นเวลา ๗ สัปดาห์ (๔๙ วัน)

เริ่มแรกพระองค์ทรงมีพระดำริจะไม่แสดงธรรมโปรดสัตว์โลก^๕ เพราะทรงพิจารณาเห็นว่า ปฏิจจสมุปบาทธรรมเป็นธรรมที่ลึกซึ้งเห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก ยากที่คนมีกิเลสตัณหา มากจะรู้ถึงเข้าใจได้ เป็นภูมิธรรมสำหรับผู้เป็นบัณฑิตโดยเฉพาะ

แต่เพราะทรงเห็นด้วยกับคำกราบทูลอาราธนาของสหมันตีพรหมประกอบกับที่พระองค์ทรงมีพระมหากรุณาในหมู่สัตว์ จึงทรงพิจารณาเปรียบเทียบอุปนิสัยของเหล่าสัตว์กับดอกบัวที่เกิดเจริญงอกงามอยู่ในน้ำ บางดอกยังจมอยู่ในน้ำ บางดอกอยู่เสมอน้ำ บางดอกขึ้นพ้นน้ำ เหล่าสัตว์ที่มีกิเลสมากเปรียบได้กับดอกบัวที่ยังจมอยู่ในน้ำ เหล่าสัตว์ที่มีกิเลสเบาบางเปรียบได้กับดอกบัวที่อยู่เสมอน้ำ เหล่าสัตว์ที่มีกิเลสน้อย พร้อมทั้งจะตรัสรู้เปรียบได้กับดอกบัวที่ขึ้นพ้นน้ำแล้วพร้อมจะบาน^๖

นอกจากบัวจมอยู่ในน้ำ บัวอยู่เสมอน้ำ บัวพ้นน้ำ ๓ พวกเหล่านี้แล้ว อรรถกถาได้กล่าวถึงบัวอีกจำพวกหนึ่งคือบัวที่มีรอยังไม่พ้นน้ำเป็นรักษาของปลาและเต่า จัดเป็นบัวจำพวกที่ ๔ ซึ่งมีได้ยกขึ้นสู่บาสิ แล้วแบ่งบุคคลเป็น ๔ เหล่า^๗ คือ (๑) อุกมภูติญญ (๒) วิปจิตญญ

^๕ วิ.ม. (ไทย) ๔/๗/๑๑-๑๒.

^๖ วิ.ม. (ไทย) ๔/บทนำ [๑๖].

^๗ อจ.จุฑก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๒๐๒, อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๐/๑๔๒, ๑๔๘-๑๕๑/๑๘๖-๑๘๗.

(๓) เนยยะ (๔) ปทปรมะ แล้วเปรียบอุคฆฏิตัญญุเป็นเหมือนบัวพ่นน้ำ ที่พุดต้องแสงอาทิตย์ แล้วก็บานในวันนี้ เปรียบวิปจิตัญญุเป็นเหมือนบัวอยู่เสมอน้ำที่จะบานในวันรุ่งขึ้น เปรียบเนยยะเป็นเหมือนบัวจมอยู่ในน้ำที่จะขึ้นมาบานในวันที่ ๓ ส่วนปทปรมะเปรียบเหมือนบัวที่มีโรค ยังไม่พ่นน้ำ ไม่มีโอกาสขึ้นมาบาน เป็นภิกษุของปลาและเต่า^๘

จากนั้นพระพุทธเจ้าได้ทรงพิจารณาบุคคลที่ควรที่จะแสดงธรรมให้ฟัง (เป็นคนแรก) ทรงนึกถึง ๒ พระดาบสผู้เคยเป็นอาจารย์สอนในสมัยที่ทรงแสวงหาโมกขธรรม คือ อาฬารดาบส กาลามโคตร และอุททกดาบส รามบุตร แต่ก็ทราบว่าอาจารย์ทั้ง ๒ ได้เสียชีวิตไปแล้ว

พระองค์จึงทรงนึกถึงปัญจวัคคีย์ผู้เคยเฝ้าอุปฐากรับใช้ จึงเสด็จตรงไปยังป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสีทันที ทรงทำให้ปัญจวัคคีย์ยินยอมแล้วทรงแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตร^๙ มีใจความโดยย่อว่า “ภิกษุทั้งหลาย ที่สุด ๒ อย่างนี้ บรรพชิตไม่พึงเสพ กล่าวคือ

๑. กามสุขัลลิกานุโยค หมายถึงการหมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุขในกามทั้งหลายเป็นธรรมอันทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์

๒. อตตคิลมถานุโยค หมายถึงการประกอบความลำบากเดือดร้อนแก่ตนเป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์

ภิกษุทั้งหลาย มัชฌิมาปฏิปทาไม่เอียงเข้าใกล้ที่สุด ๒ อย่างนั้น ตถาคตได้ตรัสรู้อันเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักขุ^{๑๐} ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้อยิ่ง เพื่อความตรัสรู้เพื่อพระนิพพาน...”^{๑๑}

ต่อจากนั้นได้ทรงแสดงอนัตตลักขณสูตรโปรดปัญจวัคคีย์ จนได้บรรลุธรรม ทูลขออุปสมบท ทรงแสดงอนุปพพิกขาและสามุกกัณฐิกธรรมเทศนา (อริยสัจ ๔) โปรดยสกุลบุตร และครอบครัวพร้อมสหายของพระยสกุลบุตร ทรงส่งพระอรหันตสาวกไปประกาศพระศาสนา แม้พระองค์เองก็เสด็จไปตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ทรงแสดงอาทิตตปริยายสูตรโปรดชฎิล ๓ พี่น้อง ทรงแสดงอนุปพพิกขาและสามุกกัณฐิกธรรมเทศนาโปรดพระเจ้าพิมพิสารและบริวารจำนวน

^๘ วิ.ม. (ไทย) ๔/๙/๑๔ (เชิงอรรถ).

^๙ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๗๒-๕๙๘, ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๓๗/๕๐๑-๕๐๖.

^{๑๐} จักขุ ในที่นี้หมายถึงปัญญาจักขุ (วิ.อ. (ไทย) ๓/๑๓/๒๕).

^{๑๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๐.

๑๒ นหุต (๑๒๐,๐๐๐ คน) ต่อมาทรงอนุญาตให้พระสาวกเป็นพระอุปัชฌาย์ให้กุลบุตรผู้มีศรัทธา บรรพชาอุปสมบท

๑.๒.๓ กำเนิดพระวินัย

พระพุทธเจ้าประทับ ณ เขตเมืองเวรัญชา ในพรรษาที่ ๑๒^{๑๒} พระสารีบุตรทูลถามถึง เหตุที่ทำให้พรหมจรรย์ (พระพุทธานุสสา) ดำรงอยู่นานและไม่นาน

พระพุทธเจ้าตรัสถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้พรหมจรรย์ (พระพุทธานุสสา) ดำรงอยู่ได้นานและ ไม่ได้นาน สรุปได้ดังนี้

๑) เหตุทำให้พรหมจรรย์ดำรงอยู่ไม่ได้นาน^{๑๓}

(๑) ศาสดาไม่ทรงแสดงธรรมโดยพิสดารแก่สาวก สุตตะ เคยยะ เวຍยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาดก อัပ္ပุตตธรรม เวทลละ (นวัคคัตถุศาสน์ ๙ ประการ) ของพระองค์ จึงมีน้อย

(๒) มิได้ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แก่สาวก

(๓) ไม่มีการแสดงปาติโมกข์

เมื่อไม่มีพระพุทธเจ้าและสาวกผู้ตรัสรู้ตามแล้ว สาวกชั้นหลังๆ ไม่สามารถรักษาพรหมจรรย์ (พระพุทธานุสสา) ไว้ได้ ทำให้พรหมจรรย์สูญสิ้นไปโดยเร็วพลัน

ศาสนาของพระพุทธเจ้าที่ดำรงอยู่ได้ไม่นาน ได้แก่ ศาสนาของพระพุทธเจ้าวิปัสสี ศาสนาของพระพุทธเจ้าสิขี ศาสนาของพระพุทธเจ้าเวสสภู

๒) เหตุทำให้พรหมจรรย์ดำรงอยู่ได้นาน^{๑๔}

(๑) ศาสดาไม่ทรงผ่อนคลายที่จะแสดงธรรมโดยพิสดารแก่สาวก

(๒) ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แก่สาวก

(๓) มีการแสดงปาติโมกข์

^{๑๒} วิ.ม. (ไทย) ๑/บทนำ [๗].

^{๑๓} วิ.ม. (ไทย) ๑/๑๙/๑๑-๑๒.

^{๑๔} วิ.ม. (ไทย) ๑/๒๐/๑๒.

เมื่อไม่มีพระพุทธเจ้าและสาวกผู้ตรัสรู้ตามแล้ว สาวกชั้นหลังๆ ก็สามารถรักษาพรหมจรรย์ (พระพุทธานุสสา) ให้ดำรงอยู่ได้นาน ทำให้พรหมจรรย์ (พระพุทธานุสสา) แพร่หลาย ไปโดยเร็วพลัน ศาสนาของพระพุทธเจ้าที่ดำรงอยู่ได้นาน ได้แก่ ศาสนาของพระพุทธเจ้า กุสสันตะ ศาสนาของพระพุทธเจ้าโกนาคมนะ ศาสนาของพระพุทธเจ้ากัสสปะ

๓) เหตุที่จะทรงบัญญัติสิกขาบท

พระสารีบุตรได้รับฟังคำตอบแล้ว จึงได้กราบทูลว่าขอให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบท ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่พระสาวกเพื่อรักษาพรหมจรรย์ (พระพุทธานุสสา) ให้ดำรงอยู่ได้นาน แต่พระองค์ทรงยับยั้งความคิดของพระสารีบุตร โดยทรงให้เหตุผลในการที่จะทรงบัญญัติสิกขาบท และยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่พระสาวก พอสรุปได้ว่า

พระพุทธเจ้าจะทรงบัญญัติสิกขาบทและยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่พระสาวก ก็ต่อเมื่อ

(๑) มีอาสวัฏฐานิยธรรม (ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะ ได้แก่ ความชั่ว ความไม่ดีต่างๆ) บางอย่างเกิดขึ้นในสงฆ์

(๒) สงฆ์เป็นหมู่ใหญ่เพราะมีภิกษุชวชนาน คือ มีจำนวนพระสงฆ์มาก (ขณะนั้นผู้มีศรัทธาขออุปสมบทในพระพุทธศาสนายังมีจำนวนน้อย)

(๓) สงฆ์เป็นหมู่ใหญ่เพราะมีลาภสักการะมากเกิดขึ้นในสงฆ์ (ขณะนั้นลาภสักการะยังมีน้อย เพราะพระพุทธศาสนายังไม่แพร่หลาย ประชาชนยังไม่รู้จัก)

(๔) สงฆ์เป็นหมู่ใหญ่เพราะความเป็นพหุสูต คือ ได้ศึกษาเล่าเรียนธรรมอย่างดี มีความชำนาญ หมายถึงมีการเรียนการสอนอย่างแพร่หลาย (พระสงฆ์ขณะนั้นล้วนเป็นผู้บริสุทธิ ผุดผ่อง ดำรงอยู่ในสาคูณ พระสงฆ์ผู้มีคุณธรรมอย่างต่ำสุดเป็นพระโสดาบัน)^{๑๕}

เป็นอันว่าพระพุทธเจ้ายังไม่ทรงบัญญัติสิกขาบทและยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่พระสาวกตามที่พระสารีบุตรทูลเสนอด้วยเหตุผลดังกล่าว

๔) พระราชนิติ ๒๐ ทรงบัญญัติสิกขาบท

การบัญญัติสิกขาบทหรือกำเนิดของพระวินัยมาเริ่มต้นเมื่อถึงพระราชนิติ ๒๐^{๑๖} พระพุทธเจ้าประทับ ณ หมู่บ้านกัลลทคาม เขตแดนกรุงเวสาลี (ไพศาลี) บุตรชายเศรษฐีคนหนึ่งชื่อ

^{๑๕} วิ.ม. (ไทย) ๑/๒๑/๑๓-๑๔.

^{๑๖} วิ.อ. (ไทย) ๑/๓๖/๒๒๑.

ว่า นายสุทินได้มีจิตศรัทธาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา บวชได้ไม่นาน ได้ก่อการณ์เสื่อมเสียแก่พระพุทธศาสนา มีเรื่องย่อๆ ว่า

สมัยนั้น แคว้นวัชชี มีเมืองหลวงชื่อเวสาลีหรือไพศาลีเกิดทุพภิกขภัยข้าวยากมากแพง พระสุทินมีญาติเป็นคนมั่งคั่งร่ำรวยมาก ท่านจึงคิดไปบิณฑบาตที่บ้านเกิด พอไปถึงเมืองเวสาลีญาติๆ ทราบข่าวก็พากันนำภัตตาหารมาถวายอย่างเหลือเฟือเพื่อ พระสุทินก็ถวายแก่ภิกษุทั้งหลาย อีกต่อหนึ่ง แล้วเดินทางไปกลันทคาม (บ้านเดิมของท่าน) มารดาบิดาทราบข่าวพากันไปนิมนต์ให้ท่านไปฉันที่บ้านแล้วพากันเกลี้ยกล่อมให้ท่านสึก ถึงกับเอาเงินทองทรัพย์สมบัติมาล่อ แต่พระสุทินไม่ยอม

มารดาอรจนภริยาเก่าของพระสุทินมีระดู ครบกำหนดจะมีบุตร จึงพานางไปหาพระสุทินที่ป่ามหาวัน ชวนให้ท่านสึกอีก พระสุทินไม่ยอมเหมือนเดิม มารดาจึงกล่าวว่า “ถ้าไม่สึกก็ขอพี่ชพันธ์ไว้สืบสกุล”

ขณะนั้นยังไม่มีกฏบัญญัติสิกขาบทคือวินัยเกี่ยวกับการห้ามเสพเมถุน พระสุทินผู้บวชไม่นาน ประวิติระบวษาท่านเพิ่งบวชได้ ๘ พรรษาเท่านั้น โดยบวชเมื่อพรรษาที่ ๑๒ ของพระพุทธเจ้า^{๑๗} พอมารดาอ้อนวอนขอร้องอย่างนั้น ท่านเข้าใจผิดว่าการเสพเมถุนเป็นเรื่องที่พอทำได้ เพื่อให้มีบุตรสืบสกุล จึงเสพเมถุนด้วยภริยาของตน ซึ่งต่อมานางตั้งครรภ์และคลอดบุตรบุตรของพระสุทินจึงได้นามว่า “เจ้าพีช” ภริยาของพระสุทินได้นามว่า “มารดาเจ้าพีช” ต่อมาทั้งมารดาและบุตรออกบวชได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ทั้งสองคน

ส่วนพระสุทิน เมื่อก่อการณ์แล้วเกิดไม่สบายใจขึ้นในภายหลัง ร่างกายซูบผอม ภิกษุทั้งหลายถาม ทราบความ จึงพากันติเตียน และนำความกราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงทรงเรียกประชุมสงฆ์ได้ส่วนเรื่องนั้น ทรงติเตียน ทรงบัญญัติสิกขาบท ห้ามมิให้ภิกษุเสพเมถุนปรับอาบัติปาราชิกแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิด ความว่า

“ก็ ภิกษุใดเสพเมถุนธรรม ภิกษุนั้นเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้”^{๑๘}

ต่อมามีภิกษุวัชชีบุตร ชาวกรุงเวสาลี เข้าใจว่าห้ามเฉพาะเสพเมถุนกับมนุษย์ จึงเสพเมถุนกับนางลิง ความทราบถึงพระพุทธเจ้า จึงทรงบัญญัติเพิ่มเติมให้ชัดเจนว่า ห้ามแม้ในสัตว์ดิรัจฉาน

^{๑๗} วิ.อ. (ไทย) ๑/๓๑/๓๐๔.

^{๑๘} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๙.

เรียกว่า “อนุบัญญัติ” ความว่า “อนึ่ง ภิกษุใดเสพเมถุนธรรม โดยที่สุดแม้กับสัตว์ดิรัจฉาน ตัวเมีย ภิกษุนั้นเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้”^{๑๙} และยังมีพวกภิกษุวัชชีบุตรชาวกรุงเวสาลี หลายรูป ไม่บอกคณสิกขา (ไม่ได้ลาสิกขา) พวกนี้เสพเมถุน ชาติจากความเป็นภิกษุแล้ว ประสงค์ จะอุปสมบทใหม่ ให้พระอานนทกราบทูลเรื่องให้ พระพุทธเจ้าไม่ทรงยินยอม โดยให้เหตุผลว่า พระองค์ไม่สามารถถอนปาราชิกสิกขาบทที่บัญญัติแก่สาวกทั้งหลาย เพียงเพื่อพวกภิกษุวัชชีบุตร เท่านั้น

พระองค์ทรงแสดงธรรมโปรดภิกษุทั้งหลายปรารภเรื่องนี้เป็นเหตุ ทรงบัญญัติสิกขาบท เพิ่มเติม (อนุบัญญัติ) ความว่า “อนึ่ง ภิกษุใดถึงพร้อมด้วยสิกขาและสาชีของภิกษุทั้งหลาย ไม่บอกคณสิกขา ไม่เปิดเผยความท้อแท้ เสพเมถุนธรรมโดยที่สุดแม้กับสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย ภิกษุนั้นเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้”^{๒๐}

มีเรื่องเกิดขึ้นอีกมากมายที่พระพุทธเจ้าทรงประชุมสงฆ์วินิจฉัยและชี้ขาดบัญญัติสิกขาบท (วินัย) เพิ่มเติมขึ้นอีก เรียกว่า “วินีตวัตถุ” และมีการบัญญัติวินัยคือสิกขาบทอื่นๆ ตามมาอีก จนเป็นสิกขาบท ๒๒๗ สำหรับพระภิกษุ สิกขาบท ๓๑๑ สำหรับภิกษุณี และมีสิกขาบท ๑๐ สิกขาบท ๘ สิกขาบท ๕ ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้ สำหรับพระสุทิน ไม่ต้องอาบัติ เพราะเป็น อาทิกัมมิกภิกษุ^{๒๑} ไม่มีการปรับอาบัตีย้อนหลัง

นี่คือเรื่องกำเนิดพระวินัย หรือมูลเหตุให้ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุ ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อ พรรษาที่ ๒๐ ของพระพุทธองค์

๑.๒.๔ กำเนิดพระอภิธรรม^{๒๒}

พระอภิธรรม เป็นคำสอนว่าด้วยเรื่องจิต เจตสิก รูป นิพพาน และบัญญัติ ว่าโดย ปรมาตถ์ได้แก่ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน เป็นธรรมอันยิ่ง ธรรมอันพิเศษ ธรรมอันละเอียด ลุ่มลึกและประเสริฐยิ่งกว่าธรรมทั้งปวงที่จะยังสัตว์ให้ไปสู่สวรรค์และนิพพาน เหมือนฉัตร

^{๑๙} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๒/๓๑.

^{๒๐} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๔/๓๒.

^{๒๑} คือภิกษุผู้เป็นต้นบัญญัติ เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยสิกขาบทนั้นๆ.

^{๒๒} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/บทนำ [๗] - [๘].

อันยิ่งใหญ่ที่ประเสริฐกว่าฉัตรทั้งหลาย เพราะมิได้กล่าวถึงสัตว์ บุคคล สถานที่ และเหตุการณ์ต่าง ๆ เข้ามาประกอบแต่อย่างใดทั้งสิ้น เป็นเรื่องของวิชาการทางพระพุทธศาสนาล้วน ๆ มีทั้งหมด ๔๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์

พระพุทธศาสนาสายเถรวาทเชื่อว่า พระอภิธรรม เป็นคำสอนที่ออกจากพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้า เป็นธรรมที่พระองค์ทรงเทศนาโปรดเทวดาทั้งหลาย ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มีพระพุทธรูปเป็นประธาน เป็นการแสดงความกตัญญูต่อบุคคลที่ต่อพระพุทธมารดา ในพรรษาที่ ๗

ในโลกมนุษย์นั้น พระองค์ทรงแสดงพระอภิธรรมแก่พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรอัครสาวกเบื้องขวาเป็นครั้งแรกที่ป่าไม้จันทน์แดง ไกลสระอนินดาต^{๒๓} แล้วพระสารีบุตรได้นำมาสั่งสอนแก่ศิษย์ต่อๆ มาพระอภิธรรมจึงเป็นหลักการศึกษพระพุทธศาสนาจนตราเป็นกฎหมาย

จะเห็นได้ว่า ในยุคพุทธกาลพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้ายังไม่ปรากฏชื่อว่า “พระ ไตรปิฎก” เป็นหลักฐานชัดเจน เพียงแต่ปรากฏอยู่ในคำว่า พุทธพจน์, ธรรม, ปาพจน์, ธรรมวินัย, พระวินัย, พระสูตร, พระอภิธรรม เท่านั้นเอง^{๒๔}

๑.๓ พัฒนาการของพระไตรปิฎก

๑.๓.๑ พัฒนาการของคำสอนสมัยพุทธกาลตอนต้น

ในเบื้องต้น พระพุทธเจ้าทรงจำคำสอนด้วยพระองค์เอง ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ให้อุปสมบทกุลบุตรด้วยพระองค์เอง เรียกว่า “เอหิภิกขุอุปสัมปทา” เรียกคำสอนของพระองค์ว่า

^{๒๓} ในเวลาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระอภิธรรมอยู่นั้น เมื่อถึงเวลาเลิกอาหาร (เที่ยวบิณฑบาต) ทรงนิรมิตพระพุทธรูปขึ้น แล้วทรงอธิษฐานให้พระพุทธรูปแสดงอภิธรรมแทนพระองค์ จนกว่าพระองค์จะเสด็จกลับ แล้วเสด็จไปป่าหิมพานต์ ทรงทำกิจเสวยพระกระยาหารแล้ว อนุญาตให้พระสารีบุตรเข้าเฝ้า ตรัสกะพระเถระว่า “สารีบุตร วันนี้ เราภาวนิตถธรรมชื่อเท่านี้ เธอจงบอกแก่ (ภิกษุ ๕๐๐) นิสิตของตน” แล้วเสด็จกลับเทวโลก ทรงแสดงธรรมต่อจากพระพุทธรูปนิรมิต ฯ พระสารีบุตรเถระก็ไปแสดงธรรม (อภิธรรม) แก่ภิกษุ ๕๐๐ รูปเหล่านั้น ซึ่งบวชในสำนักของพระเถระ ด้วยความเลื่อมใสในยมกปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้า ภิกษุทั้ง ๕๐๐ รูปนี้ ได้เป็นผู้ชำระในอภิธรรมทั้ง ๗ ปกรณ์ ตั้งแต่พระพุทธเจ้ายังทรงจำพรรษาอยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๔๔/๑๗๐.

^{๒๔} สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๖.

“พระธรรม” หรือ “พรหมจรรย์” ทรงอบรมสั่งสอนและถ่ายทอดพระธรรมคำสอนแก่พระสาวกด้วยพระองค์เอง วิธีการถ่ายทอดคำสอนใช้วิธีการแสดงธรรมเทศนาบ้าง อบรมสั่งสอนเป็นรายบุคคลบ้าง โดยใช้ระบบมุขปาฐะในการถ่ายทอด พระสาวกจะเลือกเรียนและทรงจำคำสอนตามที่ตนเองถนัด เช่น พระอุบาลี มีความทรงจำเป็นเลิศในพระวินัย พระอานนท์ทรงจำขำนานุในพระธรรม (พระสูตร) และพระสารีบุตรทรงจำเชี่ยวชาญด้านพระอภิธรรม^{๒๕}

๑.๓.๒ พัฒนาการของคำสอนสมัยพุทธกาลตอนกลาง

หลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงส่งสาวกไปประกาศพระพุทธศาสนาและทรงอนุญาตให้พระสาวกเป็นพระอุปัชฌาย์บวชกุลบุตรแล้ว การทรงจำและสืบทอดคำสอนทั้งพระวินัย พระธรรม (พระสูตร) และพระอภิธรรม นอกจากพระองค์จะทรงเทศนาสั่งสอนด้วยพระองค์เองแล้ว พระสาวกที่ได้รับอนุญาต ให้เป็นพระอุปัชฌาย์บวชกุลบุตรก็ปฏิบัติหน้าที่อบรมสั่งสอนศิษย์ของตนเองเช่นกัน เช่น พระอุบาลี เป็นอาจารย์สั่งสอนพระวินัย มีลูกศิษย์ที่ปรากฏชื่อคือ พระทาสกะ พระอานนท์ทรงจำพระธรรม (พระสูตร) จากพระพุทธเจ้าโดยตรง หลังพุทธปรินิพพานจึงมีโอกาสดำเนินการสั่งสอนศิษย์ พระสารีบุตรเป็นอาจารย์อบรมสั่งสอนพระอภิธรรม มีลูกศิษย์ที่ปรากฏชื่อคือพระภิกขุ

๑.๓.๓ พัฒนาการของคำสอนสมัยพุทธกาลตอนปลาย

ในสมัยพุทธกาลตอนกลาง นอกจากพระพุทธเจ้าทรงเทศนาสั่งสอนด้วยพระองค์เอง ยังมีพระสาวกเป็นอาจารย์สอนพระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม มีพระภิกษุสาวกเล่าเรียนคำสอนแบ่งเป็นกลุ่มพระวินัย กลุ่มพระสูตร และกลุ่มพระอภิธรรม (มหาวิภังค์ สังฆาทิเสส ข้อที่ ๗)

สมัยพุทธกาลตอนปลาย ก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระพุทธองค์ไม่ทรงแต่งตั้งพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเป็นศาสดาปกครองคณะสงฆ์แทนพระองค์ แต่ประทานปัจฉิมโอวาทเป็นแนวทางไว้ว่า “ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไป

^{๒๕} สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙, หน้า ๑๖.

ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย”^{๒๖} ทรงเรียกคำสอนทั้งหมดว่า “พระธรรมวินัย หรือ พระธรรมพระวินัย” คือ พระธรรมและพระวินัย ที่พระองค์ตรัสแนะนำสั่งสอนนั่นเอง

๑.๓.๔ พัฒนาการของคำสอนสมัยหลังพุทธกาล

หลังพุทธปรินิพพาน ชาวพุทธถือเอาพระธรรมวินัยเป็นเสมือนศาสดาตัวแทนของพระพุทธรูป แต่ในสมัยพุทธกาล การทรงจำพระธรรมคำสอนอยู่ในระบบการท่องจำ (มุขปาฐะ) พระธรรมวินัยอาจมีการสูญหายได้ สมัยหลังพุทธปรินิพพาน คณะสงฆ์จึงได้กำหนดมาตรการในการเก็บรักษาพระธรรมวินัยขึ้น เรียกว่า “การสังคายนา” หมายถึงการประชุมสงฆ์จัดระเบียบหมวดหมู่พระธรรมวินัยที่พระพุทธรูปเจ้าทรงแสดงไว้

๑) พัฒนาการจากระบบมุขปาฐะสู่การบันทึกด้วยอักษร

การสังคายนาพระธรรมวินัย มีขึ้นหลายครั้ง และการนับครั้งของการสังคายนาก็แตกต่างกันไปในแต่ละประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา การสังคายนาที่ทุกฝ่ายยอมรับตรงกัน ได้แก่ การสังคายนา ๓ ครั้งในประเทศอินเดีย

การสังคายนาครั้งที่ ๑ เรียกว่าสังคายนาพระธรรมวินัย จัดขึ้นใกล้กรุงราชคฤห์ ภายหลังพระพุทธรูปปรินิพพานได้ ๓ เดือน มีพระอรหันต์ประชุมกันทำสังคายนา ๕๐๐ องค์ โดยมีพระมหากัสสปะเป็นประธานและเป็นผู้สอบถาม พระอุบาลี ตอบข้อซักถามเกี่ยวกับพระวินัย พระอานนท์ ตอบข้อซักถามเกี่ยวกับพระธรรม คำตอบของพระอานนท์เริ่มต้นด้วยประโยคว่า “เอวเม สุติ” แปลว่า “ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้”

การสังคายนาครั้งที่ ๒ คงเรียกว่า “สังคายนาพระธรรมวินัย” จัดขึ้นในปี พ.ศ. ๑๐๐ ยังไม่มีการแบ่งพระธรรมวินัยเป็นพระไตรปิฎกอย่างชัดเจน การรักษาและการสืบทอดยังใช้ระบบท่องจำปากเปล่า (มุขปาฐะ)

การสังคายนาครั้งที่ ๓ มีการจัดประเภทพระธรรมวินัยเป็นรูปพระไตรปิฎก จัดขึ้นในปี พ.ศ. ๒๓๕ ณ กรุงปาฏลีบุตร ประเทศอินเดีย การรักษาและการสืบทอดยังใช้ระบบท่องจำอยู่เหมือนเดิม

^{๒๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

นอกจากนี้การรักษาและสืบทอดคำสอนของพระพุทธเจ้าในรูปแบบของการสังคายนาได้มีการจัดทำขึ้นในประเทศต่างๆ ซึ่งจะกล่าวเพียงย่อๆ ดังนี้

การสังคายนาในประเทศอินเดียมี ๔ ครั้ง ครั้งที่ ๑, ๒, ๓ ดังได้กล่าวแล้วข้างต้น ส่วนครั้งที่ ๔ เป็นการสังคายนาผสมของฝ่ายมหายาน ชาวพุทธฝ่ายเถรวาทไม่นับเป็นลำดับการสังคายนา

การสังคายนาในประเทศพม่า ๒ ครั้ง การสังคายนาในประเทศไทยมี ๗ ครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสังคายนาในสมัยรัชกาลที่ ๕ มีการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นเล่มสมุดเป็นครั้งแรกในประเทศไทยและในโลก เป็นพระไตรปิฎกบาลีอักษรไทย ๓๙ เล่มชุด และการสังคายนาสมัยรัชกาลที่ ๗ มีการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับอักษรไทย เรียก “พระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฐ” การสังคายนาในประเทศลังกา (ศรีลังกา) มี ๕ ครั้ง

พระไตรปิฎก ฉบับ “มหาจุฬาลงกรณ” เริ่มจัดทำปี พ.ศ. ๒๕๐๐ เสร็จเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๕ และปี พ.ศ. ๒๕๓๘ เริ่มงานแปลพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตรวจชำระและจัดพิมพ์เสร็จเรียบร้อยต้นปี ๒๕๔๒ นอกจากนี้อาจารย์พร รัตนสุวรรณ ตรวจชำระและจัดพิมพ์อรรถกถาเสร็จเรียบร้อยต้นปี ๒๕๓๕ จัดพิมพ์เป็นเล่มครั้งแรกเมื่อเดือนมิถุนายน ๒๕๓๘

๒) พัฒนาการสู่ระบบคอมพิวเตอร์

นอกจากพัฒนาการของคำสอนของพระพุทธเจ้าจะได้รับการรักษาและสืบทอดต่อกันมาด้วยวิธีการต่างๆ ในรูปแบบของพระไตรปิฎกที่มีการจารึกลงใบลานและมีการจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มหนังสือในเวลาต่อมา ปัจจุบันพัฒนาการของการรักษาและสืบทอดพระไตรปิฎกได้มีการพัฒนาที่ก้าวหน้าและทันสมัยในรูปแบบของระบบสืบค้นด้วยคอมพิวเตอร์และซีดีรอมตามพัฒนาการของเทคโนโลยีสมัยใหม่ ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างพระไตรปิฎกคอมพิวเตอร์และซีดีรอมของมหาวิทยาลัยมหิดล ดังนี้

โครงการพระไตรปิฎกคอมพิวเตอร์เริ่มขึ้นในปี ๒๕๓๐ โดยสำนักคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยมหิดลได้ประสบผลสำเร็จในการบรรจุพระไตรปิฎกภาษาบาลี จำนวน ๔๕ เล่ม เข้าคอมพิวเตอร์ พร้อมพัฒนาโปรแกรมเพื่อการสืบค้นชื่อ (Budsir Buddhist Scriptures Information Retrieval) เป็นพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีอักษรไทย จำนวน ๔๕ เล่ม มีปริมาณข้อมูล ๒๕ ล้านตัวอักษร ใช้พระไตรปิฎกฉบับ สยามรัฐ ผลงานชุดนี้ใช้เวลาเพียง ๗ เดือนจึงจัดทำสำเร็จในวันวิสาขบูชา วันที่ ๓๐ เดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ เรียกว่า “พระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์” เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

เนื่องในวโรกาสรัชชมงคลภิเษก สามารถค้นหาทุกคำ ศัพท์ทุกศัพท์ ทูวลี และทุกพุทธวจนะได้ในเวลาอันรวดเร็ว และได้ผลลัพธ์ที่ถูกต้องและครบถ้วนสมบูรณ์ในทุกแห่งที่ปรากฏ นับเป็นพระไตรปิฎกคอมพิวเตอร์ฉบับแรกที่พัฒนาขึ้นในประเทศไทย

ต่อมา พ.ศ.๒๕๔๙ มหาวิทยาลัยมหิดล ได้พัฒนาระบบการสืบค้นพระไตรปิฎกคอมพิวเตอร์ยุคใหม่ที่ทันสมัยที่สุดเป็นหนึ่งเดียวในโลกโดยฝีมือคนไทย เรียกว่า “พระไตรปิฎกคอมพิวเตอร์ฉบับนานาชาติ” โดยได้พัฒนาโปรแกรมให้สามารถแสดงผลในอักษรของภาษาที่แตกต่างกันได้ถึง ๘ ภาษาหลักขณะอักษร ได้แก่ เทวนาครี ลิงหล พม่า เขมร ล้านนา ลาว โรมัน และไทย จากฐานข้อมูลเพียงชุดเดียว ด้วยการออกแบบและพัฒนาฐานข้อมูลที่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้สามารถเป็นอักษรในภาษาต่างๆ ได้ง่ายและประหยัดเนื้อที่ในการจัดเก็บ ขยายการพัฒนาในด้านการสืบค้นให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นพร้อมทั้งอำนวยความสะดวกในการ ค้นหา คือ สามารถสืบค้นข้อมูลในอักษรของภาษาต่างๆ ได้ ๘ อักษรในทุกคัมภีร์ และเปิดดูพร้อมกันได้ทีเดียว ๑๕ หน้าต่าง สามารถเชื่อมโยงและเทียบเคียงระหว่างข้อมูลในแต่ละชุดคัมภีร์ เพื่อให้ผู้ศึกษาได้อ่านคำอธิบายความเห็นในเรื่องต่างๆ ในทันทีที่ต้องการ

นอกจากนี้พระไตรปิฎกคอมพิวเตอร์ฉบับนานาชาติชุดนี้ยังเป็นการรวบรวมคัมภีร์ไว้ครบถ้วนสมบูรณ์ที่สุดจำนวน ๑๙๔ เล่ม คือ พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย ๔๕ เล่ม พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ ๔๕ เล่ม อรรถกถาบาลี ๕๗ เล่ม ฎีกาบาลีที่สำคัญ ๒๗ เล่ม และคัมภีร์สำคัญอื่นๆ เช่น ตำราเรียนหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของคณะสงฆ์ไทย ๒๐ เล่ม

พระไตรปิฎกคอมพิวเตอร์ฉบับนานาชาตินี้ ถือได้ว่าเป็นฉบับแรกและฉบับเดียวในโลกที่มีการรวบรวมไว้ถึง ๘ ภาษาโดยแปลความหมายเป็นภาษาไทย มีระบบสืบค้นข้อมูลค้นหา คำวลีอย่างครบถ้วน ทั้งยังมีพจนานุกรมเพื่อหาความหมายของคำในพระไตรปิฎกอีกด้วย ชุดพระไตรปิฎกคอมพิวเตอร์ฉบับนานาชาติ จะประกอบด้วย ซีดีรอม จำนวน ๒ แผ่น หนังสือพระไตรปิฎกฉบับภาษาอังกฤษ จำนวน ๑ เล่ม โดยผู้ร่วมจัดทำคือ มหาวิทยาลัยมหิดล กระทรวงวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย กองบาลีสนามหลวง และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

โดยกำหนดนำพระไตรปิฎกคอมพิวเตอร์ฉบับล่าสุดนี้ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายแด่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในวโรกาสฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๕๔๙ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งได้มีการจัดงานประชุมชาวพุทธนานาชาติขึ้น

ในงานดังกล่าวนี้ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี ได้ทรงพระเคนพระไตรปิฎกคอมพิวเตอร์ฉบับนานาชาติแก่พระสังฆราช หรือผู้นำสงฆ์จากนานาชาติ ๔๕ ประเทศที่เข้าร่วม^{๒๗}

ส่วนพระไตรปิฎกที่ได้รับการจัดทำในรูปแบบของแผ่นซีดีรอม (CD-ROM) ก็มีหลายสำนักหลายองค์กรได้จัดทำขึ้นเพื่อให้บริการในด้านการศึกษา เช่น

พระไตรปิฎก CD-ROM ฉบับเรียนพระไตรปิฎก (ไม่ใช่อ้างอิง) ซึ่งห่างหุ้นส่วนจำกัด มุกเทอร อนุตไชน์ ผลิตเพื่จัดเป็นบรรณานุกรณ ประกอบดว้ยชุดหนังสือดังนี้

- ๑) พระไตรปิฎกภาษาบาลีอักษรไทยฉบับสยามรัฐ ๔๕ เล่ม
- ๒) อรรถกถาบาลีอักษรไทยฉบับสยามรัฐ ๔๕ เล่ม
- ๓) พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสยามรัฐ ๔๕ เล่ม
- ๔) พระไตรปิฎกและอรรถกถาไทยฉบับมหาวิทยาลัย ๙๑ เล่ม

สรุปท้ายบท

พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดคัมภีร์หนึ่งในจำนวนคัมภีร์ทางศาสนาที่ปรากฏมีอยู่ในโลกปัจจุบัน ถ้าหากว่านับอายุขัยของคัมภีร์กันแล้วก็มีอายุน้อยกว่าสองพันกว่าปี เพราะความเป็นคัมภีร์ที่เก่าแก่ จึงทำให้คนรุ่นใหม่ที่ไม่มีความรู้ทางพระพุทธศาสนาคิดว่า คำสอนในพระพุทธศาสนาล้ำสมัย ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว พระไตรปิฎกมีความสำคัญและคุณค่าหลายประการ

ด้วยเหตุผลดังกล่าว การศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกจึงเป็นกิจสำคัญอย่างยิ่ง ถือว่าเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาหรือเป็นการธำรงอยู่ของพระพุทธศาสนา กล่าวคือถ้ายังมีการศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกเพื่อนำไปปฏิบัติ พระพุทธศาสนาก็สามารถธำรงอยู่ได้ จะเห็นว่าการสังคายนาพระไตรปิฎก การจารึกและการถ่ายทอดพระไตรปิฎกผ่านยุคต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นนั้น แก่นแท้หรือสาระสุดท้ายของงานคือการดำรงรักษาพระพุทธพจน์ที่สืบทอดมาถึงเรา

^{๒๗} หนังสือพิมพ์ไทยโพสต์, ฉบับวันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๔๙, อ้างใน file://localhost/H:/พระไทยเน็ต รายละเอียดข่าว.htm

ในรูปของพระไตรปิฎกภาษาบาลีไว้ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ที่สุด คงเดิมตามที่มีการรวบรวมพระพุทฺธพจน์ครั้งแรกในการสังคายนาครั้งที่ ๑ ให้ผู้ศึกษาเข้าถึงคำสอนเดิมของพระพุทฺธเจ้าโดยตรงโดยไม่มีมติของบุคคลอื่นใดมาขัดกัน แต่ความคิดเห็นของพระธรรมสังคากาจารย์ ซึ่งหากจะมีก็ได้บอกแจ้งหมายแยกไว้ เป็นการเปิดโล่งต่อการใช้ปัญญาของผู้ศึกษาอย่างเต็มที่

พระไตรปิฎกมีเนื้อหารวมทั้งสิ้น ๘๔,๐๐๐ ธรรมขันธ์ ฉบับพิมพ์ภาษาไทยนิยมจัดแยกเป็น ๔๕ เล่ม เพื่อหมายถึงระยะเวลา ๔๕ พรรษา แห่งการบำเพ็ญพุทฺธกิจ พระพุทฺธองค์ได้ประทานปัจฉิมโอวาทเป็นแนวทางไว้ว่า “ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไป ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย” พระธรรมวินัยหรือพระไตรปิฎกจึงเปรียบเสมือนตัวแทนของพระพุทฺธองค์และเป็นสิ่งที่ชาวพุทฺธสามารถเข้าเฝ้าพระศาสดาของตน โดยการศึกษาและปฏิบัติตามหลักธรรมเพื่อความพ้นทุกข์อันเป็นเป้าหมายสูงสุดแห่งพระพุทฺธศาสนาสืบไป

คำถามท้ายบท

๑. พระไตรปิฎกมีกำเนิดและความเป็นมาอย่างไร
๒. จงอธิบายความหมายและความสำคัญของพรไตรปิฎก
๓. พัฒนาการของพระไตรปิฎกแบ่งออกเป็นกี่ตอน แต่ละตอนมีพัฒนาการอย่างไร จงอธิบาย
๔. ในสมัยพุทธกาล พระสาวกมีการรักษาและการสืบทอดพระธรรมวินัยอย่างไร จงอธิบาย
๕. พระไตรปิฎก มีความสำคัญอย่างไรต่อพระพุทธศาสนา จงอธิบาย

เอกสารอ้างอิงประจำบท

นิตยั สัมมาพันธ์,รศ. **การบริหารเชิงพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรินติ้ง
เฮ้าส์, ๒๕๒๙

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย**
(เล่มที่ ๑,๔,๑๐,๒๑,๓๔,๓๖). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราช-
ภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. **ปฐมสมันตปาสาทิกาแปล ภาค ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. **พระธัมมปัทฏฐกถา แปล ภาค ๖**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหา-
นคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๒๗.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **พุทธประวัติ เล่ม ๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๕๓.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

เหม เวชกร, **ภาพปฐมสมโพธิ**. (พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพนางนิเพทย์ นิตินวรรค์
ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส ๒๙ พ.ค. ๒๕๑๘).

หนังสือพิมพ์ไทยโพสต์, ฉบับวันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๔๙. [file:///localhost//H:/พระไทยเน็ต](file:///localhost//H:/พระไทยเน็ต/รายละเอียดข่าว.htm)
[รายละเอียดข่าว.htm](file:///localhost//H:/พระไทยเน็ต/รายละเอียดข่าว.htm)

บทที่ ๒

โครงสร้างและเนื้อหาสาระพระไตรปิฎก

อาจารย์คานนท์ เมธีวรณัฏฐ์

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้เรียนสามารถ

๑. จำแนกโครงสร้างพระไตรปิฎกได้
๒. แยกเนื้อหาสาระโดยย่อของพระวินัยปิฎกได้
๓. บอกเนื้อหาสาระโดยย่อของพระสุตตันตปิฎกได้
๔. บอกเนื้อหาสาระโดยย่อของพระอภิธรรมปิฎกได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- ความนำ
- โครงสร้างพระไตรปิฎก
- โครงสร้างและเนื้อหาพระวินัยปิฎก
- โครงสร้างและเนื้อหาพระสุตตันตปิฎก
- โครงสร้างและเนื้อหาพระอภิธรรมปิฎก

๒.๑ ความนำ

พระไตรปิฎกเป็นเอกสารสำคัญของพระพุทธศาสนาที่ชาวพุทธทุกคนจะต้องให้ความสนใจศึกษาและสามารถนำความรู้ที่ได้จากการศึกษาไปถ่ายทอดได้อย่างถูกต้องแม่นยำ ซึ่งเป็นปัจจัยส่งผลให้ผู้ปฏิบัติสามารถปฏิบัติตามได้อย่างถูกต้องไม่คลาดเคลื่อนจากพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้

ในประเทศไทยพระไตรปิฎกได้รับการตีพิมพ์เป็นเล่มหนังสือด้วยอักษรไทยเป็นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑ การตีพิมพ์เสร็จเรียบร้อยและมีการฉลองใน พ.ศ. ๒๔๓๖ พร้อมกับงานรัชดาภิเษกพระไตรปิฎกที่ตีพิมพ์ครั้งนั้นจัดเป็นจบละ ๓๔ เล่ม

ต่อมา พ.ศ. ๒๔๖๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๗ ได้โปรดเกล้าฯ ให้ตีพิมพ์ใหม่เป็นพระไตรปิฎกฉบับที่สมบูรณ์ เพื่ออุทิศถวายพระราชกุศลแด่รัชกาลที่ ๖ เรียกว่าพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ มีจำนวน ๔๕ เล่มซึ่งได้ถือเป็นหลักในการจัดแบ่งพระไตรปิฎกในประเทศไทยสืบมาจนถึงปัจจุบัน^๑ พระธรรมวินัยที่บรรจุอยู่ในพระไตรปิฎกนั้น เป็นหลักในการจัดหมวดหมู่ของพระไตรปิฎกธรรมและวินัย ๒ อย่าง ทำนนำมาเก็บรวมจัดใหม่แยกเป็น ๓ ปิฎก คือ

๑. วินัยปิฎก ได้แก่ ระเบียบข้อบังคับสำหรับชีวิตและชุมชนของภิกษุและภิกษุณี จัดไว้เป็นคัมภีร์หนึ่ง เรียกว่า วินัย

๒. สุตตันตปิฎก ได้แก่ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงยกย่องไปต่าง ๆ ให้เหมาะกับบุคคล สถานที่ เหตุการณ์ มีเรื่องราวประกอบจัดรวมไว้

๓. อภิธรรมปิฎก ได้แก่ ธรรมที่แสดงเป็นเนื้อหาหรือหลักวิชาส่วน ๆ ไม่เกี่ยวข้องกับบุคคลหรือเหตุการณ์ ไม่มีเรื่องราวประกอบจัดไว้พวกหนึ่ง

รวมเรียกทั้ง สุตตันตปิฎกและอภิธรรมปิฎกว่า ธรรม

การที่ผู้ศึกษาพระไตรปิฎกจะสามารถศึกษาพระไตรปิฎกได้ดีนั้นผู้ศึกษาจะต้องรู้จักโครงสร้างและเนื้อหาของพระไตรปิฎกและเนื้อหาโดยสังเขปก่อนเพราะจะทำให้ง่ายในการที่จะค้นคว้าศึกษาพระไตรปิฎกอย่างละเอียดต่อไป ซึ่งจะนำเสนอดังต่อไปนี้

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พระไตรปิฎก : สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้, (กรุงเทพมหานคร :ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๓๒.

๒.๒ โครงสร้างของพระไตรปิฎก

พระไตรปิฎก ประกอบด้วยเนื้อหาแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ

๒.๒.๑ พระวินัยปิฎก

พระวินัยปิฎก คือประมวลระเบียบข้อบังคับของบรรพชิตที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้สำหรับภิกษุ ภิกษุณี มีโครงสร้างเนื้อหา คัมภีร์ มี ๕ คัมภีร์ มีการแบ่งโครงสร้าง ๓ แบบ คือ^๒

แบบที่ ๑ ปรากฏในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ(ที่พระรัตนปัญญาเถระรจนาขึ้นที่จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ.๒๐๗๕) ข้อ ๒๒ มีหัวใจคัมภีร์ว่า อา ปา ม จู ป มีความหมายดังนี้

อา คือ ทาทักมมะ เป็นชื่อคัมภีร์ที่ประมวลสิกขาบทเกี่ยวกับอาบัติหนัก ได้แก่ ปาราชิก สังฆาทสสง และอนินยต

ปา คือ ปาจิตตีย์ เป็นชื่อคัมภีร์ที่ประมวลสิกขาบทที่เกี่ยวกับอาบัติเบา ได้แก่ นิสสัคคียปาจิตตีย์ ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ เสขียวัตร และอธิกรณสมณะ ซึ่งเป็นวิธีระงับอธิกรณ์รวมถึงพระบัญญัติฝ่ายพระภิกษุณีที่เรียกว่าภิกษุณีวิวัจนิกังคทั้งหมด

ม คือ มหาวรรค เป็นชื่อคัมภีร์ที่ประมวลสิกขาบทที่มานอกพระปาติโมกข์ตอนต้น แบ่งออกเป็น ๑๐ ชั้นธกะ หรือ ๑๐ ตอน

จู คือ จุฬวรรค เป็นชื่อคัมภีร์ที่ประมวลสิกขาบทที่มานอกพระปาฏิโมกข์ตอนปลาย แบ่งออกเป็น ๑๒ ชั้นธกะหรือ ๑๒ ตอน

ป คือ ปรีวาร์ เป็นชื่อคัมภีร์ส่วนประกอบหรือภาคผนวก ที่ประมวลเนื้อหาสาระของพระวินัยทั้งหมดเข้ามาไว้ด้วยกันในลักษณะเป็นคำถามและคำตอบ เพื่อให้เป็นคู่มือสำหรับซักซ้อมความรู้ในพระวินัยให้ง่ายต่อความเข้าใจยิ่งขึ้น

แบบที่ ๒ ปรากฏในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะชัย ๓๔๘ ว่า “ปาปามจูปิติ ปญจวิธวินยปิฎก” พระวินัยปิฎกมี ๕ คัมภีร์ คือ ปา ปา ม จู ป ท่านแบ่งพระวินัยปิฎกออกเป็น ๕ คัมภีร์ มีคำย่อหรือหัวใจว่า ปา ปา ม จู ป มีชื่อคัมภีร์เหมือนแบบที่ ๑ ต่างกันแต่คำแรกคือ

^๒ ศกยพจนีย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระวินัยปิฎก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๑-๑๓.

ปา	=	ปาราชิก
ปา	-	ปาจิตตีย์
ม	=	มหาวรรค
จู	=	จูฬวรรค
ป	=	ปริวาร

แบบที่ ๓ มีหัวใจคัมภีร์ว่า ม ภิ ม จู ป มีชื่อคัมภีร์ดังนี้

ม	-	มหาวิภังค์ หรือ ภิกขุวิภังค์
ภิ	=	ภิกขุณีวิภังค์
ม	=	มหาวรรค
จู	-	จูฬวรรค
ป	=	ปริวาร

พระไตรปิฎกฉบับมหาวิทยาลัทยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้แบ่งพระวินัยปิฎกออกเป็น ๕ คัมภีร์ตามวิธีการของแบบที่ ๓ นี้

นอกจากนี้ยังมีการจัดแบ่งออกเป็น ๓ คัมภีร์ เรียกชื่อย่อว่า ส ข ป บ้าง วิ ข ป บ้าง ชื่อย่อหรืออักษรย่อเหล่านี้ หมายถึง

ส คือ สุตตวิภังค์ เป็นชื่อคัมภีร์ที่ประมวลสิกขาบทในมหาวิภังค์หรือภิกขุณีวิภังค์ไว้ด้วยกัน ส่วนชื่อย่อว่า วิ ก็คือ มหาวิภังค์คือภิกขุและภิกขุณีวิภังค์ เป็นชื่อคัมภีร์ที่ประมวลสิกขาบทจากทั้ง ๒ วิภังค์มาไว้ด้วยกัน

ข คือ ขันธกะ เป็นชื่อคัมภีร์ที่ประมวลสิกขาบทที่มานยกพระปาติโมกข์ทั้งในส่วนของหาวรรคและจูฬวรรคเข้าไว้ด้วยกัน

ป คือ ปริวาร เป็นชื่อคัมภีร์ส่วนประกอบหรือภาคผนวก

๒.๒.๒ พระสูตรต้นตปิฎก

พระสูตรต้นตปิฎก แบ่งออกเป็น ๕ ส่วนใหญ่ คือ

- ๑) ทิมนิกาย รวมพระสูตรยาวๆ มีพรหมชาลสูตร เป็นต้น มี ๓ เล่ม
- ๒) มัชฌิมนิกาย รวมพระสูตรขนาดกลาง มีทั้งหมด ๓ เล่ม
- ๓) สังยุตตนิกาย รวมพระสูตรขนาดเล็กเป็นหมวดๆ มี ๕ เล่ม

- ๔) อังคุตตรนิกาย รวมหมวดธรรมตั้งแต่หมวดหนึ่งถึงเกิน ๑๐ มีทั้งหมด ๕ เล่ม
 ๕) ขุททกนิกาย ชุมนุมบทธรรมทั้งหลายทั้งที่ยาวและสั้นมีทั้งหมด ๑๕ คัมภีร์
 มีทั้งหมด ๑๕ เล่ม

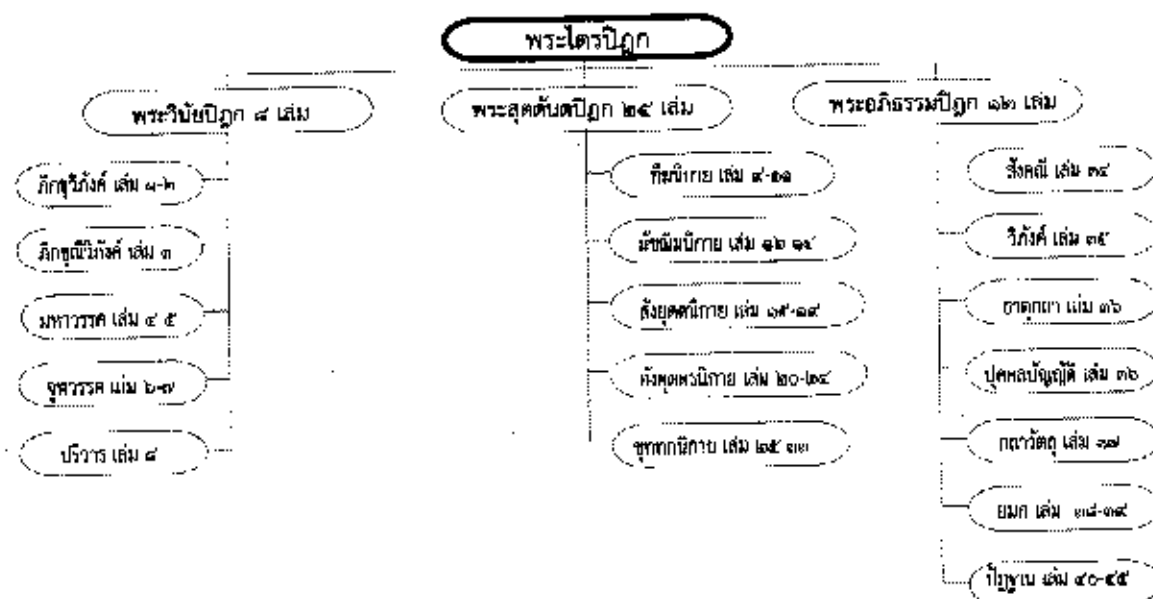
๒.๒.๓ พระอภิธรรมปิฎก

พระอภิธรรมปิฎก แบ่งออกเป็น ๗ ส่วนใหญ่ๆ คือ

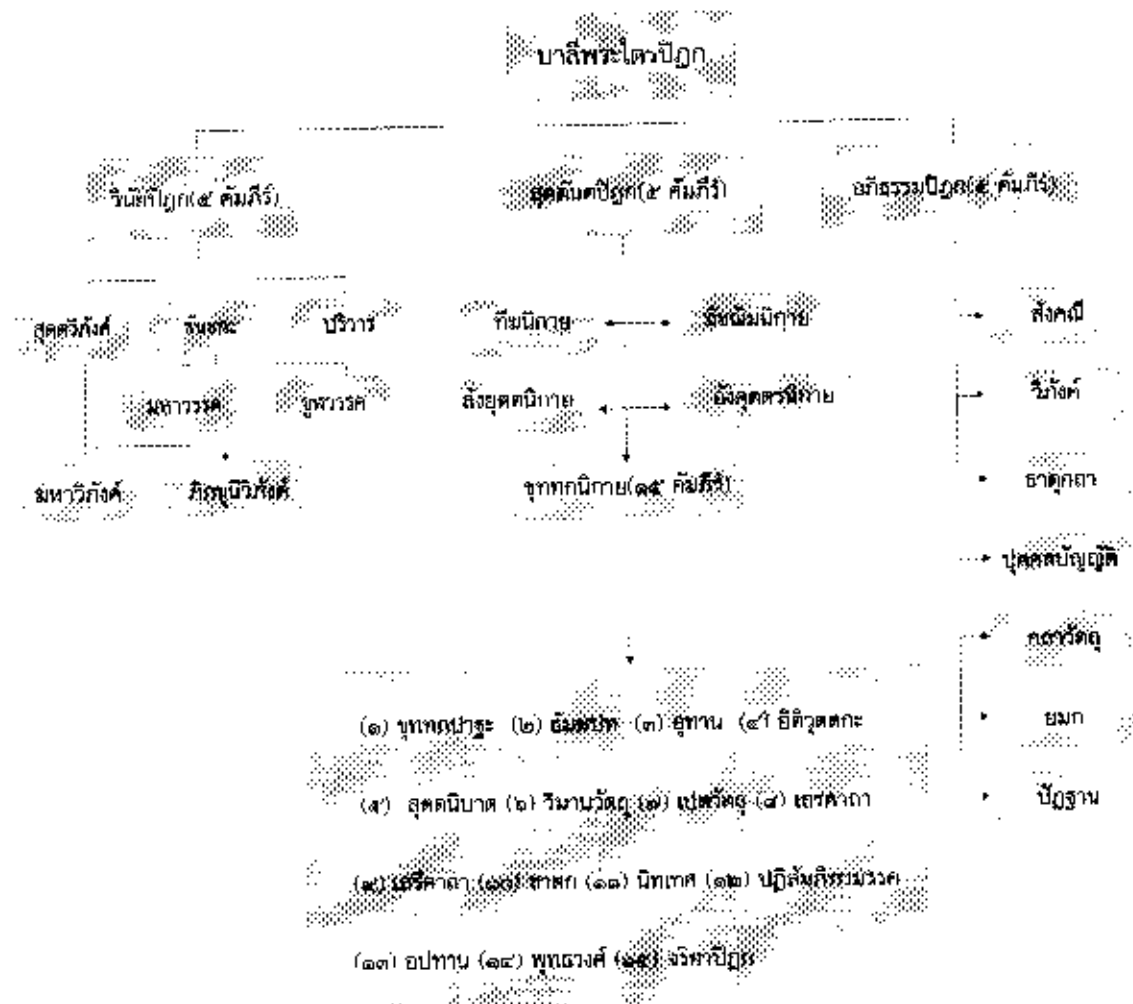
- ๑) สังคณี-ประมวลธรรมเป็นชุดๆ เรียกว่ามาติกา มี ๑ เล่ม
- ๒) วิภังค์-การจำแนกธรรมออกเป็นชั้นๆ เทาตุ เป็นต้น มี ๑ เล่ม
- ๓) ธาตุกถา-นำข้อธรรมมาจัดเข้าในชั้นๆ ธาตุ อายตนะ เครื่องเล่น
- ๔) ปุคคลบัญญัติว่าด้วยบัญญัติต่างๆ มีครึ่งเล่ม
- ๕) กลาวัตถุ-ปัญหาถามตอบของนิกายต่างๆ ๑๘ นิกาย มี ๑ เล่ม
- ๖) ยมก-ว่าด้วยคำอธิบายหลักธรรมออกพิสดาร เป็นคู่ๆ มี ๒ เล่ม
- ๗) ปิฎฐาน-ว่าด้วยปัจจัยต่างๆ ๒๕ โดยพิสดาร มีทั้งหมด ๖ เล่ม

ในการนี้จักได้นำเสนอโครงสร้างพระไตรปิฎกต่อไปนี้

แผนภูมินแสดงโครงสร้างพระไตรปิฎก (๔๔ เล่ม)

แผนผังที่แสดงดังกล่าวมานั้นเป็นแผนผังพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีและสามารถศึกษาค้นคว้า อ้างอิงกันได้ง่าย ในส่วนของพระไตรปิฎกฉบับภาษานาลีหรือรู้จักกันดีว่า พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ ป.ธ.๘,Ph.D.) ได้จัดแสดงไว้ดังต่อไปนี้

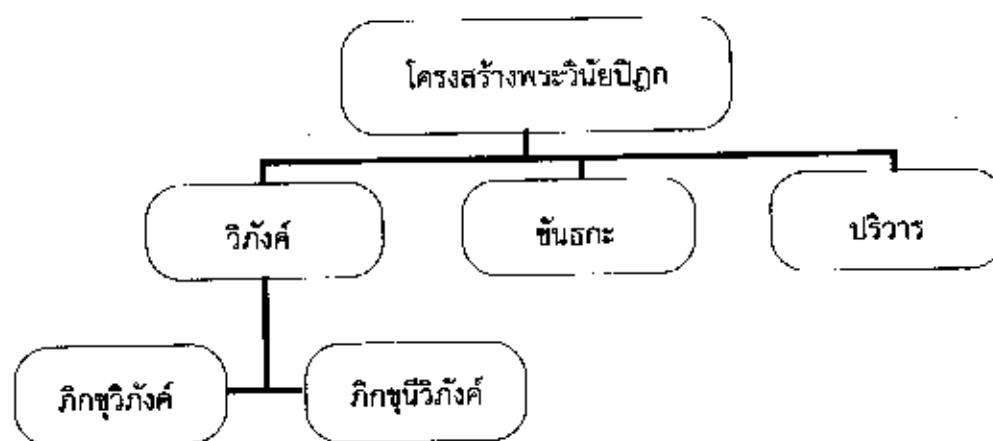

^๓ พระสุธีวรญาณ, พุทธศาสนปริทรรศน์, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๖๘.

พระไตรปิฎก หรือปิฎก ๓ นี้ เป็นคัมภีร์ที่มีขนาดใหญ่โตมาก มีเนื้อหามากมาย ดังที่ ท่านระบุไว้ว่ามี ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ฉบับพิมพ์อักษรไทยจัดแยกเป็น ๔๕ เล่ม นับรวม ได้ถึง ๒๒,๓๗๔ หน้า หรือเป็นตัวอักษรประมาณ ๒๔,๓๐๐,๐๐๐ ตัว^๔

แต่ละปิฎกมีการจัดแบ่งหมวดหมู่บทตอน แบ่งออกไปมากมายซับซ้อน ดังปรากฏใน แผนภูมิแสดงโครงสร้างพระไตรปิฎกที่กล่าวมา

๒.๓ โครงสร้างและเนื้อหาพระวินัยปิฎก

๒.๓.๑ เนื้อหาพระวินัยปิฎก

พระวินัยปิฎก คือ ประมวลพุทธพจน์หมวดพระวินัย คือพุทธบัญญัติเกี่ยวกับความประพฤติ ความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมและการดำเนินกิจการต่าง ๆ ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ แบ่งเป็น ๕ คัมภีร์ (เรียกย่อหรือหัวใจว่า อา ปา ม จู ป) จำนวน ๘ เล่ม

เล่ม ๑ มหาวิภังค์ ภาค ๑ ว่าด้วยสิกขาบทในปาติโมกข์ฝ่ายภิกษุสงฆ์ (กฎหรือข้อบังคับ ที่เป็นหลักใหญ่สำหรับพระภิกษุ) ๑๙ ชัยแฉก ซึ่งอยู่ในระดับอาบัติหนักหรือความผิดสถานหนัก คือ ปาราชิก สังฆาทิเสส และอนินยต

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พระไตรปิฎก : สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้**, หน้า ๖.

เล่ม ๒ มหาวิภังค์ ภาค ๒ ว่าด้วยสิกขาบทในปาฏิโมกข์ฝ่ายภิกษุสงฆ์ ข้อที่เหลือ ซึ่งอยู่ในระดับอาบัติหรือความผิดสถานเบา คือ ตั้งแต่ในสังคยปาจิตติย์จนครบสิกขาบท ๒๒๗ หรือ คือ ๒๒๗

เล่ม ๓ ภิกษุวิภังค์ ว่าด้วยสิกขาบท ๓๑๑ ของภิกษุณี

เล่ม ๔ มหาวรรค ภาค ๑ ว่าด้วยสิกขาบทนอกปาติโมกข์ (ระเบียบข้อบังคับทั่วไปเกี่ยวกับความเป็นอยู่และการดำเนินกิจการของภิกษุสงฆ์) ตอนต้น มี ๔ ชั้นธกะ (หมวด) คือ เรื่องกำเนิดภิกษุสงฆ์และการอุปสมบท อุโบสถ จำพรรษาและปวารณา

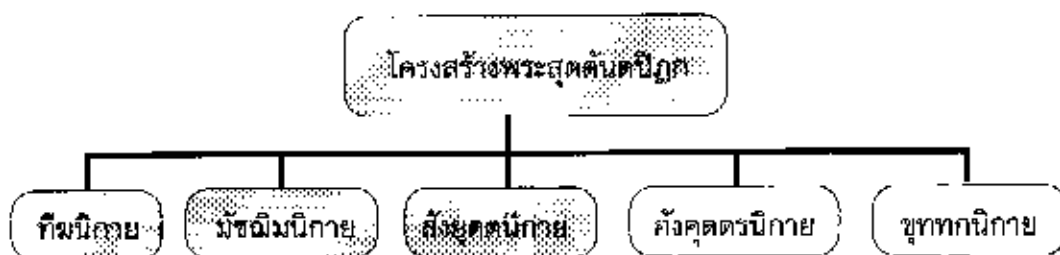
เล่ม ๕ มหาวรรค ภาค ๒ ว่าด้วยสิกขาบทนอกปาติโมกข์ตอนต้น (ต่อ) มี ๖ ชั้นธกะ (หมวด) คือ เรื่องเครื่องนุ่ง เกาส์ กฐิน จีวร นิตศกกรรม และการทะเลาะวิวาทและสามัคคี

เล่ม ๖ จุฬวรรค ภาค ๑ ว่าด้วยสิกขาบทนอกปาติโมกข์ตอนปลาย มี ๔ ชั้นธกะ คือ เรื่องนิตศกกรรม วุฏฐานวิธีและการระงับอธิกรณ์

เล่ม ๗ จุฬวรรค ภาค ๒ ว่าด้วยสิกขาบทนอกปาติโมกข์ตอนปลาย (ต่อ) มี ๔ ชั้นธกะ คือ เรื่องข้อบัญญัติปลีกย่อย เรื่องเสนาสนะ สังฆเภท วัตรต่างๆ การงดสวดปาติโมกข์ เรื่องภิกษุณี เรื่องสังคายนา ครั้งที่ ๑ และครั้งที่ ๒

เล่ม ๘ ปรีวาร คู่มือถามตอบข้อมีความรู้พระวินัย

๒.๔ โครงสร้างและเนื้อหาพระสุตตันตปิฎก

๒.๔.๑ เนื้อหาพระสุตตันตปิฎก

พระสุตตันตปิฎก คือ ประมวลพุทธพจน์หมวดพระสุตตร คือ พระธรรมเทศนา คำบรรยาย หรืออธิบายธรรมต่างๆ ที่ตรัสยกย่องให้เหมาะกับบุคคลและโอกาส ตลอดจนบทประพันธ์ เรื่องเล่า และเรื่องราวทั้งหลายที่เป็นขั้นเติมในพระพุทธศาสนา แบ่งเป็น ๕ นิกาย (เรียกย่อหรือหัวใจว่า ที. ม. ส. อ. ข.) มี ๒๕ เล่ม

๑) **ทีมนิกาย** แปลว่า หมวดยาว หมายถึงหมวดที่รวบรวมพระสุตตรขนาดยาวไว้ส่วนหนึ่ง ไม่ปนกับพระสุตตรประเภทหนึ่ง ในหมวดนี้มีพระสุตตรทั้งหมด ๓๔ สุตตร จัดเป็นเล่มหนังสือได้ ๓ เล่ม^๔ มีเนื้อหาโดยย่อต่อไปนี้

เล่ม ๔ สีสันธวรรค มีพระสุตตรขนาดยาว ๑๓ สุตตร เริ่มด้วย พรหมชาลสูตร (หลายสูตรกล่าวถึงความถึงพร้อมด้วยสีลันต์ ซึ่งบางทีก็จำแนกเป็นจุฬศีล มัชฌิมศีล มหาศีล จึงเรียกว่า สีสันธวรรค)

เล่ม ๑๐ มหาวรรค มีพระสุตตรขนาดยาว ๑๐ สุตตร ส่วนมากชื่อเริ่มด้วย “มหา” เช่น มหาปริณิพพานสูตร มหาสมยสูตร มหาสติปัฏฐานสูตร เป็นต้น

เล่ม ๑๑ ปาฎิกวรรค มีพระสุตตรขนาดยาว ๑๑ สุตตร เริ่มด้วยปาฎิกสูตร หลายสูตรมีชื่อเสียง เช่น จักกวัตติสูตร อัคคัญญสูตร สิงคาลกสูตร และสังคีติสูตร

๒) **มัชฌิมนิกาย** แปลว่า หมวดปานกลาง หมายถึงหมวดที่รวบรวมพระสุตตรขนาดกลาง ไม่สั้นเกินไป ไม่ยาวเกินไปไว้ส่วนหนึ่ง ในหมวดนี้มีพระสุตตรรวมทั้งหมด ๑๕๒ สุตตร จัดเป็นเล่มหนังสือได้จำนวน ๓ เล่ม ดังมีเนื้อหาโดยย่อต่อไปนี้

เล่ม ๑๒ มุลปฺปนณาสก (ป็นต้น) มีพระสุตตรขนาดกลาง ๕๐ สุตตร บางสูตรอาจจะค้นชื่อ เช่น ธัมมททยาทสูตร สัมมาทิฏฐิสูตร สติปัฏฐานสูตร รณวินิตสูตร วิมมังกสูตร

เล่ม ๑๓ มัชฌิมปฺปนณาสก (ปานกลาง) มีพระสุตตรขนาดกลาง ๕๐ สุตตร ที่อาจจะค้นชื่อ เช่น เสขปฏิปทาสูตร ชิวกสูตร อุปาลิฆาตสูตร อภยราชกุมารสูตร มาคคณิยสูตร วัฏฐุปาลสูตร โพทิวาชกุมารสูตร อังคุลิมาสสูตร ธัมมเจตียสูตร วาเสฏฐสูตร

^๔ พจนี เสงี่ยมลา, **ประวัติวรรณคดีบาลี**, พิมพ์ครั้งที่ ๕ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๖), หน้า ๖๒.

เล่ม ๑๕ ยุริยปัญญาสร์ (บ้านไผ่) มีพระสูตรขนาดกลาง ๕๒ สูตร มีเนื้อหาแตกต่างกันหลากหลาย เช่น เทวทหสูตร โคปกโมคคัลลานสูตร สัมปรัสนสูตร มหาจิตตารัสกสูตร อานาปานสติสูตร กายคตาสติสูตร ภัทเทกรัตตสูตร จูฬกัมมวิภังคสูตร สังขจิวิภังคสูตร ปุณณเวทสูตร สฬายตนวิภังคสูตร อินทริยภาวนาสูตร

๓) สังยุตตนิกาย แปลว่า หมวดประมวล คือ การประมวลเรื่องประเภทเดียวกันไว้เป็นหมวดหมู่เดียวกัน เรียกว่า สังยุตหนึ่งๆ ตามเรื่องที่เนื่องกัน หรือตามหัวข้อหรือบุคคลที่เกี่ยวข้อง รวม ๕๖ สังยุต มี ๗.๗๖๒ สูตร จัดเป็นเล่มหนังสือได้จำนวน ๕ เล่ม ดังมีเนื้อหาโดยย่อต่อไปนี้

เล่ม ๑๕ ศกาวรรค รวมคาถาภาพิตที่ตรัสและกล่าวตอบบุคคลต่างๆ เช่น เทวดามาร ภิกษุณี พราหมณ์ พระเจ้าโกศล เป็นต้น จัดเป็นกลุ่มเรื่องตามบุคคลและสถานที่มี ๑๑ สังยุต

เล่ม ๑๖ นิทานวรรค ครึ่งเล่มว่าด้วยเหตุและปัจจัย คือ หลักปัจจุสมุปบาท นอกนั้นมีเรื่องธาตุ การบรรจุรวมสังสารวัฏ ลากลักการะ เป็นต้น จัดเป็น ๑๐ สังยุต

เล่ม ๑๗ ขันธวารวรรค ว่าด้วยเรื่องขันธ ๕ ในแง่มุมต่างๆ มีเรื่องเปิดเผยลึกลับรวมทั้งเรื่องสมาธิ และกัมมวิภังคต่างๆ ปะปนอยู่บ้าง จัดเป็น ๑๑ สังยุต

เล่ม ๑๘ สฬายตนวรรค เกือบครึ่งเล่มว่าด้วยอายตนะ ๖ ตามแนวไตรลักษณ์ เรื่องอื่นมีเบญจศีล ข้อปฏิบัติให้ถึงอสังขตะ อันตคาหิกกัมมวิภังค

เล่ม ๑๙ มหาวารวรรค ว่าด้วยโพธิปักขิยธรรม ๓๗ แต่เรียงลำดับเป็นมรรค (พร้อมทั้งองค์ธรรมก่อนมรรค) โพชฌงค์ สติปัฏฐาน อินทริย์ สัมมปปธาน พละ อิทธิบาท รวมทั้งเรื่องที่เกี่ยวข้อง เช่น นิรวณีย์ สังโยชน์ อริยสัจ ฉาน ตลอดจนถึงองค์คุณของพระโสดาบันและอานิสงส์ของการบรรลุโสดาปัตติผล จัดเป็น ๑๒ สังยุต

๔) อังคุตตรนิกาย แปลว่า หมวดเรียงด้วยองค์ คือจัดลำดับธรรมะไว้เป็นหมวดๆ ตามลำดับตัวเลข ซึ่งเป็นขุมนุมพระสูตรที่เพิ่มจำนวนขึ้นทีละหน่วย คือขุมนุมพระสูตรที่จัดรวมเข้าเป็นหมวดๆ เรียกว่า นิบาตหนึ่งๆ ตามลำดับจำนวนหัวข้อธรรม รวม ๑๑ นิบาต หรือ ๑๑ หมวด ธรรมมี ๙.๕๕๗ สูตร จัดเป็นเล่มหนังสือได้จำนวน ๕ เล่ม ดังมีเนื้อหาโดยย่อต่อไปนี้

เล่ม ๒๐ เขมก-ทุก-ติกนิบาต ว่าด้วยธรรม หมวด ๑ (เช่นธรรมเอกที่ฝึกอบรมแล้ว เหมาะแก่การไว้ใช้งาน ได้แก่ จิต, องค์คุณภายในอันเอกที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ยิ่งใหญ่ ได้แก่

ความไม่ประมาณ ฯลฯ รวมทั้งเรื่องเอตทัคคะ) หมวด ๒ (เช่น สุข ๒ รวม ๑๓ ชุด, คนพาล ๒, บัณฑิต ๒, ปฏิสันถาร ๒, กุที ๒ ฯลฯ) หมวด ๓ (เช่น มารดาปิตามีฐานะตยบุตร ๓ อย่าง, ความเมา ๓, อธิปไตย ๓, อิทธิยา ๓ ฯลฯ)

เล่ม ๒๑ จดกนกนิบาต ว่าด้วยธรรม หมวด ๔ (เช่น อริยธรรม หรืออารยธรรม ๔, พุทธบริษัท ๔, ปธาน ๔, อคติ ๔, จักร ๔, สังคหัตถ์ ๔ ฯลฯ)

เล่ม ๒๒ ปัญจก-นีกกนิบาต ว่าด้วยธรรม หมวด ๕ (เช่น พละ ๕, นิรวณ ๕, อภินิหารเจกขณะ ๕, นักรบ ๕ ฯลฯ) และ หมวด ๖ (เช่น สารเนียรธรรม ๖, ยนุตตริยะะ ๖, คาราวตา ๖, อภัพพฐาน ๖, ฯลฯ)

เล่ม ๒๓ สัตตก-กัฏฐก-นวกนิบาต ว่าด้วยธรรม หมวด ๗ (เช่น อริยทรัพย์ ๗, อนุสัย ๗, อปริหานิยธรรม ๗, สัมปรัสนธรรม ๗, กัลยาณมิตตธรรม ๗, ภรรยา ๗, ฯลฯ) หมวด ๘ (เช่น โลกธรรม ๘, คุณสมบัติของพระภิกษุที่จะเป็นทูต ๘, ทาน ๘, ทานวัตถุ ๘, การบำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุ ๓ ในระดับต่างๆ ๘, สัมปรัสนธรรม ๘, ทิฏฐธัมมิกัตถสัมปราชิกัตถธรรม ๘ ฯลฯ) และหมวด ๙ (อาภามาตวัตถุ ๘, อนุปปพนิโรธ ๘, อนุปปพวิหาร ๘, นิพพานกันตา ๘ ฯลฯ)

เล่ม ๒๔ ทสก-เอกาทสกนิบาต ว่าด้วยธรรม หมวด ๑๐ (เช่น สังโยชน์ ๑๐, สัญญา ๑๐, นาลกรณธรรม ๑๐, วัชคิธรรม ๑๐ ฯลฯ) และหมวด ๑๑ (เช่น ธรรมที่เกิดจากกันตามธรรมคาไม่ต้องเจตนา ๑๑, อาเนิสสเมตดา ๑๑ ฯลฯ)

ในอังคุตตรนิกายมีข้อธรรมหลากหลายลักษณะ ตั้งแต่ทิฏฐธัมมิกัตถะถึงปรมัตถะ ทั้งสำหรับบรรพชิตและสำหรับคฤหัสถ์ กระจายกันอยู่โดยเรียงตามจำนวน

๕) ขุททกนิกาย แปลว่าหมวดเล็กน้อย รวบรวมหัวข้อธรรมที่ไม่จัดเข้าใน ๔ นิกายข้างต้นแห่งพระสูตร จัดรวมเข้าในพระสูตรนิกายนี้ประกอบด้วยชุมนุมพระสูตร คาถาภาษิต คำอธิบาย และเรื่องราวเบ็ดเตล็ดที่จัดเข้าใน ๔ นิกายแรกไม่ได้ ๑๕ คัมภีร์ จัดเป็นเล่มหนังสือได้จำนวน ๔ เล่ม ดังมีเนื้อหาโดยย่อต่อไปนี้

เล่มที่ ๒๕ รวมคัมภีร์ย่อย ๕ คือ

- (๑) ขุททกปาฐะ รวมบทสวดย่อยๆ เช่น มงคลสูตร รตนสูตร กรณียเมตตสูตร
- (๒) อัมมเทว บทแห่งธรรมหรือบทร้อยกรองเยื้องธรรม มี ๔๒๓ คาถา
- (๓) อุทาน พระสูตรแสดงคาถาพุทธอุทาน มีความน่าเป็นร้อยแก้ว ๘๐ เรื่อง

(๔) อิติวุตตะกะ พระสูตรที่ไม่ขึ้นต้นด้วย “เอวเม สุต” แต่เชื่อมความเข้าสู่คาถาด้วยคำว่า “อิติ วุจฺจติ” รวม ๑๑๒ สูตร

(๕) สุตตนิบาต ชุมนุมพระสูตรชุดพิเศษ ซึ่งเป็นคาถาล้วน หรือมีร้อยแก้วเฉพาะส่วนที่เป็นความนำ รวม ๗๑ สูตร

เล่มที่ ๒๖ มีคัมภีร์ย่อย ๔ ซึ่งเป็นบทประพันธ์ร้อยกรองคือคาถาล้วนได้แก่

(๑) วัฒนวัตถุ หรือเกิดในสวรรค์อยู่วิมาน เล่าการทำความดีของตนในอดีตที่ทำให้ได้ไปเกิดเช่นนั้น ๘๕ เรื่อง

(๒) เปตวัตถุ เรื่องเปรตเล่ากรรมชั่วในอดีตของตน ๕๑ เรื่อง

(๓) เถรคาถา คาถาของพระอรหันตเถระ ๒๖๔ รูป ที่กล่าวแสดงความรู้สึกสงบประณีตในการบรรลุธรรม เป็นต้น

(๔) เถรคาถา คาถาของพระอรหันตเถระ ๗๓ รูป ที่กล่าวแสดงความรู้สึกเช่นนั้น

เล่ม ๒๗ ขาดก ภาค ๑ รวมบทร้อยกรองคือคาถาแสดงคติธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสเมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ในยถิตชาติ และมีคาถาภาษิตของผู้อื่นปนอยู่บ้าง ภาคแรก ตั้งแต่เรื่องที่มีคาถาเดียว (เอกกนิบาต) ถึงเรื่อง ๕๐ คาถา (จัตตาสีสนิบาต) รวม ๕๒๕ เรื่อง

เล่ม ๒๘ ขาดก ภาค ๒ รวมคาถาอย่างในภาค ๑ นั้น เพิ่มอีก แต่เป็นเรื่องอย่างยาว ตั้งแต่เรื่องมี ๕๐ คาถา (ปัญญาสนิบาต) ถึงเรื่องมีคาถามากมาย (มหานิบาต) จบลงด้วยมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งมี ๑,๐๐๐ คาถา ภาคนี้มี ๒๒ เรื่อง บรรจบทั้งสองภาค เป็น ๕๔๗ ขาดก

เล่ม ๒๙ มหานิเทศ ภาษิตของพระสารีบุตรอธิบายขยายความพระสูตร ๑๖ สูตรในอัฐกวรรคแห่งสุตตนิบาต

เล่ม ๓๐ จุฬนิตเทศ ภาษิตของพระสารีบุตรอธิบายขยายความพระสูตร ๑๖ สูตรในปารายนวรรคและขัคควิสาณสูตรในอุรควรรคแห่งสุตตนิบาต

เล่ม ๓๑ ปฏิสัมภิทามรรค ภาษิตของพระสารีบุตรอธิบายข้อธรรมที่ลึกซึ้งต่างๆ เช่น เจริญญาณ ทิฏฐิ อานาปานะ อินทรีย์ วิโมกข์ เป็นต้น อย่างพิสดาร เป็นทางแห่งปัญญาแตกฉาน

เล่ม ๓๒ ยปทาน ภาค ๑ บทประพันธ์ร้อยกรอง (คาถา) แสดงประวัติพระอรหันต์ โดยเฉพาะในยถิตชาติ เริ่มด้วยพุทธอุปทาน (ประวัติของพระพุทธเจ้า) ปัจเจกพุทธอุปทาน (เรื่องราวของพระปัจเจกพุทธเจ้า) ต่อด้วยเถรอุปทาน (กัฏฐประวัติแห่งพระอรหันตเถระ) เริ่มแต่พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะ พระอนุรุทธะ ฯลฯ พระยานนท์ ต่อเนื่องไปจนจบภาค ๑ รวม ๔๑๐ รูป

เล่ม ๓๓ อปทาน ภาค ๒ คาถาประพันธ์แสดงอดีตประวัติพระอรหันตเถระต่ออีก จนถึงรูปที่ ๕๕๐

ต่อนั้นเป็นเถรอปทานแสดงเรื่องราวของพระอรหันตเถรี ๕๐ เรื่อง เริ่มด้วยพระเถรีที่ไม่คุ้นนาม ๑๖ รูป ต่อด้วยพระเถรีที่สำคัญ คือ พระมหาปชาบดีโคตมี พระเขมา พระกุกกุจรรณนา พระปฏาจารา ฯลฯ พระยโสธรา และท่านอื่นๆ ต่อไปจนจบ

ครึ่งจบอปทานแล้ว ท้ายเล่ม ๓๓ นี้ มีคัมภีร์ พุทธวงศ์เป็นคาถาประพันธ์แสดงเรื่องของพระพุทธรูปเจ้าในอดีต ๒๕ พระองค์ที่พระพุทธรูปเจ้าพระองค์ปัจจุบันเคยได้ทรงเฝ้าและได้รับพยากรณ์ จนถึงประวัติของพระองค์เอง รวมเป็นพระพุทธรูปเจ้า ๒๕ พระองค์ จบแล้วมีคัมภีร์สั้นๆ ชื่อ จริยาปิฎก เป็นท้ายสุด แสดงพุทธจริยาในอดีตชาติ ๓๕ เรื่องที่มีแล้วในชาดก แต่เล่าด้วยคาถาประพันธ์ใหม่ ซึ่งตัวอย่างการนำเพ็ญบารมีบางข้อ

พุทธทศกนิยาย เมื่อมองโดยภาพรวม ก็จะเห็นลักษณะที่กล่าวว่าเป็นที่ชุมนุมของคัมภีร์ปลีกย่อยเบ็ดเตล็ด คือ แม้จะมีถึง ๑๕ คัมภีร์ รวมได้ถึง ๔ เล่ม แต่มีเพียงเล่มแรกเล่มที่ ๒๕ ที่หนักในด้านเนื้อหา หลักธรรม แต่ก็เป็นคัมภีร์เล็กๆ ในเล่มเดียวมีถึง ๕ คัมภีร์ ทุกคัมภีร์มีความสำคัญและลึกซึ้งมาก อีก ๓ เล่ม (เล่ม ๒๔,๒๕,๓๐) คือ นิทเทส และ ปฏิสัมภิทามรรค แม้จะแสดงเนื้อหาธรรมโดยตรง แต่ก็เป็นการอธิบายของพระสาวก (พระสารีบุตร) ที่ใช้ความพุทธพจน์ที่มีอยู่แล้วในคัมภีร์ข้างต้น (ถือได้ว่าเป็นต้นแบบของอรรถกถา)

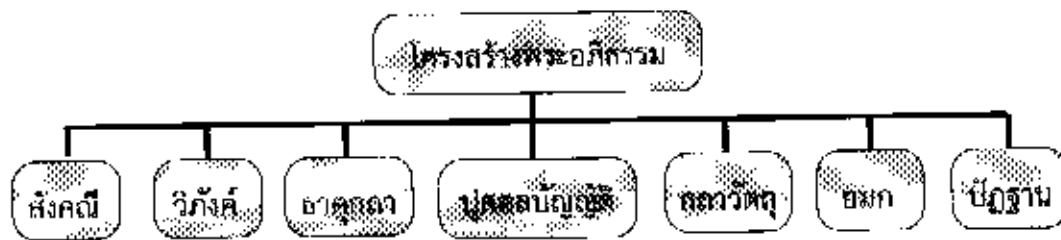
ที่เหลือจากนั้นอีก ๘ คัมภีร์ ล้วนเป็นบทประพันธ์ร้อยกรอง ที่มุ่งความไพเราะงดงามให้เร้าความรู้สึก เช่น เสริมศรัทธาเป็นต้น คือ

เล่ม ๓๖ วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา เถรีคาถา เล่าประสมการณ์ ความรู้สึก และคติของคนดี คนชั่วตลอดจนพระอรหันตสาวกที่จะเป็นตัวอย่าง / แบบอย่างสำหรับเร้าให้เกิดความรู้สึกสังเวช เตือนใจ และเร้ากำลังใจ ให้ละความชั่ว ทำความดี และเพียรบำเพ็ญอริยมรรค

เล่ม ๓๗-๓๘ ชาดก แสดงคติธรรมที่สั่งสอนและเร้าเตือนให้กำลังใจจากการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธรูปเจ้าเอง

เล่ม ๓๒-๓๓ อปทาน พุทธวงศ์ จริยาปิฎก เป็นบทร้อยกรอง บรรยายประวัติ ปฏิปทา และจริยา ของพระพุทธรูปเจ้า พระปัจเจกพุทธรูปเจ้า และพระอรหันตสาวกในแนวของวรรณศิลป์ที่จะเสริมปลาทะและจรรโลงศรัทธา

๒.๕ โครงสร้างและเนื้อหาพระอภิธรรมปิฎก

๒.๕.๑ เนื้อหาพระอภิธรรมปิฎก

พระอภิธรรมปิฎก คือ ประมวลพุทธพจน์หมวดพระอภิธรรม คือหลักธรรมและคำอธิบายที่เป็นเนื้อหาวิชาล้วนๆ ไม่เกี่ยวกับบุคคลหรือเหตุการณ์ แบ่งเป็น ๗ คัมภีร์ (เรียกย่อหรือหัวใจว่า ส วิ ธา ปุ ก ย ป) ๑๒ เล่ม มีเนื้อหาโดยย่อต่อไปนี้

เล่ม ๓๔ อัมมสังคณี ดับเล่มแสดงมาติกา (แม่บท) อันได้แก่บทสรุปแห่งธรรมทั้งหลายที่จัดเป็นชุดๆ มีทั้งชุด ๑ เช่น จัดทุกสิ่งทุกอย่างประดามีเป็นกุศลธรรม อกุศลธรรม อัปฺยาการุตธรรม ชุดหนึ่ง เป็นอดีตธรรม อนาคตธรรม ปัจจุบันธรรม ชุดหนึ่ง ฯลฯ และชุด ๒ เช่น จัดทุกสิ่งทุกอย่างเป็นสังขตธรรม อสังขตธรรม ชุดหนึ่ง โลกียธรรม โลกุตตรธรรม ชุดหนึ่ง เป็นต้น รวมทั้งหมดมี ๑๖๔ ชุด หรือ ๑๖๔ มาติกา

ตอนต่อจากนั้น ซึ่งเป็นเนื้อหาส่วนสำคัญของคัมภีร์นี้เป็นคำวิสาขนา ขยายความมาติกาที่ ๑ เป็นตัวอย่าง แสดงให้เห็นกุศลกรรม อกุศลธรรม และอัปฺยาการุตธรรมที่กระจายออกไปในแง่ของจิต เจตสิก รูป และนิพพาน

ท้ายเล่มมีอีก ๒ บท แต่ละบทแสดงคำอธิบายย่อหรือคำจำกัดความทัชกรรมทั้งหลายในมาติกาที่กล่าวถึงข้างต้นจนครบ ๑๖๔ มาติกา ได้คำจำกัดความทัชกรรมใน ๒ บท ต่างแนวกันเป็น ๒ แบบ (แต่บทท้ายจำกัดความไว้เพียง ๑๒๒ มาติกา)

เล่ม ๓๕ ยกหลักธรรมสำคัญๆ ขึ้นมาแจกแจงแยกแยะอธิบายกระจายออกให้เห็นทุกแง่ และวินิจฉัยจนชัดเจนจบไปเป็นเรื่องๆ รวมอธิบายทั้งหมด ๑๘ เรื่อง คือ ขันธ์ ๕ ายตนะ ๑๒ และ ธาตุ ๑๘ ว่าข้อใดจัดเข้าได้หรือไม่ได้ในยก่างไหนๆ และปุคคัลบัญญัติ บัญญัติ ความหมายของศัพท์ให้มียกบุคคลต่างๆ ตามคุณกรรม เช่นว่า “โสดาบัน” ได้แก่ บุคคลผู้ละสังโยชน์ ๓ ได้แล้ว ดังนี้ เป็นต้น

เล่ม ๓๖ ปุคคลบัญญัติ ว่าด้วยการบัญญัติบุคคลตามคุณธรรมที่มีในบุคคลนั้น จัดเป็นพวกๆ และอธิบายให้เห็นลักษณะอาการของบุคคลที่ได้รับบัญญัติเรียกว่าอย่างนั้นๆ

เล่ม ๓๗ กถาวัตถุ คัมภีร์ที่พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระผู้เป็นประธานในการสังคายนาครั้งที่ ๓ เรียบเรียงขึ้นเพื่อบำบัดความเห็นผิดของนิกายต่างๆ ในพระพุทธศาสนาครั้งนั้น ซึ่งได้แตกแยกกันออกไปแล้วถึง ๑๘ นิกาย เช่น ความเห็นว่า พระอรหันต์เสื่อมจากอรหันต์ผลได้เป็นพระอรหันต์พร้อมกับการเกิดได้ ทุกอย่างเกิดจากการม เป็นต้น ประพันธ์เป็นคำปุจฉา-วิสัชนา มีทั้งหมด ๒๑๕ กถา

เล่ม ๓๘ สมก ภาค ๑ คัมภีร์อธิบายหลักธรรมสำคัญให้เห็นความหมายและขอบเขตอย่างชัดเจน และทดสอบความรู้อย่างลึกซึ้ง ด้วยวิธีตั้งคำถามย้อนกันเป็นคู่ๆ (ยมก แปลว่า คู่) เช่นถามว่า ธรรมทั้งปวงที่เป็นกุศล เป็นกุศลมูล หรือว่าธรรมทั้งปวงที่เป็นกุศลมูล เป็นกุศล, รูป (ทั้งหมด) เป็นรูปขันธ์ หรือว่ารูปขันธ์ (ทั้งหมด) เป็นรูป, ทุกข์ (ทั้งหมด) เป็นทุกข์สัง หรือว่าทุกข์สัง (ทั้งหมด) เป็นทุกข์ หลักธรรมที่นำมาอธิบายในเล่มนี้มี ๗ คือ มูล (เช่นกุศลมูล) ขันธ์ อายตนะ ชาติ สังขะ สังขาร อนุสัย ถามตอบอธิบายเรื่องใด ก็เรียกว่ายมกของเรื่องนั้นๆ เช่น มูลยมก ขันธยมก เป็นต้น เล่มนี้จึงมี ๗ ยมก

เล่ม ๓๙ ยมก ภาค ๒ ถามตอบอธิบายหลักธรรมเพิ่มเติมจากภาค ๑ อีก ๓ เรื่อง คือ จิตตยมก อัมมยมก (กุศล-อกุศล-อภัยกตธรรม) อินทริยยมก บรรจบเป็น ๑๐ ยมก

เล่ม ๔๐ ปฎิฐาน ภาค ๑ คัมภีร์ปฎิฐาน อธิบายปัจจัย ๒๔ โดยพิสดาร แสดงความสัมพันธ์อิงอาศัยเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลายในแง่ด้านต่างๆ ธรรมที่นำมาอธิบายก็คือ ทัชธรรมที่มีในมัตติกา คือแม่บทหรือบทสรุปธรรม ซึ่งกล่าวไว้แล้วในต้นคัมภีร์สังคณีนั่นเอง แต่อธิบายเฉพาะ ๑๒๒ มัตติกา แรกที่เรียกว่า อภิธรรมมัตติกา

ปฎิฐานเล่มแรกนี้ อธิบายความหมายของปัจจัย ๒๔ เป็นการปูพื้นความเข้าใจเบื้องต้นก่อน จากนั้นจึงเข้าสู่เนื้อหาของเล่ม คือ อนุโลมติกปฎิฐาน อธิบายความเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลายในแม่บทชุด ๓ (ติกมัตติกา) โดยปัจจัย ๒๔ นั้น เช่นว่า กุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่กุศลธรรมโดยอุปนิสสยปัจจัยอย่างไร กุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่อกุศลธรรมโดยอุปนิสสยปัจจัยอย่างไร อกุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่กุศลธรรมโดยอุปนิสสยปัจจัยอย่างไร กุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่อกุศลธรรมโดยอารัมมณปัจจัยอย่างไร ฯลฯ (เล่มนี้ยังอธิบายแต่ในเชิงอนุโลม คือตามนัยปกติ ไม่อธิบายตามนัยปฏิเสธ จึงเรียกว่าอนุโลมปฎิฐาน)

เล่ม ๔๑ ปฏฐาน ภาค ๒ อนุโลมติกปัฏฐาน ต่อ คือ อธิบายความเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลายในแม่บทชุด ๓ ต่อจากเล่ม ๔๐ เช่น อดีตธรรมเป็นปัจจัยแก่ปัจจุบันธรรม โดยอาร์มมณปัจจัย (พิจารณารูป เสี่ยง เป็นต้น ที่ดับเป็นอดีตไปแล้ว ว่าเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เกิดความทรมานขึ้น ฯลฯ) เป็นต้น

เล่ม ๔๒ ปฏฐาน ภาค ๓ อนุโลมทุกปัฏฐาน อธิบายความเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลาย ในแม่บทชุด ๒ (ทุกมาติกา) เช่น โลเกียธรรมเป็นปัจจัยแก่โลกียธรรม โดยอาร์มมณปัจจัย (รูปายตนะเป็นปัจจัยแก่จักขุวิญญาณ ฯลฯ) ดังนี้ เป็นต้น

เล่ม ๔๓ ปฏฐาน ภาค ๔ อนุโลมทุกปัฏฐาน ต่อ

เล่ม ๔๔ ปฏฐาน ภาค ๕ ยังเป็นอนุโลมปัฏฐาน แต่อธิบายความเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลายในแม่บทต่างๆ ซ้ำมชุดกันไปมา ประกอบด้วย อนุโลมทุกติกปัฏฐาน ธรรมในแม่บทชุด ๒ (ทุกมาติกา) โยงกับธรรมในแม่บทชุด ๓ (ติกมาติกา) เช่นอธิบาย “กุศลธรรมที่เป็นโลกุตตรธรรมเป็นปัจจัยแก่กุศลธรรมที่เป็นโลกียธรรม โดยอธิปัตติปัจจัย” เป็นอย่างไร เป็นต้น อนุโลมติกทุกปัฏฐาน ธรรมในแม่บทชุด ๓ (ติกมาติกา) โยงกับธรรมในแม่บทชุด ๒ (ทุกมาติกา) อนุโลมติกติกปัฏฐาน ธรรมในแม่บทชุด ๓ (ติกมาติกา) โยงระหว่างต่างชุดกัน เช่น อธิบายว่า “กุศลธรรมที่เป็นอดีตธรรม เป็นปัจจัยแก่กุศลธรรมที่เป็นปัจจุบันธรรม” เป็นอย่างไร เป็นต้น อนุโลมทุกทุกปัฏฐาน ธรรมในแม่บทชุด ๒ (ทุกมาติกา) กับธรรมในแม่บทชุด ๒ (ทุกมาติกา) โยงระหว่างต่างชุดกัน เช่น ชุดโลกียะโลกุตตระ กับชุดสังขตะอสังขตะ เป็นต้น

เล่ม ๔๕ ปฏฐาน ภาค ๖ เป็น ปัจจนียปัฏฐาน คือ อธิบายความเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลายอย่างเล่มก่อนๆ นั้นเอง แต่อธิบายแบ่งปฏิเสธ แยกเป็น ปัจจนียปัฏฐาน คือ ปฏิเสธ+ปฏิเสธ เช่นว่า ธรรมที่ไม่ใช่กุศล อาศัยธรรมที่ไม่ใช่กุศลเกิดขึ้นโดยเหตุปัจจัย เป็นอย่างไร อนุโลมปัจจนียปัฏฐาน คือ อนุโลม+ปฏิเสธ เช่นว่า อาศัยโลกียธรรม ธรรมที่ไม่ใช่โลกุตตรธรรม เกิดขึ้นโดยเหตุปัจจัย เป็นอย่างไร ปัจจนียอนุโลมปัฏฐาน คือ ปฏิเสธ+อนุโลม เช่นว่า อาศัยกรรมที่ไม่ใช่กุศลธรรมที่เป็นอกุศล เกิดขึ้นโดยเหตุปัจจัยเป็นอย่างไร และในทั้ง ๓ แบบนี้ แต่ละแบบ จะอธิบายโดยใช้กรรมในแม่บทชุด ๓ แล้วต่อด้วยชุด ๒ แล้วข้ามชุดระหว่างชุด ๒ กับชุด ๒ จนครบทั้งหมดเหมือนกัน ดังนั้นแต่ละแบบจึงแบ่งแยกละเอียดหยกๆ เป็น ดิกะ ทูกะ ทุกดิกะ ตักทูกะ ตักตักะ ทุกทูกะ ตามลำดับ (เขียนให้เต็มเป็น ปัจจนียติกปัฏฐาน ปัจจนียทุกปัฏฐาน ปัจจนียทุกติกปัฏฐาน ฯลฯ ดังนี้เรื่อยไปจนถึงท้ายสุด คือ ปัจจนียอนุโลมทุกทุกปัฏฐาน)

คัมภีร์ปฎิฐานนี้ ท่านอธิบายค่อนข้างละเอียดเฉพาะเล่มต้นๆ เท่านั้น เล่มหลังๆ ท่านแสดงไว้แต่หัวข้อหรือแนวและทิ้งไว้ให้ผู้เข้าใจแนวนั้นแล้ว เอาไปแจกแจงโดยพิสดารเอง โดยเฉพาะเล่มสุดท้ายคือภาค ๖ แสดงไว้ย่อที่สุดแม้กระนั้นก็ยังเป็นหนังสือถึง ๖ เล่ม หรือ ๓,๓๒๐ หน้า ภาวะดาขพิมพ์ ถ้าอธิบายโดยพิสดารทั้งหมด จะเป็นเล่มหนังสืออีกจำนวนมากมายหลายเท่าตัว ท่านจึงเรียกปฎิฐานอีกชื่อหนึ่งว่า “มหาปกรณ์” แปลว่า ตำราใหญ่ใหญ่ทั้งโดยขนาดและโดยความสำคัญ

พระอรธกถาจารย์กล่าวว่า พระไตรปิฎกมีเนื้อความทั้งหมด ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้น แบ่งเป็น พระวินัยปิฎก ๒๑,๐๐๐ พระกรรมชั้น พระสุตตันตปิฎก ๒๑,๐๐๐ พระกรรมชั้น และ พระอภิธรรมปิฎก ๔๒,๐๐๐ พระกรรมชั้น

สรุปท้ายบท

พระไตรปิฎกมีโครงสร้างและเนื้อหาประกอบด้วย ๓ ปิฎก คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และอภิธรรมปิฎก

พระวินัยปิฎก ได้แก่ ประมวลระเบียบข้อบังคับของบรรพชิตที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้สำหรับภิกษุและภิกษุณี มีเนื้อหาที่จัดเป็นรูปเล่มหนังสือจำนวน ๘ เล่ม ในส่วนอักษรย่อของปิฎกเพื่อการจดจำนั้นยังคงมีปัญหาในการยอมรับอยู่ ซึ่งปัญหานี้ไม่ได้ทำให้เกิดความผิดพลาดหรือบกพร่องในวินัยปิฎกแต่ประการใด ส่วนต้นฉบับก็ตรงกัน ต่างแต่เพียงการเรียกชื่อหัวข้อหรือแบ่งหัวข้อแตกต่างกันไปเท่านั้น สำหรับคนไทยที่รู้และจดจำกันได้ดีก็คือการแบ่งหัวข้อเพื่อการจดจำที่เรียกว่า อา ปา ม จู ป ซึ่งไม่ตรงกับกับชื่อที่ใช้ในแนวทางในวินัยปิฎก เฉพาะ อา ปา ส่วน ม จู ป ตรงตามชื่อหมวดหมู่ที่ใช้ในวินัยปิฎกดังมีรายละเอียดดังนี้

อา = อากัมมะ (การกระทำที่เป็นต้นบัญญัติ) หมายถึงพระวินัยตั้งแต่ปาราชิกลงมาถึงสังฆาทิเสส

ปา = ปาจิตตีย์ เป็นชื่อของอาบัติในปาติโมกข์ เฉพาะตั้งแต่สังฆาทิเสสลงมา

ทั้งสองหัวข้อนี้เป็นการย่อเพื่อการจดจำมากกว่าย่อตามชื่อหมวดหมู่ การยกยู่ที่ต้องตามหลักวินัยปิฎกควรจัดในลักษณะดังนี้

ม = มหาวิภังค์ หรือ ภิกขุวิภังค์

ภ = ภิกขุวิภังค์

ม = มหาวรรค

จุ = จุฬวรรค

ป = ปรีวาร

การจัดในลักษณะนี้ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้นำมาใช้ในการจัดทำพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระสูตรต้นคปิฎก คือ ประมวลพุทธพจน์หมวดพระสูตร คือ พระธรรมเทศนา คำบรรยายหรืออธิบายธรรมต่างๆ ที่ตรัสยกย่องให้เหมาะแก่บุคคลและโอกาส ตลอดจนบทประพันธ์เรื่องเล่า และเรื่องราวทั้งหลายที่เป็นขั้นเติมในพระพุทธศาสนา แบ่งเป็น ๕ นิกาย จัดเนื้อหาเป็นเล่มได้จำนวน ๒๔ เล่ม ตั้งแต่เล่มที่ ๔-๓๓ มีชื่อว่า ที ม ส ย จ ชู ดังนี้

ที = ทีฆนิกาย

ม = มัชฌิมนิกาย

ส = สังยุตตนิกาย

อจ = อังคุตตรนิกาย

ชู = ชุตตกนิกาย

พระอภิธรรมปิฎก คือ ประมวลพุทธพจน์หมวดพระอภิธรรม คือ หลักธรรมและคำอธิบายที่เป็นเนื้อหาวิชาล้วนๆ ไม่เกี่ยวกับตัวบุคคลหรือเหตุการณ์ แบ่งเป็น ๗ คัมภีร์ จัดเป็นเล่มพระไตรปิฎกได้จำนวน ๑๒ เล่ม ตั้งแต่เล่มที่ ๓๔-๔๕ มีชื่อย่อคือ ส วิ ธา ปุ ก ย ป ดังนี้

ส = สัมมสังคณี

วิ = วิภังค์

ธ = ธาตุกถา

ปุ = ปุคคลบัญญัติ

ก = กถาวัตถุ

ย = ยมก

ป = ปัญฐาน

คำถามท้ายบท

๑. พระไตรปิฎกแบ่งโครงสร้างแบ่งออกเป็นกี่ส่วน อะไรบ้าง
๒. พระวินัยปิฎกมีโครงสร้างและเนื้อหา ประกอบด้วยเรื่องอะไรบ้าง
๓. พระสุตตันตปิฎกมีโครงสร้างและเนื้อหา ประกอบด้วยเรื่องอะไรบ้าง
๔. พระอภิธรรมปิฎกมีโครงสร้างและเนื้อหา ประกอบด้วยเรื่องอะไรบ้าง
๕. ให้อธิบายเกี่ยวกับเรื่องการแบ่งคัมภีร์ที่ถูกต้องตามพระวินัยปิฎก มาดู

เอกสารอ้างอิงประจำบท

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระวินัยปิฎก**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พัฒน์ เพ็งผลา. **ประวัติวรรณคดีบาติ**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย

รามคำแหง, ๒๕๔๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **พระไตรปิฎก : สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้**. กรุงเทพมหานคร :

ธรรมสภา, ๒๕๕๕.

พระสุธีวรญาณ. **พุทธศาสนปริทรรศน์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช-

วิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระอมรเมธาจารย์ และคณะ. **พระไตรปิฎกปริทัศน์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬา-

ลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พระไตรปิฎก ฉบับประชาชน** พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

บทที่ ๓

คำอธิบายพระไตรปิฎกโดยย่อของพระอรรถกถาจารย์

พระมหาศิววิวัฒน์ สิริวฑฺฒโน, ดร.

ตร.ไข บุญคุ้มมิ่ง

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายพระวินัยปิฎกตามมติของพระอรรถกถาจารย์ได้
๒. อธิบายพระสุตตันตปิฎกตามมติของพระอรรถกถาจารย์ได้
๓. อธิบายพระอภิธรรมปิฎกตามมติของพระอรรถกถาจารย์ได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- ความนำ
- คำอธิบายพระวินัยปิฎก
- คำอธิบายพระสุตตันตปิฎก
- คำอธิบายพระอภิธรรมปิฎก

๓.๑ ความนำ

คำว่าอรรถกถา คือคำอธิบายพุทธพจน์หรือหลักธรรมวินัย คัมภีร์อรรถกถาอธิบายพระไตรปิฎก เนื้อหาของพระไตรปิฎกแต่ละเรื่องจะมีคำอธิบายขยายความในคัมภีร์อรรถกถา โดยท่านจะอธิบายทั้งคำศัพท์ อธิบายความหมายรวมทั้งขยายความพระไตรปิฎก พร้อมทั้งชี้แจงเหตุผลที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องนั้นๆ เพื่อช่วยให้ผู้ศึกษาเข้าใจพระไตรปิฎกชัดเจนยิ่งขึ้น พระไตรปิฎกมีคัมภีร์อรรถกถาแต่งอธิบายความและบอกอาจารย์ผู้แต่งด้วย

เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๙ (พ.ศ. ๕๕๖) ได้มีการแต่งคำอธิบายพระไตรปิฎกที่เรียกว่า คัมภีร์อรรถกถาภาษามคธ ขึ้นโดยพระมหาเถระหลายรูป มี พระพุทธโฆษาจารย์ และ พระพุทธกัถกเถระเป็นต้น ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาของกุลบุตรรุ่นใหม่ เพราะเป็นอรรถกถาที่สมบูรณ์แบบทั้งด้านอรรถ (เนื้อหา) และพยัญชนะ (รูปศัพท์) ที่ยังคงความหมายเดิมของพระไตรปิฎกที่ผ่านการรวบรวมประมวลไว้โดยพระมหาเถระยุคแรก ซึ่งอรรถกถาเหล่านี้เป็นที่นิยมยอมรับของเหล่าพุทธศาสนิกชน มีการคัดลอกนำไปศึกษาและปริวรรต (แปล) เป็นภาษาที่ใช้ในประเทศนั้นๆ อย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะในประเทศไทยมีการนำคัมภีร์อรรถกถามาใช้เป็นหลักสูตรสำหรับการศึกษาภาษาบาลีของพระภิกษุสามเณร เช่น อรรถกถาพระธรรมบท (ธัมมปทีฏฐกถา) และสมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย เป็นต้น

๓.๑.๑ ประเภทของอรรถกถา

อรรถกถาว่าตามลักษณะผู้อธิบายหรือผู้แต่ง อรรถกถาสมัยพุทธกาล เรียกว่า มหาอรรถกถา แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ พุทธสังวัณณิตะ และ อนุพุทธสังวัณณิตะ^๑

๑) พุทธสังวัณณิตะ (พุทธสังวัณณนา หรือ พุทธกถา) ได้แก่ คำอธิบายของพระพุทธเจ้า ที่พระองค์ทรงอธิบายพระพุทธพจน์โดยตรงด้วยพระองค์เอง เมื่อมีผู้ทูลถามหรือเพื่อให้คนรุ่นหลังเข้าใจ นิยมเรียกอรรถกถาประเภทนี้ว่า ปกิณณกเทศนา ต่อมาภายหลังพระสงฆ์สาวก

^๑ พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตโต), รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๔๒.

^๒ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสนา, <http://oldaad.jcu.ac.th/html/scripture.html>

จึงได้ถือเป็นกถามรรค (แบบอย่าง) ในการอธิบายสืบทอดต่อๆ กันมาในรูปแบบของการสังคายนา^๗ เป็นต้น

๒) **อนุพุทธสังวัณณิยะ** (อนุพุทธสังวัณณนา หรือ อนุพุทธอรรถกถา) ได้แก่ คำอธิบายของพระสาวกทั้งหลาย นิยมเรียกอรรถกถาประเภทนี้ว่า **สาวกภาษิต** แปลว่าภาษิตของพระสาวก เช่น พระสารีบุตร พระอานนท์ พระมหากัจจายนะ เป็นต้น

๓.๑.๒ อรรถกถาประเภทภาษา

อรรถกถาแบ่งตามประเภทของภาษา ที่ใช้จารึกภาษาสืบทอดกันมา มี ๒ ประเภท คือ **มคธอรรถกถา** และ **สิงหลอรรถกถา**

๑) **มคธอรรถกถา** คือ อรรถกถาที่แต่งด้วยภาษามคธ (บาลี) ได้แก่ อรรถกถาที่มีมาตั้งแต่สมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ และอรรถกถาที่พระมหินทเถระนำมาสู่ประเทศศรีลังกาภายหลังสังคายนาครั้งที่ ๓ อรรถกถาที่พระพุทธโฆษาจารย์ พระพุทธทิตตะ พระธรรมปาละ พระอุปเสน และพระมหานาม เป็นต้น แปลจากภาษาสิงหล (ศรีลังกา) สู่ภาษามคธ (บาลี) อีกครั้ง

๒) **สิงหลอรรถกถา** คือ อรรถกถาที่แต่งด้วยภาษาสิงหล ได้แก่

(๑) **มูลอรรถกถา** นำมาจากชมพูทวีป โดยพระมหินทเถระ พระเถระสิงหลได้แปลไว้เป็นภาษาสิงหล เพื่อหลีกเลี่ยงการปนจากลัทธินิกายอื่น และเพื่อสะดวกแก่การศึกษาของชาวสิงหล^๘

(๒) **มหาอรรถกถา** หมายถึงอรรถกถาเก่าที่พระพุทธโฆษาจารย์ถือเป็นแบบในการแต่งอภินวอรรถกถา

(๓) **มหาปัจจุอรรถกถา** คือ อรรถกถาที่รจนาบมแพ

(๔) **ภุณทอรรถกถา** คือ อรรถกถาที่รจนาที่ภุณทวาลลิหาร

(๕) **อันธกอรรถกถา** คือ อรรถกถาที่รจนาด้วยอันธภาษา

(๖) **สังเขปอรรถกถา** คือ อรรถกถาที่ย่อมหาปัจจุอรรถกถา

^๗ วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๓หน้า: [๑๕].

^๘ ที.เส.อ.(บาลี) ๓/-/๑.

- (๗) จูฬปัจจวรีอรรถกถา คือ สังเขปนอรรถกถานั้นเอง
- (๘) อริยอรรถกถา คือ อรรถกถาที่รจนาด้วยภาษาพหุริยะ
- (๙) บันนาวาระ คือ อรรถกถาที่ประมวลช่วยวินิจฉัยจากมหาอรรถกถา

๓.๑.๓ อรรถกถาตามยุคสมัย

อรรถกถาตามยุคสมัยสามารถแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ โบราณอรรถกถา และ อภินวอรรถกถา

๑) **โบราณอรรถกถา** ได้แก่ อรรถกถารุ่นเก่า ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ผ่านการสังคายนา ๓ ครั้งในอินเดีย และพระมหินทเถระได้นำไปยังประเทศลังกา ในภายหลังมา ได้ถูกแปลเป็นภาษาสิงหล เรียกว่า สิงหลอรรถกถา เช่น มุลอรรถกถา มหาอรรถกถา มหาปัจจวรีอรรถกถา

อนึ่ง ยังมีอรรถกถาที่เชื่อว่าเป็นของเดิม มีอยู่ก่อนสมัยพระพุทธโฆษาจารย์ และเป็นอรรถกถาที่ได้รับการยกย่องในนิคายเถรวาทสายกัสสปวงศ์ ได้แก่ **เนตติปกรณ์ เปฏโกปเทศปกรณ์ และมิลินทปัญหา** เนตติปกรณ์ เชื่อว่าเป็นผลงานของพระมหากัจจายนะ เปฏโกปเทศปกรณ์ เป็นผลงานของท่านมหากัจจายนะ อธิบายหลักอริยสัจ ๔ มีเนื้อหาสาระบางส่วนนำมาจากคัมภีร์สังยุตตนิกาย ส่วนมิลินทปัญหา เป็นผลงานของพระติปิฎกจูฬกัณฐ์ การสนทนาตาม ดอברהหว่างพระยามิลินท์กับพระนาคเสน พระยามิลินท์เป็นกษัตริย์กรีก ผู้ครองสาครนครในอินเดียภาคเหนือ

๒) **อภินวอรรถกถา** ได้แก่ อรรถกถาที่เรียบเรียงแต่งขึ้นใหม่โดยพระเถระภิกษุสงฆ์รุ่นใหม่ มีพระพุทธโฆษาจารย์ เป็นต้น ได้แต่งแปลเรียบเรียงใหม่เป็นภาษามคธ (บาลี) มีคัมภีร์วิสุทธิมรรค และคัมภีร์ญาโณทโย คัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นผลงานของท่านพระพุทธโฆษาจารย์ ได้รับยกย่องว่าเป็นวรรณกรรมของพระพุทธศาสนา ท่านเขียนสรุปสาระของศีลสมาธิและปัญญา

คัมภีร์อรรถกถารุ่นใหม่นี้ยังแบ่งตามลักษณะของเนื้อหาได้อีก ๒ ประเภท คือ **วิถถารอรรถกถา และ สังคหอรรถกถา**

๑) **วิถถารอรรถกถา** ได้แก่ คัมภีร์อรรถกถาที่พระอรรถกถาจารย์แต่งขึ้นโดยพิสดาร มีเนื้อหาสาระใจความไปตามลำดับบทบาลีที่มีปรากฏในพระไตรปิฎก พอแสดงให้เห็นหลักธรรมดังนี้

ลำดับที่	คัมภีร์พระไตรปิฎก	คัมภีร์อรรถกถา	อรรถกถาจารย์ผู้วิจารณ์
	ก. พระวินัยปิฎก		
๑	พระวินัยปิฎก(ทั้งหมด)	สมันตปาสาทิกา	พระพุทโธโมชาจารย์
	ข. พระสุตตันตปิฎก		
๒	ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	พระพุทโธโมชาจารย์
๓	มัชฌิมนิกาย	ปปัญจสูทนี	พระพุทโธโมชาจารย์
๔	สังยุตตนิกาย	สารัตถตปกาสิณี	พระพุทโธโมชาจารย์
๕	อังคุตตรนิกาย	มโนรเมปฺรณี	พระพุทโธโมชาจารย์
๖	ขุททกปาฐะ (ขุททกนิกาย)	ปรมัตถโชติกา	พระพุทโธโมชาจารย์
๗	ธรรมบท (ขุททกนิกาย)	ธัมมปัทมฐกถา	พระพุทโธโมชาจารย์
๘	อุทาน (ขุททกนิกาย)	ปรมัตถทีปนี	พระธรรมปาละ
๙	อิติวุตตะกะ (ขุททกนิกาย)	ปรมัตถทีปนี	พระธรรมปาละ
๑๐	สุตตนีบาต (ขุททกนิกาย)	ปรมัตถโชติกา	พระพุทโธโมชาจารย์
๑๑	วิมานวัตถุ (ขุททกนิกาย)	ปรมัตถทีปนี	พระพุทโธปาละ
๑๒	เปตวัตถุ (ขุททกนิกาย)	ปรมัตถทีปนี	พระพุทโธปาละ
๑๓	เถรคาถา (ขุททกนิกาย)	ปรมัตถทีปนี	พระธรรมปาละ
๑๔	เถรีคาถา (ขุททกนิกาย)	ปรมัตถทีปนี	พระธรรมปาละ
๑๕	ชาดก (ขุททกนิกาย)	ชาดกัฎฐกถา	พระพุทโธโมชาจารย์
๑๖	นิทเทส (ขุททกนิกาย)	สัทธัมมปัชโชติกา	พระอุปเสนะ
๑๗	ปฏีสัมภิตามรรค (ขุททกนิกาย)	สัทธัมมปกาสิณี	พระมหานามะ
๑๘	อปทาน (ขุททกนิกาย)	วิสุทธรชนวิลาสินี	ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง
๑๙	พุทธวงศ์ (ขุททกนิกาย)	มธูรัตตวิลาสินี	พระพุทโธกัตตะ
๒๐	จริยปิฎก (ขุททกนิกาย)	ปรมัตถทีปนี	พระธรรมปาละ
	ค. พระอภิธรรมปิฎก		
๒๑	ธัมมสังคณี	อภัสสรสาสนี	พระพุทโธโมชาจารย์
๒๒	วิภังค์	สัมโมหวิโนทนี	พระพุทโธโมชาจารย์
๒๓	กถาวัตถุ	ปัญญาปกรณ์ฎฐกถา	พระพุทโธโมชาจารย์
๒๔	ปุคคละบัญญัติ	ปัญญาปกรณ์ฎฐกถา	พระพุทโธโมชาจารย์

๒๕	ธาตุกถา	ปัญจปกรณฎฐกถา	พระพุทโธโมชาจารย์
๒๖	ยมก	ปัญจปกรณฎฐกถา	พระพุทโธโมชาจารย์
๒๗	ปัญฐาน	ปัญจปกรณฎฐกถา	พระพุทโธโมชาจารย์

๒) สังคหธรรมกถา ได้แก่ อรรถกถาที่พระอรรถกถาจารย์เลือกแต่งตั้งอธิบายเฉพาะบทที่ลึกลับซับซ้อนไม่ชัดเจนให้ชัดเจนยิ่งขึ้น หรือเป็นการรวบรวมเอาคำอธิบายที่ไม่มีปรากฏในพระบาลีคือพระไตรปิฎก บางครั้งเป็นการย่อคำอธิบายหรือเนื้อความที่พระอรรถกถาจารย์แต่งอธิบายไว้ให้สั้นกระชับขึ้น เพื่อสะดวกในการศึกษาและท่องจำ ดังนี้^๕

ลำดับที่	คัมภีร์ธรรมกถา	ประเภทพระไตรปิฎก	อรรถกถาจารย์ผู้รจนา
๑	ก. วินยสังคหธรรมกถา		
๒	กัณฑ์ชาตรีธรรมกถา	พระวินัยปิฎก	พระพุทโธโมชาจารย์
๓	วินยสังคหธรรมกถา	พระวินัยปิฎก	พระสารีบุตรเถระ (วัดเชตวัน ศรีลังกา)
๔	วินยสังคหธรรมกถา (ฉบับย่อ)	พระวินัยปิฎก	พระสารีบุตรเถระ
๕	วินยสังคหธรรมกถา (ฉบับย่อ)	พระวินัยปิฎก	พระชินภูมินเถระ (สมัยอังวะ)
๖	วินยสังเขป	พระวินัยปิฎก	ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง
๗	วินยวินิจจยะ	พระวินัยปิฎก	พระพุทโธทัตตเถระ
๘	อุตตรวินิจจกะ	พระวินัยปิฎก	พระพุทโธทัตตเถระ
๙	ชุกทสิกขา	พระวินัยปิฎก	พระธัมมสิริเถระ
๑๐	มูลสิกขา	พระวินัยปิฎก	ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง
๑๑	นิปุลนปทสังคหะ	พระวินัยปิฎก	ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง
๑๒	ศีลภาวะ	พระวินัยปิฎก	พระวาจิฆฬเถระ

^๕ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสนา, <http://oldaad.mcu.ac.th/html/scripture.html>

๑๒	สีมาลังการะ	พระวินัยปิฎก	พระวาจิสสรเถระ
๑๓	สีมาสังคหะ	พระวินัยปิฎก	พระวาจิสสรเถระ
๑๔	สิกขาปทวลัญชนะ	พระวินัยปิฎก	ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง
๑๕	ปาติโมกขวิโสธนี	พระวินัยปิฎก	ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง
๑๖	สีมาสัมพันธนี	พระวินัยปิฎก	ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง
๑๗	ปาติโมกขกัปปัตถอนุวัณณา	พระวินัยปิฎก	พระวิจิตตาลังการ
๑๘	วินยคุนหัตถกัปปนี	พระวินัยปิฎก	พระสัทธัมมโชติपालเถระ
๑๙	วินยคุนหัตถกัปปภาสนี	พระวินัยปิฎก	ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง
	ก. สุตตันตสังคหะอรรถกถา		พระพุทธโฆษาจารย์
๒๐	วิสุทธิธัมมคคปกรณะ	พระสุตตันตปิฎก	
	ค. อภิธัมมสังคหะอรรถกถา		พระอนุรุธาจารย์
๒๑	อภิธัมมัตถสังคหะ	พระอภิธรรมปิฎก	พระอนุรุธาจารย์
๒๒	ปรมัตถวินิจจย	พระอภิธรรมปิฎก	พระอนุรุธาจารย์
๒๓	นามรูปปริจเฉท	พระอภิธรรมปิฎก	พระอนุรุธาจารย์
๒๔	อภิธรรมวาทาร	พระอภิธรรมปิฎก	พระพุทธรทัตตเถระ
๒๕	รูปารูปวิภาค	พระอภิธรรมปิฎก	พระพุทธรทัตตเถระ
๒๖	เทมาปการณ	พระอภิธรรมปิฎก	พระสัทธัมมโชติปาละ
๒๗	นามจารที่ปกะ	พระอภิธรรมปิฎก	พระกัสสปเถระ
๒๘	โมหวิจเฉทนี	พระอภิธรรมปิฎก	โกตุด่อ(ชีปะขาวพม่า)
๒๙	สัจจิตตลังการ	พระอภิธรรมปิฎก	พระเจ้าจันทร
๓๐	ปรมัตถพินทุ	พระอภิธรรมปิฎก	พระธัมมपालเถระ
๓๑	สัจจสังเขป	พระอภิธรรมปิฎก	พระวิสุทธิเถระ
๓๒	ปรมัตถสังคหะ	พระอภิธรรมปิฎก	ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง
๓๓	รูปวิภาค	พระอภิธรรมปิฎก	พระมุนินทโฆสเถระ
๓๔	วิสติวัณณาปาฐะ	พระอภิธรรมปิฎก	

๓.๑.๔ อรรถกถาแบ่งตามสายคัมภีร์พระไตรปิฎก

อรรถกถาแบ่งตามสายคัมภีร์พระไตรปิฎก แบ่งออกได้เป็นอรรถกถาสายพระวินัยปิฎก อรรถกถาสายพระสุตตันตปิฎก และอรรถกถาสายพระอภิธรรมปิฎก

๑) อรรถกถาสายพระวินัยปิฎก

(๑) **สมันตปาสาทิกา**^๖ คัมภีร์อรรถกถาอธิบายความในพระไตรปิฎก พระพุทธโฆษาจารย์เรียบเรียงขึ้น เมื่อ พ.ศ. ไกลจะถึง ๑,๐๐๐ ทั้ง ๕ คัมภีร์ คือ ภิกขุวิภังค์ ภิกขุณีวิภังค์ มหาวรรค จูฬวรรค และปริวารวรรค ในลังกาที่ปัสมัยของพระเจ้าสิริปาละ โดยอาศัยอรรถกถาภาษาสิงหลที่มีอยู่ก่อน ชื่อว่า มหาปัจจรี และกรุนที

(๒) **กังขาวิตรณ** หรือมาติกาฎฐกถา คัมภีร์อรรถกถาอธิบายสาระแห่งภิกขุปาติโมกข์ และภิกขุณีปาติโมกข์

๒) อรรถกถาสายพระสุตตันตปิฎก

(๑) **สุมังคลวilasini**^๗ คัมภีร์อรรถกถาอธิบายความในทีมนิกายแห่งพระสุตตันตปิฎก พระพุทธโฆษาจารย์เรียบเรียงขึ้น โดยอาศัยจากอรรถกถาภาษาสิงหล ชื่อว่ามหาอรรถกถา

(๒) **ปปัญจสูทนี** คัมภีร์อรรถกถาอธิบายความในมัชฌิมนิกายแห่งพระสุตตันตปิฎก เรียบเรียงจากอรรถกถาภาษาสิงหลชื่อว่ามหาอรรถกถา

(๓) **สารัตถปกาสินี** คัมภีร์อรรถกถาอธิบายความในสังยุตตนิกายแห่งพระสุตตันตปิฎก เรียบเรียงจากอรรถกถาภาษาสิงหลชื่อว่ามหาอรรถกถา

(๔) **มนोरตนปุรณ** คัมภีร์อธิบายความในสังยุตตนิกายแห่งพระสุตตันตปิฎก พระพุทธโฆษาจารย์ เรียบเรียงจากอรรถกถาภาษาสิงหลชื่อว่ามหาอรรถกถา

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๕๖.

^๗ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๔๖๐.

(๕) **ปรมัตถโชติกา** คัมภีร์อธิบายความในชุกทกนิกาย ธรรมบท สุตตันตปิฎก และชาดก แห่งพระสุตตันตปิฎก พระพุทธโฆษาจารย์เป็นหัวหน้าในการรจนา โดยอาศัยอรรถกถาภาษาสิงหลชื่อว่า มหาอรรถกถา

(๖) **ชาติกัณฐกถา** คัมภีร์อธิบายความชาดก ชุกทกนิกายแห่งพระสุตตันตปิฎก กล่าวถึงอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ๕๔๗ เรื่อง

(๗) **ธัมมปทัฏฐกถา** คัมภีร์อธิบายความในธรรมบทแห่งชุกทกนิกาย ในพระสุตตันตปิฎก พระพุทธโฆษาจารย์เป็นหัวหน้าในการรจนา (บางมติระบุว่าไม่รู้ว่าเป็นใครคือผู้รจนาชาติกัณฐกถาและธัมมปทัฏฐกถา)

๓) อรรถกถาสายพระอภิธรรมปิฎก

(๑) **อัญญสาสนี** คัมภีร์อธิบายความในธัมมสังคณีแห่งพระอภิธรรมปิฎก รจนาขึ้นโดยอาศัยอรรถกถาภาษาสิงหลชื่อว่ามหาปัจจุรีย์

(๒) **สัมโมหวิโนทนี** คัมภีร์อธิบายความในวิมังค์ปกรณ์แห่งพระอภิธรรมปิฎก รจนาขึ้นโดยอาศัยอรรถกถาภาษาสิงหลชื่อว่ามหาปัจจุรีย์

(๓) **ปรมัตถทีปนี** คัมภีร์อธิบายความคัมภีร์อภิธรรม ๕ คัมภีร์ คือ กถา-
วัตถุ ปุคคลบัญญัติ ชาดุกถา ยมก และปฏฐาน

ส่วนคัมภีร์อรรถกถาอธิบายความพระไตรปิฎก ที่พระพุทธโฆษาจารย์ไม่ได้รจนา ที่หาหลักฐานได้มีดังนี้

(๑) **ปรมัตถทีปนี** คัมภีร์อธิบายความในยุทธาน อิติวุตตกะ วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา และเถรีคาถา พระธรรมปาละรจนาภายหลังพระพุทธโฆษาจารย์

(๒) **สัทธัมมปกาสนี** คัมภีร์อธิบายความในปฏิสัมภิทามรรคแห่งพระสุตตันตปิฎก พระมหานามรจนาขึ้นในลังกาทวิป ประมาณ พ.ศ. ๑๐๖๐

^๕ เช่นเดียวกัน, หน้า ๕๔๘.

๓.๒ คำอธิบายพระวินัยปิฎก

คำอธิบายพระวินัยปิฎกโดยย่อ

ในหัวข้อนี้จะกล่าวถึงคำอธิบายพระวินัยปิฎก (คัมภีร์บรรพชา) อันเป็นผลงานของท่านพอลสังเขป โดยจะได้นำเนื้อหาที่มีท่านผู้รู้ได้กล่าวไว้ จะหยิบยกเนื้อหาสำคัญบางส่วนจากคัมภีร์บรรพชาประเภทวิธการบรรพชา ที่ได้เรียบเรียงและพิมพ์เป็นอักษรไทยแล้วเช่น คัมภีร์บรรพชาสมันตปาสาทิกา เป็นต้น พอเป็นตัวอย่างเพื่อให้เกิดความเข้าใจในคัมภีร์คำกถาของพระวินัยปิฎก โดยย่อของพระพรหมญาณจารย์

๓.๒.๑ คัมภีร์สมันตปาสาทิกา

คัมภีร์สมันตปาสาทิกาเป็นคัมภีร์บรรพชาประเภทวิธการบรรพชา แต่งอธิบายความพระวินัยปิฎก ๙ คัมภีร์ คือ มหาวิภังค์ ภิกขุณีวิภังค์ มหาวรรค จูฬวรรค และปริวาร โดยอาศัยโครงบรรพชาเดิมของคัมภีร์โบราณบรรพชา คือ มหาบรรพชา มหาปัจจจริย และภุณทึ เป็นต้น

สมันตปาสาทิกา ที่ชำระพิมพ์เป็นอักษรไทย แบ่งเป็น ๓ ภาค คือ ภาคที่ ๑ อธิบายความในคัมภีร์มหาวิภังค์ เริ่มด้วยพาหิรนิทาน เรวัญชกัณฑ์ และปาราชิก ๔ เรียกว่าอาทิกกรรม ภาคที่ ๒ อธิบายความในมหาวิภังค์ ตั้งแต่สังฆาทิเสสถึงเสขยวัตร และในภิกขุณี-วิภังค์ ส่วนภาคที่ ๓ อธิบายความในมหาวรรค จูฬวรรค และปริวาร

เนื้อหาสาระของคัมภีร์สมันตปาสาทิกา ภาคที่ ๑ พระพุทธโฆษาจารย์ อธิบายพระวินัยปิฎกส่วนที่เป็นมหาวิภังค์ คือ ข้อห้ามได้แก่วินัย (ศีล) สำหรับพระภิกษุ เฉพาะปาราชิก ๔ สิกขาบท อธิบายประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาหลังพุทธปรินิพพาน เริ่มที่พระมหาเถรสังฆเถระปรารภถึงคำกล่าวจ้วงจาบพระธรรมวินัยของพระสุภัททะ กระทั่งชักชวนพระสงฆ์ทำการสังคายนา อธิบายเหตุการณ์ของการทำสังคายนาพระธรรมวินัยของพระพรหมญาณจารย์ทั้งหลายไว้อย่างชัดเจน ลำดับขั้นตอนการทำสังคายนาตั้งแต่ต้นจนสุดท้าย การขอความเห็นต่อสงฆ์ให้มีสมานฉันท์ในการยอมรับ และการทรงจำเพื่อนำสืบต่อเพื่อเป็นเอกภาพเดียวกันในหมู่พระสงฆ์

๓.๒.๒ อธิบายการจัดหมวดหมู่พระวินัยปิฎก

พระพุทธโฆษาจารย์ อธิบายบรรยายภาคเหตุการณ์ที่พระมหาเถระประชุมร่วมกัน สรุปพระพุทธรูปพจน์ในส่วนพระวินัยปิฎก พร้อมทั้งคำอธิบายแนวทางการปฏิบัติที่ต้องจัดไว้เป็นหมวดหมู่ดังนี้

พระเถระทั้งหลายทำสังคายนา (สังวัธยาย) อาบัติปาราชิก ๔ สังฆาทิเสส ๑๓ มนยต ๒ นิสัคคียปาจิตตีย์ ๓๐ ปาจิตตีย์ ๔๒ เสขยวัตร ๗๕ ปาฏิเทศนียะ ๔ อธิกรณสมณะ^๙ ๗ เป็นสิกขาบทของพระภิกษุ และสังคายนาสิกขาบทของภิกษุณี มีปาราชิก ๔ สังฆาทิเสส ๑๗ นิสัคคียปาจิตตีย์ ๓๐ ปาจิตตีย์ ๑๖๖ ปาฏิเทศนียะ ๘ เสขยวัตร ๗๕ และอธิกรณสมณะ ๗ สิกขาบทของภิกษุมี ๒๒๗ ข้อ สิกขาบทของภิกษุณีมี ๓๑๑ ข้อ เป็นข้อห้ามสำหรับภิกษุและภิกษุณี

พระพุทธโฆษาจารย์อธิบายว่า พระพุทธรูปพจน์คือคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า พระธรรมวินัยในยุค พ.ศ. ๑ (สังคายนาครั้งที่ ๑) มีการจัดพระพุทธรูปพจน์เป็น “นิกาย” คำสอนส่วนใหญ่อยู่ในรูปพระสูตรคือมีการจัดชัดเจนลงไปว่า ที่มณิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตรนิกาย อังคุตตรนิกาย (มีพระสูตรบางส่วนรวมอยู่ในขุททกนิกายด้วย) ส่วนพระวินัยและพระอภิธรรม ท่านพระพุทธโฆษาจารย์ระบุว่าจัดอยู่ในขุททกนิกาย (แม้จะไม่ได้ระบุตรงๆ คำว่าพระสูตร แต่ก็ทิ้งช่องว่างไว้ด้วยใช้คำว่า ขุททกนิกายที่เหลือ ซึ่งสามารถหมายถึงพระอภิธรรมและพระสูตรอื่นๆ ที่ไม่จัดเข้าในนิกายทั้ง ๕) เชื่อได้ว่าคำสอนของพระพุทธเจ้ามีครอบคลุม ๓ ปิฎกแล้วตั้งแต่ในยุคนั้น แต่ยังไม่ได้แยกหมวดหมู่เป็นประเภทที่ชัดเจนเท่า นั้น

๓.๒.๓ อธิบายคำว่า “วินัย”

พระพุทธโฆษาจารย์ได้อธิบายความหมายคำว่าวินัย พร้อมให้เหตุผลไว้ว่า

วิวัฏฐเสสนยตุตา วินยณโต เจว กายวาจาณั วินยตุตวิทฺธิ อัย วินโย วินโยติ อุกขาโต^{๑๐}

^๙ วิ.ย. (ไทย) ๑/ - /๒๕.

^{๑๐} อภิ.ค. (บาลี) ๑/ - /๒๖.

แปลว่า พระวินัยอันอันทิศผู้รู้บรรณแห่งพระวินัยเรียกว่า “วินัย” เพราะมีวินัยต่างๆ เพราะมีวินัยพิเศษและเพราะฝึกกายและวาจา^{๑๑๖}

ที่เรียกว่าวินัย เพราะมีวินัยต่างๆ (วิวัช + นัย) คือ ปาฏิโมกข์ทุกเทศ ๕ ประการ มีกองอาบัติ ๗ กอง มีปาราชิกเป็นต้น มีมาติกาและนัยมีวิภังค์เป็นต้นเป็นประเภท หมายความว่า เพราะมีปาติโมกข์ ๒ คือภิกขุปาติโมกข์และภิกขุณีปาติโมกข์ มีวิภังค์ ๒ คือภิกขุวิภังค์และภิกขุณีวิภังค์เป็นต้นและมีอาบัติ ๗ กอง

ที่เรียกว่าวินัย เพราะมีวินัยพิเศษ (วิเสส + นัย) คือ มีนัยพิเศษบัญญัติเป็นพิเศษ มีนัยอันกระทำให้มันและการทำให้ยอมเป็นประโยชน์ หมายความว่า เพราะมีอนุบัญญัติเพิ่มเติมเพื่อให้หลักขาบทรัดกุมยิ่งขึ้นหรือผ่อนผันให้เพลาความเข้มงวดลง

ที่เรียกว่าวินัย เพราะยอมฝึกกายและวาจา เพราะห้ามซึ่งอสังขการทางกายและทางวาจา หมายความว่า กฎสำหรับฝึกอบรมกายวาจา (วินยโนโต เจว ทายวาจัน) เป็นเครื่องป้องกันความประพฤติที่ไม่เหมาะสมทางกายและวาจา

๓.๒.๔ การเรียกชื่อพระพุทธรูป

ท่านอธิบายถึงการจำแนกหรือการเรียกคำสอนคือพระพุทธรูปในรูปแบบต่างๆ ตามลักษณะที่มุ่งหมายพร้อมทั้งอธิบายเหตุที่เรียกชื่อนั้นๆ ไว้ด้วยว่า

พระพุทธรูปแม้ทั้งหมดนี้ พึงทราบว่ามีอย่างเดียวคือวิมุตติรส มี ๒ อย่าง ได้แก่ ธรรมและวินัย มี ๓ อย่าง ได้แก่ ปฐมะ มัชฌิมะและปัจฉิมะ อนึ่ง มี ๓ อย่าง ได้แก่ ปิฎก มี ๕ อย่าง ได้แก่ นิคาय มี ๔ อย่าง ได้แก่ องค์ มี ๘๔,๐๐๐ อย่างได้แก่พระธรรมชั้น^{๑๑๗}

ถ้ามีผู้ถามเราว่า พระพุทธรูป คือคำสอนของพระพุทธเจ้ามีจำนวนเท่าไร เราสามารถตอบคำถามนี้ตามนัยและเหตุผลของพระพุทธโฆษาจารย์ได้ว่า

ถ้าจัดเป็นรสชาติ คำสอนของพระพุทธเจ้ามีอยู่อย่างเดียวนั่น คือวิมุตติรส เพราะตามที่เราได้รู้กันแล้วว่าระยะเวลาตั้งแต่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณกระทั่งเสด็จดับขันธปรินิพพาน ทรงพร่ำสอนเวไนยสัตว์ทุกหมู่เหล่า พระพุทธรูปที่สอนตลอด ๔๕ ปี

^{๑๑๖} วิ.อ. (ไทย) ๑/ - /๒๕.

^{๑๑๗} วิ.อ. (ไทย) ๑/ - /๒๑-๒๒

มีรสเพียงอย่างเดียวคือมีวิมุตติเป็นรสเท่านั้น”^{๑๓} หมายความว่าคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหมดมีเป้าหมายมุ่งให้เวไนยสัตว์เข้าถึงความหลุดพ้น คือถ้าพูดถึงการเรียนรู้ในการตรัสสอนเวไนยสัตว์ พระพุทธองค์ทรงวางจุดประสงค์การเรียนรู้เพื่อให้เวไนยสัตว์เข้าถึงความหลุดพ้นในระดับต่างๆ ตามควรแก่อุปนิสัย

คำสอนของพระพุทธเจ้าจัดเป็น ๒ อย่าง คือธรรมอย่าง ๑ วินัยอย่าง ๑ คำสอนทั้งหมดรวมเรียกว่า พระธรรมวินัย, วินัยปิฎก ชื่อว่า วินัย คำสอน (พระพุทธพจน์) ที่เหลือชื่อว่ากรรม, ดังที่พระมหากัสสปเถระกล่าวว่า “ผู้มีอายุ อย่างกระนั้นเลย พวกเราพึงสังคายนาธรรมและวินัย” และว่า “เราพึงถามพระวินัยกับท่านอุบาลี พึงถามพระธรรมกับท่านอานนท”^{๑๔}

๓.๒.๕ คำสอนของพระพุทธเจ้า

คำสอนของพระพุทธเจ้าจัดเป็น ๓ อย่าง คือจัดเป็นปฐมพุทธพจน์ (คำสอนครั้งแรก) มัชฌิมพุทธพจน์ (คำสอนสมัยกลาง) ปัจฉิมพุทธพจน์ (คำสอนครั้งสุดท้าย)

พระพุทธพจน์ว่า

เราตามหานายช่างผู้สร้างเรือน เมื่อไม่พบจึงท่องเที่ยวไปในสงสารเป็นอนกชาติ เพราะการเกิดบ่อยๆ เป็นทุกข์ นายช่างเอ๋ย เราพบท่านแล้ว ท่านจะสร้างเรือนไม่ได้อีก ซี่โครงทุกซี่ของท่านเราหักแล้ว ยอดเรือน เราก็มีอยู่แล้ว จิตของเราถึงธรรมปราศจากเครื่องปรุงแต่งแล้ว เราได้บรรลุธรรมเป็นที่สิ้นต้นเหตุแล้ว”^{๑๕}

นี้ชื่อว่าปฐมพุทธพจน์ แต่อาจารย์บางพวกได้แสดงความเห็นว่า พระพุทธพจน์ คืออุทานคาถาว่า

เมื่อใดแล ธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ ผู้มีความเพียร พึงอยู่ เมื่อนั้น ความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์นั้นย่อมสิ้นไป เพราะความรู้ธรรมพร้อมทั้งเหตุ

^{๑๓} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๕๐.

^{๑๔} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ, หน้า ๕๐.

^{๑๕} ที.ลือ.อ. (บาลี) ๑/-/๑๕.

เมื่อใดแล ธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ ผู้มีความเพียร พงอยู่ เมื่อนั้น ความสงสัย ทั้งปวงของพราหมณ์นั้นย่อมสิ้นไป เพราะได้รู้ความลับไปแห่งปัจจัยทั้งหลาย

เมื่อใดแล ธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ ผู้มีความเพียร พงอยู่ เมื่อนั้น พราหมณ์ นั้น ย่อมกำจัดมารและเสนาเสียได้ ตูจพระอาทิตย์อุทัยขึ้น สาดส่องท้องฟ้าให้สว่างไสวฉะนั้น^{๑๖}

จัดเป็นปฐมพุทธพจน์ เพราะเป็นพุทธพจน์ที่ทรงคุณค่าอันค้ำเนื่องจากได้บรรลุเป็นพระ สัพพัญญูพุทธเจ้า ทรงพิจารณาปัจจัยการคือปัจจุสมุปบาท

ส่วนพระพุทธรูปที่ตรัสในคราวก่อนปรินิพพานว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือน เธอทั้งหลาย สังฆาทถุทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จ ด้วยความไม่ประมาทเถิด” นี้จัดเป็นปัจฉิมพุทธพจน์ เพราะเป็นพระโอวาทครั้งสุดท้ายที่ตรัสสอน พระสาวกก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพาน. ส่วนพระพุทธรูปที่เหลือนอกจากนี้ คือที่พระองค์ตรัส สอนระหว่างช่วงเวลานั้น ชื่อว่ามัชฌิมพุทธพจน์^{๑๗}

คำสอนของพระพุทธเจ้าจัดเป็น ๓ อย่าง คือจัดเป็นพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก (เรียกว่าพระไตรปิฎก)

ประมวลพระพุทธรูปทั้งหมดทั้งที่ร้อยกรองในภายหลังแบ่งเป็นปาติโมกข์ ๒ ฝ่าย วิภังค์ ๒ ชั้นชกะ ๒๒ บริวาร ๑๖ ชื่อว่าวินัยปิฎก

พระพุทธรูปคณะคือ ที่มณิกายเป็นที่รวบรวมพระสูตร ๓๔ สูตร มีพรหมชาลสูตร เป็นต้น มัชฌิมนิกายเป็นที่รวบรวมพระสูตร ๑๕๒ สูตร มีมูลปริยายสูตร เป็นต้น สังยุตตนิกาย เป็นที่รวบรวมพระสูตร ๗,๗๖๒ สูตรมีโฆมสูตร เป็นต้น อังคุตตรนิกายเป็นที่รวบรวมพระสูตร ๙,๕๕๗ สูตรมีจิตตปริยาทานสูตร เป็นต้น ขุททกนิกาย ๑๕ ประเภทได้แก่ ขุททกปาฐะ ธรรมบท อุทาน อิติวุตตกะ สุตตนิบาต วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เภรคาถา เถรีคาถา ชาดก ปฏิสัมภิกา ยปทาน พุททวงศ์ และจรัยาปิฎก ชื่อว่าสุตตันตปิฎก^{๑๘}

๑๖ ที.เถ.ย. (บาลี) ๑' / ๑๕' ๑๖.

๑๗ อภ.ย. (บาลี) ๑' - ๑๑'.

๑๘ วิ.ย. (ไทย) ๑' - ๖๓๙-๖๔๙.

พระพุทธรูปจนได้แก่ อัมมสังคณี วิภังค์ ธาตุกถา บุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ ยมก และ
ปัญจาน ที่ย่อว่าภิกขกรรมปิฎก^{๑๙}

๓.๒.๖ ลักษณะแห่งพุทธวจนะ

คำสอนของพระพุทธเจ้ามีกระจายอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก พระอรรถกถาจารย์
ได้ประมวลลักษณะพุทธวจนะไว้ ๑๖ ประการ^{๒๐} ดังนี้

๑) ทำให้เกิดศรัทธา	๒) ทำให้เกิดปัญญา
๓) พร้อมด้วยอรรถ	๔) พร้อมด้วยพยัญชนะ
๕) มีบทง่าย	๖) มีความหมายลึกซึ้ง
๗) สบายหู	๘) จับใจ
๙) ไม่ยากตน	๑๐) ไม่ข่มผู้อื่น
๑๑) เยือกเย็นด้วยกรุณา	๑๒) ผ่องแผ้วด้วยปัญญา
๑๓) เป็นคลองธรรมนารี نرمย์	๑๔) น่าขบคิด
๑๕) ฟังได้ง่าย	๑๖) ปฏิบัติได้

๓.๓ คำอธิบายพระสูตรตันตปิฎก

พระพุทธโฆษาจารย์ อธิบายถึงเหตุการณ์ที่พระมหาเถระสังคายนาจารย์ประชุม
ร่วมกันสรุปพระพุทธพจน์ในสามธรรม (พระสูตรตันตปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก) จัดเป็นหมวดหมู่
ไว้ดังนี้

ที่ชื่อนิกาย ๕ ได้แก่ ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย
ขุททกนิกาย บรรดานิกายเหล่านั้น พระพุทธพจน์ที่เสียยกเว้น ๔ นิกายเสีย ที่ว่า ขุททกนิกาย
ในขุททกนิกายนั้น พระวินัย ท่านอุบาลีเถระได้วิสัชนา ขุททกนิกายที่เหลือ และอีก ๔ นิกาย
พระอานนทเถระวิสัชนา

^{๑๙} จ.อ. (ไทย) ๑ : ๒๔๘.

^{๒๐} ที.ล.ภ. (บาลี) ๑ : ๒๕๐ : ๒๕๕

๓.๓.๑ อธิบายคำว่า “สูตร (สูตร)”

พระพุทธโฆษาจารย์ได้อธิบายความหมายของคำว่าสูตร (สูตร) พร้อมให้เหตุผลประกอบไว้ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกาวา

“อุตถานํ สุจนโต สุสูตรโต สวณโต จ สุทนต์ สุตตนา สุตตสภาคโต จ สุตตํ สุตตุนตี ยถาชาต”^{๒๑}

แปลว่า ท่านกล่าวว่า “สูตร” เพราะแบ่งถึงประโยชน์เพราะมีความหมายอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว เผล็ดประโยชน์ หลังประโยชน์ ป้องกันด้วยดี และมีส่วนเสมอด้วยเส้นด้าย^{๒๒}

ที่เรียกว่าพระสูตร เพราะแบ่งถึงประโยชน์ คือแสดงประโยชน์ให้รู้ประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นเป็นต้น, ที่เรียกว่าพระสูตร เพราะมีความหมายอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว หมายความว่า ประโยชน์ที่ผู้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธองค์จะพึงได้รับนั้น พระองค์ได้ตรัสไว้แล้วตามความเหมาะสมแก่อสังคยาของเวไนยสัตว์, ที่เรียกว่าพระสูตร เพราะผลัดประโยชน์ หมายความว่า พระสูตร (คำสอนของพระพุทธเจ้า) ย่อมให้ประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติตามเปรียบเหมือนข้าวกล้า เผล็ดผลให้ประโยชน์แก่ชาวนาณั้น, ที่เรียกว่าพระสูตร เพราะหลังประโยชน์ หมายความว่า พระสูตร (คำสอนของพระพุทธเจ้า) ย่อมให้ประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติตามเปรียบเหมือนโคนมหลังน้ำนม ให้ประโยชน์แก่เจ้าของโค, ที่เรียกว่าพระสูตร เพราะป้องกันด้วยดี หมายความว่า พระสูตร (คำสอนของพระพุทธเจ้า) ย่อมรักษาประโยชน์ไว้ (ให้แก่ผู้ปฏิบัติตามและรักษาผู้ปฏิบัติตามให้ได้รับประโยชน์), ที่เรียกว่าพระสูตร เพราะมีส่วนเสมอด้วยเส้นด้าย หมายความว่า ท่านเปรียบเทียบกับเส้นบรรทัดเป็นประมาณ (คือมีความสำคัญได้แก่เป็นประโยชน์) แก่ช่างไม้ คือช่างไม้ใช้เส้นบรรทัดเป็นเครื่องมือสำคัญในการประกอบอาที่พช่างไม้ฉับใด พระสูตรนี้ก็ย่อมเป็นประมาณ (คือมีความสำคัญได้แก่เป็นประโยชน์) แก่วิญญูชน (คือผู้รู้และผู้ใคร่รู้ทั้งหลาย) และท่านยังเปรียบเทียบกับดอกไม้มี่เขาร้อยไว้ด้วยเส้นด้าย ลมไม่สามารถทำให้เรียวรายกระจัดกระจายได้ฉับใด ประโยชน์ทั้งหลายที่พระพุทธองค์ทรงประมวลไว้ ด้วยพระสูตรนี้ก็มิได้เรียวรายกระจัดกระจายไปฉับนั้น

^{๒๑} ยม.อ. (บาลี) ๑/-/๒๐.

^{๒๒} ยม.อ. (บาลี) ๑/-/๒๐.

๓.๓.๒ ความหมายพระสูตร ๖ อย่าง

พระพุทธโมชาจารย์ ให้ความหมายไว้ ๖ อย่าง^{๒๓} คือ

- ๑) เพราะแบ่งถึงประโยชน์ (อตุกานํ อุตฺตมโต) คือชี้ให้เห็นประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น
- ๒) เพราะมีชาวที่ตรัสไว้ดีแล้ว (สุตฺตโต) คือตรัสตามอุปนิสัย หรืออัธยาศัย ของเวไนยสัตว์ (ผู้ควรแนะนำ)
- ๓) เพราะผลิตประโยชน์ (สวณโต) คือก่อให้เกิดผลดูจข้าวกล้าที่เจริญเติบโตแล้ว ผลิตรวงข้าวต่อไปได้
- ๔) เพราะหลังประโยชน์ (สฺทวนโต) คือทำให้ประโยชน์หลังไหลออกมาดูจแม่โคนมหลังน้ำนมหลั่งมา
- ๕) เพราะป้องกันด้วยดี (สุตฺตาดานา) คือรักษาประโยชน์ทั้งหลายไว้ได้ด้วยดี
- ๖) เพราะมีส่วนเสมอด้วยเส้นด้าย (สุตฺตสภาคโต) คือใช้เป็นบรรทัดฐานในการประพฤติปฏิบัติของวิญญูชนดูจเส้นบรรทัดของช่างไม้

๓.๔ คำอธิบายพระอภิธรรมปิฎก

พระพุทธโมชาจารย์ได้อธิบายความหมายของคำว่า อภิธรรม พร้อมให้เหตุผลประกอบไว้ว่า

“ยํ เอตฺถ วุทฺธมฺมโนโต สลฺกขณา ปุทฺธิตา ปริจฺฉินฺนา วุตฺตาทิกกา จ ธมฺมา อภิธฺมโม เตน อภฺชาโต”^{๒๔}

แปลว่า ด้วยเหตุที่ธรรมทั้งหลาย ที่มีความเจริญที่มีความกำหนดหมาย ที่มีบุคคลบูชาแล้ว ที่บังจิตกำหนดดี และที่ยิ่ง อันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้วในพระอภิธรรมนี้ ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า อภิธรรม^{๒๕}

^{๒๓} วิ.อ. (ไทย) ๑/-/๒๖.

^{๒๔} อภิ.อ. (บาลี) ๑/-/๒๐.

^{๒๕} อภิ.อ. (บาลี) ๑/-/๒๐.

๓.๔.๑ คำว่าอภิธรรม

ท่านอธิบายว่า “อภิ” ศัพท์นี้มีใช้ในความหมายหลายอย่าง เช่น ใช้ในความหมายว่า “เจริญ - วุฑฒิ” บ้าง “มีความกำหนดหมาย - สลกฎณา” บ้าง “อันบุคคลบูชา - ปูชิต” บ้าง “อันบัณฑิตกำหนดตัด - ปริจฺจนฺน” บ้าง “ยิ่ง - อธิก” บ้าง,

อภิศัพท์ที่ใช้ในความหมายว่า “เจริญ” เช่น ในคำว่า “ทุกขเวทนาเหล่า ย่อมเจริญแก่เรา - พหุสา เม ทุกฺสา อภิภูมฺนฺติ”^{๒๖}, ที่ใช้ในความหมายว่า “มีความกำหนดหมาย” เช่น ในคำว่า “ราตรีเหล่านั้นใด อันท่านรู้กันแล้ว กำหนดหมายแล้ว - ยา दा รตฺติโย อภิณฺวตา อภิสุชิตา”, ที่ใช้ในความหมายว่า “อันบุคคลบูชา” เช่น ในคำว่า “พระองค์เป็นพระราชา ผู้กั้นพระราชานุชาแล้ว เป็นจอมมนุษย์ - ราชาภิราชา มนุชฺชินโท”, ที่ใช้ในความหมายว่า “อันบัณฑิตกำหนดตัด” เช่นในคำว่า “ภิกษุเป็นผู้สามารถเพื่อจะแนะนำเฉพาะธรรม เฉพาะวินัย - ปฏิพโล วิเนศฺ อภิธฺมเม อภิวินเย”^{๒๗}, ที่ใช้ในความหมายว่า “ยิ่ง” เช่น ในคำว่า “มีวรรณะงามยิ่ง - อภิภูมฺเตน วณฺเณน”

คำอธิบาย “อภิ” ศัพท์ของพระพุทธโฆษาจารย์นี้ จึงสรุป “อภิธรรม” ได้ ๕ ความหมาย^{๒๘} คือ “ธรรมอันเจริญ” ๑ “ธรรมมีความกำหนดหมาย” ๑ “ธรรมอันบุคคลบูชา” ๑ “ธรรมอันบัณฑิตกำหนดตัด” ๑ “ธรรมอันยิ่ง” ๑

อภิธรรมปิฎกแบ่งเป็น ๗ คัมภีร์ คือ สังคณี ธาตุกถา วิภังค์ ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุขมก และ ปฏฺฐาน

สรุปท้ายบท

พระอรรถกถาจารย์ผู้แต่งอรรถกถาอธิบายพระไตรปิฎก ประกอบด้วย พระพุทธโฆษาจารย์ พระภรรมาปาละ พระอุปเสนะ พระมหานามะ และพระพุทธทิตตะ ท่านที่กล่าวมานี้ได้สร้างวรรณกรรมที่มีคุณประโยชน์แก่อนุชนรุ่นหลังเป็นอเนกสิ่ง คัมภีร์อรรถกถาที่ท่านได้แต่งไว้ทำให้รู้ความหมายหลักธรรมในพระไตรปิฎกชัดเจนขึ้น

^{๒๖} อภิ.ล. (ไทย) ๑/๑๔๙.

^{๒๗} อภิ.ธ. (ไทย) ๑/๑๔๙.

พระอรรถกถาจารย์ได้สรุปคำย่อพระไตรปิฎก ไว้

พระวินัยปิฎก	๑. ยานาเทศนา การแสดงธรรมเป็นข้อข้อบังคับแบบทลงโทษ ๒. ยถาปราชเสณะ การสอนตามความผิด หรือ ตามโทษนั้นๆ ๓. สังฆาสังวรกถา คำสอนว่าด้วยการสำรวมและไม่สำรวม ๔. อธิศีลสิกขา ข้อศึกษาเกี่ยวกับศีลระดับสูง ๕. วิติกกมปหานะ เครื่องละกิเลสอย่างพหุบาทที่ทำให้ละเมิดศีล
พระสุตตันตปิฎก	๑. โวหารเทศนา การแสดงธรรมให้เหมาะกับจริตของผู้ฟัง ๒. ยถาอนุโลมสาสนะ การสอนอนุโลมตามจริตผู้ฟัง ๓. ทัฎฐิเวฐนกถา คำสอนที่มุ่งให้ผ่อนคลายทัฎฐิ คือ ความเห็นผิด ๔. อธิจิตตสิกขา ข้อศึกษาเกี่ยวกับสมาธิระดับสูง ๕. ปริยฎฐานปหานะ เครื่องละกิเลสอย่างกลางอันรัดตรึงจิตใจคือนิรวณ
พระอภิธรรมปิฎก	๑. ปรมัตถเทศนา การแสดงธรรมเจาะจงมุ่งประโยชน์อย่างยิ่ง ๒. ยถาธัมมสาสนะ การสอนตามเนื้อหาแท้ๆ ของธรรม ๓. นามรูปปริจเจทกถา คำสอนที่มุ่งให้กำหนดรูปรูปนามคือ รูปกับนาม ๔. อธิปัญญาสิกขา ข้อศึกษาเกี่ยวกับปัญญาระดับสูง ๕. อนุสยปหานะ เครื่องละกิเลสอย่างละเอียดที่นอนอยู่ในสันดาน

พระสังคีติกาจารย์ได้ตั้งคายนามพระวินัยก่อน เพราะถวินัยเป็นอายุของพระพุทธศาสนา ดังข้อความที่ว่า พระวินัยเป็นอายุของพระพุทธศาสนา เมื่อพระวินัยยังดำรงอยู่ พระพุทธศาสนาก็ยังมั่นคง ดังนั้นจึงตั้งคายนามพระวินัยก่อน พระอรรถกถาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์สุมังคลวิสาทีนี้ได้สรุปมูลเหตุพระผู้มีพระภาคทรงแสดงพระสูตรไว้ว่า ทรงแสดงตามลักษณะของพระองค์เอง โดยไม่ต้องมีใครทูลขอให้ทรงแสดง เสด็จไปโปรดตามอัธยาศัยที่ได้ตรึงใจด้วยพระญาณก่อนแล้ว ตอบปัญหาตามคำถาม และทรงแสดงธรรมตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น

พระอภิธรรมพระอรรถกถาจารย์กล่าวสรุปว่าด้วยเรื่อง จิต เจตสิก รูป นิพพาน เป็นธรรมอันยังอันพิเศษ สะเอียดลุ่มลึก และประเสริฐยิ่งกว่าสัตว์ทั้งหลาย เพราะไม่ได้กล่าวถึงสัตว์บุคคล สถานที่และเหตุการณ์เข้ามาประกอบแต่อย่างใดทั้งสิ้น พระอภิธรรมจึงเป็นหลักการศึกษาธรรมชั้นสูง

พระอรรถกถาจารย์ได้รจนาคัมภีร์อธิบายคำสอนของพระพุทธเจ้า ทำให้มีการศึกษาค้นคว้าจนทำให้พระพุทธศาสนาดำรงมาจนเท่าทุกวันนี้

คำถามท้ายบท

๑. จงอธิบาย พระวินัยปิฎกโดยย่อ ตามมติของพระอรรถกถาจารย์
๒. จงอธิบายพระสุตตันตปิฎกโดยย่อ ตามมติของพระอรรถกถาจารย์
๓. จงอธิบายพระอภิธรรมปิฎกโดยย่อ ตามมติของพระอรรถกถาจารย์
๔. พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายพระไตรปิฎกไว้โดยย่อ ๕ ประเด็น แต่ละปิฎกมีความหมายว่าอย่างไรบ้าง
๕. คัมภีร์อรรถกถาแต่ละสายของพระไตรปิฎก มีคัมภีร์อะไรบ้าง

เอกสารอ้างอิงประจำบท

ไกรวุฒิ มะโนรัตน์. **วรรณคดีบาฬี**. กรุงเทพฯ : จริยสุนทรพจน์การพิมพ์, ๒๕๔๙.-

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **รู้จักพระไตรปิฎก เพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้**. กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณ-
ราชวิทยาลัย**. เล่มที่ ๒, ๑๒, ๒๐, ๒๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกฉบับอรรถกถาภาษาบาลี เล่ม ๑.**
กัมมัญญาฎีกา, ทีฆนิกายกัฐกถา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก สมันต-
ปาสาทิกา ภาค ๑**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๒.

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทยและอรรถกถาแปล**. กรุงเทพฯ :
เล่ม ๑, ๓, ๔, ๗, ๘, ๓๔ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พระพุทธโฆษาจารย์. **สมันตปาสาทิกา วินยฎกถา ย ปโม ภาค**. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราช-
วิทยาลัย, ๒๕๒๕.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (ศ. พิเศษ). **คำบรรยายพระไตรปิฎก**. กรุงเทพฯ : อารมสภา, ๒๕๔๓.

เสนาะ ผดุงนัทร. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพระไตรปิฎก**. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๓๒.

บทที่ ๔

การรักษาสิบทอดพระไตรปิฎก

อาจารย์เกรียงศักดิ์ พงษ์คำ

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายระบบการรักษาสิบทอดโดยมุขปาฐะได้
๒. อธิบายระบบการรักษาสิบทอดโดยลายลักษณ์อักษร

ขอบข่ายเนื้อหา

- ความนำ
- ระบบการรักษาสิบทอดโดยมุขปาฐะ
- ระบบการรักษาสิบทอดโดยลายลักษณ์อักษร

๔.๑ ความนำ

ชาวพุทธถือเอาพระธรรมวินัยเป็นเสมือนตัวแทนพระศาสดา แต่เนื่องจากพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เมื่อยังทรงพระชนม์ชีพอยู่ ไม่ได้รับการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร จึงมีทางเป็นไปได้ว่าพระธรรมวินัยบางส่วนจะสูญหายไปภายหลังการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ถ้าไม่มีมาตรการเก็บรักษาที่ดี มาตรการในการเก็บรักษาพระธรรมวินัยเรียกว่า “การสังคายนา” หมายถึงการประชุมสงฆ์เพื่อจัดระเบียบหมวดหมู่พระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้จนสรุปเป็นมติในที่ประชุมว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้อย่างนี้ แล้วมีการท่องจำถ่ายทอดสืบ ๆ กันมา

ในสมัยพุทธกาลยังไม่มีมีการจารึกพระไตรปิฎกเป็นลายลักษณ์อักษร การเก็บบันทึกพระไตรปิฎกต้องอาศัยความจำ อาจารย์ท่องจำพระไตรปิฎกแล้วบอกปากเปล่าแก่ศิษย์ซึ่งจะต้องรับภาระในการท่องจำต่อไป และเมื่อท่องจำได้ก็ต้องสวดชักซ้อมพร้อมกัน ทำให้เกิดประเพณีสวดมนต์ การท่องจำและการบอกเล่าต่อ ๆ กันมาเช่นนี้ เรียกว่าการศึกษาระบบมุขปาฐะ หมายถึงการเรียนโดยอาศัยคำบอกเล่าจากปากของอาจารย์ จึงส่งผลให้พระไตรปิฎกถูกเก็บรักษาสืบทอดและถ่ายทอดต่อ ๆ กันมาด้วยระบบการศึกษาแบบมุขปาฐะจนกระทั่งได้รับการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรลงในใบลานในการสังคายนาครั้งที่ ๔ จัดขึ้นที่ประเทศศรีลังกา พ.ศ.๔๕๐ จนได้มีการรักษาสืบทอดโดยลายลักษณ์โดยรูปแบบต่าง ๆ กันมาจนถึงปัจจุบัน

๔.๒ ระบบการรักษาสืบทอดโดยมุขปาฐะ

๔.๒.๑ การรักษาสืบทอดโดยมุขปาฐะในสมัยพุทธกาล

นับตั้งแต่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ธรรมในวันเพ็ญ เดือนวิสาขมาส ก่อนพุทธศักราช ๔๐ ปี เมื่อพระชนมายุ ๓๕ พรรษา พระพุทธองค์ได้ใช้เวลาในการประกาศพระสัทธรรมจนกระทั่งพระพุทธศาสนาตั้งมั่นในดินแดนชมพูทวีป มีประชาชนเกิดความศรัทธาและปฏิบัติตามจำนวนมาก

พระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ที่ทรงไปแสดงแก่บุคคล คณะ สมาคมมหาชนในที่ต่าง ๆ ผู้ที่คอยรักษาทรงจำนัยหุเลหกรรมนั้นไว้ได้แก่พระสาวกของพระพุทธองค์เอง หลักฐานที่แสดงการทรงจำเนื้อหาพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ไว้เป็นหมวดหมู่ในสมัยพุทธกาล เพื่อ

บทที่ ๔ การรักษาสืบทอดพระไตรปิฎก

การรักษาไว้ดังที่ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า^๑ เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนมายุ อยู่พระพุทธเจ้าเองและพระสาวกองค์สำคัญ โดยเฉพาะพระสารีบุตร ก็ได้คำนึงเรื่องนี้ไว้แล้วว่า เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว ถ้าไม่มีการรวบรวมประมวลคำสอนของพระองค์ไว้พระพุทธศาสนา ก็จะสูญสิ้น ดังนั้น ทั้งๆที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนมายุอยู่ก็ได้มีการริเริ่ม เป็นการ นำทางไว้ให้เป็นตัวอย่างแก่คนรุ่นหลังว่า ให้มีการรวบรวมคำสอนของพระองค์ ซึ่งเราเรียกว่า การสังคายนา

สังคายนา ก็คือการรวบรวมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้ แล้วทรงจำไว้เป็นแบบแผน เดียวกัน คือรวบรวมไว้เป็นหลักและทรงจำถ่ายทอดสืบมาเป็นอย่างเดียวกัน ตัวอย่างในสมัย พุทธกาลเป็นสูตรหนึ่งเลย

ตอนนั้นก็ปลายพุทธกาลแล้ว นิครนถ์นาฏบุตรผู้เป็นศาสดาของศาสนาเซนได้สิ้นชีวิต ลง สาวกของท่านไม่ได้รวบรวมคำสอนไว้ และไม่ได้ตกลงกันไว้ให้ชัดเจนปรากฏว่า เมื่อศาสดา ของศาสนาเซนสิ้นชีวิตไปแล้ว สาวกลูกศิษย์ก็แตกแยกทะเลาะวิวาทกันว่า ศาสดาของตนสอนว่า อย่างไร

ครั้งนั้น ท่านพระจุนทะได้นำข่าวนี้นามารับทูลแต่พระพุทธเจ้า ดังปรากฏในป่าสาทิกสูตร^๒ ว่า “ธรรมทั้งหลายที่เราแสดงไว้แล้วเพื่อความรู้ยิ่ง บริษัททั้งหลายพึงพร้อมเพรียงกันประชุม สอบทานอรรถะกับอรรถะ พยายามกับพยายามในธรรมนั้นแล้วพึงสังคายนากันเพื่อให้ พระพรหมจรรย์ตั้งอยู่ได้นานเพื่อประโยชน์สุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย” และพระองค์ได้ตรัส แนะนำให้พระสงฆ์ทั้งปวงร่วมกันสังคายนาธรรมทั้งหลายไว้เพื่อให้พระศาสดาดำรงอยู่ยั่งยืนเพื่อ ประโยชน์สุขแก่พุทฺชน

เวลานั้นพระสารีบุตรอัครสาวกยังมีชีวิตอยู่ คราวหนึ่งท่านปรารภเรื่องนี้แล้วก็กล่าวว่า ปัญหาของศาสนาเซนนั้นเกิดขึ้นเพราะไม่ได้รวบรวมร้อยกรองคำสอนไว้ เพราะฉะนั้นพระสาวก ทั้งหลายทั้งปวงของพระพุทธเจ้าของเรา^๓ ควรจะได้ทำการสังคายนาคือรวบรวมร้อยกรอง ประมวลคำสอนของพระองค์ไว้ให้เป็นหลัก เป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียวกัน เมื่อปรารภเช่นนี้

^๑ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เก็บเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๙-๒๐.

^๒ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๗๗/๑๓๘.

แล้วพระสารีบุตรก็ได้แสดงวิธีการสังคายนาไว้เป็นตัวอย่าง ดังปรากฏในสังคีตสูตร^๑ โดยท่านได้รวบรวมคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เป็นข้อธรรมต่าง ๆ มาแสดงตามลำดับหมวด ตั้งแต่หมวดหนึ่งไปจนถึงหมวดสิบ คือเป็นธรรมหมวด ๑ ธรรมหมวด ๒ ธรรมหมวด ๓ ไปจนถึงธรรมหมวด ๑๐ เมื่อพระสารีบุตรแสดงไปจนจบแล้ว พระพุทธเจ้าก็ได้ประทานสาธุการ

หลักธรรมที่พระสารีบุตรได้แสดงไว้ดังนี้ จัดเป็นพระสูตรหนึ่งเรียกว่า สังคีตสูตร แปลง่าย ๆ ว่าพระสูตรว่าด้วยการสังคายนาหรือสังคีติ

นี่เป็นตัวอย่างที่พระอัครสาวกสูงสุด คือพระสารีบุตรได้กระทำไว้ แต่ท่านพระสารีบุตรเองได้นิพพานก่อนพระพุทธเจ้า เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วก็เป็นอันว่าพระสารีบุตรไม่ได้อยู่ที่จะทำงานนี้ต่อ แต่ก็มีพระสาวกผู้ใหญ่ที่ได้ดำเนินงานนี้ต่อมาโดยไม่ละทิ้ง กล่าวคือพระมหากัสสปะ ซึ่งตอนที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานนั้นเป็นพระสาวกผู้ใหญ่มีอายุพระชนมายุมากที่สุด

นอกจากนั้น ยังมีหลักฐานปรากฏในพระไตรปิฎกเกี่ยวกับวิธีการรักษาสืบทอดพระไตรปิฎกในครั้งพุทธกาลคือในคัมภีร์มหาวิภังค์ สังฆาทิเสสข้อที่ ๘ ที่กล่าวไว้ว่า “**ทพโพ มลลปคุโธ สภาคานํ ภิกขุณฺเฬ เอกขณฺเฬ เสนาสนํ ปญญาเปติ, เย เต ภิกขุ สุตตฺถนฺติกา, เตสํ เอกขณฺเฬ เสนาสนํ ปญญาเปติ “เต อญฺญมณฺณํ สุตตฺถนฺตํ สงฺคายิสฺสณฺติตฺติ, เย เต ภิกขุ วินยธฺรา, เตสํ เอกขณฺเฬ เสนาสนํ ปญญาเปติ “เต อญฺญมณฺณํ วินยํ วินิจฺฉิสฺสณฺติตฺติ”**

แปลความว่า พระทัพพมัลลบุตร ย่อมจัดเสนาสนะไว้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแก่ภิกษุทั้งหลายที่มีลักษณะคล้าย ๆ กัน กล่าวคือ ภิกษุเหล่าใดศึกษาเล่าเรียนพระสูตร ก็จัดเสนาสนะให้ภิกษุเหล่านั้นไว้ในกลุ่มเดียวกัน ด้วยคิดว่า พวกเธอจะได้สวดสวนพระสูตรกะกันและกัน ผู้ทรงวินัยก็จัดเสนาสนะไว้ในกลุ่มเดียวกัน ด้วยคิดว่า ภิกษุเหล่านั้นจะได้วินิจฉัยข้อวินัยกะกันและกัน ภิกษุเหล่าใดเล่าเรียนพระอภิธรรม ก็จัดเสนาสนะสำหรับภิกษุเหล่านั้นไว้ในกลุ่มเดียวกัน ด้วยคิดว่า ภิกษุเหล่านั้นจัดสนทนาพระอภิธรรมกะกันและกัน”

และในวินัยปิฎก ภิกขุณีวิภังค์ จัตตุปาหณวรรค ลิกขาบทที่ ๑๒ กล่าวไว้ว่า “**ปญฺหํ ปุจฺเจยฺยาติ สุตตฺถนฺเต โอกาสํ การาเปตฺวา วินยํ วา อภิธมฺมํ ปุจฺเจติ อาปตฺติ ปาจิตฺตียสฺสฯ**

^๑ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๗, ๓๕๔-๒๕๐-๓๖๖.

^๒ วิมพา. (ไทย) ๑/๓๘๓/๕๑๓.

^๓ วิภังฺกนี. (ไทย) ๓/๑๒๑๔/๓๗๔.

บทที่ ๔ การรักษาสืบทอดพระไตรปิฎก

วินย โอภาส การาเปตฺวา สุตฺตนํ วา อภิธมฺมํ วา ปุจฺจติ อาปตฺติ ปาจิตฺตียสฺสฯ อภิธมฺเม
โอภาส การาเปตฺวา สุตฺตนํ วา วินยํ วา ปุจฺจติ อาปตฺติ ปาจิตฺตียสฺสฯ

แปลความว่า ภิกษุณีนผู้ถามปัญหากับภิกษุ ขอโอกาสฉันใดต้องถามฉันนั้น ถ้าขอโอกาส
ถามพระสูตรแล้ว กลับไปถามพระวินัยก็ดี ถามพระอภิธรรมก็ดี ต้องอาบัติปาจิตตีย์
ขอโอกาสถามพระวินัย กลับไปถามพระสูตรหรือพระอภิธรรม ต้องอาบัติปาจิตตีย์ฯ ขอโอกาส
ถามพระอภิธรรมกลับไปถามพระสูตรหรือพระวินัย ต้องอาบัติปาจิตตีย์ฯ

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า หลักฐานที่กล่าวอ้างมานี้ย่อมชี้ให้เห็นกระบวนการดำเนินการเพื่
รักษาสืบทอดพระไตรปิฎกแบบมุขปาฐะมีตั้งแต่สมัยพระพุทธกาลแล้ว

๔.๒.๒ การรักษาสืบทอดโดยมุขปาฐะหลังพุทธกาล

ภายหลังพุทธกาลมีวิธีการรักษาสืบทอดพระไตรปิฎกโดยมุขปาฐะ ตั้งแต่การทำสังคายนา
ครั้งที่ ๑ มาจนถึงสังคายนาครั้งที่ ๓ หลังจากนั้นจึงมีการจารึกหรือบันทึกธรรมวินัยลงใน
ใบลาน สาเหตุที่จารึกลงในใบลานเพราะว่า ถ้าจะใช้วิธีท่องจำพระพุทธรวจนต่อไป ก็อาจจะมี
ข้อผิดพลาดไปได้ง่าย เพราะปัญญาในการท่องจำของกุลบุตรเสื่อมถอยลง กระบวนการ
ท่องจำธรรมวินัยหลังพุทธกาล จึงมีการแบ่งออกเป็นสำนักต่างๆ เช่น คิชฌ์สายพระอุบาลี
ก็จดจำพระวินัยปิฎก คิชฌ์สายพระอนนทก็จดจำพระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก
สืบๆ กันต่อมาโดยมิได้ขาดสาย^๖

ดังนั้น กระบวนการรักษาสืบทอดโดยมุขปาฐะหลังพุทธกาล จึงมีการท่องจำโดยการทำ
สังคายนาธรรมวินัยให้เป็นหมวดหมู่ ตั้งแต่สังคายนาครั้งที่ ๑ ถึงสังคายนาครั้งที่ ๓ ดังนี้

๑) การสังคายนาครั้งที่ ๑

การสังคายนาครั้งที่ ๑ เริ่มเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานผ่านไป ๓ เดือน
โดยมีพระมหากัสสปะเถระเป็นประธาน สาเหตุได้ทราบจากสุกัทธิกะวุฑฒบรพชิต^๗ กล่าวจ้วงจาก
ขาดความเคารพพระภควมวินัย ทั้งๆ ที่ตนเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เสมียนเป็นขบถต่อ
พระศาสนา

^๖ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๖๓), หน้า.

^๗ วิ.จุ.ไทย) ๑/๔๓๗-๔๓๘

พระมหากัสสปเถระจึงนำเรื่องนี้เข้าที่ประชุมสงฆ์ พร้อมกับเสนอให้มีการสังคายนา พระธรรมวินัย ให้เหตุผลว่า ถ้าปล่อยให้นานไป สิ่งที่ไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย จักรุ่งเรือง สิ่งที่เป็น ธรรม เป็นวินัย จะเสื่อมถอย พวกอธรรมวาที อวินัยวาทีได้พวกแล้วจักรุ่งเรือง ฝ่ายธรรมวาที วินัยวาที จะเสื่อมถอย กำหนดให้ทำสังคายนาที่สัตตบรรณคูหา กรุงราชคฤห์ เมื่อพระมหากัสสปเถระเลิกพระอรหันต์ ๔๔๔ รูป เกิดปัญหาคือสังคายนาครั้งนี้จะขาดพระอรหันต์ที่ไม่ได้ เพราะท่านทรงจำพระธรรมวินัยไว้ได้มาก แต่ถ้าเลือกท่านเข้าร่วมด้วย ก็มีมติที่ประชุม เพราะพระอรหันต์ยังเป็นพระโสดาบัน ในที่สุด ที่ประชุมจึงเสนอให้พระมหากัสสปเถระเลิกพระอรหันต์ โดยให้เหตุผลว่า แม้พระอรหันต์เถระจะยังเป็นพระเสขะ แต่ท่านไม่ล่าถอยด้วยอคติ ๔ ประการ และพระอรหันต์เถระ เป็นเหมือนคลังพระสัทธรรม เพราะท่านได้สดับคำสั่งสอนจากพระพุทธเจ้า และพระเถระทั้งหลายเป็นอันมาก

จึงเป็นอันว่า การทำสังคายนาคราวนั้น มีพระอรหันต์ล้วนทั้ง ๕๐๐ องค์ เริ่มลงมือทำ หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ ๓ เดือน พระมหากัสสปเถระ ทำหน้าที่ปุจฉาพระวินัย และพระธรรม พระอุบาลีเถระกับพระยานนทเถระ ทำหน้าที่วิสัชนาพระวินัยและพระธรรม ตามลำดับ โดยที่ประชุมกำหนดให้สังคายนาพระวินัยก่อนเพราะถือว่าพระวินัยเป็นรากแก้วของ พระพุทธศาสนา เมื่อพระวินัยคงดำรงอยู่พระพุทธศาสนาย่อมชื่อว่าดำรงอยู่ ดังนั้น การทำสังคายนา

ขั้นตอนการทำสังคายนา ในขั้นแรก พระมหากัสสปเถระ พระอุบาลีเถระ และพระยานนทเถระ สวดประกาศสมมติตน เพื่อทำหน้าที่ปุจฉาและวิสัชนาพระวินัยและพระธรรม ตามหน้าที่ซึ่งได้รับมอบหมายจากสงฆ์ จากนั้น พระมหากัสสปเถระจะสอบถามพระวินัย แต่ละข้อในส่วนที่เกี่ยวกับ วัตถุ นิทาน บุคคล บัญญัติ อนุบัญญัติ อาบัติ เป็นต้น แห่งสิกขาบท แต่ละบท เมื่อพระอุบาลีตอบไปตามลำดับ พระสงฆ์ที่ประชุมกันจะสวดพระวินัยข้อนั้นๆ พร้อมกับเมื่อตรงกันไม่ผิดพลาด สงฆ์ว่าว่าถูกต้อง จึงถามข้ออื่นต่อไป ทำกันโดยนัยนี้จนจบพระวินัย ปิฎก แบ่งเป็นหมวดใหญ่ได้ ๕ หมวด คือ ยาทิกรรม ปาจิตติย มหาวรรค จุลวรรค และบริวาร ในปัจจุบันจัดพิมพ์เป็นหนังสือขนาดใหญ่มี ๔ เล่ม เรียกเป็นหัวใจพระวินัย ว่า อา. ปา. ม. จ. ป. ด้านพระสูตร ท่านเริ่มสังคายนาพระสูตรขนาดยาวก่อน คือ พรหมชาลสูตร สามัญญผลสูตร เป็นต้น สิ่งที่พระมหากัสสปเถระถาม คือ นิทาน บุคคล เนื้อหาแห่งพระสูตร นั้นๆ เมื่อพระอรหันต์เถระตอบแล้ว พระสงฆ์ทั้งปวงก็สาธยายพระสูตรนั้นๆ พร้อมกัน จนจบพระสูตรทั้งหมด โดยแบ่งออกเป็น ๕ นิภายหลัง การสังคายนาในคราวนั้น ใช้เวลาถึง ๗ เดือน จึงสำเร็จ

บทที่ ๕ การรักษาสีบทอดพระไตรปิฎก

สรุปการทำสังคายนาครั้งที่ ๑^๔

๑. ทำอยู่ที่ถ้ำสัตตบรรณคูหา บนภูเขาเวภาระ เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ
 ๒. พระมหากัสสปะเถระเป็นประธานและเป็นผู้จุฉา พระอุบาลีเถระเป็นองค์วิสัยชนา
- พระวินัย พระอาณนทเถระเป็นองค์วิสัยชนาธรรม
๓. พระเจ้าอชาตศัตรู ทรงเป็นราชูปถัมภ์
 ๔. พระอรหันต์ ๕๐๐ รูป เข้าร่วมประชุม
 ๕. ปรับอาบัติพระอาณนท
 ๖. ลงพรหมทัณฑ์แก่พระฉนนะ
 ๗. พระปุราณะคัดค้านการประชุมสังคายนา
 ๘. วัตถุประสงค์ของการทำสังคายนาครั้งนี้ ก็เพื่อร้อยกรองพระธรรมวินัยเข้าเป็นหมวดหมู่ เพื่อความดำรงมั่นของพระพุทธศาสนา
 ๙. เริ่มทำเมื่อพระพุทธองค์ปรินิพานได้ ๓ เดือน
 ๑๐. ทำอยู่ ๗ เดือน จึงสำเร็จ
 ๑๑. มีการฉลองอยู่เป็นเวลานานถึง ๖ สัปดาห์

ผลที่เกิดจากการทำสังคายนาครั้งที่ ๑

๑. ได้ร้อยกรองพระธรรมวินัยเข้าเป็นหมวดหมู่ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย
๒. การปฏิบัติของพระอาณนทและการลงพรหมทัณฑ์พระฉนนะเป็นตัวอย่างดี ซึ่งถึงหลักประชาธิปไตยและทรรมาธิปไตยอย่างแท้จริง
๓. ทำให้คำสั่งสอนของพระพุทธองค์ดำรงมั่นและได้ตกทอดมาถึงพวกเราทุกวันนี้
๔. แสดงถึงความสามัคคีของพระภิกษุสงฆ์ที่ได้พร้อมกันทำสังคายนาเป็นตัวอย่างที่ดีจนได้ถือเป็นตัวอย่างในการทำสังคายนาในการต่อมา
๕. เป็นการยอมรับเมตตาของพระมหากัสสปะเถระ ให้คงเถรภาพไว้^๕

^๔ วิ.จ. (ไทย). ๗/๔๖๗-๔๔๕/๓๗๕ ๓๗๐.

^๕ พระมหาณรงค์ จิตฺตโสภณ, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพระไตรปิฎก, หน้า

๒) การสังคายนาครั้งที่ ๒

หลังจากพระพุทธเจ้าได้เสด็จดับขันธปรินิพพานผ่านไปได้ ๑๐๐ ปี พระภิกษุที่อยู่จำพรรษา ในเมืองเวสาลี ได้ประพาศพิณวินัย ๑๐ ประการ เรียกว่า วัตร ๑๐ ประการ มีปรากฏในพระวินัยปิฎก สัตตสติกขันธกะ คือ^{๑๐}

๑. ภิกษุจะเก็บเปลือกไว้ในแขนงแล้ว นำไปฉันปนกับอาหารได้
๒. ภิกษุจะฉันอาหารหลังจากตะวันบ่ายผ่านไปเพียง ๒ องค์ก็ได้
๓. ภิกษุฉันภัตตาหารในวัดเสร็จแล้ว ห้ามภัตแล้วเข้าไปสู่บ้านจะฉันอาหารที่ไม่เป็นเดน และไม่ได้ทำวินัยกรรมตามพระวินัยได้
๔. ในอาวาสเดียวมีสีมาใหญ่ ภิกษุจะแยกกันทำอุโบสถได้
๕. ในเวลาทำอุโบสถ แม้ว่าภิกษุจะเข้าประชุมยังไม่พร้อมกัน จะทำอุโบสถไปก่อนได้ โดยให้ผู้มาทีหลัง ขออนุโมทนาเองได้
๖. การประพาศการปฏิบัติตามพระอุปัชฌาย์อาจารย์ไม่ว่าจะผิดหรือถูกพระวินัยก็ตาม ย่อมเป็นการกระทำที่สมควรเสมอ
๗. นมสัณที่แปรมาจากนมสดแต่ยังไม่กลายเป็นนมสัณ ภิกษุฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว ห้ามภัตแล้ว จะฉันนมนั้นทั้งที่ยังไม่ได้ทำวินัยกรรมหรือทำให้เป็นเดนตามพระวินัยก็ได้
๘. สุราที่ทำใหม่ๆ ยังมีสีแดง เหมือนสีเก่านกพิราบ ยังไม่เป็นสุราเต็มทีภิกษุฉันได้
๙. ผ้าปูนั่งคือนิสีทณะอันไม่มีชาย ภิกษุจะบริโภคใช้สอยก็ได้
๑๐. ภิกษุรับและยืมดีในทองเงินที่เขาถวายหาเงินอาบัติไม่

วัตรทั้ง ๑๐ ประการนี้ ภิกษุวัชชีบุตร ชาวเมืองเวสาลี ประพาศมานานแล้ว เพราะเป็นที่ยอมรับนับถือของชาวบ้าน ชาวบ้านเองไม่มีความรู้สึกว่าการเหล่านั้นทำผิดแต่ประการใด จึงมีการถวายทองเงินแก่พระภิกษุ โดยการประเคนให้ท่านรับอย่างวัตรที่เป็นกับปิยะ

ในที่สุดพระเถระอรหันต์จากเมืองปาฐา ๖๐ รูป จากแคว้นอวันตี และทักษิณาบถ ๘๐ รูปได้ไปประชุมร่วมกับพระสาณีสัมภุตวาสี และพระยสกาภันทกบุตร ณ เมืองเวสาลี มติของที่ประชุมเห็นร่วมกันว่าเรื่องนี้จะต้องมีการชำระให้เรียบร้อยโดยตกลงให้ไปอาราธนา พระเวตเถระ ซึ่งเป็นพระอรหันต์ที่เป็นพหูสูต ชำนาญในพระธรรมวินัย ทรงกรรมวินัยมาดีกา

^{๑๐} วิ.จ. (ไทย) ๗/๕๔๖-๕๕๔/๒๕๓-๕๖๔.

ฉลาดเยียบแหลม มีความละเอียดรอบคอบ รังเกียจบาป ไครต่อสิกขา และเป็นนักปราชญ์ให้เป็น
ประธานในการวินิจฉัยตัดสิน เรื่องวัตถุทั้ง ๑๐ ประการ

สรุปการทำสังคายนาครั้งที่ ๒

๑. ทำอยู่ที่วาฬิการาม เมืองเวสาลี แคว้นวัชชี
๒. พระสัพพกามีเป็นผู้ถาม
๓. พระเวสกาลัญจนบุตรเป็นประธาน
๔. พระเวรตะเภาเป็นผู้จัดสถานที่
๕. พระอรหันต์ชื่อนาสพ ๗๐๐ รูป เข้าร่วมประชุม

๓) การสังคายนาครั้งที่ ๓

หลักฐานในคัมภีร์มหาวงศ์ ในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช ได้มีเดียรถีย์ปัสลอม
เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา เพราะเห็นว่าพระพุทธศาสนามีสากลการะมากจนพระสงฆ์
เกิดรังเกียจกันเพราะไม่รู้ว่าเป็นใคร โดยมิพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระเป็นประธาน เลือก
พระจำนวน ๑,๐๐๐ รูป ทำที่อโศการาม เมื่อปาฐสับุตร พระเจ้าอโศกมหาราชเป็นองค์อุปถัมภ์
เริ่มทำเมื่อพ.ศ. ๒๓๔ โดยใช้เวลานานถึง ๔ เดือนจึงสำเร็จ

นอกจากนี้ พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ จัดส่งพระเถระพร้อมด้วยบริวารให้ไปเผยแผร
ศาสนาในส่วนต่าง ๆ รวม ๔ สาย เสดียร โพธิ์นันทะ^{๗๖} ได้อธิบายดังนี้

๑) สายพระมัชฌันติกเถระ ไปเผยแผพระพุทธศาสนาที่แคว้นคันธาระและกัษมีระ
ปัจจุบันได้แก่ ดินแดนแถบตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย เลยไปถึงบางส่วนของอัฟกานิสถาน

๒) สายพระมหาเถระ ไปเผยแผพระพุทธศาสนา ณ แคว้นมทิสกมณฑล ได้แก่
แถบตอนใต้ของกลุ่มแม่น้ำโคธามารี อันเป็นแคว้นไมซอร์ ในปัจจุบัน

๓) สายพระรักขิตเถระ ไปเผยแผพระพุทธศาสนา ณ วนวาสีประเทศ ได้แก่ แคว้นกนรา
เหนือทางภาคตะวันตกเฉียงใต้ของอินเดีย คัมภีร์มหาวงศ์ กล่าวว่า มีวัดเกิดขึ้นถึง ๕๐๐ วัด

๔) สายพระธรรมรักขิตะ พระภควันต์ชนชาติกรีกไปเผยแผพระพุทธศาสนา
ณ อปรันตกชนบท ได้แก่ ดินแดนชายทะเล อันเป็นเมืองมาเอมเบย์ (มอมไบ) ในปัจจุบัน

^{๗๖} เสดียร โพธิ์นันทะ ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลย ๖๔๒๒), หน้า ๑๔๕-๒๔๘.

๕) สายพระมหาธรรมวักขิณะ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่แคว้นมหาราชกัฏฐี คือ ดินแดนแถบตะวันออกเฉียงเหนือ ห่างจากเมืองบอมเบย์

๖) พระมหาวัชชีตเถระ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ โยนกประเทศ คือ แคว้นของฝรั่งชาติกรีก ในทวีปเอเชียตอนกลางเหนืออิหร่านขึ้นไปจนถึงตุรกี

๗) สายพระมัชฌิมเถระ พร้อมด้วยพระเถระอีก ๔ รูป คือ พระกัสสปุคคตะ พระอภกเทวะ พระทุนทูลิสสระ พระสหัสสเทวะ รวม ๕ รูป ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ดินแดนแถบภูเขาหิมาลัย

๘) สายพระโสณะและพระอุตตรเถระ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ ดินแดนสุวรรณภูมิ

๙) สายพระมหินทเถระพร้อมด้วยพระอัญญิยะเถระ อุตติยเถระ พระสัมพลเถระ พระภักทสาสเถระ และสุนสามเถระ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เกาะลังกา ในรัชสมัยของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตทุกสาย เป็นการไปอย่างเป็นคณะสงฆ์ ซึ่งสามารถให้การอุปสมบทแก่กุลบุตรผู้มีศรัทธาได้ แต่ท่านบอกไว้เฉพาะหัวหน้า ส่วนมาก นอกจากสายพระมหินทเถระ สายของพระมัชฌิมเถระ และสายของพระโสณะเถระและพระอุตตรเถระ เพราะศาสนาในดินแดนส่วนนี้มีหลักฐานอาจสืบค้นได้ในปัจจุบัน เพราะมีการสืบต่อกันมาไม่ขาดสาย โดยเฉพาะจากหลักฐานที่ค้นพบที่นครปฐม บอกว่า พระโสณะเถระกับพระอุตตรเถระมาประดิษฐานพระพุทธศาสนาในดินแดนส่วนนี้ เมื่อปี พ.ศ. ๒๗๔-๓๐๔ ซึ่งเป็นปีที่ใกล้เคียงกันกับหลักฐาน ในที่อื่นๆ^{๓๒}

สรุปการทำสังคายนาครั้งที่ ๓

๑. ทำอยู่ที่โอศการาม เมืองปาฏลิบุตร
๒. พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระเป็นประธาน
๓. พระเจ้าอโศกมหาราชเป็นราชูปถัมภ์
๔. พระอรหันต์ ๑,๐๐๐ รูปเข้าร่วมประชุม
๕. พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระได้รับนามคัมภีร์กถาวัตถุขึ้น
๖. พระเจ้าอโศกมหาราชทรงส่งสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา รวม ๘ สาย

^{๓๒} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตเนาวโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๓๖.

บทที่ ๔ การรักษาสีบทอดพระไตรปิฎก

๗. พระพุทธศาสนาเผยแผ่ไปไกลที่สุด

๘. การทำสังคายนาครั้งนี้ เพื่อกำจัดภิกษุอลัชชีให้หมดไป และเพื่อชำระพระธรรมวินัยให้บริสุทธิ์

๙. ทำอยู่ ๔ เดือนจึงสำเร็จ

๑๐. เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ๒๓๕ ปี

๑๑. ปรากรกเหล่าเดียรถีย์ประมาณ ๖๐,๐๐๐ คนเข้ามาปลอมบวชในพระพุทธศาสนา เพื่อหวังลาภสักการะ

๑๒. พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ ผู้เป็นประธานเป็นผู้ถาม

๑๓. พระมัลลิกงคเถระ กับพระมหาเถรเถระเป็นผู้วิสัชนา

ผลของการสังคายนาครั้งที่ ๓

๑. สามารถจัดกลัทธิในพระพุทธศาสนาได้ และรวบรวมพระธรรมวินัยให้บริสุทธิ์ ผุดผ่องได้

๒. มีการรวบรวมแยกพระไตรปิฎกอย่างสมบูรณ์ คือพระวินยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก โดยเฉพาะได้บรรจุคัมภีร์กถาวัตถุเข้าในอภิธรรมปิฎกด้วย

๓. ได้ส่งพระมหาเถระออกไปเป็นพระธรรมทูตในเมืองต่างๆ ถึง ๙ สาย สืบต่อพระพุทธศาสนามาจนถึงปัจจุบันในนานาประเทศ

กล่าวโดยสรุป^{๗๖} การรักษาสีบทอดโดยมุขปาฐะ เป็นการรักษาโดยการท่องจำธรรมวินัย จากกระบวนการรวบรวมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้เป็นหมวดหมู่ เพื่อให้การทรงจำได้สะดวกและง่ายต่อการแปรหน้าที่ในการรักษา กับทั้งเกื้อกูลต่อการศึกษาค้นคว้าด้วย ที่เรียกว่าสังคายนา นั่นเอง พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)^{๗๗} อธิบายไว้ว่า การรักษาสีบทอดโดยมุขปาฐะหรือมุขปาฐะนี้ ใช้วิธีสาธยาย ซึ่งแยกได้เป็น ๔ ระดับ คือ

๑. ความรับผิดชอบของสงฆ์หมู่ใหญ่สืบกันมาตามสายอาจารย์ที่เรียกว่า อาจารย์-ปริมปรา (เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เถรววงศ์) โดยพระเถระที่เป็นต้นสายตั้งแต่สังคายนาครั้งแรกนั้น

^{๗๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้, พิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า ๑๗-๑๘.

^{๗๗} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๒๑.

เช่น พระอุบาลีเถระ ผู้เชี่ยวชาญด้านพระวินัย ก็มีศิษย์สืบสายและมอบความรับผิดชอบในการรักษาสั่งสอนอธิบายสืบทอดกันมา

๒. กิจกรรมหลักในวิถีชีวิตของพระสงฆ์ ซึ่งจะต้องเล่าเรียนปริยัติ เพื่อเป็นฐานของการปฏิบัติที่ถูกต้อง กันจะนำไปสู่ปฏิเวธ และการเล่าเรียนนั้นจะให้ชำนาญส่วนใด ก็เป็นไปตามอัธยาศัย ดังนั้น จึงเกิดมีคณะพระสงฆ์ที่คล่องแคล่วเชี่ยวชาญพุทธพจน์ในพระไตรปิฎกต่างหมวดต่างสวนกันออกไป เช่น มีพระสงฆ์กลุ่มที่คล่องแคล่วเชี่ยวชาญในทิมนิกาย พร้อมทั้งคำอธิบายคือ อรรถกถาของทิมนิกาย เรียกว่าทิมภาณกะ แม้ขณิกภาณกะ สังยุตตภาณกะ อังคุตตรภาณกะ และขุททกภาณกะ เป็นต้น ก็เช่นเดียวกัน

๓. กิจกรรมของพระภิกษุทั้งหลายแต่ละวัดแต่ละหมู่ ที่จะมาประชุมกัน และกระทำคณสาธยาย คือสวดพุทธพจน์พร้อมๆ กัน (การปฏิบัติอย่างนี้อาจจะเป็นที่มาของกิจกรรมในการทำวัตรสวดมนต์เช้า-เย็น หรือเช้า-ค่ำ อย่างที่รู้จักกันในปัจจุบัน)

๔. กิจกรรมหรือข้อปฏิบัติในชีวิตประจำวันของพระภิกษุแต่ละรูป ดังปรากฏในอรรถกถาเป็นต้นว่า พระภิกษุเมื่อว่างจากกิจอื่น เช่น เมื่ออยู่ผู้เดียว ก็นั่งสาธยายพุทธพจน์เท่ากับว่าการสาธยายพุทธพจน์นี้เป็นส่วนหนึ่งแห่งการปฏิบัติธรรมของท่าน

๔.๓ ระบบการรักษาสืบทอดโดยลายลักษณ์อักษร

ระบบการรักษาสืบทอดพระไตรปิฎกโดยลายลักษณ์อักษร เริ่มมีหลักฐานปรากฏชัดภายหลังการสังคายนา ครั้งที่ ๓ เมื่อพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้าสู่ประเทศศรีลังกา จนกระทั่งพระพุทธศาสนามีความมั่นคงในประเทศศรีลังกา ถึงประมาณ พ.ศ. ๔๓๓ ในรัชสมัยพระเจ้าวิภูคามฉินภัย ระบบการรักษาสืบทอดพระไตรปิฎกแบบลายลักษณ์อักษรเริ่มมีความสำคัญด้วยเหตุผลว่า ถ้าจะใช้วิธีการท่องจำพระพุทธวจนะต่อไป ก็อาจมีข้อวิปริตผิดพลาดได้ง่าย เพราะปัญญาในการท่องจำของกุสุมุตว์เริ่มเสื่อมถอยลง จึงตกลงจารึกพระพุทธวจนะลงในใบลาน มีคำกล่าวว่า มีการจารึกอรรถกถาลงไว้ด้วย^{๑๔}

^{๑๔} สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙, หน้า๑๑-๑๒.

บทที่ ๔ การรักษาสีบทอดพระไตรปิฎก

ต่อจากประเทศศรีลังกาได้มีการสืบทอดพระไตรปิฎกด้วยระบบลายลักษณ์อักษร ในประเทศพม่า พ.ศ. ๒๔๖๔ มีการจารึกพระไตรปิฎกในแผ่นหินอ่อน ๗๒๙ แผ่น ณ เมือง มัณฑเลย์การกุปถัมภ์ของพระเจ้ามินดง และเมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๗ - วันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๔๘๙ ประเทศพม่าได้จัดให้มีการสังคายนา เรียกว่าฉัตตสังคายนา เพื่อมุ่งพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นข้อแรก แล้วจะจัดพิมพ์วรรณคดีและคำแปลเป็นภาษาพม่า เสร็จแล้วนำไปแจกจ่ายแก่ประเทศต่างๆ รวมถึงประเทศไทย

สำหรับในประเทศไทยได้มีการรักษาสีบทอดพระไตรปิฎกแบบลายลักษณ์ เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๐๒๐ ในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ได้อาราธนาพระภิกษุผู้ทรงไตรปิฎก หลายร้อยรูป ให้ช่วยชำระอักษรพระไตรปิฎก ณ วัดโพธาราม (ปัจจุบันคือวัดเจ็ดยอด สังกัด คณะสงฆ์มหานิกาย จังหวัดเชียงใหม่) เป็นเวลา ๑ ปี จึงสำเร็จการสังคายนา ซึ่งถือกันว่าเป็นการจัดชำระพระไตรปิฎกเป็นครั้งแรกของประเทศไทย จากนั้น การรักษาสีบทอดพระไตรปิฎก แบบลายลักษณ์อักษรก็ดำเนินการมาครั้งแล้วครั้งเล่า ตั้งแต่สมัยพระเจ้าติโลกราชเป็นต้นไป จนกระทั่งสมัยกรุงธนบุรี สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๓๑ จนกระทั่งถึงปัจจุบัน ได้มีการรักษาสีบทอดพระไตรปิฎกโดยลายลักษณ์อักษรด้วยการชำระสังคายนาพระไตรปิฎก จารลงในใบลานและพิมพ์เป็นเล่มหนังสือ ซึ่งผู้ศึกษาจะพึงศึกษาได้ในบทเรียนบทที่ ๖ เรื่องความเป็นมาของพระไตรปิฎกในประเทศไทย

๔.๓.๓ การสังคายนาครั้งที่ ๔

การรักษาสีบทอดโดยลายลักษณ์อักษร เรียกว่า โปดถาโกปนะ หรือการรักษาไว้กับ วัดฤทายนอก เริ่มเมื่อมีการทำสังคายนาครั้งที่ ๔ ประมาณ พ.ศ. ๕๖๐ ณ อาโณเขตสถาน ในลังกาทวีป เกิดจากเหตุการณ์ที่ปรารภว่า เมื่อเหตุการณ์บ้านเมืองมีสภาพแวดล้อมแปรไป เกิดมีภัยกระทบต่อการทำหน้าที่สืบต่อทรงจำพุทธพจน์ เพราะสติ สมาธิ ปัญญาของคน จะเสื่อมถอย จะไม่สามารถรักษาพุทธพจน์ไว้ด้วยมุขปาฐะ จึงตกลงกันว่าถึงเวลาที่จะต้องจารึก พระไตรปิฎกลงในใบลาน

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๘ พระหิกขุเว สิริสุมังคละ เป็นประธาน กระทำสังคายนาที่
รัตนปุระในศรีลังกา ซึ่งเป็นการบันทึกพระไตรปิฎกที่เป็นของชาวศรีลังกาเอง^{๑๖}

จนกระทั่งมีการทำสังคายนา ครั้งที่ ๕ และที่ ๖ ในประเทศพม่า กล่าวคือ ครั้งที่ ๕
ได้มีการจารึกพระไตรปิฎกลงในแผ่นหินอ่อน ๗๒๙ แผ่น ณ เมืองมันดเล โดยการอุปถัมภ์
ของพระเจ้ามินดง ใน พ.ศ. ๒๔๑๔ และหลังจากนั้น เมื่อพ.ศ. ๒๔๔๗-๒๔๔๘ ได้ทำสังคายนา
ครั้งที่ ๖ ที่เรียกว่าอัฐธสังคายนา โดยมุ่งพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นสำคัญ แล้วจะจัดพิมพ์วรรณคดี
(คำอธิบายพระไตรปิฎก) และแปลเป็นภาษาพม่าโดยลำดับ โดยเป็นการร่วมกันของ ๕ ประเทศ
คือ พม่า ศรีลังกา ไทย ลาว เขมร เมื่อทำเสร็จแล้วได้แจกจ่ายพระไตรปิฎก ฉบับอักษรพม่า
ไปในประเทศต่าง ๆ รวมทั้งประเทศไทยด้วย^{๑๗}

การรักษาสืบทอดพระไตรปิฎกได้พัฒนามาจนถึงประเทศไทย ก็มีการทำสังคายนา
เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๐๒๐ โดยมีพระเจ้าติโลกราช แห่งเมืองเชียงใหม่ เป็นการชำระพระไตรปิฎก
จากอักษรล้านนา จนกระทั่งสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปฐมกษัตริย์แห่ง
บรมราชจักรีวงศ์ กรุงรัตนโกสินทร์ ได้ทรงอาราธนาพระสงฆ์ให้ชำระพระไตรปิฎก ช่วยกันชำระ
พระไตรปิฎก แล้วจัดให้มีการจารึกลงในใบลาน^{๑๘} ต่อมา เมื่อพ.ศ. ๒๔๓๑-๒๔๓๖ สมัยรัชกาล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้จัดพิมพ์พระไตรปิฎก โดยการ
คัดลอกตัวขอมในคัมภีร์ใบลานเป็นตัวไทยแล้วชำระแก้ไขและพิมพ์เป็นเล่มหนังสือ ๓๙ เล่ม
หลังจากนั้น พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๓ ในสมัยรัชกาลที่ ๗ ได้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐขึ้น
 และได้พระราชทานให้นานาประเทศ^{๑๙}

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้, พิมพ์ครั้งที่ ๒,
หน้า ๒๔.

^{๑๗} มหาวิทยาลัยสงฆ์, พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ, (กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๓), หน้า ๑๑-๑๒.

^{๑๘} มหาวิทยาลัยสงฆ์, พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ, หน้า ๑๒-๑๓.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘-๒๐.

คำถามท้ายบท

๑. การรักษาสิบทอดโดยมุขปาฐะ มีวิธีการอย่างไร จงอธิบาย
๒. การรักษาสิบทอดโดยมุขปาฐะ สามารถรักษาพระไตรปิฎกได้จริงหรือไม่ อธิบาย
๓. การรักษาสิบทอดโดยลายลักษณ์อักษร ทำให้พุทธพจน์คลาดเคลื่อนหรือไม่ อธิบาย
๔. เปรียบเทียบข้อดีและข้อเสียการรักษาสิบทอดโดยมุขปาฐะและลายลักษณ์อักษร
๕. จงอธิบายความจำเป็นที่จะต้องรักษาสิบทอดพระไตรปิฎกโดยลายลักษณ์อักษร

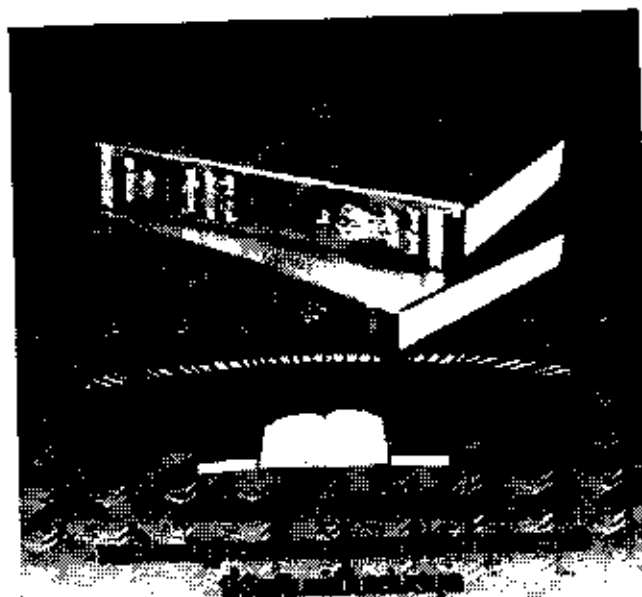
คำถามท้ายบท

๑. การรักษาสีบทอดโดยมุขปาฐะ มีวิธีการอย่างไร จงอธิบาย
๒. การรักษาสีบทอดโดยมุขปาฐะ สามารถรักษาพระไตรปิฎกได้จริงหรือไม่ อธิบาย
๓. การรักษาสีบทอดโดยลายลักษณ์อักษร ทำให้พุทธพจน์คลาดเคลื่อนหรือไม่ อธิบาย
๔. เปรียบเทียบข้อดีและข้อเสียการรักษาสีบทอดโดยมุขปาฐะและการลายลักษณ์อักษร
๕. จงอธิบายความจำเป็นที่จะต้องรักษาสีบทอดพระไตรปิฎกโดยลายลักษณ์อักษร

เอกสารอ้างอิงประจำบท

- พระราชธรรมนิเทศ. (ระแบบ จิตตภาโณ). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.
- เสถียร โพธิ์นันทะ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๒.
- พระมหาณรงค์ จิตตโสภโณ. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **เก็บเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก**. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒).
- สุชีพ ปุณฺณานุภาพ. **พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **“วิธีศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎก”**. ใน : เก็บเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- เสนาะ ผดุงฉัตร. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

พระไตรปิฎกเก่าแก่ที่สุดในเมืองไทย
สร้างสมัย ร.5 ยังสมบูรณ์อยู่ในหอสมุดแห่งชาติ

ครั้งแรกในโลก

images.palungjit.com/attachments/45661d125266...

บทที่ ๔

การรักษาสิบทอดพระไตรปิฎก

อาจารย์เกรียงศักดิ์ พองคำ

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายระบบการรักษาสิบทอดโดยมุขปาฐะได้
๒. อธิบายระบบการรักษาสิบทอดโดยลายลักษณ์อักษร

ขอบข่ายเนื้อหา

- ความนำ
- ระบบการรักษาสิบทอดโดยมุขปาฐะ
- ระบบการรักษาสิบทอดโดยลายลักษณ์อักษร

๔.๑ ความนำ

ชาวพุทธถือเอาพระธรรมวินัยเป็นเสมือนตัวแทนพระศาสดา แต่เนื่องจากพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เมื่อยังทรงพระชนม์ชีพอยู่ ไม่ได้รับการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร จึงมีทางเป็นไปได้ว่าพระธรรมวินัยบางส่วนจะสูญหายไปภายหลังการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ถ้าไม่มีมาตรการเก็บรักษาที่ดี มาตรการในการเก็บรักษาพระธรรมวินัยเรียกว่า “การสังคายนา” หมายถึงการประชุมสงฆ์เพื่อจัดระเบียบหมวดหมู่พระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้จนสรุปเป็นมติในที่ประชุมว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้อย่างนี้ แล้วมีการท่องจำถ่ายทอดสืบ ๆ กันมา

ในสมัยพุทธกาลยังไม่มีจารึกพระไตรปิฎกเป็นลายลักษณ์อักษร การเก็บบันทึกพระไตรปิฎกต้องอาศัยความจำ อาจารย์ท่องจำพระไตรปิฎกแล้วบอกปากเปล่าแก่ศิษย์ซึ่งจะต้องรับภาระในการท่องจำต่อไป และเมื่อท่องจำได้ก็ต้องสวดซ้ำซ้อนพร้อมกัน ทำให้เกิดประเพณีสวดมนต์ การท่องจำและการบอกเล่าต่อ ๆ กันมาเช่นนี้ เรียกว่าการศึกษาระบบมุขปาฐะ หมายถึงการเรียนโดยอาศัยคำบอกเล่าจากปากของอาจารย์ จึงส่งผลให้พระไตรปิฎกถูกเก็บรักษาสืบทอดและถ่ายทอดต่อ ๆ กันมาด้วยระบบการศึกษาแบบมุขปาฐะจนกระทั่งได้รับการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรลงในใบลานในการสังคายนาครั้งที่ ๔ จัดขึ้นที่ประเทศศรีลังกา พ.ศ.๔๕๐ จนได้มีการรักษาสืบทอดโดยลายลักษณ์โดยรูปแบบต่าง ๆ กันมาจนถึงปัจจุบัน

๔.๒ ระบบการรักษาสืบทอดโดยมุขปาฐะ

๔.๒.๑ การรักษาสืบทอดโดยมุขปาฐะในสมัยพุทธกาล

นับตั้งแต่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ธรรมในวันเพ็ญ เดือนวิสาขมาส ก่อนพุทธศักราช ๘๐ ปี เมื่อพระชนมายุ ๓๕ พรรษา พระพุทธองค์ได้ใช้เวลาในการประกาศพระสัทธรรมจนกระทั่งพระพุทธศาสนาดั้งมั่นในดินแดนชมพูทวีป มีประชาชนเกิดความศรัทธาและปฏิบัติตามจำนวนมาก

พระธรรมคำสอนของพระองค์ที่ทรงไปแสดงแก่บุคคล คณะ สมาคมมหาชนในที่ต่างๆ ผู้ที่คอยรักษาทรงจำเนื้อหาหลักธรรมนั้นไว้ได้แก่พระสาวกของพระพุทธองค์เอง หลักฐานที่แสดงการทรงจำเนื้อหาพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ไว้เป็นหมวดหมู่ในสมัยพุทธกาล เพื่อ

การรักษาไว้ดังที่ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า^๑ เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนมายุ อยู่พระพุทธเจ้าเองและพระสาวกองค์สำคัญ โดยเฉพาะพระสารีบุตร ก็ได้คำนึงเรื่องนี้ไว้แล้วว่า เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว ถ้าไม่มีการรวบรวมประมวลคำสอนของพระองค์ไว้พระพุทธศาสนาจะสูญสิ้น ดังนั้น ทั้งๆที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนมายุอยู่ก็ได้มีการริเริ่ม เป็นการนำทางไว้ให้เป็นตัวอย่างแก่คนรุ่นหลังว่า ให้มีการรวบรวมคำสอนของพระองค์ ซึ่งเราเรียกว่า การสังคายนา

สังคายนา ก็คือการรวบรวมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้ แล้วทรงจำไว้เป็นแบบแผนเดียวกัน คือรวบรวมไว้เป็นหลักและทรงจำถ่ายทอดสืบมาเป็นอย่างเดียวกัน ตัวอย่างในสมัย พุทธกาลเป็นสูตรหนึ่งเลย

ตอนนั้นก็ปลายพุทธกาลแล้ว นิครนถ์นาฏบุตรผู้เป็นศาสตาของศาสนาเซนได้สิ้นชีวิตลง สาวกของท่านไม่ได้รวบรวมคำสอนไว้ และไม่ได้ตกลงกันไว้ให้ชัดเจนปรากฏว่า เมื่อศาสนาของศาสนาเซนสิ้นชีวิตไปแล้ว สาวกลูกศิษย์ก็แตกแยกทะเลาะวิวาทกันว่า ศาสดาของตนสอนว่าอย่างไร

ครั้งนั้น ท่านพระจุนทะได้นำขานี้มากราบทูลแต่พระพุทธเจ้า ดังปรากฏในปาสาทิกสูตร^๒ ว่า “ธรรมทั้งหลายที่เราแสดงไว้แล้วเพื่อความรู้ยิ่ง บริษัททั้งหลายพึงพร้อมเพรียงกันประชุม สอบทานอรรถะกับอรรถะ พยายามกับพยายามในธรรมนั้นแล้วพึงสังคายนากันเพื่อให้ พระมหารัชมังคลาจารย์ได้นานเพื่อประโยชน์สุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย” และพระองค์ได้ตรัส แนะนำให้พระสงฆ์ทั้งปวงร่วมกันสังคายนาธรรมทั้งหลายไว้เพื่อให้พระศาสดาดำรงอยู่ยั่งยืนเพื่อ ประโยชน์สุขแก่พหุชน

เวลานั้นพระสารีบุตรอัครสาวกยังมีชีวิตอยู่ คราวหนึ่งท่านปรารภเรื่องนี้แล้วก็กล่าวว่า ปัญหาของศาสนาเซนนั้นเกิดขึ้นเพราะไม่ได้รวบรวมร้อยกรองคำสอนไว้ เพราะฉะนั้นพระสาวกทั้งหลายทั้งปวงของพระพุทธเจ้าของเรา ควรจะได้ทำการสังคายนาคือรวบรวมร้อยกรอง ประมวลคำสอนของพระองค์ไว้ให้เป็นหลัก เป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียวกัน เมื่อปรารภเช่นนี้

^๑ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เก็บเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๙-๒๐.

^๒ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๗๗/๑๓๘.

แล้วพระสารีบุตรก็ได้แสดงวิธีการสังคายนาไว้เป็นตัวอย่าง ดังปรากฏในสังคีตสูตร^๓ โดยท่านได้รวบรวมคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เป็นข้อธรรมต่างๆ มาแสดงตามลำดับหมวด ตั้งแต่หมวดหนึ่งไปจนถึงหมวดสิบ คือเป็นธรรมหมวด ๑ ธรรมหมวด ๒ ธรรมหมวด ๓ ไปจนถึงธรรมหมวด ๑๐ เมื่อพระสารีบุตรแสดงไปจนจบแล้ว พระพุทธเจ้าก็ได้ประทานสาธุการ

หลักธรรมที่พระสารีบุตรได้แสดงไว้ดังนี้ จัดเป็นพระสูตรหนึ่งเรียกว่า สังคีตสูตร แปลง่ายๆ ว่าพระสูตรว่าด้วยการสังคายนาหรือสังคีติ

นี่เป็นตัวอย่างที่พระอัครสาวกสูงสุด คือพระสารีบุตรได้กระทำไว้ แต่ท่านพระสารีบุตรเองได้นิพพานก่อนพระพุทธเจ้า เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วก็แน่นอนว่าพระสารีบุตรไม่ได้อยู่ที่ทำงานนี้ต่อ แต่ก็มีพระสาวกผู้ใหญ่ที่ได้ดำเนินงานนี้ต่อมาโดยไม่ละทิ้ง กล่าวคือพระมหากัสสปะ ซึ่งตอนที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานนั้นเป็นพระสาวกผู้ใหญ่มีอายุพรรษามากที่สุด

นอกจากนั้น ยังมีหลักฐานปรากฏในพระไตรปิฎกเกี่ยวกับวิธีการรักษาสืบทอดพระไตรปิฎกในครั้งพุทธกาลคือในคัมภีร์มหาวิภังค์ สังฆาทิเสสข้อที่ ๘ ที่กล่าวไว้ว่า^๔ “ทพโพ มลลปุตโต สภาคานํ ภิกขุณฺเฬ อเอกขณฺเฬ เสนาสนํ ปญญาเปติ, เย เต ภิกขุ สุตตฺตฺตํ, เตสํ อเอกขณฺเฬ เสนาสนํ ปญญาเปติ “เต อญฺญมญฺญํ สุตตฺตํ สงฺคายิสฺสณฺตํ, เย เต ภิกขุ วินยธฺรา, เตสํ อเอกขณฺเฬ เสนาสนํ ปญญาเปติ “เต อญฺญมญฺญํ วินยํ วินิจฺฉิสฺสณฺตํ”

แปลความว่า พระทัพพมัลลบุตร ย่อมจัดเสนาสนะไว้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแก่ภิกษุทั้งหลายที่มีลักษณะคล้ายๆ กัน กล่าวคือ ภิกษุเหล่าใดศึกษาเล่าเรียนพระสูตร ก็จัดเสนาสนะให้ภิกษุเหล่านั้นไว้ในกลุ่มเดียวกัน ด้วยคิดว่า พวกเธอจะได้สวดสวนพระสูตรกะกันและกัน ผู้ทรงวินัยก็จัดเสนาสนะไว้ในกลุ่มเดียวกัน ด้วยคิดว่า ภิกษุเหล่านั้นจะได้วินิจฉัยข้อวินัยกะกันและกัน ภิกษุเหล่าใดเล่าเรียนพระอภิธรรม ก็จัดเสนาสนะสำหรับภิกษุเหล่านั้นไว้ในกลุ่มเดียวกัน ด้วยคิดว่า ภิกษุเหล่านั้นจัดสนทนาพระอภิธรรมกะกันและกัน”

และในวินัยปิฎก ภิกขุณีวิภังค์ ฉัตตูปาหนวรรค สิกขาบทที่ ๑๒ กล่าวไว้ว่า^๕ “ปญฺหํ ปุจฺเจยฺยาติ สุตตฺตํ, โอภาสํ การฺยาเปตฺวา วินยํ วา อภิธมฺมํ ปุจฺจติ อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺส”

^๓ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๓-๓๔๙/๒๕๐-๓๖๖.

^๔ วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๘๒/๔๑๓.

^๕ วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๑๒๑๙/๓๗๙.

วินเย โอกาส การาเปตวา สุตตนต์ วา อภิธมฺมํ วา ปุจฉติ อาปตติ ปาจิตติยสฺส อภิธมฺเม
โอกาส การาเปตวา สุตตนต์ วา วินยํ วา ปุจฉติ อาปตติ ปาจิตติยสฺส

แปลความว่า ภิกษุณีผู้ถามปัญหาภิกษุ ขอโอกาสอันใดต้องถามอันนั้น ถ้าขอโอกาส
ถามพระสูตรแล้ว กลับไปถามพระวินัยก็ดี ถามพระอภิธรรมก็ดี ต้องอาบัติปาจิตติย์
ขอโอกาสถามพระวินัย กลับไปถามพระสูตรหรือพระอภิธรรม ต้องอาบัติปาจิตติย์ ขอโอกาส
ถามพระอภิธรรมกลับไปถามพระสูตรหรือพระวินัย ต้องอาบัติปาจิตติย์

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า หลักฐานที่กล่าวอ้างมานี้ย่อมชี้ให้เห็นกระบวนการดำเนินการเพื่อ
รักษาสีบทอดพระไตรปิฎกแบบมุขปาฐะมีตั้งแต่สมัยพระพุทธกาลแล้ว

๔.๒.๒ การรักษาสีบทอดโดยมุขปาฐะหลังพุทธกาล

ภายหลังพุทธกาลมีวิธีการรักษาสีบทอดพระไตรปิฎกโดยมุขปาฐะ ตั้งแต่การสังคายนา
ครั้งที่ ๑ มาจนถึงสังคายนาครั้งที่ ๓ หลังจากนั้นจึงมีการจารึกหรือบันทึกธรรมวินัยลงใน
ใบลาน สาเหตุที่จารึกลงในใบลานเพราะว่า ถ้าจะใช้วิธีท่องจำพระพุทธรวจนต่อไป ก็อาจจะมี
ข้อผิดพลาดได้บ้าง เพราะปัญหาในการท่องจำของกุลบุตรเสื่อมถอยลง กระบวนการ
ท่องจำธรรมวินัยหลังพุทธกาล จึงมีการแบ่งออกเป็นสำนักต่าง ๆ เช่น ศิษย์สายพระอุบาลี
ก็จดจำพระวินัยปิฎก ศิษย์สายพระอนนทก็จดจำพระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก
สืบ ๆ กันต่อมาโดยมิได้ขาดสาย^๖

ดังนั้น กระบวนการรักษาสีบทอดโดยมุขปาฐะหลังพุทธกาล จึงมีการท่องจำโดยการทำ
สังคายนาธรรมวินัยให้เป็นหมวดหมู่ ตั้งแต่สังคายนาครั้งที่ ๑ ถึงสังคายนาครั้งที่ ๓ ดังนี้

๑) การสังคายนาครั้งที่ ๑

การสังคายนาครั้งที่ ๑ เริ่มเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานผ่านไป ๓ เดือน
โดยมีพระมหากัสสปเถระเป็นประธาน สาเหตุได้ทราบจากสุภททะวุฒบรพชิต^๗ กล่าวแจ้งจบ
ขาดความเคารพพระธรรมวินัย ทั้ง ๆ ที่ตนเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เสมือนเป็นขบถต่อ
พระศาสนา

^๖ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า.

^๗ วิ.จุ.(ไทย) ๗/๔๓๗/๓๗๖.

พระมหากัสสปเถระจึงนำเรื่องนี้เข้าที่ประชุมสงฆ์ พร้อมกับเสนอให้มีการสังคายนาพระธรรมวินัย ให้เหตุผลว่า ถ้าปล่อยให้นานไป สิ่งที่ไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย จักรุงเรื่อง สิ่งที่เป็นธรรม เป็นวินัย จะเสื่อมถอย พวกอธรรมวาทิ อวินัยวาทิได้พวกแล้วจักรุงเรื่อง ฝ่ายธรรมวาทิ วินัยวาทิ จะเสื่อมถอย กำหนดให้ทำสังคายนาที่สัตตบรรณคูหา กรุงราชคฤห์ เมื่อพระมหากัสสปเถระเลือกพระอรหันต์ ๔๙๙ รูป เกิดปัญหาคือสังคายนาครั้งนี้จะขาดพระอรหันต์ที่ไม่ได้ เพราะท่านทรงจำพระธรรมวินัยไว้ได้มาก แต่ถ้าเลือกท่านเข้าร่วมด้วย ก็ผิดมติที่ประชุม เพราะพระอรหันต์ยังเป็นพระโสดาบัน ในที่สุดที่ประชุมจึงเสนอให้พระมหากัสสปเถระเลือกพระอรหันต์ โดยให้เหตุผลว่า แม้พระอรหันตเถระจะยังเป็นพระเสขะ แต่ท่านไม่ลำเอียงด้วยอคติ ๔ ประการ และพระอรหันตเถระ เป็นเหมือนคลังพระสัทธรรม เพราะท่านได้สดับคำสั่งสอนจากพระพุทธเจ้า และพระเถระทั้งหลายเป็นอันมาก

จึงเป็นอันว่า การทำสังคายนาคราวนั้น มีพระอรหันต์ล้วนทั้ง ๕๐๐ องค์ เริ่มลงมือทำหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ ๓ เดือน พระมหากัสสปเถระ ทำหน้าที่ป้อนาพระวินัย และพระธรรม พระอุบาลีเถระกับพระอรหันตเถระ ทำหน้าที่วิสัชนาพระวินัยและพระธรรม ตามลำดับ โดยที่ประชุมกำหนดให้สังคายนาพระวินัยก่อนเพราะถือว่าพระวินัยเป็นรากแก้วของพระพุทธศาสนา เมื่อพระวินัยคงดำรงอยู่พระพุทธศาสนาย่อมชื่อว่าดำรงอยู่ ดังนั้น การทำสังคายนา

ขั้นตอนการทำสังคายนา ในขั้นแรก พระมหากัสสปเถระ พระอุบาลีเถระ และพระอรหันตเถระ สวดประกาศสมมติตน เพื่อทำหน้าที่ป้อนาและวิสัชนาพระวินัยและพระธรรม ตามหน้าที่ซึ่งได้รับมอบหมายจากสงฆ์ จากนั้น พระมหากัสสปเถระจะสอบถามพระวินัยแต่ละข้อในส่วนที่เกี่ยวกับ วัตถุ นิทาน บุคคล บัญญัติ อนุบัญญัติ อาบัติ เป็นต้น แห่งสิกขาบทแต่ละบท เมื่อพระอุบาลีตอบไปตามลำดับ พระสงฆ์ที่ประชุมกันจะสวดพระวินัยข้อนั้นๆ พร้อมกัน เมื่อตรงกันไม่ผิดพลาด สงฆ์รับว่าถูกต้อง จึงถามข้ออื่นต่อไป ทำกันโดยนัยนี้จนจบพระวินัยปิฎก แบ่งเป็นหมวดใหญ่ได้ ๕ หมวด คือ อาภิกรรม ปาจิตตีย์ มหาวรรค จุฬวรรค และบริวาร ในปัจจุบันจัดพิมพ์เป็นหนังสือขนาดใหญ่มี ๘ เล่ม เรียกเป็นหัวใจพระวินัย ว่า อา. ปา. ม. จ. ป. ด้านพระสูตร ท่านเริ่มสังคายนาพระสูตรขนาดยาวก่อน คือ พรหมชาลสูตร สามัญญผลสูตร เป็นต้น สิ่งที่พระมหากัสสปเถระถาม คือ นิทาน บุคคล เนื้อหาแห่งพระสูตรนั้นๆ เมื่อพระอรหันตเถระตอบแล้ว พระสงฆ์ทั้งปวงก็สาธยายพระสูตรนั้นๆ พร้อมกัน จนจบพระสูตรทั้งหมด โดยแบ่งออกเป็น ๕ นิภายหลัง การสังคายนาในคราวนั้น ใช้เวลาถึง ๗ เดือน จึงสำเร็จ

สรุปการทำสังคายนาครั้งที่ ๑^๘

๑. ทำอยู่ที่ถ้ำสัตว์ตบธรรมคฤหา บนภูเขาเวภาระ เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ
๒. พระมหากัสสปะเถระเป็นประธานและเป็นผู้ป้อนา พระอุบาลีเถระเป็นองคิวิสัยชนาพระวินัย พระอานนท์เถระเป็นองคิวิสัยชนาธรรม
๓. พระเจ้าอชาตศัตรู ทรงเป็นราชูปถัมภ์
๔. พระอรหันต์ ๕๐๐ รูป เข้าร่วมประชุม
๕. ปรับอาบัติพระอานนท์
๖. ลงพรหมทัณฑ์แก่พระฉนินะ
๗. พระปูลาณะคัดค้านการประชุมสังคายนา
๘. วัตถุประสงค์ของการทำสังคายนาครั้งนี้ ก็เพื่อย่อยกรองพระธรรมวินัยเข้าเป็นหมวดหมู่ เพื่อความดำรงมั่นของพระพุทธศาสนา
๙. เริ่มทำเมื่อพระพุทธองค์ปรินิพานได้ ๓ เดือน
๑๐. ทำอยู่ ๗ เดือน จึงสำเร็จ
๑๑. มีการฉลองอยู่เป็นเวลานานถึง ๖ สัปดาห์

ผลที่เกิดจากการทำสังคายนาครั้งที่ ๑

๑. ได้ร้อยกรองพระธรรมวินัยเข้าเป็นหมวดหมู่ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย
๒. การปฏิบัติของพระอานนท์และการลงพรหมทัณฑ์พระฉนินะเป็นตัวอย่างดี ซึ่งถึงหลักประชาธิปไตยและธรรมาธิปไตยอย่างแจ่มชัด
๓. ทำให้คำสั่งสอนของพระพุทธองค์ดำรงมั่นและได้ตกทอดมาถึงพวกเราทุกวันนี้
๔. แสดงถึงความสามัคคีของพระภิกษุสงฆ์ที่ได้พร้อมกันทำสังคายนาเป็นตัวอย่างที่ดีจนได้ถือเป็นตัวอย่างในการทำสังคายนาในการต่อมา
๕. เป็นการยอมรับมติของพระมหากัสสปะเถระ ให้คงเถรวาทไว้^๙

^๘ วิ.จ. (ไทย). ๗/๕๓๗-๕๔๕/๓๗๕-๓๘๐.

^๙ พระมหาณรงค์ จิตตโสภโณ, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพระไตรปิฎก, หน้า

๒) การสังคายนาครั้งที่ ๒

หลังจากพระพุทธเจ้าได้เสด็จดับขันธปรินิพพานผ่านไปได้ ๑๐๐ ปี พระภิกษุที่อยู่จำพรรษา ในเมืองเวสาลี ได้ประพฤติดิวินัย ๑๐ ประการ เรียกว่า วัตถุ ๑๐ ประการ มีปรากฏในพระวินัยปิฎก สัตตสติกขันธกะ คือ^{๑๐}

๑. ภิกษุจะเก็บเกลือไว้ในแขนงแล้ว นำไปฉันปนกับอาหารได้
๒. ภิกษุจะฉันอาหารหลังจากตะวันบ่ายผ่านไปเพียง ๒ องค์ก็ได้
๓. ภิกษุฉันภัตตาหารในวัดเสร็จแล้ว ห้ามภัตแล้วเข้าไปสู่บ้านจะฉันอาหารที่ไม่เป็นเดน และไม่ได้ทำวินัยกรรมตามพระวินัยได้
๔. ในอวาสเดียวมีสีมาใหญ่ ภิกษุจะแยกกันทำอุโบสถได้
๕. ในเวลาทำอุโบสถ แม้ว่าภิกษุจะเข้าประชุมยังไม่พร้อมกัน จะทำอุโบสถไปก่อนได้ โดยให้ผู้มาทีหลัง ขออนุมัติเอาเองได้
๖. การประพฤติกการปฏิบัติตามพระอุปัชฌาย์อาจารย์ไม่ว่าจะผิดหรือถูกพระวินัยก็ตาม ย่อมเป็นการกระทำที่สมควรเสมอ
๗. นมสัณฑ์แปรมาจากนมสดแต่ยังไม่กลายเป็นนมสัณฑ์ ภิกษุฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว ห้ามภัตแล้ว จะฉันนมนั้นทั้งที่ยังไม่ได้ทำวินัยกรรมหรือทำให้เป็นเดนตามพระวินัยก็ได้
๘. สุราที่ทำใหม่ ๆ ยังมีสีแดง เหมือนสีเห้านกพิราบ ยังไม่เป็นสุราเต็มทีภิกษุฉันได้
๙. ผ้าปูนั่งคือนิสีทนะอันไม่มีชาย ภิกษุจะบริโภคนิสีทนะก็ได้
๑๐. ภิกษุรับและยินดีในทองเงินที่เขาถวายหาเป็นอาบัติไม่

วัตถุทั้ง ๑๐ ประการนี้ ภิกษุวัชชีบุตร ชาวเมืองเวสาลี ประพฤติมานานแล้ว เพราะเป็นที่ยอมรับนับถือของชาวบ้าน ชาวบ้านเองไม่มีความรู้สึกว่าท่านเหล่านั้นทำผิดแต่ประการใด จึงมีการถวายทองเงินแก่พระภิกษุ โดยการประเคนให้ท่านรับอย่างวัตถุที่เป็นกับปียะ

ในที่สุดพระเถระอรหันต์จากเมืองปาฐา ๖๐ รูป จากแคว้นอวันตี และทักขิณาท ๘๐ รูปได้ไปประชุมร่วมกับพระสาณสัมภูตวาสิ และพระยสกาภิกษุบุตร ณ เมืองเวสาลี มติของที่ประชุมเห็นร่วมกันว่าเรื่องนี้จะต้องมีการชำระให้เรียบร้อยโดยตกลงให้ไปอาราธนา พระเวตเถระ ซึ่งเป็นพระอรหันต์ที่เป็นพหูสูตร ชำนาญในพระธรรมวินัย ทรงธรรมวินัยมาดีกา

^{๑๐} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๔๖-๔๔๘/๓๔๓-๔๑๔.

ฉลาดเฉียบแหลม มีความละเอียดรอบคอบ รังเกียจบาป ใครต่อศึกษา และเป็นนักปราชญ์ให้เป็น
ประธานในการวินิจฉัยตัดสิน เรื่องวัตถุทั้ง ๑๐ ประการ

สรุปการทำสังคายนาครั้งที่ ๒

๑. ทำอยู่ที่วาฬิการาม เมืองเวสาลี แคว้นวัชชี
๒. พระสัพพกามีเป็นผู้ถาม
๓. พระยสกากัณทกบุตรเป็นประธาน
๔. พระเวตตะเป็นผู้จัดสถานที่
๕. พระอรหันต์ชีนาสพ ๗๐๐ รูป เข้าร่วมประชุม

๓) การสังคายนาครั้งที่ ๓

หลักฐานในคัมภีร์มหาวงศ์ ในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช ได้มีเดียรถีย์ปลอม
เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา เพราะเห็นว่าพระพุทธศาสนามีลาภสักการะมากจนพระสงฆ์
เกิดรังเกียจกันเพราะไม่รู้ว่าเป็นใคร โดยให้มีพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระเป็นประธาน เลือก
พระจำนวน ๑,๐๐๐ รูป ทำที่อโศการาม เมื่อปาฏลีบุตร พระเจ้าอโศกมหาราชเป็นองค์อุปถัมภ์
เริ่มทำเมื่อพ.ศ. ๒๓๔ โดยใช้เวลาจนถึง ๔ เดือนจึงสำเร็จ

นอกจากนี้ พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ จัดส่งพระเถระพร้อมด้วยบริวารให้ไปเผยแผ่
ศาสนาในส่วนต่างๆ รวม ๔ สาย เสถียร โพธิ์นันทะ^{๑๑} ได้อธิบายดังนี้

- ๑) สายพระมัชฌันติกเถระ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่แคว้นคันธาระและกัษมีระ
ปัจจุบันได้แก่ ดินแดนแถบตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย เลยไปถึงบางส่วนของอัฟกานิสถาน
- ๒) สายพระมหาเถระ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ แคว้นมคธสกลนคร ได้แก่
แถบตอนใต้ของกลุ่มแม่น้ำโคธาวารี อันเป็นแคว้นไมซอร์ ในปัจจุบัน
- ๓) สายพระรักขิตเถระ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ วนวาสีประเทศ ได้แก่ แคว้นกนรา
เหนือทางภาคตะวันตกเฉียงใต้ของอินเดีย คัมภีร์มหาวงศ์ กล่าวว่า มีวัดเกิดขึ้นถึง ๕๐๐ วัด
- ๔) สายพระธรรมรักขิตะ พระอรหันต์ชนชาติกรีกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา
ณ อปรันตคชนบท ได้แก่ ดินแดนชายทะเล อันเป็นเมืองบอมเบย์ (มุมไบ) ในปัจจุบัน

^{๑๑} เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยราชภัฏ, ๒๕๒๒), หน้า ๑๘๕-๒๘๘.

๕) สายพระมหาธรรมรักขิตะ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่แคว้นมหาราษฎร์ คือ ดินแดนแถบตะวันออกเฉียงเหนือ ห่างจากเมืองบอมเบย์

๖) พระมหารักขิตเถระ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ โยนกประเทศ คือ แคว้นของฝรั่งชาติกรีก ในทวีปเอเชียตอนกลางเหนืออิหร่านขึ้นไปจนถึงตุรกี

๗) สายพระมัชฌิมเถระ พร้อมด้วยพระเถระอีก ๔ รูป คือ พระกัสสปโคตตะ พระอฬกเถระ พระทุนทุภิสสระ พระสหัสสเถระ รวม ๕ รูป ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ดินแดนแถบภูเขาหิมาลัย

๘) สายพระโสณะและพระอุตตรเถระ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ ดินแดนสุวรรณภูมิ

๙) สายพระมหินทเถระ พร้อมด้วยพระอภิกุญเฑาะระ อุตตยเถระ พระสัมพลเถระ พระภัททสาละเถระ และสุนสามเณร ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เกาะลังกา ในรัชสมัยของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตทุกสาย เป็นการไปอย่างเป็นคณะสงฆ์ ซึ่งสามารถให้การอุปสมบทแก่กุลบุตรผู้มีศรัทธาได้ แต่ท่านบอกไว้เฉพาะหัวหน้า ส่วนมากนอกจากสายพระมหินทเถระ สายของพระมัชฌิมเถระ และสายของพระโสณะเถระและพระอุตตรเถระ เพราะศาสนาในดินแดนส่วนนี้มีหลักฐานอาจสืบค้นได้ในปัจจุบัน เพราะมีการสืบต่อกันมาไม่ขาดสาย โดยเฉพาะจากหลักฐานที่ค้นพบที่นครปฐม บอกว่า พระโสณะเถระกับพระอุตตรเถระมาประดิษฐานพระพุทธศาสนาในดินแดนส่วนนี้ เมื่อปี พ.ศ. ๒๗๔-๓๐๔ ซึ่งเป็นปีที่ใกล้เคียงกันกับหลักฐาน ในที่อื่น ๆ^{๑๒}

สรุปการทำสังคายนาครั้งที่ ๓

๑. ทำอยู่ที่โอศการาม เมืองปาฏลิบุตร
๒. พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระเป็นประธาน
๓. พระเจ้าอโศกมหาราชเป็นราชูปถัมภ์
๔. พระอรหันต์ ๑,๐๐๐ รูปเข้าร่วมประชุม
๕. พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระได้รจนาคัมภีร์กถาวัตถุขึ้น
๖. พระเจ้าอโศกมหาราชทรงส่งสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา รวม ๙ สาย

^{๑๒} พระราชาธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตภาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๓๖.

๗. พระพุทธศาสนาเผยแผ่ไปไกลที่สุด
๘. การทำสังคายนาครั้งนี้ เพื่อกำจัดภิกษุอลัชชีให้หมดไป และเพื่อชำระพระธรรมวินัย
ให้บริสุทธิ์

๙. ทำอยู่ ๙ เดือนจึงสำเร็จ
๑๐. เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ๒๓๕ ปี
๑๑. ปรากฏเหล่าเดียรฉายประมาณ ๖๐,๐๐๐ คนเข้ามาปลอมบวชในพระพุทธศาสนา
เพื่อหวังลาภสักการะ

๑๒. พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ ผู้เป็นประธานเป็นผู้ถาม
๑๓. พระมัชฌันติกเถระ กับพระมหาเทวเถระเป็นผู้วิสัชนา

ผลของการสังคายนาครั้งที่ ๓

๑. สามารถจัดอลัชชีในพระพุทธศาสนาได้ และรวบรวมพระธรรมวินัยให้บริสุทธิ์
ผุดผ่องได้

๒. มีการรวบรวมแยกพระไตรปิฎกอย่างสมบูรณ์ คือพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก
และพระอภิธรรมปิฎก โดยเฉพาะได้บรรจุคัมภีร์กถาวัตถุเข้าในอภิธรรมปิฎกด้วย

๓. ได้ส่งพระมหาเถระออกไปเป็นพระธรรมทูตในเมืองต่างๆ ถึง ๙ สาย สืบต่อ
พระพุทธศาสนามาถึงปัจจุบันในนานาประเทศ

กล่าวโดยสรุป^{๑๓} การรักษาสืบทอดโดยมุขปาฐะ เป็นการรักษาโดยการท่องจำธรรมวินัย
จากกระบวนการรวบรวมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้เป็นหมวดหมู่ เพื่อให้การทรงจำได้
สะดวกและง่ายต่อการแบ่งหน้าที่ในการรักษา กับทั้งเกื้อกูลต่อการศึกษาค้นคว้าด้วย ที่เรียกว่า
สังคายนา นั่นเอง พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๑๔} อธิบายไว้ว่า การรักษาสืบทอดโดยมุขปาฐะ
หรือมุขปาฐะนี้ ใช้วิธีสาธยาย ซึ่งแยกได้เป็น ๔ ระดับ คือ

๑. ความรับผิดชอบของสงฆ์หมู่ใหญ่สืบกันมาตามสายอาจารย์ที่เรียกว่า อาจารย์-
ปริมปรา (เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เถรวงศ์) โดยพระเถระที่เป็นต้นสายตั้งแต่สังคายนาครั้งแรกนั้น

^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้, พิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า
๑๗-๑๘.

^{๑๔} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ, (กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๒๑.

เช่น พระอุบาลีเถระ ผู้เชี่ยวชาญด้านพระวินัย ก็มีศิษย์สืบสายและมอบความรับผิดชอบในการรักษาสั่งสอนอธิบายสืบทอดกันมา

๒. กิจกรรมหลักในวิถีชีวิตของพระสงฆ์ ซึ่งจะต้องเล่าเรียนปริยัติ เพื่อเป็นฐานของการปฏิบัติที่ถูกต้อง อันจะนำไปสู่ปฏิเวธ และการเล่าเรียนนั้นจะให้ชำนาญส่วนใด ก็เป็นไปตามอัธยาศัย ดังนั้น จึงเกิดมีคณะพระสงฆ์ที่คล่องแคล่วเชี่ยวชาญพุทธพจน์ในพระไตรปิฎกต่างหมวดต่างสวนกันออกไป เช่น มีพระสงฆ์กลุ่มที่คล่องแคล่วเชี่ยวชาญในทีฆนิกาย พร้อมทั้งคำอธิบายคือ อรรถกถาของทีฆนิกาย เรียกว่าทีฆภาณกะ แม้ขุททิมภาณกะ สังยุตตภาณกะ อังคุตตรภาณกะ และชุตทกภาณกะ เป็นต้น ก็เช่นเดียวกัน

๓. กิจวัตรของพระภิกษุทั้งหลายแต่ละวัดแต่ละหมู่ ที่จะมาประชุมกัน และกระทำคณสาธยาย คือสวดพุทธพจน์พร้อมๆ กัน (การปฏิบัติอย่างนี้อาจจะเป็นที่มาของกิจวัตรในการทำวัตรสวดมนต์เช้า-เย็น หรือเช้า-ค่ำ อย่างที่รู้จักกันในปัจจุบัน)

๔. กิจวัตร หรือข้อปฏิบัติในชีวิตประจำวันของพระภิกษุแต่ละรูป ดังปรากฏในอรรถกถาเป็นต้นว่า พระภิกษุเมื่อว่างจากกิจอื่น เช่น เมื่ออยู่ผู้เดียว ก็นั่งสาธยายพุทธพจน์เท่ากับว่าการสาธยายพุทธพจน์นี้เป็นส่วนหนึ่งแห่งการปฏิบัติธรรมของท่าน

๔.๓ ระบบการรักษาสืบทอดโดยลายลักษณ์อักษร

ระบบการรักษาสืบทอดพระไตรปิฎกโดยลายลักษณ์อักษร เริ่มมีหลักฐานปรากฏชัดภายหลังการสังคายนา ครั้งที่ ๓ เมื่อพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้าสู่ประเทศศรีลังกา จนกระทั่งพระพุทธศาสนามีความมั่นคงในประเทศศรีลังกา ลุถึงประมาณ พ.ศ. ๔๓๓ ในรัชสมัยพระเจ้าวิภูหิศาณมัย ระบบการรักษาสืบทอดพระไตรปิฎกแบบลายลักษณ์อักษรเริ่มมีความสำคัญด้วยเหตุผลว่า ถ้าจะใช้วิธีการท่องจำพระพุทธวจนะต่อไป ก็อาจมีข้อผิดพลาดได้ง่าย เพราะปัญญาในการท่องจำของกุลบุตรเริ่มเสื่อมถอยลง จึงตกลงจารึกพระพุทธวจนะลงในใบลาน มีคำกล่าวว่า มีการจารึกอรรถกถาลงไว้ด้วย^{๑๕}

^{๑๕} สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า๑๑-๑๒.

ต่อจากประเทศศรีลังกาได้มีการสืบทอดพระไตรปิฎกด้วยระบบลายลักษณ์อักษร ในประเทศพม่า พ.ศ. ๒๔๑๔ มีการจารึกพระไตรปิฎกในแผ่นหินอ่อน ๗๒๙ แผ่น ณ เมือง มัณฑเลย์ด้วยการอุปถัมภ์ของพระเจ้ามินดง และเมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๗ - วันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๔๔๙ ประเทศพม่าได้จัดให้มีการสังคายนา เรียกว่าฉัฐสังคายนา เพื่อมุ่ง พิมพ์พระไตรปิฎกเป็นข้อแรก แล้วจะจัดพิมพ์อรรถกถาและคำแปลเป็นภาษาพม่า เสร็จแล้ว นำไปแจกจ่ายแก่ประเทศต่าง ๆ รวมถึงประเทศไทย

สำหรับในประเทศไทยได้มีการรักษาสีบทอดพระไตรปิฎกแบบลายลักษณ์ เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๐๒๐ ในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ได้อาราธนาพระภิกษุผู้ทรงไตรปิฎก หลายร้อยรูป ให้ช่วยชำระอักษรพระไตรปิฎก ณ วัดโพธาราม (ปัจจุบันคือวัดเจ็ดยอด สังกัด คณะสงฆ์มหานิกาย จังหวัดเชียงใหม่) เป็นเวลา ๑ ปี จึงสำเร็จการสังคายนา ซึ่งถือกันว่าการ จัดชำระพระไตรปิฎกเป็นครั้งแรกของประเทศไทย จากนั้น การรักษาสีบทอดพระไตรปิฎก แบบลายลักษณ์อักษรก็ดำเนินการมาครั้งแล้วครั้งเล่า ตั้งแต่สมัยพระเจ้าติโลกราชเป็นต้นไป จนกระทั่งสมัยกรุงธนบุรี สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชสมัยพระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๓๑ จนกระทั่งถึงปัจจุบัน ได้มีการรักษาสีบทอดพระไตรปิฎกโดยลายลักษณ์อักษรด้วยการชำระสังคายนาพระไตรปิฎก จารลงในใบลานและพิมพ์เป็นเล่มหนังสือ ซึ่งผู้ศึกษาจะพึงศึกษาได้ในบทเรียนบทที่ ๖ เรื่องความเป็นมาของพระไตรปิฎกในประเทศไทย

๔.๓.๑ การสังคายนาครั้งที่ ๔

การรักษาสีบทอดโดยลายลักษณ์อักษร เรียกว่า โปตถกาโรปนะ หรือการรักษาไว้กับ วัดอุทยานนอก เริ่มเมื่อมีการทำสังคายนาครั้งที่ ๔ ประมาณ พ.ศ. ๔๖๐ ณ อาโลกเลนสถาน ในลังกาทวีป เกิดจากเหตุผลที่ปรารภว่า เมื่อเหตุการณ์บ้านเมืองมีสภาพแวดล้อมผันแปรไป เกิดมีภัยกระทบต่อการทำหน้าที่สืบทอดทรงจำพุทธพจน์ เพราะสติ สมาธิ ปัญญาของคน จะเสื่อมถอย จะไม่สามารถรักษาพุทธพจน์ไว้ด้วยมุขปาฐะ จึงตกลงกันว่าถึงเวลาที่จะต้องจารึก พระไตรปิฎกลงในใบลาน

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๘ พระหิกขทุเว สิริสุมังคละ เป็นประธาน กระทำสังคายนาที่ รตนปุระในศรีลังกา ซึ่งเป็นการบันทึกพระไตรปิฎกที่เป็นของชาวศรีลังกาเอง^{๑๖}

จนกระทั่งมีการทำสังคายนา ครั้งที่ ๕ และที่ ๖ ในประเทศพม่า กล่าวคือ ครั้งที่ ๕ ได้มีการจารึกพระไตรปิฎกลงในแผ่นหินอ่อน ๗๒๙ แผ่น ณ เมืองมันดเล โดยการอุปถัมภ์ของพระเจ้ามินดง ใน พ.ศ. ๒๔๑๔ และหลังจากนั้น เมื่อพ.ศ. ๒๔๔๗-๒๔๔๙ ได้ทำสังคายนา ครั้งที่ ๖ ที่เรียกว่าฉัฐฐสังคายนา โดยมุ่งพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นสำคัญ แล้วจะจัดพิมพ์อรรถกถา (คำอธิบายพระไตรปิฎก) และแปลเป็นภาษาพม่าโดยลำดับ โดยเป็นการร่วมกันของ ๕ ประเทศ คือ พม่า ศรีลังกา ไทย ลาว เขมร เมื่อทำเสร็จแล้วได้แจกจ่ายพระไตรปิฎก ฉบับอักษรพม่า ไปในประเทศต่างๆ รวมทั้งประเทศไทยด้วย^{๑๗}

การรักษาสืบทอดพระไตรปิฎกได้พัฒนามาจนถึงประเทศไทย ก็มีการทำสังคายนา เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๐๒๐ โดยมีพระเจ้าติโลกราช แห่งเมืองเชียงใหม่ เป็นการชำระพระไตรปิฎก จากอักษรล้านนา จนกระทั่งสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปฐมกษัตริย์แห่งบรมราชจักรีวงศ์ กรุงรัตนโกสินทร์ ได้ทรงอาราธนาพระสงฆ์ให้ชำระพระไตรปิฎก ช่วยกันชำระพระไตรปิฎก แล้วจัดให้มีการจารึกลงในใบลาน^{๑๘} ต่อมา เมื่อพ.ศ. ๒๔๓๑-๒๔๓๖ สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้จัดพิมพ์พระไตรปิฎก โดยการคัดลอกตัวขอมในคัมภีร์ใบลานเป็นตัวไทยแล้วชำระแก้ไขและพิมพ์เป็นเล่มหนังสือ ๓๙ เล่ม หลังจากนั้น พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๓ ในสมัยรัชกาลที่ ๗ ได้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐขึ้น และได้พระราชทานให้นานาประเทศ^{๑๙}

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้, พิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า ๒๔.

^{๑๗} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๑-๑๒.

^{๑๘} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ, หน้า ๑๒-๑๓.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘-๒๐.

สรุปท้ายบท

การรักษาสีบทอดโดยการสังคายนาพระธรรมวินัยมีขึ้นหลายครั้งและการนับการสังคายนา ก็แตกต่างกันไปในแต่ละประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา การสังคายนาที่ทุกฝ่ายยอมรับตรงกัน ได้แก่การสังคายนา ๓ ครั้งในประเทศอินเดีย และการสังคายนา ๓ ครั้งนั้น ๒ ครั้งแรกมีบันทึก อยู่ในพระไตรปิฎก แต่ไม่ได้พูดถึง คำว่า พระไตรปิฎก หากใช้คำว่า ธรรมวินัย แสดงว่า พระพุทธพจน์นั้นยังไม่มีแบ่งเป็นปิฎก เพียงแต่เรียกรวมๆว่า “ธรรมและวินัย” ต่อมาใน ระหว่างการสังคายนาครั้งที่ ๒ กับครั้งที่ ๓ มีผู้สันนิษฐานว่า ธรรมวินัย ได้แตกแขนงออกเป็น ๓ หมวด เรียกว่า “ติปิฎก” หรือ “ไตรปิฎก” คือ พระธรรม ได้แตกออกเป็น พระสุตตันตปิฎก กับพระอภิธรรมปิฎก ส่วนพระวินัยปิฎก คงเป็น พระวินัยปิฎก^{๒๐}

^{๒๐} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, “วิธีศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎก”, ใน : เก็บเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๒๕๕.

คำถามท้ายบท

๑. การรักษาสืบทอดโดยมุขปาฐะ มีวิธีการอย่างไร จงอธิบาย
๒. การรักษาสืบทอดโดยมุขปาฐะ สามารถรักษาพระไตรปิฎกได้จริงหรือไม่ อธิบาย
๓. การรักษาสืบทอดโดยลายลักษณ์อักษร ทำให้พุทธพจน์คลาดเคลื่อนหรือไม่ อธิบาย
๔. เปรียบเทียบข้อดีและข้อเสียการรักษาสืบทอดโดยมุขปาฐะและลายลักษณ์อักษร
๕. จงอธิบายความจำเป็นที่จะต้องรักษาสืบทอดพระไตรปิฎกโดยลายลักษณ์อักษร

เอกสารอ้างอิงประจำบท

พระราชธรรมนิเทศ. (ระแบบ จิตตภาโณ). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๓.

กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

เสถียร โพธิ์นันทะ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๒.

พระมหาณรงค์ จิตตโสภโณ. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **เก็บเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก**. (กรุงเทพมหานคร

: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

สุชีพ ปุณฺณานุภาพ. **พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

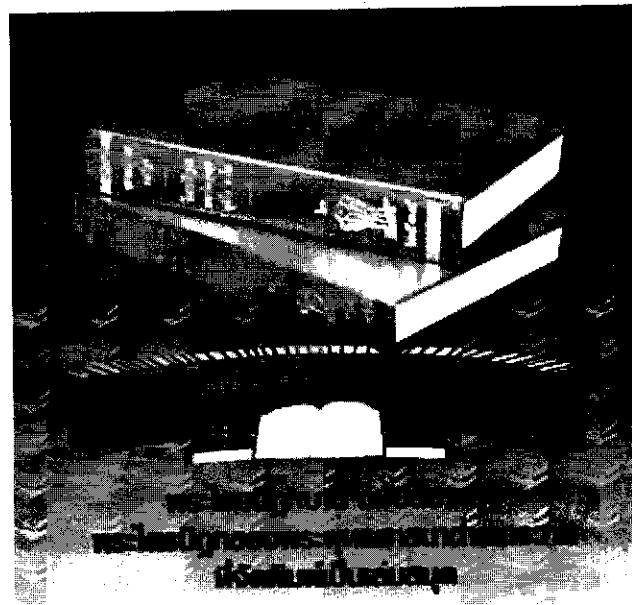
เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **“วิธีศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎก”**. ใน : เก็บเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก.

กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

เสนาะ ผดุงจิตร. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬา

ลกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

พระไตรปิฎกเก่าแก่ที่สุดในเมืองไทย
สร้างสมัย ร.5 ยังสมบูรณ์อยู่ในหอสมุดแห่งชาติ

ครั้งแรกในโลก

images.palungjit.com/attachments/45661d125266...

บทที่ ๕

ลำดับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

พระครูสิริปริยัตยานุกิจ
พระมหาวิจิต ธีรวิโส

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. จัดลำดับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้
๒. บอกความหมายของคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับพระไตรปิฎกได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- ความนำ
- คัมภีร์พระไตรปิฎก
- คัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับพระไตรปิฎก

๕.๑ ความนำ

พระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ได้รับการรวบรวมจัดหมวดหมู่เป็นปิฎกที่เรียกว่า พระไตรปิฎก ในสมัยสังคายนาครั้งที่ ๓ พระสาวกได้ศึกษาเล่าเรียนสืบทอดกันมาเป็นรุ่นๆ ด้วยระบบการสืบทอดที่เรียกว่า “มุขปาฐะ” คือการเล่าเรียนและถ่ายทอดด้วยการท่องจำและสอบทานด้วยปากเปล่า ยังไม่มีการจดบันทึกจารึกด้วยอักษร กระทั่งสังคายนาครั้งที่ ๕ ณ ประเทศศรีลังกาจึงได้มีการจารึกคำสอนในพระไตรปิฎกเป็นอักษรลงในใบลานเป็นครั้งแรก จึงเกิดเป็นคัมภีร์ขึ้นเรียกว่า **คัมภีร์พระไตรปิฎก** และได้ศึกษาสืบทอดกันมาช้านาน กระทั่งมีการเขียนและพิมพ์จัดทำเป็นเล่มหนังสือ ปัจจุบันมีการจัดทำระบบสืบค้นพระไตรปิฎกด้วยคอมพิวเตอร์

คำสอนของพระพุทธเจ้านอกจากที่ได้รับการจัดหมวดหมู่สังคายนาจดบันทึกไว้ในชั้นต้นที่เรียกว่า คัมภีร์พระไตรปิฎกอันเป็นภาษาบาลีล้วน ซึ่งเรียกว่า **บาลีพระไตรปิฎก** ในสมัยต่อๆ มาได้มีการแต่งคัมภีร์อธิบายขึ้นมาอีกมากมาย ซึ่งจัดเป็นคัมภีร์ระดับรองลงมา เช่น อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา เป็นต้น เพื่ออธิบายคำสอนในคัมภีร์ชั้นต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ในบทนี้จะกล่าวถึงลำดับคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา เริ่มจากคัมภีร์พระไตรปิฎกตามลำดับ

๕.๒ คัมภีร์พระไตรปิฎก

๕.๒.๑ ความหมายของคำว่า คัมภีร์

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำว่า คัมภีร์ ไว้ว่า “หนังสือตำราที่สำคัญทางศาสนาหรือโหราศาสตร์เป็นต้น”^๑

๕.๒.๒ ประเภทของคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา

- ๑) คัมภีร์ดั้งเดิมคือบาลี หรือบาลีพระไตรปิฎก
- ๒) คัมภีร์อธิบายพระไตรปิฎก

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๔๑.

๕.๒.๓ คัมภีร์ดั้งเดิมคือบาลี

เดิมทีนั้นพระพุทธพจน์เรียกว่า พระธรรมวินัย หรือธรรมและวินัย ซึ่งอยู่ในลักษณะการจำแล้วบอกกันต่อๆ มา ต่อมาเมื่อมีการแบ่งจำแนกพระพุทธพจน์จัดเป็นหมวดหมู่เรียกว่าปิฎก ได้ ๓ ปิฎก และเมื่อมีการจารึกลงในใบลานจึงเกิดเป็นคัมภีร์ (ตำรา) ขึ้นมาเป็นครั้งแรก เรียกว่า **คัมภีร์พระไตรปิฎก**^๒ เรียกกันว่า **บาลีพระไตรปิฎก** เพราะเป็นภาษาบาลีล้วน

ธรรมและวินัย ๒ อย่าง ที่ท่านนำมาเก็บรวบรวมจัดเป็นหมวดหมู่ใหม่แยกเป็น ๓ ปิฎกที่เรียกว่า **บาลีพระไตรปิฎก** ดังกล่าวแล้วนั้น คือ^๓

วินัย ได้แก่ ระเบียบข้อบังคับสำหรับชีวิตและชุมชนของภิกษุและภิกษุณี จัดไว้เป็นคัมภีร์หนึ่ง เรียกว่า **(๑) พระวินัยปิฎก** (มี ๕ คัมภีร์)

ธรรม จัดแยกเป็น ๒ คัมภีร์ คือ

๑) ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงยกย่องไปต่างๆ ให้เหมาะกับบุคคลสถานที่ เหตุการณ์ มีเรื่องราวประกอบ จัดรวมไว้ เรียกว่า **(๒) พระสุตตันตปิฎก** (มี ๕ คัมภีร์)

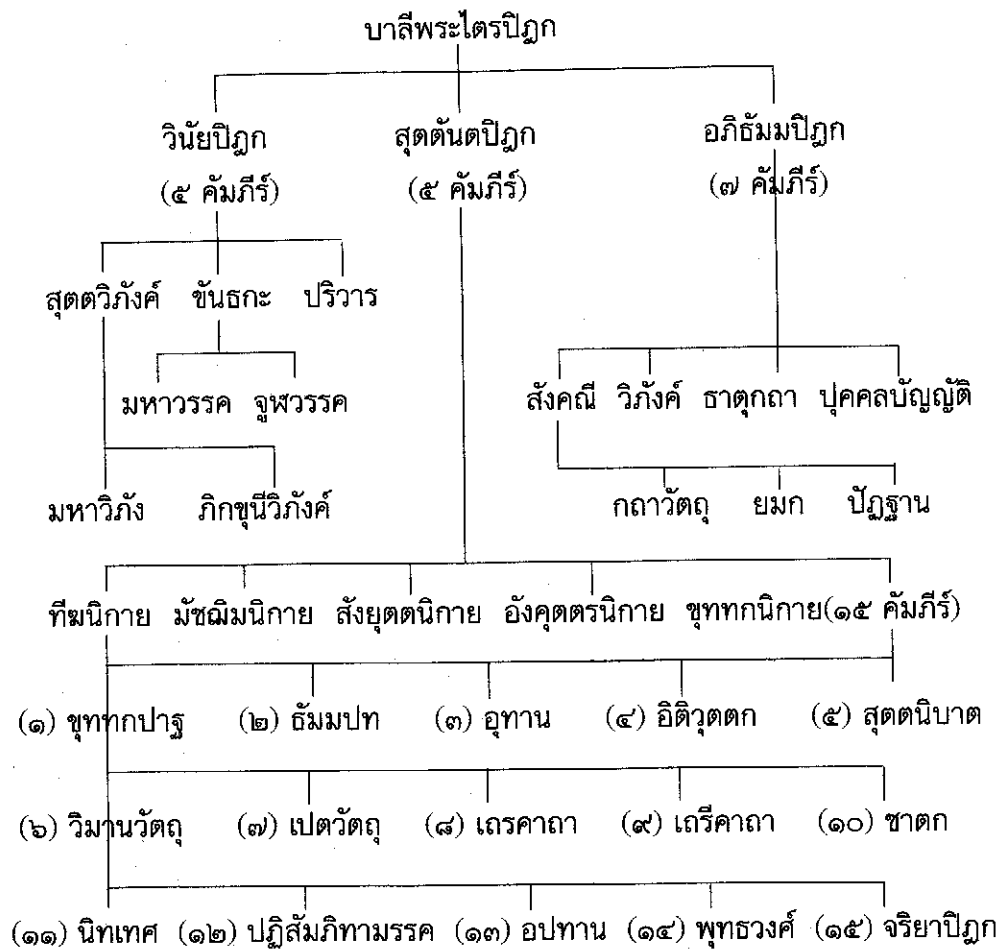
๒) ธรรมที่แสดงเป็นเนื้อหาหรือหลักวิชาล้วนๆ ไม่เกี่ยวข้องกับบุคคลหรือเหตุการณ์ ไม่มีเรื่องราวประกอบ จัดไว้พวกหนึ่ง เรียกว่า **(๓) พระอภิธรรมปิฎก** (มี ๗ คัมภีร์)

คัมภีร์ทั้งหมดนี้เรียกว่า **คัมภีร์ดั้งเดิม** (Original Pali) หรือบางทีก็เรียกว่า **บาลีพุทธวจนะ** (Canon) จะขอแสดงแผนภูมิคัมภีร์บาลีพระไตรปิฎกและคัมภีร์องค์ประกอบย่อยดังต่อไปนี้^๔

^๒ พระสุตฺตวรรณาณ, พุทธศาสนปริทรรศน์, เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๔๖.

^๓ พระธรรมปิฎก, รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้, หน้า ๗๒.

^๔ พระสุตฺตวรรณาณ, พุทธศาสนปริทรรศน์, เล่ม ๒. หน้า ๔๖.

๕.๒.๔ คัมภีร์อธิบายพระไตรปิฎก

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสแสดงคำสอนคือพระธรรมวินัยแล้ว สาวกทั้งหลายทั้งที่เป็นพระภิกษุสงฆ์และคฤหัสถ์ก็นำหลักธรรมวินัยนั้นไปเล่าเรียนศึกษา คำสอนหรือพุทธพจน์ส่วนใดที่ยาก ต้องการคำอธิบายเพิ่มเติม นอกจากทูลถามจากพระพุทธเจ้าโดยตรงแล้ว ก็มีพระสาวกผู้ใหญ่ที่เป็นพระอุปัชฌาย์หรืออาจารย์คอยสอนคอยแนะนำชี้แจงช่วยตอบข้อสงสัย

คำอธิบายและคำตอบที่สำคัญก็ได้รับการทรงจำถ่ายทอดต่อกันมาควบคู่กับหลักธรรมวินัยที่เป็นแม่บทนั้นๆ จากสาวกรุ่นก่อนสู่สาวกรุ่นหลังๆ ต่อมาเมื่อมีการจัดหมวดหมู่พระธรรมวินัยเป็นพระไตรปิฎกแล้ว คำชี้แจงอธิบายเหล่านั้นก็เป็นระบบระเบียบและมีลำดับไปตามพระไตรปิฎกด้วย

คำอธิบายพุทธพจน์หรือหลักพระธรรมวินัย หรือคำอธิบายความในพระไตรปิฎกนั้น เรียกว่า อรรถกถา^๕

เมื่อมีการทรงจำถ่ายทอดพระไตรปิฎก ก็มีการทรงจำถ่ายทอดอรรถกถาประกอบควบคู่ มาด้วยจนกระทั่งเมื่อมีการจารึกพระไตรปิฎกลงในใบลานเป็นลายลักษณ์อักษร ณ เกาะสิงหล ใน พ.ศ. ๔๕๐ ตำนานก็กล่าวว่าได้มีการจารึกอรรถกถาพร้อมไปด้วยเช่นกันและในการ บันทึกล้น บาลีหรือพระไตรปิฎก ได้รับการทรงจำและถ่ายทอดกันมา และจารึกเป็นภาษาบาลี มคธ ส่วน อรรถกถา ได้รับการทรงจำสืบทอดกันมาและจารึกเป็นภาษาสิงหล

ที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องด้วยว่า พระไตรปิฎก เป็นตำราแม่บท ผู้สอนจะต้องรักษาให้คงอยู่ อย่างเดิมโดยแม่นยำที่สุดตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ ส่วนอรรถกถาเป็นคำอธิบายสำหรับผู้เรียน จึงจะต้องช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจได้ดีที่สุด ฉะนั้น เมื่ออรรถกถาสืบมาในลังกา จึงถ่ายทอดกัน เป็นภาษาสิงหล กระทั่งถึงช่วง พ.ศ. ๙๕๐ - ๑,๐๐๐^๖ จึงมีพระอาจารย์ผู้ใหญ่ เช่น พระพุทธโฆษาจารย์ และพระธรรมปาละ เดินทางจากชมพูทวีป (ประเทศอินเดีย) มายังเกาะลังกา และได้แปลเรียบเรียงอรรถกถา กลับมาเป็นภาษาบาลี อย่างที่มีอยู่และใช้ศึกษากันในปัจจุบัน และมีแปลมาเป็นภาษาไทยแล้ว

นอกจากนี้ยังมีคัมภีร์ที่แต่งขึ้นมาในยุคหลังๆ อีกเพื่ออธิบายความในพระไตรปิฎกและ อธิบายความในคัมภีร์อรรถกถาที่ยังไม่ชัดเจน เช่น คัมภีร์ฎีกาอธิบายความในอรรถกถา คัมภีร์ อนุฎีกาอธิบายความในฎีกาอีกต่อหนึ่ง เป็นต้น ซึ่งจะได้กล่าวในหัวข้อต่อไป

๕.๓ คัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับพระไตรปิฎก

คัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับพระไตรปิฎก หมายถึงคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่แต่งขึ้นยุคหลัง พระไตรปิฎก โดยนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาในยุคต่างๆ มีจุดมุ่งหมายเพื่ออธิบายความ

^๕ พระธรรมปิฎก, รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้, หน้า ๙๒.

^๖ พุทธพจน์หรือข้อความในพระไตรปิฎกนั้น ในภาษาวิชาการนิยม เรียกว่า บาลี หรือ พระบาลี หมายถึงพุทธพจน์ที่รักษาไว้ในพระไตรปิฎก ไม่พึงสับสนกันกับคำว่า ภาษาบาลี.

^๗ พระธรรมปิฎก, รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้, หน้า ๙๓.

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกบ้าง เพื่ออธิบายความในคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับพระไตรปิฎกตามลำดับบ้าง เพื่ออธิบายความข้อธรรมเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะบ้าง เพื่อเป็นดั่งราวใยการณ์อธิบายหลักการ ใช้ภาษาบ้าง

คัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับพระไตรปิฎกนิยมจัดแบ่งตามลำดับคือ คัมภีร์อรรถกถา คัมภีร์ฎีกา คัมภีร์อนุฎีกา และกลุ่มคัมภีร์อื่นๆ นอกจากนี้

๕.๓.๑ คัมภีร์อรรถกถา

คัมภีร์อรรถกถา คือคัมภีร์ที่อธิบายความในพระไตรปิฎก คำอธิบายอื่นที่ไม่ใช่พระไตรปิฎก คำวินิจฉัย ตลอดจนอาจริยาพระคัมภีร์ต่างๆ หรือที่เรียกว่า ปกิณณกเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในที่ต่างๆ^๘ แต่โดยส่วนมากเมื่อพูดถึงอรรถกถาหรือคัมภีร์อรรถกถามักเข้าใจกันว่าหมายถึง คัมภีร์อรรถกถาที่นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาที่เรียกกันว่า “พระอรรถกถาจารย์” มีพระพุทธโฆษาจารย์เป็นต้นได้แต่งขึ้นในภายหลังเมื่อประมาณ พ.ศ. ๙๕๖ โดยได้แปลเรียบเรียงจากสิงหลอรรถกถาเป็นภาษามคธ ซึ่งเรียกว่า อภินวอรรถกถา คือ อรรถกถารุ่นใหม่^๙

คัมภีร์อรรถกถานับเป็นคัมภีร์ที่รองจากพระไตรปิฎก และการแต่งอรรถกถานั้นท่านก็มุ่งอธิบายเนื้อหาที่ยังไม่ชัดเจนให้ชัดเจนยิ่งขึ้นทั้งโดยอรรถ (ความหมาย) และพยัญชนะ (อักษรหรือคำ) การแต่งไม่ได้มีการจัดไว้เป็นหมวดหมู่ แต่จะอธิบายปะปนกันไปตามลำดับของคำบาลีที่ปรากฏ มีทั้งเรื่องสั้นๆ และเรื่องยาวๆ

ท่านแบ่งคัมภีร์อรรถกถา ตามพระไตรปิฎกเป็น ๓ หมวด คือ คัมภีร์อรรถกถาพระวินัยปิฎก คัมภีร์อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก และคัมภีร์อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

^๘ พระมหาวิศิษฐ์ ธีรวโส, เอกสารประกอบการสอน รายวิชา พระไตรปิฎกศึกษา, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓๕.

^๙ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสนา, <http://oldaad.mcu.ac.th/html/scripture.html>, หน้า ๑๕.

๑. คัมภีร์อรรถกถาพระวินัยปิฎก

คัมภีร์อรรถกถาพระวินัยปิฎก คือคัมภีร์อธิบายความในพระวินัยปิฎกให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ส่วนใหญ่เป็นภาษาสิงหลโบราณ ต้นฉบับได้สูญหายไปหมดแล้ว แยกเป็นกลุ่มคัมภีร์ดังนี้^{๑๐}

๑) คัมภีร์อรรถกถาพระวินัยปิฎกภาษาสิงหลโบราณ เรียกว่าโบราณอรรถกถา มี ๕ คัมภีร์ คือ มหาอรรถกถา หรือมูลอรรถกถา มหาปัจจรีอรรถกถา กุรุนทอรรถกถา อันธกธอรรถกถา และสังเขปอรรถกถา

๒) คัมภีร์อรรถกถาพระวินัยปิฎกรุ่นใหม่ เรียกว่าอภินวอรรถกถา เป็นผลจากการแต่งของพระอรรถกถาจารย์รุ่นใหม่ แยกตามผลงานดังนี้

(๑) คัมภีร์อรรถกถาพระวินัยปิฎก ผลงานของพระพุทธทศตะ มี ๒ คัมภีร์ คือ วินัยวินิจฉัย คู่มือพระวินัย และอุตตรวินิจฉัย คู่มือพระวินัยต่อจากวินัยวินิจฉัย

(๒) คัมภีร์อรรถกถาพระวินัยปิฎก ผลงานของพระพุทธโฆษาจารย์ มี ๒ คัมภีร์ คือ อรรถกถาสมันตปาสาทิกา และอรรถกถากังขาวิตรณี

(๓) คัมภีร์อรรถกถาพระวินัยปิฎก ที่ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง มี ๒ คัมภีร์ คือ อรรถกถาขุททกปาติโมกข์ และอรรถกถาขุททกสิกขา

๓) คัมภีร์อรรถกถานี้วก้อยฝ่ายพระวินัยปิฎก เรียกว่า กนิฐอรรถกถา มี ๑๓ คัมภีร์ คือ วินยสังคหอรรถกถา วินยสังคหอรรถกถาคัมภีร์เล็ก (แต่งโดยพระสารีบุตรชาวลัγκα) วินยสังคหอรรถกถาคัมภีร์เล็ก (แต่งโดยชินกุมินสยาตอ ชาวอังวะ) วินยสังเขปอรรถกถา วินยวินิจฉัยอรรถกถา อุตตรวินิจฉัยอรรถกถา ขุททกสิกขาอรรถกถา มูลสิกขาอรรถกถา นิปุลนพสังคหอรรถกถา สีสาวอรรถกถา สีมาลังการอรรถกถา สีมาสังคหอรรถกถา และสิกขาปทวลัญชนอรรถกถา

^{๑๐} พระมหาอดิศร อธิสโส, ประวัติคัมภีร์บาลี, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๖๗-๘๐.

๒. คัมภีร์อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก

คัมภีร์อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก หรือคัมภีร์อรรถกถาพระสูตร คือ คัมภีร์ที่แต่งขึ้นเพื่ออธิบายความในพระสูตรตันตปิฎกให้มีเนื้อความชัดเจนยิ่งขึ้น มีมากมายหลายคัมภีร์แบ่งเป็นกลุ่มคัมภีร์ ตามยุคสมัย ดังนี้^{๑๑}

๑) คัมภีร์อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎกสมัยโบราณ เป็นคัมภีร์โบราณเก่าแก่ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งเป็นคัมภีร์ที่มีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาในยุคสมัยต่อมาเป็นอย่างมาก มี ๗ คัมภีร์ คือ มหาอรรถกถา หรือ มุลอรรถกถา สูตรตันตอรรถกถา อาคมอรรถกถา (อรรถกถานิกาย ๕) ที่มอรรถกถา มัชฌิมอรรถกถา สังยุตตอรรถกถา และอังคุตตรอรรถกถา

๒) คัมภีร์อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎกก่อนสมัยพระพุทธโฆษาจารย์ มี ๓ คัมภีร์ คือ เนตติปกรณ์ เปฏโกปเทสปกรณ์ และมีลันทปัญหา

๓) คัมภีร์อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก ผลงานของพระพุทธทศตตะ มี ๑ คัมภีร์ คือ มรุตตวลิลาสินี อรรถกถาพุทธวังสะ ขุททกนิกาย

๔) คัมภีร์อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก ผลงานของพระพุทธโฆษาจารย์ มี ๑๐ คัมภีร์ คือ วิสุทติมรรค ญาโณทัย ปริตตถกถา (อรรถกถาย่อ) สุมังคลวิลาลินี (อรรถกถาที่มนิกาย) ปปัญจสุทนี (อรรถกถามัชฌิมนิกาย) สารัตถปกาสินี (อรรถกถาสังยุตตนิกาย) มโนรลปูรณี (อรรถกถาอังคุตตรนิกาย) ธัมมปัทฏฐกถา (อรรถกถาธรรมบท) ปรมัตถโชติกา (อรรถกถาสุตตนิบาต) และ ชาตักกฐกถา (อรรถกถาชาดก)

๕) คัมภีร์อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก ผลงานของพระอรรถกถาจารย์อื่นๆ มี ๑๙ คัมภีร์ คือ ผลงานของพระธรรมปาละ ๖ คัมภีร์ ได้แก่ ปรมัตถทีปนี (อรรถกถาอุทาน) ปรมัตถทีปนี (อรรถกถาอิติวุตตกะ) ปรมัตถทีปนี (อรรถกถาวิมานวัตถุ) ปรมัตถทีปนี (อรรถกถาเปตวัตถุ) ปรมัตถทีปนี (อรรถกถาเถรคาถา) และ ปรมัตถทีปนี (อรรถกถาจริยาปิฎก) ผลงานของพระอุปเสนะ ๑ คัมภีร์ คือ สัทธัมมปัชโชติกา (อรรถกถามหานิทเทศและจุฬานิทเทศ) ผลงานของพระมหานามะ ๑ คัมภีร์ คือ สัทธัมมปกาสินี (อรรถกถาปฏิสัมภิทามรรค) ผลงาน

^{๑๑} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๘๑-๑๐๕.

ของพระพุทธทศตะ ๑ คัมภีร์ คือมธรรตถวิลาสินี (อรรถกถาพุทธวงศ์) ผลงานของพระอุปติสสะ ๑ คัมภีร์ คือ อมตธारा (อรรถกถาอนาคตวงศ์) ผลงานของพระญาณมงคล ๑ คัมภีร์ คือ อรรถกถาตถารักษ์ะ ผลงานของพระเตโช ๑ คัมภีร์ คือ ปริตตวรรณนา (แก้คัมภีร์ปริตต) ผลงานของพระสรณังกร ๑ คัมภีร์ คือ ทิปปินันตฐี (อรรถกถาสารสังคหะ) และที่ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งอีก ๖ คัมภีร์ คือ อรรถกถาเวสสันดรชาดก คันถสารจินดา (อรรถกถาเวสสันดรชาดก) สารัตถสมุจจยะ (อรรถกถาภาณวาร) สัทธัมมวิลาสินี (อรรถกถาธัมมจักร) อรรถกถาธัมมจักกสังเขป และสมันตภัททกา (อรรถกถาอนาคตวงศ์)

๓. คัมภีร์อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

คัมภีร์อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก คือคัมภีร์ที่แต่งอธิบายความเนื้อหาสาระที่สลับซับซ้อนเข้าใจยากในพระอภิธรรมปิฎกให้ชัดเจนและเข้าใจได้ง่ายขึ้น แบ่งเป็นกลุ่มคัมภีร์ตามยุคสมัยดังนี้^{๑๒}

๑) คัมภีร์อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎกสมัยโบราณ เป็นคัมภีร์อรรถกถายุคเริ่มแรก ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง มี ๒ คัมภีร์ คือ มหาอรรถกถา หรือ มูลอรรถกถา และอภิธัมมัญญกถา อรรถกถาอภิธรรม

๒) คัมภีร์อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก ผลงานของพระพุทธทศตะ มี ๒ คัมภีร์ คือ อภิธัมมวาทาร และ รูปารูปวิภาค

๓) คัมภีร์อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก ผลงานของพระพุทธโฆษาจารย์ มี ๗ คัมภีร์ คือ อัญฐสาสินี (อรรถกถาธัมมสังคณี) สัมโมหวิโนทนี (อรรถกถาวิภังค์) ปรมัตถทีปนี (อรรถกถาชาดุกถา)^{๑๓} ปรมัตถทีปนี (อรรถกถापุคคลบัญญัติ)^{๑๔} ปรมัตถทีปนี (อรรถกถากถาวัตถ)^{๑๕} ปรมัตถทีปนี (อรรถกถายมก)^{๑๖} ปรมัตถทีปนี (อรรถกถาปฏิฐาน)^{๑๗}

^{๑๒} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๐๓-๑๑๘.

^{๑๓} เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ปรมัตถทีปนี ปัญจปกรณ์ัญญกถา ชาดุกถาวิณณา.

^{๑๔} เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ปรมัตถทีปนี ปัญจปกรณ์ัญญกถา ปุคคลบัญญัติวิณณา.

^{๑๕} เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ปรมัตถทีปนี ปัญจปกรณ์ัญญกถา กถาวัตถวิณณา.

^{๑๖} เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ปรมัตถทีปนี ปัญจปกรณ์ัญญกถา ยมกวิณณา.

^{๑๗} เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ปรมัตถทีปนี ปัญจปกรณ์ัญญกถา ปฏิฐานวิณณา.

๔) คัมภีร์อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก ผลงานของพระอรรถกถาจารย์อื่นๆ มี ๓ คัมภีร์ คือ ผลงานของพระรัตนปัญญา ๑ คัมภีร์ ได้แก่ มาติกัตตสรูปัมมสังคณี และที่ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งอีก ๒ คัมภีร์ ได้แก่ ปัจจัยทีปนี (แก้เฉพาะธัมมสังคณี) และ ปัจจัยทีปนี (แก้เฉพาะชาตุกถา)

๕) คัมภีร์อรรถกถานี้วก้อยพระอภิธรรมปิฎก เป็นคัมภีร์เล่มเล็กๆ แต่งโดยย่ออรรถที่มาจากพระบาลี (พระไตรปิฎก) และอรรถกถาเป็นต้นเอาไว้เพื่อให้จำและรู้ได้ง่าย มี ๗ คัมภีร์ คือ อภิธัมมัตถสังคหะ (อภิธรรมมัตถสังคหะอรรถกถา) ปรมัตถวินิจจย (ปรมัตถวินิจจยอรรถกถา) นามรูปปริจเฉท (นามรูปปริจเฉทอรรถกถา) อภิธัมมาวตาร (อภิธัมมาวตารอรรถกถา) รูปารูปวิภาค (รูปารูปวิภาคอรรถกถา) เขมาปกรณะ (เขมาปกรณอรรถกถา) และ โมหวิจเฉทนี (โมหวิจเฉทนีอรรถกถา)

คัมภีร์อรรถกถาที่พระอรรถกถาจารย์แต่งขึ้น เพื่ออธิบายความในคัมภีร์พระไตรปิฎกนั้น สามารถแสดงสรุปได้ดังนี้^{๑๘}

ที่	คัมภีร์พระไตรปิฎก	คัมภีร์อรรถกถา	อรรถกถาจารย์ ผู้รจนา
๑	ก. พระวินัยปิฎก พระวินัยปิฎก (ทั้งหมด)	สมันตปาสาทิกา	พระพุทธโฆษาจารย์
๒	ข. พระสุตตันตปิฎก		
๓	ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	พระพุทธโฆษาจารย์
๔	มัชฌิมนิกาย	ปัญญสุทนี	พระพุทธโฆษาจารย์
๕	สังยุตตนิกาย	สารัตถปกาสินี	พระพุทธโฆษาจารย์
๖	อังคุตตรนิกาย	มโนรปฐนี	พระพุทธโฆษาจารย์
๗	ขุททกปาฐะ (ขุททกนิกาย)	ปรมัตถโชติกา	พระพุทธโฆษาจารย์
๘	ธรรมบท ขุททกนิกาย)	ธัมมัญญกถา ^{๑๙}	พระพุทธโฆษาจารย์

^{๑๘} พระธรรมปิฎก, รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้, (กรุงเทพฯ : เอดิสัน เพรส โปรดักส์, ๒๕๕๓), หน้า ๙๖-๙๗.

^{๑๙} มีชื่อเฉพาะว่า ปรมัตถโชติกา ด้วยเหมือนกัน และมีผู้อื่นร่วมรจนาด้วย ท่านพระพุทธโฆษาจารย์ คงเป็นหัวหน้าคณะ,

ที่	คัมภีร์พระไตรปิฎก	คัมภีร์อรรถกถา	อรรถกถาจารย์ ผู้รจนา
๙	อุทาน (ขุททกนิกาย)	ปรมัตถทีปนี	พระธรรมปาละ
๑๐	อิติวุตตกะ (ขุททกนิกาย)	ปรมัตถทีปนี	พระธรรมปาละ
๑๑	สุตตนิบาต (ขุททกนิกาย)	ปรมัตถโชติกา	พระพุทธโฆษาจารย์
๑๒	วิมานวัตถุ (ขุททกนิกาย)	ปรมัตถทีปนี	พระธรรมปาละ
๑๓	เปตวัตถุ (ขุททกนิกาย)	ปรมัตถทีปนี	พระธรรมปาละ
๑๔	เถรคาถา (ขุททกนิกาย)	ปรมัตถทีปนี	พระธรรมปาละ
๑๕	เถรีคาถา (ขุททกนิกาย)	ปรมัตถทีปนี	พระธรรมปาละ
๑๖	ชาดก (ขุททกนิกาย)	ชาดกัฎฐกถา ^{๒๐}	พระพุทธโฆษาจารย์
๑๗	นิทเทส (ขุททกนิกาย)	สัทธัมมปัชโชติก	พระอุปเสนะ
๑๘	ปฏิสัมภิทามรรค (ขุททกนิกาย)	สัทธัมมปกาสินี	พระมหานามะ
๑๙	อปทาน (ขุททกนิกาย)	วิสุททชนวิลาสินี	ไม่ปรากฏ
๒๐	พุทธวงศ์ (ขุททกนิกาย)	มรุตตวิลาสินี	พระพุทธทัตตะ
	จรียาปิฎก (ขุททกนิกาย)	ปรมัตถทีปนี	พระธรรมปาละ
๒๑	ค. พระอภิธรรมปิฎก		
๒๒	ธัมมสังคณี	อัญญุสาลินี	พระพุทธโฆษาจารย์
๒๓	วิภังค์	สัมโมหวิโนทนี	พระพุทธโฆษาจารย์
๒๔	กถาวัตถุ	ปัญจปกรณ์ฎฐกถา	พระพุทธโฆษาจารย์
๒๕	ปุคคลบัญญัติ	ปัญจปกรณ์ฎฐกถา	พระพุทธโฆษาจารย์
๒๖	ธาคูกถา	ปัญจปกรณ์ฎฐกถา	พระพุทธโฆษาจารย์
๒๗	ยมก	ปัญจปกรณ์ฎฐกถา	พระพุทธโฆษาจารย์
	ปัจจุฐาน	ปัญจปกรณ์ฎฐกถา	พระพุทธโฆษาจารย์

^{๒๐} มีชื่อเฉพาะว่า ปรมัตถโชติกา ด้วยเหมือนกัน และมีผู้อื่นร่วมรจนาด้วย พระพุทธโฆษาจารย์ คงเป็นหัวหน้าคณะเช่นเดียวกัน.

๕.๓.๒ คัมภีร์ฎีกา

คัมภีร์ฎีกา คือคัมภีร์ที่เหล่านักปราชญ์ทางพุทธศาสนาที่เรียกว่า “พระฎีกาจารย์” แต่งขึ้นเพื่ออธิบายความทั้งในคัมภีร์พระไตรปิฎก และในคัมภีร์อรรถกถา^{๒๑} อีกต่อหนึ่ง โดยท่านจะเลือกคำหรือความที่ยากในอรรถกถาขึ้นอธิบายให้เข้าใจง่าย ไม่ใช่อธิบายความหมายของคำทุกคำ^{๒๒} คัมภีร์ฎีกาได้เริ่มมีการแต่งเรียบเรียงขึ้นในภายหลังคัมภีร์อรรถกถาประมาณ ๖๓๑ ปี คือเมื่อประมาณ ปี พ.ศ. ๑๕๘๗^{๒๓} ในสมัยพระเจ้าปรักกมพาทุมหาราชแห่งศรีลังกา

คัมภีร์ฎีกามีประวัติความเป็นมาว่า ประมาณปี พ.ศ. ๑๕๘๗ พระเถระชาวศรีลังกาชื่อว่าพระมหากัสสปะ (ไม่ใช่พระมหากัสสปะสมัยทำสังคายนาครั้งที่ ๑) ได้จัดทำสังคายนาขึ้น โดยมีพระเจ้าปรักกมพาทุมหาราช (ปรักกมพาทูที่ ๑) เป็นผู้อุปถัมภ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อแต่งคัมภีร์อธิบายอรรถกถา มีพระเถระชาวศรีลังกาสมัยนั้นหลายรูปได้ร่วมกันแต่งคัมภีร์ฎีกามากมาย และเป็นแบบอย่างของคัมภีร์ฎีกาและอนุฎีกาสืบต่อๆ มา

คัมภีร์ฎีกาฝ่ายเถรวาทในระยะแรกหมายเฉพาะคัมภีร์ที่อธิบายอรรถกถาของพระไตรปิฎก แต่ภายหลังมีความหมายกว้างขึ้น คือหมายถึงคัมภีร์ที่อธิบายความหมายของคัมภีร์ใดที่ไม่ใช่พระไตรปิฎก เช่น ฎีกาพงศาวดารบาลี ฎีกาของตำราไวยากรณ์และการประพันธ์ ฎีกาคัมภีร์มิลินทปัญหา เป็นต้น^{๒๔}

คัมภีร์ฎีกา ท่านแบ่งตามอรรถกถาเป็น ๓ หมวด คือ คัมภีร์ฎีกาอรรถกถาพระวินัยปิฎก คัมภีร์ฎีกาอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก และคัมภีร์ฎีกาอรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

๑. คัมภีร์ฎีกาอรรถกถาพระวินัยปิฎก

คัมภีร์ฎีกาอรรถกถาพระวินัยปิฎก คือคัมภีร์ที่อธิบายขยายความเนื้อหาสาระในอรรถกถาพระวินัยปิฎกให้มีเนื้อความชัดเจนยิ่งขึ้น มีผู้รวบรวมไว้มากมายหลายคัมภีร์ในรูปแบบต่างๆ มีรายชื่อคัมภีร์ คือ

^{๒๑} พระสุธีวรญาณ, พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓๑.

^{๒๒} พระมหาอดิสร ธีรสีโล, ประวัติคัมภีร์บาลี, หน้า ๑๘๖.

^{๒๓} สมเด็จพระวันรัต, สังคดียวงศ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๑), หน้า ๑๑๓.

^{๒๔} พระมหาอดิสร ธีรสีโล, ประวัติคัมภีร์บาลี, หน้า ๑๘๗.

๑) สารัตถทีปนี เป็นคัมภีร์ฎีกาพระวินัยอธิบายความคัมภีร์อรรถกถาสมันตปาสาทิกา

๒) วมติวินทนี หรือ วมติวินทนีฎีกา เป็นคัมภีร์ฎีกาพระวินัยอธิบายศัพท์และประโยคในคัมภีร์อรรถกถาสมันตปาสาทิกา

๓) วชิรพุทธิ หรือ วชิรพุทธิฎีกา เป็นคัมภีร์ฎีกาพระวินัยอีกคัมภีร์หนึ่งที่อธิบายศัพท์และประโยคในคัมภีร์อรรถกถาสมันตปาสาทิกา

๔) วินยัตถมัญญุสา เป็นคัมภีร์ฎีกาปาติโมกข์

๕) สุมังคลปกาสิณี คัมภีร์ฎีกาวินัยวินิจจยสังคหะ

๖) วินยัตถสารสันทีปนี คัมภีร์ฎีกาวินัยวินิจจยสังคหะอีกคัมภีร์หนึ่ง

๗) สีนัตถปกาสนา เป็นคัมภีร์ฎีกาวินัยวินิจจยสังคหะเช่นเดียวกัน

๘) วินยวมติเจทนี เป็นคัมภีร์นวฎีกามูลสิกขา

๙) อุตตานทีปนี คัมภีร์ฎีกาปาติมุตตกวินิจจยสังคหะ

๑๐) วินยาลังการ เป็นคัมภีร์ฎีกาปาติมุตตกวินิจจยสังคหะอีกคัมภีร์หนึ่ง

๒. คัมภีร์ฎีกาอรรถกถาวิวก้อยพระวินัยปิฎก

คัมภีร์ฎีกาอรรถกถาวิวก้อยฝ่ายพระวินัยปิฎก มีรายชื่อคัมภีร์ คือ ๑) วินยสังคหฎีกาคัมภีร์เก่า ๒) วินยาลังการฎีกาคัมภีร์ใหม่ ๓) ขุททกสิกขาฎีกาคัมภีร์เก่า ๔) ขุททกสิกขาฎีกาคัมภีร์ใหม่ หรือเรียกว่า สุมังคลปกาสิณีฎีกา ๕) มูลสิกขาฎีกาคัมภีร์เก่า ๖) มูลสิกขาฎีกาคัมภีร์ใหม่ หรือเรียกว่า วินยวมติเจทนีฎีกา ๗) วินยวินิจจยฎีกา หรือเรียกว่า วินยัตถสารสันทีปนีฎีกา ๘) อุตตรวินิจจยฎีกา ๙) สีมาลังการฎีกา ๑๐) สีมาลังการฎีกาอีกคัมภีร์หนึ่ง ๑๑) วินยสังเขปฎีกา

๓. คัมภีร์ฎีกาอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

คัมภีร์ฎีกาอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก หรือคัมภีร์ฎีกาอรรถกถาพระสูตร คือ คัมภีร์ที่อธิบายความเนื้อหาสาระแห่งอรรถกถาพระสุตตันตปิฎกที่มีเนื้อความสลับซับซ้อนให้มีเนื้อความชัดเจนยิ่งขึ้น มีอยู่หลายคัมภีร์ด้วยกัน คือ

๑) สีนัตถปกาสนา คัมภีร์ฎีกาอรรถกถาทีฆนิกาย

๒) สีนัตถปกาสนา คัมภีร์ฎีกาอรรถกถามัชฌิมนิกาย

๓) สีนัตถปกาสนา คัมภีร์ฎีกาอรรถกถาสังยุตตนิกาย

๔) สีนัตถปกาสนา คัมภีร์ฎีกาอรรถกถานิบาตชาดก

- ๕) ปรมัตถมัญชุสา คัมภีร์มหาฐีกาอรรถกถาวิสุทธิมรรค
- ๖) สังเขปปัดถโชตนี คัมภีร์จุฬฐีกาอรรถกถาวิสุทธิมรรค
- ๗) ฐีกาสัจจสังเขป ฐีกามหาพุทฺธคุณ
- ๘) ฐีกาธัมมจักกัปปวัตตนสูตร
- ๙) ฐีกานโม เป็นคัมภีร์ฐีกาอธิบายคำนมัสการคือ นโม
- ๑๐) ฐีกาพาหุ (พาหุง)
- ๑๑) ฐีกามาลยสูตร

๔. คัมภีร์ฐีกาอรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

คัมภีร์ฐีกาอรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก คือคัมภีร์ฐีกาของอรรถกถาพระอภิธรรม เป็นคัมภีร์ที่เกิดรองจากอรรถกถา เป็นคัมภีร์อ้างอิงเป็นหลักฐานที่ ๓ มีรายชื่อคัมภีร์ คือ

- ๑) สีนตลโชตนา มุลฐีกาธัมมสังคณี
- ๒) สีนตลโชตนา ฐีกาวิภังคปกรณ
- ๓) สีนตลโชตนา มุลฐีกาธาตุกถา
- ๔) สีนตลโชตนา มุลฐีกาปุคคลบัญญัติ
- ๕) สีนตลโชตนา มุลฐีกากถาวัตถุ
- ๖) สีนตลโชตนา มุลฐีกายมก
- ๗) สีนตลโชตนา มุลฐีกาปัฏฐาน
- ๘) มธุสาร์ตถทีปนี ฐีกาอภิธรรมทั้ง ๗ คัมภีร์
- ๙) ปรมัตถวิภูษนี ฐีกาธาตุกถา
- ๑๐) อภิธัมมัตถวิภาววินี ฐีกาอภิธัมมมาวตาร
- ๑๑) อภิธัมมัตถวิภาววินี ฐีกาอภิธัมมัตถสังคหะ
- ๑๒) สังเขปวันณนา ฐีกาอภิธัมมัตถสังคหะ
- ๑๓) อผัคคุสาร์ตถทีปนี จุฬฐีกาอภิธัมมัตถสังคหะ
- ๑๔) มธุสาร์ตถทีปนี ฐีกาอธิบายความมูลฐีกา
- ๑๕) มณีสารมัญชุสา นวฐีกาอภิธัมมัตถสังคหะ (คัมภีร์กุญแจหรือหัวใจของ อภิธัมมัตถวิภาววินี)
- ๑๖) ฐีกาเขมาปกรณะ
- ๑๗) ปรมัตถทีปนีฐีกา

- ๑๘) มุขมัตถกถา
- ๑๙) ฎีกาปรมัตถวินิจจัย
- ๒๐) สันตลปกาสิณี โปราณฎีกานามรูปปริจเฉท
- ๒๑) โปราณฎีกาอภิธัมมวาทาร
- ๒๒) ฎีกาหลวง คือ แก้วมาติกา

๕. คัมภีร์ฎีกาอรรถกถาnivākyaพระอภิธรรมปิฎก

คัมภีร์ฎีกาอรรถกถาnivākyaพระอภิธรรมปิฎก คือคัมภีร์อธิบายความเนื้อหาสาระแห่งอรรถกถาnivākyaฝ่ายพระอภิธรรมปิฎกที่ยังไม่ชัดเจนให้ชัดเจนยิ่งขึ้น มีรายชื่อคัมภีร์ คือ

- ๑) อภิธัมมัตถสังคหีคัมภีร์เก่า
- ๒) อภิธัมมัตถวินิภาวินีฎีกา
- ๓) สังเขปวิณณนาฎีกา
- ๔) มณีสารมัญจุสาฎีกา
- ๕) อเนกคุสราทีปนีฎีกา
- ๖) ปรมัตถวินิจจัยฎีกาคัมภีร์เก่า
- ๗) เขมาฎีกา
- ๘) อภิธัมมวาทารฎีกาคัมภีร์เก่า
- ๙) สัจจสังเขปฎีกาคัมภีร์เก่า
- ๑๐) นามจารทีปฎีกา
- ๑๑) อภิธัมมวาทารฎีกาคัมภีร์ใหม่
- ๑๒) โมหวิจเฉทนีฎีกา
- ๑๓) ปรมัตถพิณฑุฎีกา
- ๑๔) ปรมัตถวินิจจัยคัมภีร์ใหม่
- ๑๕) นามรูปปริจเฉทฎีกาคัมภีร์เก่า
- ๑๖) นามรูปปริจเฉทฎีกาคัมภีร์ใหม่
- ๑๗) รูปารูปวิภาคฎีกา
- ๑๘) สัจจสังเขปฎีกา
- ๑๙) อังกรฎีกา (สังคหมหาฎีกา)
- ๒๐) ปรมัตถทีปนีฎีกา

๕.๓.๓ คัมภีร์อนุฎีกา

คัมภีร์อนุฎีกา คือคัมภีร์ที่นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า “พระอนุฎีกาจารย์” ได้แต่งขึ้นเพื่ออธิบายความในคัมภีร์ฎีกาให้ชัดเจนยิ่งขึ้น คัมภีร์อนุฎีกาเป็นคัมภีร์ใหม่ที่พระอนุฎีกาจารย์ได้แต่งเรียบเรียงเพิ่มเติมขึ้นมาภายหลังต่อจากยคุฎีกา คัมภีร์อนุฎีกาในภาษาบาลี ท่านเรียกว่า “อภินวฎีกา” แปลว่า ฎีกาใหม่

คัมภีร์อนุฎีกานี้ ท่านแบ่งเป็น ๓ หมวดตามคัมภีร์ฎีกา คือ คัมภีร์อนุฎีกาพระวินัยปิฎก คัมภีร์อนุฎีกาพระสุตตันตปิฎก และคัมภีร์อนุฎีกาพระอภิธรรมปิฎก

๑. คัมภีร์อนุฎีกาพระวินัยปิฎก

คัมภีร์อนุฎีกาพระวินัยปิฎก เป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นเพื่ออธิบายความในคัมภีร์ฎีกาพระวินัยปิฎก มีรายชื่อคัมภีร์ คือ

- ๑) วินยลักขาฎีกาคัมภีร์ใหม่
- ๒) ขุททกสิกขาฎีกาคัมภีร์ใหม่ เรียกว่า พระสุมังคลปสาทนฎีกา
- ๓) มุลสิกขาฎีกาคัมภีร์ใหม่

๒. คัมภีร์อนุฎีกาพระสุตตันตปิฎก

คัมภีร์อนุฎีกาพระสุตตันตปิฎก เป็นคัมภีร์ที่แต่งเพิ่มเติมภายหลัง เพื่ออธิบายเนื้อความในฎีกาแห่งพระสุตตันตปิฎกให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น พระอนุฎีกาจารย์ได้แต่งขึ้นหลายคัมภีร์ มีรายชื่อคัมภีร์ตามผลงานของผู้แต่งดังนี้

๑) คัมภีร์อนุฎีกาพระสุตตันตปิฎก ผลงานของพระสารีบุตรชาวศรีลังกา มี ๑๑ คัมภีร์ คือ เอกกัณฑ์คฤตฎีกาคัมภีร์ใหม่ ทุกัณฑ์คฤตฎีกาคัมภีร์ใหม่ ดิกัณฑ์คฤตฎีกาคัมภีร์ใหม่ จตุกกัณฑ์คฤตฎีกาคัมภีร์ใหม่ ปัญจกัณฑ์คฤตฎีกาคัมภีร์ใหม่ ฉกัณฑ์คฤตฎีกาคัมภีร์ใหม่ สัตตกัณฑ์คฤตฎีกาคัมภีร์ใหม่ อัญญกัณฑ์คฤตฎีกาคัมภีร์ใหม่ นวักัณฑ์คฤตฎีกาคัมภีร์ใหม่ ทสกัณฑ์คฤตฎีกาคัมภีร์ใหม่ และ เอกาทสกัณฑ์คฤตฎีกาคัมภีร์ใหม่

๒) คัมภีร์อนุฎีกาพระสุตตันตปิฎก ผลงานของพระอนุฎีกาจารย์รูปอื่น มี ๒ คัมภีร์ คือ อัมมปัทฏฐกถาฎีกาคัมภีร์ใหม่ ผลงานของพระวรสัมโพธิ และ เปฎกालังการฎีกาคัมภีร์ใหม่ ผลงานของพระสังฆราชญาณวงศ์ ธรรมเสนาบดี

๓. คัมภีร์อนุฎีกาพระอภิธรรมปิฎก

คัมภีร์อนุฎีกาพระอภิธรรมปิฎก เป็นคัมภีร์อธิบายความในคัมภีร์ฎีกาอภิธรรมปิฎกให้ชัดเจนขึ้นอีกต่อหนึ่ง ท่านเรียก “มูลฎีกา” ของอภิธรรมเท่านั้นว่า “อนุฎีกา”^{๒๕} คัมภีร์อนุฎีกาพระอภิธรรมปิฎก มีรายชื่อคัมภีร์ตามผลงานของผู้แต่ง ดังนี้

๑) คัมภีร์อนุฎีกาพระอภิธรรมปิฎก ผลงานของพระอานันทะ มี ๖ คัมภีร์ คือ สีนตปกาลินี อนุฎีกาธัมมสังคณี สีนตปกาลินี อนุฎีกาวิภังคปกรณ์ สีนตปกาลินี อนุฎีกาธาตุกถา สีนตปกาลินี อนุฎีกापุคคลบัญญัติ สีนตปกาลินี อนุฎีกายมกปกรณ์ และ สีนตปกาลินี อนุฎีกาปฏิฐาน

๒) คัมภีร์อนุฎีกาพระอภิธรรมปิฎก ผลงานของพระสุมังคละ มี ๖ คัมภีร์ คือ อภิธัมมัตถวิภาวินีฎีกาคัมภีร์ใหม่ และ อภิธัมมวาทฎีกาคัมภีร์ใหม่

๓) คัมภีร์อนุฎีกาพระอภิธรรมปิฎก ที่ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง มี ๕ คัมภีร์ คือ ปรมัตถวินิจจยฎีกาคัมภีร์ใหม่ นามรูปปริจเฉทฎีกาคัมภีร์ใหม่ สัจจสังเขปฎีกาคัมภีร์ใหม่ ปรมัตถมัณฑุสา อนุฎีกาอภิธัมมัตถสังคหะ และ มณีสารมัณฑุสา อนุฎีกาอภิธัมมัตถสังคหะ

๕.๓.๔ คัมภีร์อื่นๆ

คัมภีร์อื่นๆ ในที่นี้หมายถึงกลุ่มคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่นอกเหนือจากคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา คัมภีร์ฎีกา และคัมภีร์อนุฎีกา แต่มีความเกี่ยวข้องกับคัมภีร์เหล่านี้หรือเป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้น เพื่ออธิบายเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นการเฉพาะ กลุ่มคัมภีร์อื่นๆ นี้ท่านเรียกชื่อว่า “คัมภีร์ตัพพนิมุต”^{๒๖} หรือ “คัมภีร์ตัพพนิมุตต์”^{๒๗} บ้าง “คัมภีร์คั่นถันตระ”^{๒๘} บ้าง

^{๒๕} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๑๒.

^{๒๖} พระธรรมปิฎก, รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้, หน้า ๙๗.

^{๒๗} พระสุธีวรญาณ, พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ เล่ม ๒, หน้า ๓๑.

^{๒๘} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ฝายคัมภีร์พุทธศาสนา, <http://oldaad.mcu.ac.th/html/scripture.html>, หน้า ๑๔.

คัมภีร์อื่นๆ ที่ไม่ใช่คัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา คัมภีร์ฎีกา และคัมภีร์อนุฎีกา
ไว้ ๑๐ ประเภทด้วยกัน คือ^{๒๙}

- (๑) คัมภีร์มธุ
- (๒) คัมภีร์นวกัถย (กนิฏฐะ)
- (๓) คัมภีร์คัณฐี
- (๔) คัมภีร์โยชนา
- (๕) คัมภีร์ทีปนี
- (๖) คัมภีร์นิสสยะ
- (๗) คัมภีร์สารัตถะ
- (๘) คัมภีร์ปกรณพิเศษ (ปกรณพิเศษ)
- (๙) คัมภีร์สัตตศาสตร์
- (๑๐) คัมภีร์คันทันตระ

(๑) คัมภีร์มธุ

คัมภีร์มธุ คือคัมภีร์ที่แต่งโดยทำนองเดียวกับคัมภีร์ฎีกา เพื่ออธิบายข้อความที่ไม่ได้อธิบายไว้ในคัมภีร์ฎีกาเดิมบ้าง ยังไม่เคยทราบมาก่อนบ้างอย่างละเอียด คัมภีร์มธุนี้ไม่ใช่คัมภีร์ที่แต่งขึ้นใหม่ แต่เป็นคัมภีร์(อรรถกถาและฎีกา) ที่มีมาก่อนแล้ว เพียงแต่ผู้แตงนำมาแก้ไขใหม่หรือแต่งขึ้นใหม่โดยใช้เค้าโครงเดิม และเดิมคำว่า “มธุ” ข้างหน้าชื่อคัมภีร์เก่าเพื่อเป็นเครื่องหมายให้รู้ว่าเป็นคัมภีร์ที่ปรับปรุงขึ้นใหม่เพื่อให้มีเนื้อหาอรรถรสที่ดีขึ้นหรือว่าตามศัพท์ก็คือให้มีอรรถสรวานเหมือนน้ำผึ้งนั่นเอง

คัมภีร์มธุสันนิษฐานว่าเป็นคัมภีร์ที่มีการแต่งขึ้นในประเทศพม่าและไทย โดยเฉพาะในประเทศไทยนั้นมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยารัชกาลพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ ซึ่งคงใช้เค้าโครงเดิมที่มีอยู่แล้วในประเทศศรีลังกา เช่น ในประเทศไทยเรียกชื่อคัมภีร์ว่า “มธุรสวาหินี” แต่ในศรีลังกาไม่มีคำว่า “มธุ” นำหน้า คงเรียกชื่อคัมภีร์ว่า “รสวาหินี” เท่านั้น แต่จะอย่างไรก็ตาม หากมีการเรียกคัมภีร์บาฬีว่า รสวาหินี หรือ มธุรสวาหินี ฟังทราบว่าเป็นคัมภีร์เดียวกันนั่นเอง คัมภีร์

^{๒๙} พระมหาอดิศร ธีรสีโล, ประวัติคัมภีร์บาลี, หน้า ๕๗-๖๑.

มธมีอยู่เฉพาะฝ่ายวินัยและอภิธรรมเท่านั้น ฝ่ายพระสูตรไม่มี คงเพราะความในพระสูตรไม่ยาก ไม่สลับซับซ้อนเหมือนพระวินัยและพระอภิธรรม^{๓๐}

คัมภีร์มธ มีอยู่ ๔ คัมภีร์ คือ มธรรตถกาสินี (ฎีกาอธิบายปัญหาวิถาวร) มธรรตถ-
วิลาสินี (อรรถกถาพุทธวงศ์) มธรสวาหินี และ มธรรตถกาสินี

(๒) คัมภีร์นวกถอย (กนิฏฐะ)

คัมภีร์นวกถอย หรือคัมภีร์กนิฏฐคันถะ คือคัมภีร์เล็กๆ เป็นคัมภีร์อรรถกถาย่อ
ที่ผู้แต่งได้ยกย่องอรรถที่มาจากพระบาลี (พระไตรปิฎก) และอรรถกถาเป็นต้นไว้ แบ่งออกเป็น
๒ ประเภท คือ

๑. คัมภีร์อรรถกถานวกถอย คำบาลีเรียกว่า กนิฏฐอรรถกถา

๒. คัมภีร์ฎีกานวกถอย คำบาลีเรียกว่า กนิฏฐฎีกา

คัมภีร์อรรถกถานวกถอย มี ๒ ประเภท คือ อรรถกถานวกถอยฝ่ายพระวินัยปิฎก และ
อรรถกถานวกถอยฝ่ายพระอภิธรรมปิฎก อรรถกถานวกถอยฝ่ายพระสูตรตันตปิฎกไม่มี

คัมภีร์ฎีกานวกถอย มี ๒ ประเภทเช่นเดียวกัน คือ ฎีกานวกถอยฝ่ายพระวินัยปิฎก และ
ฎีกานวกถอยฝ่ายพระอภิธรรมปิฎก ส่วนฎีกานวกถอยฝ่ายพระสูตรตันตปิฎกนั้นไม่มี

(๓) คัมภีร์คณฐี

คัมภีร์คณฐี คือคัมภีร์ที่อธิบายข้อความบางตอนในพระไตรปิฎก เป็นคัมภีร์ที่ชี้แจง
สำคัญ หรือชี้แจงสำคัญ คัมภีร์คณฐีเป็นคัมภีร์ที่มีได้แสดงบทต่อบท ปาฐะต่อปาฐะ เหมือน
อย่างอรรถกถา แต่จัดเป็นคัมภีร์ฝ่ายพวกโคจรญาณ แสดงเพียงบทปาฐะและอธิบายที่ไม่
ชัดเจนสลับซับซ้อนเท่านั้น แบ่งตามคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็น ๓ หมวด คือ

๑) คัมภีร์คณฐีพระวินัยปิฎก อธิบายข้อความบางตอนในพระวินัยปิฎกที่ยัง
ไม่ชัดเจนและสลับซับซ้อนให้ชัดเจนขึ้น

๒) คัมภีร์คณฐีพระสูตรตันตปิฎก อธิบายข้อความบางตอนในพระสูตรตันตปิฎก
ที่ยังไม่ชัดเจนและสลับซับซ้อนให้ชัดเจนขึ้น

^{๓๐} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ, (กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๑๙-๑๒๑.

๓) คัมภีร์คัมภีร์พระอภิธรรมปิฎก อธิบายข้อความบางตอนในพระอภิธรรมปิฎกที่ยังไม่ชัดเจนและสลับซับซ้อนให้ชัดเจนขึ้น

(๔) คัมภีร์โยชนา

คัมภีร์โยชนา คือคัมภีร์ที่แต่งขึ้นเพื่ออธิบายความหมายของศัพท์และความสัมพันธ์ในประโยคของภาษา ช่วยในการแปลคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาให้ชัดเจนยิ่งขึ้น อาจารย์บางท่านระบุว่า โยชนา เป็นคัมภีร์ประเภทอรรถกถา^{๓๑} บางครั้งเรียกว่า คัมภีร์อรรถโยชนา แบ่งตามคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็น ๓ หมวด คือ

๑) คัมภีร์โยชนาพระวินัยปิฎก อธิบายบทและประโยคเป็นต้นของอรรถกถาพระวินัยปิฎกที่ยังไม่ชัดเจนให้ชัดเจนยิ่งขึ้นโดยวิธีง่าย ๆ

๒) คัมภีร์โยชนาพระสุตตันตปิฎก อธิบายบทและประโยคเป็นต้นของอรรถกถาพระสุตตันตปิฎกที่ยังไม่ชัดเจนให้ชัดเจนยิ่งขึ้นโดยวิธีง่าย ๆ

๓) คัมภีร์โยชนาพระอภิธรรมปิฎก อธิบายบทและประโยคเป็นต้นของอรรถกถาพระอภิธรรมปิฎกที่ยังไม่ชัดเจนให้ชัดเจนยิ่งขึ้นโดยวิธีง่าย ๆ

(๕) คัมภีร์ทีปนี

คัมภีร์ทีปนี คือคัมภีร์ประเภทที่แสดงถึงอธิบายอรรถให้กระจ่างชัด บางตอนมีเล่าเรื่องราวอย่างพิสดาร บางคัมภีร์ท่านแต่งอธิบายเหมือนกับฎีกา เป็นคัมภีร์ที่มีหลากหลาย เช่น มธุรสสารัตถทีปนี อเนกคุสสารัตถทีปนี มังคลัตถทีปนี เป็นต้น

อาจารย์บางท่านกล่าวว่า คัมภีร์ทีปนี หรือทีปิกา หรือ ปทีปิกา นี้จัดเป็นคัมภีร์ประเภทอรรถกถา^{๓๒} คงจะถือเกณฑ์ที่ลักษณะเนื้อหาของแต่ละคัมภีร์เป็นสำคัญ

(๖) คัมภีร์นิสสยะ

คัมภีร์นิสสยะ เป็นคัมภีร์ประเภทแปลบาลีเป็นความของภาษาอื่น ด้วยวิธีแปลบาลีบทหนึ่งเป็นภาษาอื่นบทหนึ่ง ในคัมภีร์เหล่านี้มิใช่แต่จะพบการแปลเป็นภาษาอื่นของแต่ละภาษาเท่านั้น ยังได้พบการวิพากษ์วิจารณ์และหมายเหตุเกี่ยวกับแต่ละเรื่องไว้

^{๓๑} พระไทยเน็ต, ความเป็นมาของภาษาบาลี, <http://www.phrathai.net/pali/kampenma.php>

^{๓๒} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), <http://www.phrathai.net/pali/kampenma.php>

(๗) คัมภีร์สารัตถะ

คัมภีร์สารัตถะ เป็นคัมภีร์ประเภทรวบรวมบทธรรมที่มีมาในพระบาลีที่น่ารู้เป็นบทเดียวบ้าง เป็นวรรคบ้าง กล่าวโดยพิเศษที่เกี่ยวกับอภิธรรม เป็นคัมภีร์ที่ให้คุณประโยชน์มากในการช่วยให้เข้าใจอรรถแห่งอภิธรรมบาลีได้โดยง่าย

(๘) คัมภีร์ปกรณ์พิเศษ

คัมภีร์ปกรณ์พิเศษ คือคัมภีร์ที่อธิบายข้อธรรมบางข้อ ซึ่งเป็นผลงานอิสระของพระเถระผู้แตกฉานในพระธรรมวินัยที่ได้เรียบเรียงขึ้นตามโครงเรื่องที่ท่านจัดวางเอง หรือเกิดจากเหตุการณ์พิเศษ เช่น การตอบคำถามชี้แจงข้อสงสัยของผู้อื่น เป็นต้น^{๓๓} มีอยู่หลายคัมภีร์แบ่งเป็น ๓ สมัย คือ

๑. คัมภีร์ปกรณ์พิเศษก่อนสมัยอรรถกถา

คัมภีร์ปกรณ์พิเศษที่แต่งขึ้นก่อนสมัยอรรถกถา ได้แก่ คัมภีร์มิลินทปัญหา เป็นเรื่องการสนทนาโต้ตอบปัญหาระหว่างพระเจ้ามิลินท์ผู้ถาม กับพระนาคเสนผู้ตอบ และ คัมภีร์เปฏโปกเทศ และ เนตติปกรณ์ เป็นคัมภีร์อธิบายขยายความธรรมะตามแนวการเขียนของผู้แต่งเอง^{๓๔}

๒. คัมภีร์ปกรณ์พิเศษสมัยอรรถกถา

คัมภีร์ปกรณ์พิเศษที่แต่งขึ้นสมัยอรรถกถา ได้แก่ คัมภีร์วิสุทธิมรรค ซึ่งเป็นคัมภีร์อธิบายเรื่องศีล สมาธิ และปัญญา ที่พระพุทธโฆษาจารย์ได้แต่งเรียบเรียงตามโครงเรื่องที่ท่านตั้งขึ้นเอง ไม่ใช่เป็นอรรถกถาอธิบายพระไตรปิฎก แต่ได้รับการยอมรับและนับถือมากเหมือนอรรถกถา เรียกได้ว่าเป็นคัมภีร์ระดับอรรถกถา^{๓๕}

^{๓๓} พระธรรมปิฎก, รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้, หน้า ๙๖.

^{๓๔} สุภาพรรณ ณ บางช้าง, ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๒๑๓, ๒๔๓.

^{๓๕} พระธรรมปิฎก, รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้, หน้า ๙๖.

๓. คัมภีร์ปกรณ์พิเศษสมัยหลังอรรถกถา

คัมภีร์ปกรณ์พิเศษที่แต่งขึ้นสมัยหลังอรรถกถา ได้แก่ คัมภีร์ปัชชุมธุ เป็นบทสรรเสริญพระพุทธคุณในด้านต่างๆ คัมภีร์ชินาลังการ เป็นการพรรณนาประวัติของพระพุทธเจ้า ตั้งแต่ประสูติจนถึงปรินิพพานตามคติของเถรวาท คัมภีร์ชินจริต เป็นวรรณคดีประเภทกาพย์หรือลำนํ้า ที่กล่าวถึงประวัติของพระพุทธเจ้าตั้งแต่อดีตชาติที่เกิดเป็นสุเมธดาบสในสมัยพระพุทธเจ้าที่บังกรจนมาถึงชาติสุดท้ายเกิดเป็นพระเวสสันดรแล้วอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิตมาเกิดเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ออกบวชตรัสรู้ ประกาศพระศาสนา กระทั่งปรินิพพาน คัมภีร์รสวาหินี เป็นหนังสือรวมเรื่องสั้นที่พระอรหันต์แต่โบราณเล่าต่อเนื่องกันมาเป็นภาษาสิงหล คัมภีร์ตลกภูทาคาถา เป็นงานประพันธ์ร้อยกรองฉันทน์ ๙๘ บท มีเนื้อเรื่องแสดงถึงความเข้าใจธรรมะของพระภิกษุภิกษุณีซึ่งได้ถูกกลโกงประหารด้วยการถูกต้มในกระทะน้ำมันเดือด โทษฐานประพฤติตนเป็นชู้กับพระสนมของพระเจ้ายกเลนิสสะกษัตริย์แห่งเมืองเกลณียะ คัมภีร์ปัญจคิตีปิณา เป็นงานประพันธ์ประเภทฉันทน์ มีเนื้อหากล่าวถึงผลกรรมที่ทำให้คนเราเกิดในคติที่แตกต่างกัน ๕ คติ^{๓๖}

(๔) คัมภีร์สัตตศาสตร์

คัมภีร์สัตตศาสตร์ เป็นคัมภีร์ประเภทอุปกรณสำหรับศึกษาคัมภีร์ประเภทวรรณคดีบาลี มี ๔ ประเภท คือ สัททสัตตตะ คัมภีร์ประเภทไวยากรณ์ อภิธานสัตตตะ คัมภีร์ประเภทอภิธาน พจนานุกรมบาลี จันทสัตตตะ คัมภีร์สำหรับแต่งฉันทน์ อลังการสัตตตะ คัมภีร์อธิบายการจนาวรรณคดีบาลี

คัมภีร์สัททสัตตตะ

คัมภีร์สัททสัตตตะ คือคัมภีร์ประเภทไวยากรณ์ ซึ่งได้แก่กลุ่มคัมภีร์สัทททวิเสสที่เป็นคัมภีร์แสดงหลักภาษา^{๓๗} เช่น คัมภีร์กัจจายนไวยากรณ์ แต่งโดย พระกัจจายนะ ชาวศรีลังกา คัมภีร์โมคคัลลานไวยากรณ์ หรือบ้างเรียกว่า คัมภีร์สัททลักขณะ แต่งโดย พระโมคคัลลานะ

^{๓๖} สุภาพรรณ ณ บางช้าง, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๓๗๔-๓๗๕.

^{๓๗} พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), ประวัติ-ความสำคัญของภาษาบาลีและคัมภีร์นิรุตติที่ปณี, หน้า ๔๔.

ชาวศรีลังกา ในรัชสมัยพระเจ้าปรักกมพาหุที่ ๑^{๓๘} คัมภีร์สังกัณฺธิปิฎก^{๓๙} แต่งโดย พระอัครวงศ์ พระเถระชาวพม่า สมัยพุกาม ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗^{๔๐} เป็นต้น

คัมภีร์สังกัณฺธิปิฎก หรือคัมภีร์สังกัณฺธิปิฎกนี้ ปัจจุบันเรียกชื่อหลายอย่าง เช่น เรียกว่า คัมภีร์ศัพทศาสตร์บ้าง คัมภีร์สังกัณฺธิปิฎกบ้าง คัมภีร์สังกัณฺธิปิฎกบ้าง คัมภีร์นิรุกติศาสตร์บ้าง ในอรรถกถาเรียกตำราไวยากรณ์ว่า สกัณฺธิปิฎก^{๔๑}

ปัจจุบันในหอสมุดแห่งชาติ มีบัญชีรายชื่อกลุ่มคัมภีร์สังกัณฺธิปิฎก (สังกัณฺธิปิฎก) ๑๕๓ คัมภีร์ ซึ่งรวมทั้งคัมภีร์ภาษาบาลีและสันสกฤตที่แต่งในศรีลังกา พม่า และไทย สำหรับในประเทศไทยมีรายชื่อคัมภีร์สังกัณฺธิปิฎก (สังกัณฺธิปิฎก) ที่แต่งขึ้นเฉพาะในพม่าเป็นภาษาบาลีอย่างเดียวก่อนจำนวน ๑๓๔ คัมภีร์^{๔๒}

คัมภีร์อภิธานสังกัณฺธิ

คัมภีร์อภิธานสังกัณฺธิ หรือคัมภีร์นิพนฺฑนุ หรือ นิพนฺฑนุ^{๔๓} คือ คัมภีร์ประเภทอภิธาน ประมวลศัพท์และเพศทางไวยากรณ์ที่มีอยู่ในศัพท์นั้นๆ เป็นคัมภีร์ประเภทพจนานุกรมที่เก่าแก่ที่สุด ปัจจุบันมีอยู่ ๒ คัมภีร์ คือ คัมภีร์อภิธานปทีปิกา และคัมภีร์เอกักรโกศ

คัมภีร์อภิธานปทีปิกา แต่งโดย พระโมคคัลลานะ พระเถระชาวศรีลังกา รัชกาลพระเจ้าปรักกมพาหุที่ ๑ มีคาถาทั้งหมด ๑๒๑๒ บทรวมนิคมคาถาด้วย คัมภีร์นี้พระวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า วัดราชบพิธ ทรงแปลและเรียบเรียง จัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓^{๔๔}

^{๓๘} พระมหาดิศร ถิรสีโล, **ประวัติคัมภีร์บาลี**, หน้า ๑๓๑-๑๓๒.

^{๓๙} พระธรรมโมลี, **ประวัติ-ความสำคัญของภาษาบาลีและคัมภีร์นิรุกติที่ปนี**, หน้า ๕๑-๕๒.

^{๔๐} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **วิทยาเขตบาลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม, โครงการปริวรรตและพิมพ์คัมภีร์สังกัณฺธิปิฎก**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยรายวัน, ๒๕๕๖), หน้า ๑๙-๒๐.

^{๔๑} พระธรรมโมลี, **ประวัติ-ความสำคัญของภาษาบาลีและคัมภีร์นิรุกติที่ปนี**, หน้า ๕๘.

^{๔๒} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๕๓.

^{๔๓} พระมหาดิศร ถิรสีโล, **ประวัติคัมภีร์บาลี**, หน้า ๑๓๓.

คัมภีร์อภิธานัปทีปิกา มีคัมภีร์สำคัญที่แต่งอธิบายเป็นภาษาบาลีในเวลาต่อมาอีก ๒ คัมภีร์ คือ คัมภีร์อภิธานัปทีปิกาฎีกา และ คัมภีร์อภิธานัปทีปิกาสุจิ

คัมภีร์อภิธานัปทีปิกาฎีกา หรือคัมภีร์จาตุรงคธารินี ฎีกาอภิธานัปทีปิกา^{๔๔} แต่งโดยมหาอำมาตย์ผู้ดำรงตำแหน่งสิริมหาจตุรงคพล ในรัชสมัยพระเจ้าสิริสุริยพงษ์ผริตเดชแห่งเมือง ๕ เชือก (พ.ศ. ๑๘๙๓-๑๙๐๒) เน้นการแยกรากศัพท์และแสดงรูปวิเคราะห์ศัพท์ในอภิธานัปทีปิกา โดยอาศัยคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีคือ กัจจายนไวยากรณ์ โมคคัลลาน-ไวยากรณ์ เป็นต้น พร้อมทั้งคัมภีร์นิพนธ์ของฝ่ายสันสกฤต คือ อมรโกศ ดิกถาเสสะรตนโกศ รตนมาลา และจินตามณิฎีกา เป็นต้น^{๔๕}

คัมภีร์อภิธานัปทีปิกาสุจิ แต่งโดย พระสุภูติ (ปวรเนรุตติกาจริยมหาวิภาวดี) พระเถระชาวศรีลังกา ใน พ.ศ. ๒๔๓๖^{๔๖} มีการนำบทในคัมภีร์อภิธานัปทีปิกามาเรียงลำดับตามอักษร แสดงรูปวิเคราะห์ที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ฎีกาไว้ในคัมภีร์อภิธานัปทีปิกาสุจินี้ด้วย และแสดงข้อวินิจฉัยทางไวยากรณ์โดยใช้คัมภีร์กัจจายนไวยากรณ์เป็นต้นเป็นหลัก คัมภีร์นี้ทำนาคประทีปได้ปริวรรตเป็นอักษรไทย จัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์ไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔^{๔๗}

คัมภีร์ฉันทสัทตะ

คัมภีร์ฉันทสัทตะ หรือฉันทลักษณ์ คือ คัมภีร์สำหรับแต่งฉันท เป็นคัมภีร์สำหรับการแต่งฉันทภาษาบาลี ว่าด้วยระเบียบในการวางคำ ครุ ลหุ เป็นแบบต่างๆ คัมภีร์นี้ที่ปรากฏมี ๓ คัมภีร์ คือ คัมภีร์รุตโตทัย คัมภีร์ฉันทโหมฏฐรี และ คัมภีร์ฉันทวุตติปปทีป^{๔๘}

^{๔๔} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๓๓.

^{๔๕} พระธรรมโมลี, ประวัติ-ความสำคัญของภาษาบาลีและคัมภีร์นiruttiที่ปนี, หน้า ๕๓.

^{๔๖} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๕๔.

^{๔๗} พระมหาอดิศร อธิสโร, ประวัติคัมภีร์บาลี, หน้า ๑๓๓.

^{๔๘} พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), ประวัติ-ความสำคัญของภาษาบาลีและคัมภีร์นiruttiที่ปนี, หน้า ๕๕.

คัมภีร์อสังการัตถะ

คัมภีร์อสังการัตถะ หรือคัมภีร์เกฏฐะ หรือ อสังการ^{๔๙} คือ คัมภีร์อธิบายการจนาวรรณคดีบาป ว่าด้วยการตกแต่งเสียงและความหมายให้ภาษามีความไพเราะ

คัมภีร์อสังการัตถะที่รู้จักกันมากในวงการศึกษาศาสนปริยัติธรรม คือ คัมภีร์สุโพธาลังการ แต่งโดย พระสังฆรักขิตะ เป็นฉันทภาษาบาลีล้วน มีจำนวนทั้งหมดประมาณ ๓๖๘ ฉบับ (บางแห่งว่ามีคาถา ๓๖๗ บท) มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดพิมพ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ แปลโดย น.อ.(พิเศษ) แยม ประพัฒน์ทอง^{๕๐} คัมภีร์สุโพธาลังการ มีคัมภีร์อธิบายเป็นภาษาบาลี ๒ คัมภีร์ คือ คัมภีร์ฎีกาเก่า หรือ คัมภีร์กวิสาร์ปกรณ^{๕๑} แต่งโดย พระสังฆรักขิตะ จึงชื่อว่า มหาสามีฎีกา^{๕๒} คือ ฎีกาของพระมหาสามี (มหาสามีเป็นสมณศักดิ์เทียบเท่าพระสังฆราช) และคัมภีร์ฎีกาใหม่ หรือ กวิสาร์ฎีกานิสสัย^{๕๓} สันนิษฐานว่าพระเถระชาวพม่าชื่อว่า พระธรรมกิตติรัตนปัทมโชติ เป็นผู้แต่งในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๗ โดยปริวรรตจากคำอธิบายสุโพธาลังการ (คัมภีร์ฎีกาเก่า) ที่พระสังฆรักขิตะแต่งเป็นภาษาสิงหล (สิงหล/ภาษาลังกา) จึงมีชื่อว่า นิสสัยฎีกา^{๕๔} คือ ฎีกาที่ปริวรรตมาจากคัมภีร์นิสสัย นอกจากนี้ที่หอสมุดแห่งชาติ ปรากฏว่ามีคัมภีร์อสังการัตถะอยู่อีกเล่มหนึ่ง คือ คัมภีร์สุโพธาลังการฎีกา^{๕๕}

(๑๐) คัมภีร์คันถนิตย

พระมหาอดิศร ธีรสีโล กล่าวถึงคัมภีร์คันถนิตยไว้ว่า คือคัมภีร์นอกสายพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา มถุ กนิฏฐะ คันฐี และโยชนาพระไตรปิฎก

^{๔๙} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๕๗,

^{๕๐} พระมหาอดิศร ธีรสีโล, ประวัติคัมภีร์บาลี, หน้า ๑๓๕-๑๓๖,

^{๕๑} พัฒน์ เพ็งผลา, ประวัติวรรณคดีบาลี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๔), หน้า ๒๘๘,

^{๕๒} พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), ประวัติ-ความสำคัญของภาษาบาลีและคัมภีร์นิตยที่ปณี, หน้า ๕๗,

^{๕๓} พัฒน์ เพ็งผลา, ประวัติวรรณคดีบาลี, หน้า ๒๘๘,

^{๕๔} พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), ประวัติ-ความสำคัญของภาษาบาลีและคัมภีร์นิตยที่ปณี, หน้า ๕๗,

^{๕๕} พัฒน์ เพ็งผลา, ประวัติวรรณคดีบาลี, หน้า ๒๘๘,

๕) คัมภีร์ที่อธิบายสันตติภพในมูลฎีกา

๖) คัมภีร์ที่อธิบายสันตติภพในสังคหฎีกา

คัมภีร์คณัตถนตระประเภทวิวรรณ์ มีอยู่ ๔ ระดับคัมภีร์ด้วยกัน คือ

๑) คัมภีร์วิวรรณ์กลุ่มพระวินัย

๒) คัมภีร์วิวรรณ์กลุ่มพระสูตร

๓) คัมภีร์วิวรรณ์กลุ่มพระอภิธรรม

๔) คัมภีร์วิวรรณ์กลุ่มสหศาสตร

คัมภีร์คณัตถนตระประเภทบันทึกประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาเป็นต้น แสดงชื่อคัมภีร์

ไว้มากถึง ๑๔๔ คัมภีร์

สรุปท้ายบท

พระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ได้รับการรวบรวมจัดหมวดหมู่เป็นปิฎกที่เรียกว่า พระไตรปิฎก ในสมัยสังคายนาครั้งที่ ๓ พระสาวกได้ศึกษาเล่าเรียนสืบทอดกันมาเป็นรุ่นๆ ด้วยระบบการสืบทอดที่เรียกว่า “มุขปาฐะ” คือการเล่าเรียนและถ่ายทอดด้วยการท่องจำและสอบทานด้วยปากเปล่า ยังไม่มีการจดบันทึกจารึกด้วยอักษร กระทั่งสังคายนาครั้งที่ ๕ ณ ประเทศศรีลังกาจึงได้มีการจารึกคำสอนในพระไตรปิฎกเป็นอักษรลงในใบลานเป็นครั้งแรก จึงเกิดเป็นคัมภีร์ขึ้นเรียกว่า **คัมภีร์พระไตรปิฎก** และได้ศึกษาสืบทอดกันมาช้านาน กระทั่งมีการเขียนและพิมพ์จัดทำเป็นเล่มหนังสือ ปัจจุบันมีการจัดทำระบบสืบค้นพระไตรปิฎกด้วยคอมพิวเตอร์ คำสอนของพระพุทธเจ้านอกจากที่ได้รับการจัดหมวดหมู่สังคายนาจดบันทึกไว้ในชั้นต้นที่เรียกว่า คัมภีร์พระไตรปิฎกอันเป็นภาษาบาลีล้วน ซึ่งเรียกว่า **บาลีพระไตรปิฎก** แล้ว ในสมัยต่อๆ มาได้มีการแต่งคัมภีร์อธิบายขึ้นมาอีกมากมาย ซึ่งจัดเป็นคัมภีร์ระดับรองลงมา เช่น อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา เป็นต้น เพื่ออธิบายคำสอนในคัมภีร์ชั้นต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

การจัดเรียงลำดับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาในสายพระไตรปิฎกและอรรถกถาที่นิยมกัน โดยทั่วไปนั้น จัดเรียงลำดับชั้นได้ดังนี้

๑. คัมภีร์บาลี คือพระไตรปิฎก
๒. คัมภีร์อรรถกถา คือคัมภีร์ที่อธิบายบาลีหรืออธิบายความในพระไตรปิฎก
๓. คัมภีร์ฎีกา คือคัมภีร์ที่อธิบายอรรถกถา หรือขยายความต่อจากอรรถกถา
๔. คัมภีร์อนุฎีกา คือคัมภีร์ที่อธิบายขยายความของฎีกาอีกต่อหนึ่ง

ส่วนคัมภีร์ชื่ออย่างอื่นนอกจากที่กล่าวมานี้ อีกหลายประเภทนั้น บางที่ท่านใช้คำเรียกรวมๆ กันไปว่า ตัฬพินิมุต (ตัฬพินิมุตต์) หรือ คันถันตระ ซึ่งหมายถึงคัมภีร์ที่พ้นหรือนอกเหนือไปจากคัมภีร์หลักทั้ง ๔ ประเภทนี้ แต่เมื่อว่าตามคติโบราณที่ท่านถือกันมา ให้แยกเพียงแค่ ๓ ชั้น คือ บาลี อรรถกถา และฎีกาเท่านั้น ต่อจากนั้นไป ท่านจัดรวมอยู่ในกลุ่มคัมภีร์ ตัฬพินิมุต (ตัฬพินิมุตต์) หรือกลุ่มคัมภีร์คันถันตระทั้งหมด

คำถามท้ายบท

๑. คัมภีร์อรรถกถาพระสูตรตันปิฎก ก่อนสมัยพระพุทธโฆษาจารย์ มีกี่คัมภีร์ อะไรบ้าง
๒. คัมภีร์ฎีกา คืออะไร มีความเป็นมาอย่างไร อะไรบ้าง
๓. คัมภีร์อนุฎีกา แต่งขึ้นในยุคใด
๔. พระมหาอดิศร ถิรสีโล ได้กล่าวถึงคัมภีร์อะไร ที่ไม่ได้มาในคัมภีร์พระไตรปิฎก

เอกสารอ้างอิงประจำบท

พระเทพเมธาจารย์ (เจ้า จิตปัญโญ), **แบบเรียนวรรณคดีบาลีประเภทคัมภีร์บาลีไวยากรณ์**.

ธนบุรี : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๐๕.

พระไทยเน็ต, **ความเป็นมาของภาษาบาลี**. <http://www.phrathai.net/pali/kampenma.php>.

พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) ผศ., **ประวัติความสำคัญของภาษาบาลีและคัมภีร์นिरुตติที่ปนี**.

พิมพ์เป็นวิทยาทาน จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ป.

พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ), **พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ เล่ม ๒**. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พัฒน์ เพ็งผลา, **ประวัติวรรณคดีบาลี**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๕.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสตร์**. [http://oldaad.mcu.ac.th/html/scripture.](http://oldaad.mcu.ac.th/html/scripture.html)

html.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาลีศึกษาพุทธโมส นครปฐม, **โครงการ**

ปริวรรตแปลและพิมพ์คัมภีร์สังคหวิเสส (เอกสารเผยแพร่และประชาสัมพันธ์).

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยรายวัน, ๒๕๔๖.

สนามหลวงแผนกบาลี, **เรื่องสอบบาลี**. กรุงเทพมหานคร : อาคารการพิมพ์ : ๒๕๔๙.

แสง มนวิฑูร, **รสวาทินี**. กรุงเทพมหานคร : กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๓.

บทที่ ๖

ความเป็นมาของพระไตรปิฎกในประเทศไทย

อาจารย์ช่วงวิทย์ สิงห์มอ

อาจารย์โสภณ คงแสง

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. บอกความเป็นมาของพระไตรปิฎกในประเทศไทยได้
๒. อธิบายพระไตรปิฎกในแต่ละสมัยของประเทศไทยได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- ความนำ
- การสังคายนาพระไตรปิฎกในประเทศไทย

๖.๑ ความนำ

ภาษาที่บันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้าเรียกว่า ภาษาบาลี บาลีแปลว่า “ภาษาที่รักษาพระพุทธพจน์” สันนิษฐานว่าบาลีเป็นภาษาที่ใช้พูดกันในวันมคธในครั้งพุทธกาล เมื่อมีการจารึกพระไตรปิฎกลงในใบลานเป็นครั้งแรก ท่านใช้อักษรสิงหลเขียนภาษาบาลีของพระไตรปิฎกประเทศอื่นๆ ก็ได้จารึกภาษาบาลีลงในใบลานโดยใช้อักษรของประเทศนั้นๆ ในปัจจุบันเมื่อการพิมพ์หนังสือเจริญขึ้น พระไตรปิฎกถูกจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มหนังสือทำให้มีพระไตรปิฎกฉบับอักษรต่างๆ เช่นฉบับอักษรสิงหลของลังกา ฉบับอักษรเทวนาครีของอินเดีย ฉบับอักษรพม่าของพม่า ฉบับอักษรไทย ของไทยและแบบอักษรโรมันของสมาคมบาลีปกรณ์

ความเกี่ยวข้องของประเทศไทยที่มีต่อพระไตรปิฎก กล่าวโดยสรุปได้แบ่งออกเป็นสมัย การชำระและจารึกกับการพิมพ์พระไตรปิฎกในประเทศไทยได้ ๙ สมัย ดังนี้

๑. การสังคายนาสมัยพระเจ้าติโลกราช
๒. การสังคายนาสมัยรัชกาลที่ ๑
๓. การสังคายนาสมัยรัชกาลที่ ๒
๔. การสังคายนาสมัยรัชกาลที่ ๓
๕. การสังคายนาสมัยรัชกาลที่ ๔
๖. การสังคายนาสมัยรัชกาลที่ ๕
๗. การสังคายนาสมัยรัชกาลที่ ๗
๘. การสังคายนาสมัยรัชกาลที่ ๘
๙. การสังคายนาสมัยรัชกาลที่ ๙

๖.๒ การสังคายนาพระไตรปิฎกในประเทศไทย

การสังคายนาพระไตรปิฎกในที่นี้รวมความหมายถึงการชำระ การเขียน การพิมพ์พระไตรปิฎกในประเทศไทย ซึ่งจะได้อธิบายให้ค่อนข้างละเอียดสักเล็กน้อย เพื่อเป็นประโยชน์ในการรู้เรื่องความเกี่ยวข้องของประเทศไทยที่มีต่อพระไตรปิฎก ซึ่งในที่นี้จะแบ่งเป็น ๙ สมัย ดังนี้ คือ

๖.๒.๑ การสังคายนาพระไตรปิฎก สมัยพระเจ้าติโลกราช^๑

พระไตรปิฎกฉบับชำระและจารลงในใบลาน ด้วยอักษรไทยลานนา

เมื่อศักราชได้ ๘๔๕ พ.ศ. ๒๐๒๐ พระเจ้าสิริธรรมจักรวรรดิติโลกราชธิราช (พระเจ้าติโลกราช) ได้อาราธนาพระธรรมทินเถระพร้อมทั้ง พระภิกษุทรงพระไตรปิฎกหลายร้อยรูป ให้ชำระอักขระในพระไตรปิฎกที่วัดโพธาราม (วัดเจดีย์เจ็ดยอด) เชียงใหม่ เป็นเวลา ๑ ปี สำเร็จแล้วพระองค์ทรงสร้างพระมณเฑียร คือหอไตรไว้ในวัดโพธารามนั้น สำหรับประดิษฐานพระไตรปิฎก และประกอบพิธีสมโภชเป็นมหกรรม^๒

มีเรื่องกล่าวถึงไว้ในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์สั้น ๆ ว่าสร้างพระพุทธรูป ในจุลศักราช ๘๔๕ ในหนังสือสังคีตยวงศ์เล่าเรื่องสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ตรงกับหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์แต่มีเล่าเรื่องสังคายนาพระไตรปิฎกด้วยเป็นประธานให้ชำระอักขระพระไตรปิฎก

๖.๒.๒ การสังคายนาพระไตรปิฎก สมัยรัชกาลที่ ๑

พระไตรปิฎกฉบับชำระและจารลงในใบลานด้วยอักษรขอม

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๑ ภายหลังจากทรงสร้างกรุงรัตนโกสินทร์สำเร็จลงแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มีพระราชศรัทธาจะประดิษฐานการพระศาสนาให้ถาวรสืบไป จึงทรงอาราธนาสมเด็จพระสังฆราช พระราชาคณะ ฐานานุกรม เปரிய ๑๐๐ รูป มารับพระราชทานฉันทแล้ว มีพระราชปณิธานถึงสถานะความถูกต้องแห่งพระไตรปิฎก เมื่อสมเด็จพระสังฆราชและพระราชาคณะถวายพระพรว่า ยังมีผิดพลาดคลาดเคลื่อนด้วยคัดลอกกันสืบเป็นเวลานาน กับทั้งบางครั้งบางคราวบ้านเมืองเกิดกบฏเป็นเหตุให้คัมภีร์สูญหายเป็นอันตรายเป็นบ้าง จึงได้ทรงอาราธนาให้คณะสงฆ์ดำเนินการสังคายนาชำระพระไตรปิฎก คณะสงฆ์มีองค์สมเด็จพระสังฆราชเป็นประธาน คัดเลือกได้พระสงฆ์ผู้คงแก่เรียนได้ จำนวน ๒๑๘ รูป และราชบัณฑิตอุบาสกได้ ๓๒ คน ให้สังคายนาชำระพระไตรปิฎก ซึ่งได้แบ่งออกเป็น ๔ กอง สมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นแม่กองชำระพระสุตตันตปิฎก พระวันรัตเป็นแม่กองชำระพระวินัยปิฎก

^๑ วิกีพีเดีย, ใส่คำค้นหา “พระเจ้าติโลกราช”. <http://th.wikipedia.org/wiki/>

^๒ พระเมธีวโรดม, ประวัติการสังคายนาพระไตรปิฎกบาลี, คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, http://www.mcu.ac.th/mcutrai/menu2/Article/article_23.htm

พระพิมลธรรมเป็นแม่กองชำระพระอภิธรรมปิฎก พระพุฒาจารย์เป็นแม่กองชำระคัมภีร์สหท้าวีสถประชุมกันทำ ณ วัดนิพพานาราม^๓ ซึ่งเปลี่ยนนามใหม่เป็น วัดศรีสรรเพชญ์ คือวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ปัจจุบัน เพราะวัดนี้เป็นมหารัชมหาวิหารระหว่างพระบรมราชวังและพระราชวังบวร

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกและสมเด็จพระอนุชาธิราชทรงอังคาสพระสงฆ์ ณ พระอารามวันละ ๒ เวลา ทุกเช้าค่ำ คณะสงฆ์และราชบัณฑิตชำระพระไตรปิฎกอยู่เป็นเวลา ๕ เดือนจึงสำเร็จ แล้วมีพระราชศรัทธาทรงบริจาคพระราชทรัพย์เป็นอันมากจ้างช่างจารึกลงในใบลาน โปรดให้ปิดทองที่ปกหน้า ปกหลัง และกรอบทั้งสี่ด้านเรียกว่า ฉบับทอง ห่อด้วยผ้ายก เชือกมัดรัดด้วยไหมแพรเบญจพรรณ มีฉลากงาแกะเขียนอักษรด้วยหมึก และฉลากทองเป็นอักษรบอกชื่อคัมภีร์ทุกคัมภีร์ ใส่ตู้มุกเก็บรักษาไว้ที่หอพระมณเฑียรธรรมบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

๖.๒.๓ การสังคายนาพระไตรปิฎก สมัยรัชกาลที่ ๒

พระไตรปิฎกฉบับรดน้ำแดง

เนื่องจากพระไตรปิฎกฉบับต่างๆ ที่สร้างเก็บไว้ในหอพระมณเฑียรธรรมตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ นั้นได้ชำรุดหายไประมาทยาวนาน เพราะวัดต่างๆ ยืมไปคัดลอกแล้วมิได้ส่งคืนฉบับคืน ทั้งเจ้าพนักงานก็หลงลืมไม่ได้คอยติดตามเรียกคืนมาให้ครบ ถึงรัชกาลที่ ๒ จึงทรงให้สร้างขึ้นซ่อมแซมฉบับที่ชำรุดหายไประมาทยาวนาน และได้สร้างขึ้นใหม่อีกฉบับหนึ่งมีชื่อเรียกว่า “ฉบับรดน้ำแดง” เพราะใบลานที่ทำปกเขียนลายรดน้ำพื้นแดง^๔

นอกจากนี้ ในสมัยรัชกาลที่ ๒ นี้ยังได้มีการสังคายนาอีกประเภทหนึ่งเป็นงานที่นำศึกษาและมีประวัติความเป็นมาที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง คือ “การสังคายนาสวดมนต์” ซึ่งมีความเป็นมาอันสืบเนื่องจากในสมัยนี้ได้เกิดอหิวาตกโรคผู้คนล้มตายเป็นอันมาก จึงทรงพระราชดำริให้จัดงานบำเพ็ญพระราชกุศลขึ้นหลายอย่างหลายประการด้วยกัน เรื่องหนึ่งในจำนวน

^๓ หนังสือพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา, <http://www.larbuddhism.com/tripitaka/document/part1.html>

^๔ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๗๓.

นี่คือสังคายนาสวดมนต์ ซึ่งได้รับยกย่องแต่ครั้งนั้นว่าเป็นงานสำคัญคู่กับการสังคายนาพระไตรปิฎกที่ได้ทำกันในรัชกาลที่ ๑

การสังคายนาสวดมนต์ที่กล่าวนี้ก็คือ โปรดให้แปลพระปริตรทั้งหลายออกเป็นภาษาไทย ทั้งได้โปรดให้เจ้านายและข้าราชการฝ่ายในฝึกหัดสวดพระปริตรที่หอพระและพระที่นั่งไพศาลทักษิณทุกวัน สวดเหมือนอย่าง que พระสงฆ์สวดกันจนได้ชำนาญถูกต้องทั้งอักขระและท่วงทำนองและสวดได้ทุก ๆ สูตรด้วย เวลากลางวันก็แบ่งกันซ้อมเป็นพวก ๆ เวลากลางคืนก็พร้อมกันเข้าไปสวดที่ท้องพระโรง เมื่อเสด็จออกจากราชการแล้ว ก็เสด็จขึ้นทรงฟังเจ้านายและข้าราชการฝ่ายในสวดมนต์ถวายทุกคืน เป็นการสวดมนต์เพื่อเอาบุญและคุ้มกันภัยให้แก่บ้านเมืองและรักษาประเพณีอันดีงามของพระศาสนาไว้ด้วย^๕

๖.๒.๔ สมัยที่ ๔ การสังคายนาพระไตรปิฎก (รัชกาลที่ ๓)

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ นี้ ได้มีการสร้างพระไตรปิฎกเป็นจำนวนมากมายหลายฉบับ อีกทั้งยังทำได้ดีมีฝีมือประณีต อักขระถูกต้องครบถ้วนอีกด้วย เฉพาะฉบับที่ทรงสร้างสำหรับหอหลวงนั้นมีชื่อเรียกดังนี้

๑) ฉบับรดน้ำเอก

ฉบับนี้ฝีมือประณีตเป็นพิเศษกว่าพระไตรปิฎกฉบับใด ๆ ทุกฉบับ บรรจงทำกันตั้งแต่เลือกใบลาน ฝีมือจาร ฝีมือเขียน ลายรดน้ำที่ใบปก ทำกรอบคัมภีร์ ป้ายชื่อคัมภีร์ ตลอดจนเลือกผ้าห่มคัมภีร์ ล้วนเป็นของบรรจงทำด้วยฝีมืออันวิจิตรทั้งสิ้น

๒) ฉบับรดน้ำโท

ทรงสร้างสำหรับหอหลวง ใช้ในการสอบไล่พระปริยัติธรรม สร้างลักษณะเดียวกันกับฉบับลายรดน้ำเอก แต่ฝีมือประณีตรองลงมา^๖

^๕ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ, หน้า ๗๓-๗๔.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๓ - ๗๔.

๓) ฉบับทองน้อย

เป็นฝีมือช่างผู้หญิงซึ่งหัดทำกันขึ้นในสมัยรัชกาลนี้ตัวคัมภีร์ปิดทองที่อย่างฉบับทองใหญ่ที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๑ จึงเรียกว่า “ฉบับทองน้อย”

๔) ฉบับอักษรรามัญ

ฉบับนี้เข้าใจว่าจำลองมาจากพระไตรปิฎกซึ่งพระมอญหาได้ในเมืองรามัญ (พม่า) เามาถวาย

นอกจากนี้ ในสมัยนี้ได้ทรงสร้างพระไตรปิฎกฉบับใหญ่สำหรับพระราชทานพระอารามหลวงอีก ๒ ฉบับ คือ

๕) ฉบับเทพชุมนุม

ใบปกเขียนลายรดน้ำเป็นรูปเทพชุมนุมพระราชทานไปไว้ที่วัดพระเชตุพนฯ

๖) ฉบับลายกัมมะลอ

ใบปกเขียนลายกัมมะลอ ได้ทรงสร้างไว้แต่เมื่อยังไม่ได้ขึ้นครองราชสมบัติ พระราชทานไว้สำหรับวัดราชโอรส

คัมภีร์พระไตรปิฎกที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ ได้รับยกย่องว่าเยี่ยมกว่าสมัยรัชกาลก่อนๆ เพราะรัชกาลที่ ๓ ทรงเอาพระทัยใส่ในการพระศาสนา มาก ประกอบกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ยังอยู่ในระหว่างทรงผนวชได้มีโอกาสสอบสวนพระไตรปิฎก คอยทูลถวายข้อ แนะนำต่างๆ ในรัชกาลนี้ได้โปรดให้สมณทูตไปศรีลังกา ๒ ครั้ง คือ พ.ศ. ๒๓๘๕ และ พ.ศ. ๒๓๘๗ สืบหาพระไตรปิฎกศรีลังกาเข้ามาได้มาก ได้มีการแลกเปลี่ยนคัมภีร์กับทางศรีลังกาด้วย อีกด้านหนึ่ง ก็โปรดให้พระมอญช่วยกันหาพระไตรปิฎกทางรามัญประเทศเข้ามาถวายอีกทางหนึ่ง

งานส่งเสริมพระไตรปิฎกอีกทางหนึ่งในรัชกาลนี้คือ มีพระราชประสงค์จะให้แปลพระไตรปิฎกออกเป็นภาษาไทย จึงโปรดให้วางฎีกาพระสงฆ์ที่ถวายเทศน์เวร ให้เทศน์เรื่องโดยลำดับในพระไตรปิฎก โดยให้ราชบัณฑิตส่งหนังสือฉบับหลวงไปพร้อมกับฎีกา ให้พระผู้จะเทศน์

แปลแต่งเป็นภาษาไทยสำหรับถวายเทศน์โดยวิธีนี้จึงทำให้การสอบสวนค้นคว้าพระไตรปิฎกได้เป็นไปอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น ความบกพร่องวิปلاสน์ในต้นฉบับคัมภีร์จึงได้รับการแก้ไขจนถูกต้องเป็นอันดียิ่งกว่าครั้งก่อนๆ มา

หนึ่งในรัชกาลนี้มีเหตุการณ์สำคัญในวงการพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นคือการตั้งวงศ์ธรรม-ยุดิกนิกาย

๖.๒.๕ การสังคายนาพระไตรปิฎก สมัยรัชกาลที่ ๔

พระไตรปิฎกฉบับสองขาด

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้โปรดให้ตรวจหนังสือคัมภีร์พระไตรปิฎกในหอพระมณเฑียร-ธรรมอีก ก็ปรากฏว่าหนังสือหลวงขาดบัญชีไป จึงรับสั่งให้หามาทดแทนจนครบบริบูรณ์ และได้โปรดให้สร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับใหม่สำหรับหอขึ้นอีกฉบับหนึ่งมีชื่อเรียกว่า “ฉบับสองขาด” เพราะด้านข้างปิดทองสลักขาด (สีแดง)

๖.๒.๖ การสังคายนาพระไตรปิฎก สมัยรัชกาลที่ ๕

๑) พระไตรปิฎกอักษรไทย ฉบับทองทึบ

พระไตรปิฎกฉบับนี้ที่เรียกดังนี้เป็นด้วยปิดทึบเหมือนกับฉบับทองใหญ่และทองน้อยที่สร้างไว้แต่รัชกาลก่อนๆ พระไตรปิฎกฉบับนี้ทรงสร้างด้วยคัมภีร์ใบลานสำหรับหอหลวงเช่นเดียวกับที่เคยสร้างกันมาในกาลก่อน

๒) พระไตรปิฎกอักษรไทย ฉบับพิมพ์

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๑ ทรงมีพระราชดำริว่าการสร้างหนังสือพระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์ใบลานนั้นได้หนังสือเพิ่มเติมขึ้นแต่จบเดียว และไม่เป็นประโยชน์แพร่หลาย ถ้าพิมพ์พระไตรปิฎกลงกระดาษเย็บเป็นเล่มแบบสมัยใหม่ได้ ก็จะเป็นประโยชน์มากกว่านี้แม้ว่าจะลงทุนลงแรงมากกว่า จึงโปรดให้อารธนาพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ครั้งดำรงพระยศเป็นกรมหมื่น และสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทว) วัดราชประดิษฐ์ แต่ยังเป็นสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ เป็นประธาน มาประชุมพร้อมกันในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

มีพระราชดำรัสชี้แจงพระราชประสงค์ให้ที่ประชุมทราบ พระสงฆ์ทั้งปวงก็อนุโมทนาและรับแบ่งหน้าที่กันตรวจสอบต้นฉบับสองฉบับ คือ ฉบับอักษรขอม และฉบับอักษรรามัญ ที่มีอยู่ให้ถูกต้อง โปรดให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เป็นแม่กองจัดการพิมพ์พระไตรปิฎกด้วยอักษรไทย

สาระสำคัญที่ได้กระทำ คือคัดลอกตัวขอมในคัมภีร์ใบลานเป็นตัวไทยและชำระแก้ไข และพิมพ์ขึ้นเป็นเล่มหนังสือรวม ๓๙ เล่ม (เดิมกะว่าจะถึง ๔๐ เล่ม) มีการประกาศการสังคายนา แต่เพราะเหตุที่ถือกันว่าการสังคายนาควรจะต้องมีการชำระสะสางหรือทำลายเสียหนามพระพุทธรูปศาสนา เพียงพิมพ์หนังสือเฉยๆ คนจึงไม่นิยมหรือว่าเป็นการสังคายนา แต่ได้กล่าวไว้แล้วว่า จะเรียกว่าสังคายนาหรือไม่สำคัญ ขอให้ได้มีการชำระตรวจสอบ จารึกหรือจัดพิมพ์พระไตรปิฎกให้เป็นเล่มรักษาไว้เป็นหลักฐาน กันนับว่าเป็นกิจอันควรสรรเสริญอย่างยิ่ง เพราะเป็นการทำให้พระพุทธรูปจะดำรงอยู่เป็นหลักแห่งการศึกษา และปฏิบัติตลอดไป

ในการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งแรกในประเทศไทย ครั้งนี้ มีการชำระ และจัดพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งแรกนี้ เริ่มแต่ พ.ศ. ๒๔๓๑ สำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ จำนวน ๑,๐๐๐ ชุด นับเป็นครั้งแรกในประเทศไทยที่ได้มีการพิมพ์พระไตรปิฎก เป็นเล่มด้วยตัวอักษรไทย เป็นการฉลองการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสวยราชสมบัติมาครบ ๒๕ ปี และเป็นการสละพระราชทรัพย์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเทียบกับการพิมพ์พระไตรปิฎกในรัชกาลที่ ๗ ซึ่งเป็นการสละพระราชทรัพย์ และทรัพย์ร่วมกันของพระมหากษัตริย์กับประชาชน

ในการพิมพ์ครั้งแรก พิมพ์ได้ ๓๙ เล่มชุด ยังขาดหายไปมิได้พิมพ์อีก ๖ เล่ม และได้พิมพ์เพิ่มเติมในรัชกาลที่ ๗ จนครบ ฉบับพิมพ์ในรัชกาลที่ ๗ รวม ๔๕ เล่ม จึงนับว่าสมบูรณ์เป็นการ ช่วยเพิ่มเติมเล่มที่ขาดหายไปคือ (๑) เล่ม ๒๖ วิมานวัตถุ เกรคาถา (๒) เล่ม ๒๗ ขาดก (๓) เล่ม ๒๘ ขาดก (๔) เล่ม ๓๒ อปทาน (๕) เล่ม ๓๓ อปทาน พุทธวงศ์ จริยาปิฎก (๖) เล่ม ๔๑ อนุโลมติกปัฏฐานภาค ๒ และ (๗) ปัจฉิณปัฏฐาน อนุโลมปัจฉิณปัฏฐาน ปัจฉิณอนุโลมปัฏฐาน นอกจากนั้นยังได้เพิ่มท้ายเล่ม ๔๔ ที่ขาดหายไปครั้งหนึ่ง คือ อนุโลมติกติกปัฏฐานและอนุโลมทุกปัฏฐานให้สมบูรณ์ด้วย ตามสำนวนดังกล่าวนี้ เมื่อคิดเป็นเล่มจึงมีหนังสือขาดหายไป ต้องพิมพ์เพิ่มเติมใหม่ถึง ๗ เล่ม แต่เพราะเหตุที่ฉบับพิมพ์

ในครั้งรัชกาลที่ ๕ แยกคัมภีร์ยมก แห่งอภิธัมมปิฎกออกเป็น ๓ เล่ม ส่วนในการพิมพ์ครั้งหลังรวมเป็นเพียง ๒ เล่ม จำนวนเล่มที่ขาดจึงเป็นเพียง ๖ เล่ม คือ ฉบับพิมพ์ในรัชกาลที่ ๕ มี ๓๙ เล่ม ฉบับพิมพ์ในรัชกาลที่ ๗ มี ๔๕ เล่ม

อย่างไรก็ดี การพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นเล่มหนังสือ แม้ในขั้นแรกจะไม่สมบูรณ์แต่ก็เป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าทางพระพุทธศาสนาสะดวกยิ่งขึ้น เป็นการวางรากฐานอย่างสำคัญแห่งพระพุทธศาสนาในประเทศไทย เป็นพระราชกรณียกิจอันควรสรรเสริญยิ่งแห่งสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว^๗

๖.๒.๗ การสังคายนาพระไตรปิฎก สมัยรัชกาลที่ ๗

พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ

หลักฐานเรื่องนี้มีในหนังสือรายงานการสร้างพระไตรปิฎกสยามรัฐซึ่งพิมพ์ขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ แสดงรายละเอียดการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๘ ถึง พ.ศ. ๒๔๗๓ กล่าวคือ

พอเริ่มแรกขึ้นเสวยราชสมบัติในปี พ.ศ. ๒๔๖๘ ก็โปรดให้เตรียมการพิมพ์พระไตรปิฎกเพื่อทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศถวายแด่สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมอบหมายให้สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถเป็นประธานดำเนินงานนี้ และได้กราบทูลอาราธนาพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณสมเด็จพระสังฆราชเจ้า ทรงเป็นประธานในการตรวจสอบทานชำระต้นฉบับพระไตรปิฎกในการพิมพ์ครั้งนี้ ด้านทุนทรัพย์นั้นได้พระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์ ๒๐๐,๐๐๐ บาท และมีผู้โดยเสด็จพระราชกุศลอีก ๖๐๐,๐๐๐ บาท มากกว่าทุนที่คิดไว้เดิมอีก ๒ เท่า ซึ่งทุนที่เหลือนี้โปรดให้เก็บไว้สำหรับพิมพ์คัมภีร์อรรถกถาและฎีกาต่อไป

^๗ เอกสารการชำระและการพิมพ์พระไตรปิฎก ในรัชกาลที่ ๕, <http://www.larnbuddhism.com/tripitaka /document/part2.html>

นับเป็นครั้งแรกที่ได้มีการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับอักษรไทยจบบริบูรณ์ได้ขนานนามว่า “พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ” มีตราช้างเป็นเครื่องหมาย พระไตรปิฎกชุดนี้มีจำนวนจบหนึ่ง ๔๕ เล่ม เท่ากับจำนวนพรรษาที่ทรงบำเพ็ญพุทธกิจในการพิมพ์ครั้งนี้ได้โปรดให้จัดงานฉลองขึ้นเมื่อวันที่ ๒๕-๒๖-๒๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๓ นับเป็นพระไตรปิฎกอักษรไทยฉบับพิมพ์ที่ครบถ้วนบริบูรณ์^๔

ในการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งนี้ ได้ใช้เครื่องหมาย และอักขรวิธีตามแบบของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ซึ่งทรงคิดขึ้นใหม่ แม้การจัดพิมพ์จะกระทำในสมัยที่พระองค์ท่านสิ้นพระชนม์แล้วก็ตาม และได้จัดพิมพ์ ๑,๕๐๐ จบ พระราชทานในพระราชอาณาจักร ๒๐๐ จบ พระราชทานในนานาประเทศ ๔๕๐ จบ เหลืออีก ๘๕๐ จบ พระราชทานแก่ผู้บริจาคทรัพย์ซื้อหนังสือพระไตรปิฎก

การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกในครั้งนี้ นับว่าได้เพิ่มเติมส่วนที่ยังขาดอยู่ให้สมบูรณ์โดยใช้ฉบับลานของหลวง (เข้าใจว่าฉบับนี้สืบเนื่องมาจากรัชกาลที่ ๑) คัดลอกแล้วพิมพ์เพิ่มเติมจากส่วนที่ยังขาดอยู่

ผลของการที่ส่งพระไตรปิฎกไปต่างประเทศ ทำให้ผู้พยายามอ่านอักษรไทยเพื่อสามารถอ่านพระไตรปิฎกฉบับไทยได้ และได้มีผู้บันทึกสถิติไว้ เช่น พระนยานติโลกเถระ ชาวเยอรมัน ผู้อุปสมบทประจำอยู่ ณ ประเทศศรีลังกา ได้ชมเชยไว้ในหนังสือ Guide through the Abhidhamma Pitaka ว่า ฉบับพระไตรปิฎกของไทยสมบูรณ์กว่าฉบับพิมพ์ด้วยอักษรโรมันของสมาคมบาลีปกรณ์ ในอังกฤษเป็นอันมาก

ในการพิมพ์ครั้งนี้ ได้ทำอนุกรมต่างๆ ไว้ท้ายเล่มเพื่อสะดวกในการค้น แม้จะไม่สมบูรณ์ แต่ก็ยังมีประโยชน์มาก และเป็นแนวทางให้ชำระเพิ่มเติมให้สมบูรณ์ต่อไป^๕

^๔ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๗๖ - ๗๗.

^๕ เอกสารการชำระและการพิมพ์พระไตรปิฎก ในรัชกาลที่ ๗ <http://www.larnbuddhism.com/tripitaka /document /part3.html>

๖.๒.๘ การสังคายนาพระไตรปิฎก สมัยรัชกาลที่ ๘

พระไตรปิฎกภาษาไทย,พระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวง

ในสมัยรัชกาลที่ ๘ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราช (แพ ตีสุสเทว)^{๑๐} วัดสุทัศน์เทพวราราม ทรงปรารภว่า ประเทศไทยควรจะได้มีพระไตรปิฎกไทย แปลเป็นภาษาไทยที่ครบถ้วนบริบูรณ์ สมกับเป็นเมืองพระพุทธศาสนา และทั้งจะเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริยาธิราชเจ้า และเป็นที่เชิดชูเกียรติของรัฐบาลในระบอบประชาธิปไตย ให้ปรากฏไพศาลไปตลอดถึงนานาประเทศ แต่การนี้เป็นการใหญ่ เห็นควรนำเสนอเพื่อกราบทูลพระกรุณาทรงทราบขอพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ อาศัยพระปรารภนี้จึงโปรดให้ประธานคณะกรรมการคณะสงฆ์แทนพระองค์สมเด็จพระสังฆราช แจกไปยังกระทรวงธรรมการเพื่อดำเนินการต่อไป

กระทรวงธรรมการพิจารณาเห็นสมควร และรายงานเสนอนายกรัฐมนตรีนำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทรงมีพระราชดำริเห็นชอบด้วย จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้รับการจัดแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทยไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ ถวายให้สมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธาน ในการนี้พระราชทานพระบรมราชานุมัติให้ทรงแต่งตั้งพระเถรานุเถระเป็นกรรมการจัดแปลได้ตามสมควร และมอบให้กรมธรรมการเป็นผู้อำนวยความสะดวกจัดพิมพ์แบบพระไตรปิฎกเป็นสมุดตีพิมพ์และลงในใบลานเพื่อเผยแพร่แก่พุทธบริษัทสืบไป

เมื่อได้รับพระบรมราชานุมัติดังกล่าวแล้ว สมเด็จพระสังฆราชจึงโปรดให้กำหนดหน้าที่ในการปฏิบัติงานออกเป็นส่วนๆ และทรงแต่งตั้งกรรมการแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทยขึ้นคณะหนึ่งประกอบด้วย

๑. คณะกรรมการพิจารณาการแปล
๒. กรรมการกองแปล
๓. กรรมการกองธุรการ

^{๑๐} แพ ตีสุสเทวมหาเถร, <http://www.swcs.ac.th/klongsan/sangkarad.html>

คณะกรรมการแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทยได้เริ่มดำเนินการแปลพระไตรปิฎกมาตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. ๒๔๘๓ (สมัยรัชกาลที่ ๘) โดยแบ่งการแปลออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. แปลโดยอรรถตามความในบาลีพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ สำหรับพิมพ์เป็นเล่มสมุด เรียกว่า “พระไตรปิฎกภาษาไทย”

๒. แปลโดยสำนวนเทศนา สำหรับพิมพ์ลงใบลานเป็นคัมภีร์เทศนา เรียกว่า “พระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวง”

เมื่อคณะกรรมการได้จัดแปลและทำต้นฉบับพระไตรปิฎกภาษาไทยเสร็จแล้วบางส่วน กรมการศาสนาจึงจัดพิมพ์ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเป็นปฐมฤกษ์ เนื่องในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา พ.ศ. ๒๔๘๔ สำเร็จปิฎกละ ๑ เล่ม รวม ๓ เล่ม พร้อมด้วยตำนานพระไตรปิฎกอีก ๑ เล่ม แล้วจัดพิมพ์ต่อไปอีก บังเอิญประเทศอยู่ในภาวะสงคราม งานพิมพ์จึงชะงักชั่วคราว แต่งานแปลและการตรวจสำนวนคำแปลคงดำเนินต่อไป^{๑๑}

๖.๒.๙ การสังคายนาพระไตรปิฎกสมัยรัชกาลที่ ๙

ในสมัยรัชกาลที่ ๙ นับเป็นยุคทองของพระไตรปิฎกโดยแท้ เพราะมีการสังคายนาเกิดขึ้นหลายครั้งด้วยกัน ทั้งพระไตรปิฎกฉบับในพระบรมราชูปถัมภ์ และทั้งพระไตรปิฎกฉบับเอกชนจัดพิมพ์ ดังนี้

พระไตรปิฎกฉบับในพระบรมราชูปถัมภ์

๑. พระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวง (พ.ศ. ๒๔๙๒)
๒. พระไตรปิฎกภาษาไทย (พ.ศ. ๒๔๙๙)
๓. พระไตรปิฎกฉบับสังคายนา (พ.ศ. ๒๕๓๐)
๔. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (พ.ศ. ๒๕๓๕)

^{๑๑} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๗๗ - ๗๘.

๕. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (พ.ศ.๒๕๓๙)
๖. พระไตรปิฎกสากลอักษรโรมัน (พ.ศ. ๒๕๔๘)

พระไตรปิฎกฉบับเอกชนจัดพิมพ์

๑. พระไตรปิฎกฉบับแปลเป็นไทยอย่างพิสดาร คัมภีร์ใบลาน (พ.ศ.๒๔๘๗)
๒. พระไตรปิฎกฉบับแปลเป็นไทยสำหรับเทศนา คัมภีร์ใบลาน (พ.ศ.๒๔๘๔)
๓. พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน (พ.ศ.๒๔๙๓)
๔. พระไตรปิฎกฉบับแปลเป็นไทยอย่างย่อ คัมภีร์ใบลาน (พ.ศ.๒๔๙๗)
๕. พระไตรปิฎกฉบับแปลเป็นไทยอย่างพิสดาร (พ.ศ.๒๕๐๐)
๖. พระไตรปิฎกฉบับแปลภาษาไทยอย่างย่อโดยได้ใจความสำคัญ (พ.ศ.๒๕๐๒)
๗. พระไตรปิฎกฉบับแก่นธรรม (พ.ศ.๒๕๕๑)

พระไตรปิฎกฉบับในพระบรมราชูปถัมภ์

๑. พระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวง (พ.ศ.๒๔๙๒)

สำหรับพระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวง คณะกรรมการได้จัดการเรียบเรียงเป็นสำนวนเทศนาตามเค้าความในพระบาลีแบ่งเป็น ๑๒๕๐ กัณฑ์ โดยถือเกณฑ์จำนวนพระอรหันต์พุทธสาวก ๑๒๕๐ รูป เมื่อคราวจาตุรงคสันนิบาตในสมัยพุทธกาล คือพระวินัยปิฎก ๑๘๒ กัณฑ์ พระสุตตันตปิฎก ๑๐๕๔ กัณฑ์ พระอภิธรรมปิฎก ๑๔ กัณฑ์ กรมการศาสนาได้เริ่มจัดพิมพ์ลงใบลาน ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๙ และเสร็จเรียบร้อยเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๒

๒. พระไตรปิฎกภาษาไทย (พ.ศ.๒๔๙๙)

ในปี พ.ศ. ๒๔๙๒ เมื่อคณะกรรมการดำเนินการในส่วนพระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวงใกล้จะสำเร็จเรียบร้อยจึงได้ดำเนินการในส่วนพระไตรปิฎกภาษาไทยที่ค้างอยู่นั้นต่อไป

ครั้นงานแปลพระไตรปิฎกจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทยเสร็จลงแล้ว ยังเหลือแต่ งานตรวจสำนวนคำแปล สมเด็จพระสังฆราชจึงได้ทรงแต่งตั้งกรรมการในแผนกตรวจสำนวนคำแปลเพิ่มเติมขึ้นใหม่และเมื่อคณะกรรมการแผนกตรวจสำนวนคำแปลพระไตรปิฎกได้ดำเนิน

งานมาโดยลำดับ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๙๒ ทูลดำเนิการนั้นอาศัยเงินทุนพระไตรปิฎก ซึ่งได้มาจากผู้บริจาคบ้าง จากการจำหน่ายพระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวงบ้าง แต่ก็ยังไม่เพียงพอ เพราะในการที่จะจัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาไทยครั้งนี้ หนังสือชุดมีหลายเล่มมากคือ พระวินัยปิฎก ๑๓ เล่ม พระสุตตันตปิฎก ๔๒ เล่ม และพระอภิธรรมปิฎก ๒๕ เล่ม รวมทั้งหมดมีจำนวนถึง ๘๐ เล่ม ซึ่งคณะกรรมการได้จัดแบ่งโดยนิยมเท่าจำนวนพระชนมายุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๕ รัฐบาลดำริจะจัดงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ คณะสังฆมนตรีพิจารณาเห็นสมควรจะจัดสร้างพระไตรปิฎกภาษาไทยขึ้นเป็นอนุสรณ์เนื่องในงานนี้ สังกนายกจึงขอความอุปถัมภ์ไปยังกระทรวงวัฒนธรรมเพื่อพิจารณาหาทุนในการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาไทยนั้นต่อไป กระทรวงวัฒนธรรมจึงรายงานเสนอนายกรัฐมนตรี ซึ่งคณะรัฐมนตรีลงมติเห็นชอบและอนุมัติงบประมาณเป็นค่าใช้จ่ายเพื่อการนี้ถึง ๓,๐๐๐,๐๐๐ บาท

เมื่อได้รับอุปถัมภ์จากรัฐบาลเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายในการจัดพิมพ์ดังกล่าวแล้ว การดำเนินการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกก็ได้เริ่มขึ้น โดยมีประธานกรรมการแปลพระไตรปิฎกเป็นประธาน หัวหน้าแผนกตรวจสำนวนคำแปลพระไตรปิฎกทั้ง ๓ แผนก อธิบดีกรมการศาสนา ผู้จัดการโรงพิมพ์การศาสนา และหัวหน้ากองศาสนศึกษาเป็นกรรมการจัดพิมพ์สำเร็จเรียบร้อยบริบูรณ์เป็นหนังสือ ๘๐ เล่มๆ ละ ๒,๕๐๐ จบ ภายในปี พ.ศ. ๒๔๙๙ ท้งงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ พระไตรปิฎกฉบับนี้กรมการศาสนาเป็นผู้รับช่วงดำเนินการเปิดจำหน่ายทั่วไปทั้งชุด หรือเฉพาะบางเล่มเล่มใดหมดก็จัดพิมพ์เพิ่มเติมเป็นคราวๆ ไป

๓. พระไตรปิฎกฉบับสังคายนา (พ.ศ.๒๕๓๐)

ใน พ.ศ. ๒๕๓๐ คณะสงฆ์และรัฐบาลไทยได้จัดงานสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกทั้งฉบับภาษาบาลีและภาษาไทยแล้วจัดพิมพ์ขึ้นใหม่เรียกว่า พระไตรปิฎกฉบับสังคายนา เนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๕ รอบนักษัตร

๔. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (พ.ศ.๒๕๓๕)

ใน พ.ศ. ๒๕๓๕ ซึ่งเป็นปีที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงเจริญพระชนมพรรษา ๕ รอบนักษัตริ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้ตรวจชำระพระไตรปิฎกภาษาบาลีสำเร็จเรียบร้อย เรียกว่าพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นอกจากนี้ยังได้ตรวจชำระและพิมพ์คำอธิบายพระไตรปิฎกที่เรียกว่า อรรถกถาภาษาบาลีอีกด้วย

๕. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (พ.ศ.๒๕๓๙)^{๑๒}

ใน พ.ศ. ๒๕๓๗ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ เห็นสมควรแปลพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นภาษาไทยที่พุทธ-ศาสนิกชนทั่วไปสามารถอ่านเข้าใจธรรมได้ง่าย เพื่อร่วมเฉลิมพระเกียรติในมหามงคลสมัยสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถทรงเจริญพระชนมายุครบ ๖๐ พรรษาและเมื่อ ความนี้ได้ทราบถึงสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระองค์ทรงมีพระกรุณาธิคุณรับเป็นประธานอุปถัมภ์โครงการแปลและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๖. พระไตรปิฎกสากลฉบับอักษรโรมัน (พ.ศ. ๒๕๔๘)^{๑๓}

ใน พ.ศ. ๒๕๔๘ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้จัดสร้างพระไตรปิฎกภาษาบาลีอักษรโรมัน จำนวน ๑,๐๐๐ ชุด โดยได้อาศัยข้อมูลจากพระไตรปิฎกบาลีอักษรสยาม ร.ศ.๑๑๒ ในการตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับสังคายนาสากลนานาชาติ ภาษาบาลี อักษรโรมัน ตามการสังคายนาร่วมกันของทุกประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยมีผู้เชี่ยวชาญพระไตรปิฎกบาลี ได้สวดออกเสียงบาลีสั่งวิจัยตรวจทานพระไตรปิฎก ๔๐ เล่มนี้ถึง ๓ รอบ นอกจากนี้ยังได้นำเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชื่อว่า “เทคโนโลยีธรรมะ” มาช่วยยืนยันความแม่นยำสมบูรณ์ของพระคัมภีร์ทั้ง ๔๐ เล่ม

^{๑๒} พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ.๒๕๓๙.

^{๑๓} พระไตรปิฎกสากล อักษรโรมัน, <http://lamdham.net/index.php?showtopic=26132&st=2>.

พระไตรปิฎกฉบับเอกชนจัดพิมพ์

นอกจากพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทย ซึ่งจัดทำขึ้นเป็นทางการในฐานะเป็นงานของพระมหากษัตริย์ของรัฐบาลและคณะสงฆ์โดยส่วนรวมแล้วยังมีพระไตรปิฎกฉบับต่างๆ ทั้งโดยพิสดารและโดยย่อที่เอกชนจัดทำและพิมพ์ขึ้นอีกหลายฉบับ คือ^{๑๔}

๑. พระไตรปิฎกฉบับแปลเป็นไทยอย่างพิสดาร (คัมภีร์ใบลาน) มี ๒,๕๐๐ ผูก สำนักงาน ส.ธรรมภักดี จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๘๑ - ๒๔๘๗

๒. พระไตรปิฎกฉบับแปลเป็นไทยสำหรับเทศนา (คัมภีร์ใบลาน) มี ๗๐๐ ผูก สำนักงาน ส.ธรรมภักดี จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๘๔

๓. พระไตรปิฎกฉบับแปลภาษาไทยอย่างย่อ เน้นให้รู้พระปิฎกทั้งสาม มี ๑ เล่ม พระอมรมณี (จับ จิตมโน) วัดโสมนัสวิหาร แปลและเรียบเรียง มหามกุฏราชวิทยาลัย จัดพิมพ์ ครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓

๔. พระไตรปิฎกฉบับแปลเป็นไทยอย่างย่อ (คัมภีร์ใบลาน) มี ๙๐ ผูก ใช้สำหรับเทศน์ในเวลาเช้าพรรษา สำนักงาน ส.ธรรมภักดี จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๘๗

๕. พระไตรปิฎกฉบับแปลเป็นไทยอย่างพิสดาร มี ๑๐๐ เล่ม สำนักงาน ส.ธรรมภักดี จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๐

๖. พระไตรปิฎกฉบับแปลภาษาไทยอย่างย่อโดยได้ใจความสำคัญ มี ๕ เล่ม แปลและเรียบเรียงโดย นายสุชีพ ปุญญานุภาพ สำนักพิมพ์บรรณาคาร จัดพิมพ์ ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๐๑ - ๒๕๐๒

๗. พระไตรปิฎกฉบับแก่นธรรม (พ.ศ.๒๕๕๑)^{๑๕}

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มอบหมายให้ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสนา ดำเนินการสรุปสาระสำคัญของพระไตรปิฎกภาษาไทยทั้ง ๔๕ เล่ม และนำมาตีพิมพ์เป็นหนังสือชุดจำนวน ๖ เล่ม

^{๑๔} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๗๙ - ๘๐.

^{๑๕} ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสตร์, <http://oldaad.mcu.ac.th/html/scripture.html>.

สรุปท้ายบท

กล่าวโดยสรุปแล้วการสังคายนาพระไตรปิฎกในประเทศไทย มี ๙ สมัย คือ

๑. การสังคายนาพระไตรปิฎก พ.ศ. ๒๐๒๐ โดยพระเจ้าสิริธรรมจักรวรรดิติลกราชาธิราช (พระเจ้าติโลกราช) ได้จารลงในใบลาน ด้วยอักษรไทยลานนา
๒. การสังคายนาพระไตรปิฎก (รัชกาลที่ ๑) พ.ศ. ๒๓๓๑ พระไตรปิฎกฉบับชำระ และจารลงในใบลานด้วยอักษรขอม
๓. การสังคายนาพระไตรปิฎก (รัชกาลที่ ๒) พระไตรปิฎกฉบับรดน้ำแดง เพราะใบลานที่ทำปกเขียนลายรดน้ำพื้นแดง เนื่องจากพระไตรปิฎกในหอพระมณเฑียรธรรมตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ นั้นได้ขาดหายไปเป็นจำนวนมาก
๔. การสังคายนาพระไตรปิฎก (รัชกาลที่ ๓) ได้มีการสร้างพระไตรปิฎกเป็นจำนวนมากหลายฉบับ คือ (๑) ฉบับรดน้ำเอก (๒) ฉบับรดน้ำโท (๓) ฉบับทองน้อย (๔) ฉบับอักษรรามัญ (๕) ฉบับเทพชุมนุม (๖) ฉบับลายกัมมลอ
๕. การสังคายนาพระไตรปิฎก (รัชกาลที่ ๔) พระไตรปิฎกฉบับล่องชาด เพราะด้านข้างปิดทองสลักขาด (สีแดง) สาเหตุเพราะหนังสือหลวงชาดบัญญัติ
๖. การสังคายนาพระไตรปิฎก (รัชกาลที่ ๕) พ.ศ. ๒๔๓๑-๒๔๓๖
 - ๑) พระไตรปิฎกอักษรไทย ฉบับทองทึบ ด้วยปิดทึบเหมือนกับฉบับทองใหญ่ และทองน้อยที่สร้างไว้แต่รัชกาลก่อนๆ
 - ๒) พระไตรปิฎกอักษรไทย ฉบับพิมพ์ เพราะจะเป็นประโยชน์มากกว่า
๗. การสังคายนาพระไตรปิฎก (รัชกาลที่ ๗) พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ ได้พระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์ ๒๐๐,๐๐๐ บาท
๘. การสังคายนาพระไตรปิฎก (รัชกาลที่ ๘) มีหลายฉบับ คือ (๑) พระไตรปิฎกภาษาไทย (๒) พระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวง, สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทว) วัดสุทัศนเทพวราราม ทรงปรารภว่า ประเทศไทยควรจะได้มีพระไตรปิฎกไทย แปลเป็นภาษาไทยที่ครบถ้วนบริบูรณ์ สมกับเป็นเมืองพระพุทธศาสนา และทั้งจะเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริยาธิราชเจ้า และเป็นที่เชิดชูเกียรติของรัฐบาลในระบอบประชาธิปไตย ให้ปรากฏไพศาลไปตลอดถึงนานาประเทศ

๙. การสังคายนาพระไตรปิฎก (รัชกาลที่ ๙) สมัยนี้ นับว่าเป็นยุคทองของพระไตรปิฎก เพราะมีการสังคายนาเกิดขึ้นหลายครั้งด้วยกันทั้งพระไตรปิฎกฉบับในพระบรมราชูปถัมภ์และพระไตรปิฎกฉบับเอกชนจัดพิมพ์ ดังนี้

๑) พระไตรปิฎกฉบับในพระบรมราชูปถัมภ์ ๖ ฉบับ

๒) พระไตรปิฎกฉบับเอกชนจัดพิมพ์ ๗ ฉบับ

ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในการสืบทอดพระไตรปิฎกในประเทศไทย มี ๕ ประการ คือ

๑. การเปลี่ยนแปลงสื่อบันทึกพระไตรปิฎก จาก “ใบลาน” เป็น “กระดาษ”

๒. การเปลี่ยนแปลงอักษรที่ใช้บันทึก จาก “อักษรขอมโบราณ” เป็นการเรียงพิมพ์ด้วย “อักษรสยามที่ทันสมัย”

๓. การเปลี่ยนแปลงวิธีการบันทึกจาก “การใช้มือเขียน จารลงใบลาน” เป็นการ “ตีพิมพ์ด้วยเครื่องจักร”

๔. การเปลี่ยนแปลงระบบเอกสาร จากพระไตรปิฎกใบลาน “ระบบเอกสารเดี่ยว” (document) เป็นการสร้าง “ระบบเอกสารรวมศูนย์” (document centric) ของหนังสือพระไตรปิฎก เช่น ระบบเลขหน้าและสารบัญ

๕. การเปลี่ยนแปลงระบบการเก็บรักษาและเผยแพร่ จากการเก็บรักษาเฉพาะในสถาบันพระพุทธศาสนาในประเทศ หรือ “ระบบหอไตร” เป็นการเก็บรักษาในสถาบันชั้นนำต่างๆ ในนานาประเทศทั่วโลก

หวังไว้อย่างยิ่งว่า การเปลี่ยนแปลงปรับปรุงที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและในอนาคตข้างหน้า จะไม่เป็นสาเหตุให้หาเค้ามูลเดิมของพระไตรปิฎกไม่ได้ หรือที่เรียกว่าสัทธัมมปฎิรูป แต่ก่อให้เกิดกระแสการเห็นคุณค่า แล้วนำพระธรรมคำสอนในพระไตรปิฎกมาปฏิบัติให้ก่อประโยชน์อย่างจริงจัง และความห่วงใยในมรดกธรรมของชาวพุทธทั่วโลก

คำถามท้ายบท

๑. จงอธิบายการจารึกพระไตรปิฎกลงในใบลานในประเทศไทยพอสังเขป
๒. จงเปรียบเทียบการปรับปรุงพระไตรปิฎกในรัชกาลที่ ๑ กับรัชกาลที่ ๒ มาพอสังเขป
๓. พระไตรปิฎกที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ ที่ว่าได้ยกย่องว่าดีเยี่ยมมีความสำคัญอย่างไร
๔. การสร้างพระไตรปิฎกภาษาไทย ทำให้เกิดการเรียนรู้กับผู้ศีกษามากน้อยเท่าไร อธิบายมาพอสังเขป
๕. การปรับปรุงพระไตรปิฎกบ่อยครั้งทำให้เกิดอะไรขึ้นบ้าง

เอกสารอ้างอิงประจำบท

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

----- **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

----- **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

เอกสารการชำระและการพิมพ์พระไตรปิฎก ในรัชกาลที่ ๕. <http://www.larnbuddhism.com/tripitaka/document/part2.html>.

เอกสารการชำระและการพิมพ์พระไตรปิฎกในรัชกาลที่ ๗. <http://www.larnbuddhism.com/tripitaka /document/part3.html>.

แพ ดิสฺสเทวมหาเถร. <http://www.swcs.ac.th/klongsan/sangkarad.html>.

หนังสือพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา. <http://www.larnbuddhism.com/tripitaka/document /part1.html>.

วิกิพีเดีย. พระเจ้าติโลกราช. <http://th.wikipedia.org/wiki/>

พระเมธีรัตนดิลก. ประวัติการสังคายนาพระไตรปิฎกบาลี. คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. http://www.mcu.ac.th/mcutrai/menu2/Article/article_23.htm

ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสตร์. <http://oldaad.mcu.ac.th/html/scripture.html>

พระไตรปิฎกสากล. อักษรโรมัน. <http://larndham.net/index.php?showtopic=26132&st=2>

บทที่ ๗

พระไตรปิฎกนानาชาติ

พระมหาโยธิน โยธโก

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายพัฒนาการพระไตรปิฎกนานาชาติได้
๒. อธิบายลักษณะเฉพาะของพระไตรปิฎกนานาชาติแต่ละฉบับได้
๓. วิเคราะห์คุณค่า ความสำคัญและประโยชน์ของพระไตรปิฎกนานาชาติได้

ขอขยายเนื้อหา

- ความนำ
- กลุ่มอักษรจารึกด้วยอักษรตะวันตก
- กลุ่มอักษรจารึกด้วยอักษรตะวันออก
- คุณค่าความสำคัญและประโยชน์ของพระไตรปิฎกนานาชาติ

๗.๑ ความนำ

คัมภีร์พระไตรปิฎกบาลีของเถรวาทเป็นคัมภีร์ที่สืบเนื่องมาจากการสังคายนาครั้งแรก จึงถือว่าเป็นต้นเดิมที่สุด และได้ชำระสะสางความเห็นแตกแยกแปลกปลอมออกไป โดยเฉพาะการสังคายนาครั้งที่ ๓ สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พ.ศ.๒๓๕ เป็นสิ่งที่ชัดเจนแจ้งอยู่แล้วว่าอะไรใช่ อะไรไม่ใช่คำสอนของพระพุทธศาสนาแบบเดิมแท้ที่เรียกว่า “เถรวาท” นี้ จริงอยู่ในเรื่องปลีกย่อยเล็กๆ น้อยๆ อาจจะมีอะไรที่ไม่ชัดเจนได้เป็นเรื่องธรรมดา ... แต่เรื่องเหล่านี้ไม่ใช่ข้อสำคัญ สิ่งที่สำคัญคือหลักการใหญ่ๆ นั้นเอง^๑

พระไตรปิฎกภาษาบาลีของเถรวาทจึงเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นคำสอนดั้งเดิมแท้ของพระพุทธเจ้าเก่าแก่ที่สุดเท่าที่จะสืบหาได้ แล้วรักษากันมาอย่างเคร่งครัด ทั้งแม่นยำที่สุด และครบถ้วนที่สุด ในเวลานี้โลกก็รู้กันอยู่ว่าพระพุทธศาสนามีนิกายใหญ่ ๒ นิกาย คือ เถรวาท กับมหายาน นอกจากพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทของเรานี้ ก็มีพระพุทธศาสนาแบบมหายานที่มีในประเทศแถบเอเชียภาคเหนือ อย่างญี่ปุ่น จีน เกาหลี มองโกเลีย เป็นต้น รวมทั้งทิเบต ซึ่งมักจะไม่นิยมเรียกตนเป็นมหายาน แต่เรียกตนว่า “วัชรยาน” กลายเป็น ๓ นิกาย^๒

ชาวพุทธฝ่ายมหายานหรือนักปราชญ์ที่เชี่ยวชาญด้านมหายาน ก็เรียกอย่างเต็มปากว่า “พระไตรปิฎกบาลีเป็นพระไตรปิฎกดั้งเดิม”

ยกตัวอย่างด้านจีน เช่น Pro. Soothill ผู้รวบรวมพจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนาจีน เขียนไว้ในคำ “มหายาน” แปลเป็นภาษาไทยได้ความว่า “มหายาน...ได้รับการแปลความหมายให้เป็นหลักธรรมที่ยิ่งใหญ่กว่า โดยเปรียบเทียบกับ “หินยาน” ซึ่ง (ถูกแปลความหมายให้) เป็นหลักธรรมที่เล็กน้อยหรือด้อยกว่าหินยาน ซึ่งไม่ต้องสงสัยเลยว่าใกล้เคียงกับคำสอนดั้งเดิมของพระพุทธเจ้ามากกว่า ถูกกล่าวหาอย่างไม่เป็นธรรม ว่าเป็นความพยายามที่จะแสวงนิรวาณ (นิพพาน) ด้วยอาศัยกายที่หมกมุ่นลึกลับ ปัญญาที่ดับอับแสง และการปลีกตัวปลีกเร้น; . . .”^๓

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **กรณีธรรมกาย : บทเรียนเพื่อศึกษาพระพุทธศาสนาและสร้างสรรค์สังคมไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : กองทุนวัฒนธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๓๒-๓๓.

^๒ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๒๐-๒๑.

^๓ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ**, หน้า ๒๑-๒๒.

ตัวอย่างด้านญี่ปุ่น เช่น Pro. Mizuno ได้เขียนหนังสือไว้แปลเป็นภาษาไทยว่า “ในบรรดาพระพุทธศาสนาทั้งหมดทุกนิกายนั้น พระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งเป็นนิกายใหญ่นิกายหนึ่งในสายหินยาน เป็นพระพุทธศาสนานิกายเดียว ที่มีพระไตรปิฎกครบถ้วนบริบูรณ์อยู่ในภาษาเดียว”

ตัวอย่างด้านประเทศตะวันตก T. O. Ling ก็เขียนไว้ใน Dictionary ของตนเองไว้ทำนองเดียวกัน แปลเป็นภาษาไทยว่า “ติปิฎก คัมภีร์หลักของพระพุทธศาสนาในภาษาบาลี ซึ่งเถรวาท ยึดถือเป็นแบบแผน ติปิฎกเป็นคำสอนของพระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมสุดเท่าที่มีอยู่และสมบูรณ์ที่สุด”

เรื่องที่ว่าพระไตรปิฎกบาลีเก่าแก่เดิมแท้ ครบถ้วนที่สุดนี้ เป็นที่รู้และยอมรับกันทั่วไปแต่ที่ก้าวไปไกลกว่านั้น ก็คือการที่ปราชญ์มหายาน รวมทั้งในประเทศมหายานเอง ยอมรับด้วยว่าคัมภีร์ของตนไม่ใช่พุทธพจน์แท้จริง จนกระทั่งเห็นว่าจะต้องหันมาศึกษาพระไตรปิฎกบาลีของเถรวาทด้วย^๔

ความจริงการชำระสะสางแยกกันชัดเจนระหว่างเถรวาทกับมหายานนั้น ได้มีมานานแล้วตั้งแต่ก่อนเกิดเป็นมหายานด้วยซ้ำไป หมายความว่า ก่อนจะมีนิกายมหายานนั้นมีความคิดเห็นแปลกแยกออกไป ซึ่งในระยะแรกเรียกว่า “มหาสังฆิกะ” แล้วจึงพัฒนาขึ้นมาเป็นมหายานภายหลัง การชำระสะสางความคิดเห็นแปลกแยกเหล่านี้ ทางฝ่ายเถรวาทได้ชี้แจงแสดงไว้ชัดเจนแล้ว ตั้งแต่สังคายนาครั้งที่ ๓ ที่พระเจ้าอโศกมหาราชเป็นองค์อุปถัมภ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕ แต่เมื่อพระพุทธศาสนาได้แผ่ไปเริ่มแพร่รัชสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช (พ.ศ. ๒๓๖) ไปยังประเทศต่างๆ ก็ปรากฏว่าพระธรรมวินัยที่แผ่ไปในดินแดนต่างๆ หาได้เสมอเหมือนกันไม่ จึงจำแนกออกเป็น ๓ ประเภทใหญ่ๆ คือ

๑) พระธรรมวินัยที่ถือภาษามคธ หรือภาษาบาลีเป็นหลัก มีลัทธิเถรวาทในพระพุทธศาสนาฝ่ายสาวกยานเป็นฝ่ายประกาศเจริญแพร่หลายในศรีลังกา ไทย พม่า เขมร และลาว พระไตรปิฎกของประเทศทั้ง ๕ จึงเหมือนกัน

๒) พระธรรมวินัยที่ถือภาษาสันสกฤตเป็นหลัก มีลัทธิมหายานและนิกายสรวาสติวาทิน นิกายหนึ่งเป็นของฝ่ายสาวกยาน แพร่หลายในประเทศจีน แต่จีนมิได้รักษาดั้งเดิมไว้ ได้แปลถ่ายไว้ในภาษาจีนหมด แล้วจึงแพร่หลายไปในเกาหลี ญี่ปุ่น และญวน

^๔ เรื่องเดียวกัน, ๒๒-๒๓.

๓) พระธรรมวินัยที่ถือภาษาสันสกฤตเป็นหลักเหมือนประเภทที่ ๒ และเป็นลัทธิมหายานดุษฎีกัน แต่ประกาศหนักไปในนิกายมหายาน อันเป็นสาขาหนึ่งของมหายาน เจริญแพร่หลายในประเทศทิเบต และแปลสู่ทิเบตแล้ว จากทิเบตจึงแพร่ไปในมองโกเลีย และแมนจูเรีย

พระธรรมวินัยทั้ง ๓ ประเภทนี้ กล่าวโดยสรุปแล้ว เป็นพระไตรปิฎกภาษาบาลี พระไตรปิฎกจีน และพระไตรปิฎกทิเบตนั่นเอง^๕

พระไตรปิฎกสันสกฤตก็ดี จีนก็ดี ทิเบตก็ดี หรือภาษาอะไรอื่นก็ดี ที่นอกบาลีทั้งหมดนั้น ล้วนเป็นของมหายาน หรือสืบเนื่องต่อมาหลังการสังคายนาครั้งที่ ๔ (ทางมหายานถือว่าเป็นครั้งที่ ๓) ที่เมืองบุรุษปุระ ทางตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย เมื่อ พ.ศ. ๖๔๓ ซึ่งเป็นการสังคายนาของนิกายสรวาสติวาทิน มหายานยอมรับการสังคายนาครั้งนี้ ต่อมานิกายสรวาสติวาทินสาบสูญไปแล้ว แต่มหายานได้พัฒนาต่อมาโดยใช้คัมภีร์ภาษาสันสกฤตอย่างเดียวกับนิกายสรวาสติวาทิน

คัมภีร์พระไตรปิฎกสันสกฤตเป็นคัมภีร์ที่เกิดภายหลังจากพระไตรปิฎกภาษาบาลีที่เป็นคัมภีร์ดั้งเดิม การชำระสะสางก็ดี การรู้ความแตกต่างกันนั้นก็ดี เป็นเรื่องที่ชัดเจนอยู่ก่อนแล้ว หมายความว่า พระเถระที่รวบรวมจัดทำสังคายนาพระไตรปิฎกบาลีของเถรวาทนั้น ท่านรู้ความแตกต่างอยู่ก่อนแล้ว และได้สะสางไว้เสร็จแล้ว เราจึงไม่ควรนำกลับไปปะปนกันอีก ยิ่งพระไตรปิฎกจีนด้วยแล้ว ก็เกิดสืบเนื่องจากพระไตรปิฎกฉบับสันสกฤตนั้นอีกต่อหนึ่ง^๖

๗.๒ กลุ่มจารึกด้วยอักษรตะวันตก

๗.๒.๑ พระไตรปิฎกภาษาสันสกฤต^๗

ตามหลักฐานในวสุพัณฺธุรนิทานกล่าวว่า พระไตรปิฎกภาษาสันสกฤตได้เกิดขึ้นเมื่อพุทธปรินิพพานแล้ว ๕๐๐ ปี มีพระอรหันต์ชื่อ“กาดยายนีบุตร”ได้ชุมนุมพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์

^๕ ให้ดูรายละเอียดในประวัติพระไตรปิฎกฉบับจีนพากย์ โดยอาจารย์เสถียร โพธิ์นันทะ ใน <http://mahamakuta.inet.co.th/tipitaka/tipitaka๓/tipi-๒๓๑.html>, ๒๐/๐๔/๒๕๕๑

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *กรณีธรรมกาย : บทเรียนเพื่อศึกษาพระพุทธศาสนาและสร้างสรรค์สังคมไทย*, หน้า ๒๖

^๗ ให้ดูรายละเอียดในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, *พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๒๓ - ๕๖.

และพระโพธิสัตว์อีก ๕๐๐ องค์ ร้อยกรองอภิธรรมปิฎกของนิกายสรวาสติวาทและได้แต่ง คัมภีร์ชฎาณปรัสถาน (มีผู้สันนิษฐานว่า พระปารสวะอาจจะเป็นองค์เดียวกับพระกาดยายนิบุตร)

ท่านสมณะจีนเขียนจึง กล่าวว่า การสังคายนาครั้งนี้จัดขึ้น เพื่อร้อยกรองคัมภีร์แก้ อธิบายพระไตรปิฎกที่เรียกว่า “ภาษาเย” ปรากฏว่าบรรลุเป้าหมาย ดังนี้

- ๑) ได้ใช้ภาษาสันสกฤตขึ้นสู่สังคายนา
- ๒) มีการร้อยกรองอรรถาธิบายพระไตรปิฎกขึ้น ๓ คัมภีร์ใหญ่ๆ คือ
 - (๑) ร้อยกรองอรรถกถาพระวินัยปิฎก ชื่อ “วินัยวิภาษา” จำนวนแสนโคลก
 - (๒) ร้อยกรองอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก ชื่อ “อุเทศศาสตร์” จำนวนแสนโคลก
 - (๓) ร้อยกรองพระอภิธรรม ชื่อ “มหาวิภาษาศาสตร์” จำนวนแสนโคลก
- ๓) มีการจดจารปกรณเหล่านี้ขึ้นเป็นหลักฐาน
- ๔) นิกายสรวาสติวาทินเป็นนิกายซึ่งทางราชการรับรอง
- ๕) พระเจ้ากนิษกะมหาราชโปรดให้ส่งสมณทูตแผ่พระศาสนาทั่วไปในภูมิภาคอาเซีย กลาง^๔

นิกายสรวาสติวาทินมีพระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาสมบูรณ์ หลักพระธรรมวินัยก็ใกล้เคียงกับคติฝ่ายเถรวาทที่สุด ยกเว้นหลักธรรมในรูนอภิธรรมบางข้อเท่านั้น วินัยปิฎกของนิกายนี้ได้ถูกแปลถ่ายทอดรักษาไว้ในภาษาจีนที่สำคัญคือ ทสภานวารวินัย มูลสรวาสติวาทสรวาสติวาทวินัย สังฆเภทวัตถุ สรวาสติวาทวินัยสังคหะ สรวาสติวาทภิกษุณีวินัย เป็นต้น^๕

พระวินัยปิฎกของฝ่ายสันสกฤตนั้น แบ่งได้ดังนี้

๑. วินัยวิภังคะ ตรงกับสุตตวิภังคะของเถรวาท
๒. วินัยวัสตุ ตรงกับขันธกะ
๓. วินัยกษุทะ (คัมภีร์เล็กน้อย) และอุตตรครันถะ (คัมภีร์ว่าด้วยปัญหาพระวินัยที่พระอุบาลีทูลถามพระพุทธเจ้า) ตรงกับปริวารวรรคของฝ่ายบาลีวินัย

^๔ เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๒๕-๒๒๖.

^๕ เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, หน้า ๓๐๓.

แต่คัมภีร์วินัยของสรวาสติวาท ฉบับแปลเป็นทิเบตได้วางลำดับสลับกับลำดับข้างต้น โดยนำวินัยวัสดูขึ้นก่อน แล้วจึงตามด้วยวินัยวิภังคะ (ในวินัยวัสดูนั้นแบ่งออกเป็น ๑๗ บท มีบางบทตรงกับชั้นธกะฝ่ายบาลี) ส่วนภิกษุปรกติโมกษะ ภิกษุณีปรกติโมกษะ และภิกษุณีวิภังคะ จัดพิมพ์แยกเล่มกัน

ศาสตราจารย์ เอ.ซี.บันเนอร์จี ผู้ศึกษาเรื่องนี้อย่างจริงจังได้ยืนยันว่า “วินัยวัสดูตรงกับชั้นธกะคือมหาวรรคและจุฬวรรคบางส่วน วินัยภุทระตรงกับจุฬวรรค (ที่เหลือ) ส่วนอุตรครันธะตรงกับปริวารวรรค ของบาลีวินัยปิฎกเถรวาท”^{๑๐}

พระสูตรตันตปิฎกของนิกายสรวาสติวาทินเช่นเดียวกับวินัยปิฎกที่ต้องอาศัยฉบับแปลของจีนมาเป็นหลักฐานในพากย์จีนปรากฏว่าพระสูตรแห่งนิกายทั้ง ๔ เรียกว่า “อาคม (นิกาย)” คือ ทิรฆาคม (ทิฆนิกาย) มัชฌมาคม (มัชฌิมนิกาย) สังยุตตามคม (สังยุตตนิคาย) เอโกตตรากคม (อังคุตตรนิกาย) ชาตภุทราคคม (ชุตทกนิกาย) อย่างเดียว แต่เนื้อหาโดยรวมก็คล้ายคลึงกัน แม้ไม่มีชุตทกแบบฝ่ายบาลี แต่ก็มีคัมภีร์ย่อยๆ ที่มีเนื้อหาคล้ายคลึงชุตทกนิกาย^{๑๑}

แต่อาคมทั้ง ๔ ดังกล่าว ปรากฏในบันทึกของคณาจารย์ว่าเป็นของนิกายมหาสังฆิกะ แต่บันทึกของคณาจารย์ฮวบฉวนกล่าวว่า เอโกตตราคคมเป็นของมหาสังฆิกะ ส่วนมัชฌมาคม และ สังยุตตามคมเป็นของนิกายสรวาสติวาทิน ทิรฆาคมเป็นของนิกายมหายานที่บังเกิดเป็นปัญหาขึ้นเช่นนี้ เพราะผู้แปลาคมทั้ง ๔ มิได้บอกชื่อนิกายเจ้าของคัมภีร์ไว้ให้ด้วย ไม่เหมือนกับฝ่ายวินัยปิฎก ซึ่งผู้แปลได้บันทึกกำกับไว้ว่าเป็นของนิกายใด^{๑๒}

ศาสตราจารย์อากานูมาได้เปรียบเทียบาคมของจีนกับนิกายทั้ง ๔ ของฝ่ายบาลีไว้ว่า “ทิรฆาคมมี ๓๐ สูตร ทิฆนิกายมี ๓๔ สูตร มัชฌมาคมไม่มีพระสูตร ๑๔ สูตร ซึ่งในมัชฌิมนิกายมีสูตรในอังคุตตรนิกายกว้างขวางกว่าเอโกตตราคคม และทำให้ดูคล้ายกับว่าคัมภีร์ทั้ง ๒ เรื่องต่างฝ่ายต่างมีที่มาไม่เหมือนกัน ข้อความในสังยุตตามคมมีน้อยกว่าสังยุตตนิคายมาก กับทั้งมี

^{๑๐} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ, หน้า ๓๘- ๓๙.

^{๑๑} อาจจะเป็นไปได้ว่า ภุทราคคม (ชุตทกนิกาย) จะมีฐานะภาพเป็นเพียงคัมภีร์เบ็ดเตล็ด พระอาจารย์ครั้งนั้น ไม่ให้ความสนใจมากนัก ที่ไม่พูดถึงบ่อยๆ นั้น ก็ได้หมายความว่าพระคัมภีร์ส่วนนี้ไม่มีอยู่ หรือไม่ยอมรับก็หาไม่ได้.

^{๑๒} เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, หน้า ๓๐๓-๓๐๕.

สูตรที่ไม่มีในสังยุตตนิกายอีกด้วยหลายสูตร บางสูตรปรากฏในอังคุตตรนิกาย แต่กลับมีในสังยุตตามคม

นี่เป็นลักษณะย่อยๆ ของอาคมทั้ง ๔ เป็นการเน้นอันเหลือเกินที่การเรียงลำดับสูตรเหล่านี้มีส่วนแตกต่างกันกับฝ่ายบาลี แต่หลักธรรมส่วนใหญ่ก็ตรงกันกับฝ่ายบาลี อาคมทั้ง ๔ จึงเป็นที่รองรับของทุกๆ นิกาย รวมทั้งลัทธิมหายานด้วย ว่าเป็นพระพุทธรูปที่แท้จริงทีเดียว แม้จะมีอะไรสักอย่างที่แตกต่างกัน ก็เป็นเพราะการขาดตกบกพร่องจากวิธีทรงจำทางมุขปาฐะเท่านั้น”^{๑๓}

พอสรุปได้ว่า อาคมกับนิกาย หรือพระสูตรฝ่ายสันสกฤตกับพระสูตรฝ่ายบาลีนี้มีความใกล้เคียงกันมาก ในอาคมแรก ๒ อาคม คือ ทิรมาคม และมัธยาคม ความคล้ายกันนี้ก็ดูห่างๆ ออกไป เมื่อพูดถึงสังยุตตามคมและเอโกตตรามคม อาจจะเป็นว่าอาคมและนิกายต้นๆ เป็นคำสอนของพุทธยุคต้น มีข้อมูลมาจากแหล่งเดียวกัน ส่วนคำสอนที่ต่างไป ก็อาจจะเป็นเพราะว่าในช่วงนั้น อาจขาดการติดต่อกันหรือมีการเพิ่มเติมทัศนะของกลุ่มตนเองเข้าไป^{๑๔}

นิกายสรวาสติวาทินมีอภิธรรมมาก การเผยแผ่ถือหลักปรัชญาในอภิธรรมเป็นสำคัญ และเนื่องด้วยนิกายโคกุกิเกไม่เจริญแพร่หลายเทียบเท่าฝ่ายสรวาสติวาทิน ฉายาว่า “นิกายอภิธรรม” จึงตกมาเป็นของสรวาสติวาทินแทน อภิธรรมฝ่ายบาลีมี ๗ ปกรณ์ฉันทิ ฝ่ายสรวาสติวาทินก็มีอภิธรรม ๗ เล่มฉันทิ เรียกว่า “สัตตปปกรณ์” แต่ที่นับถือกันว่าเก่าที่สุดได้แก่ อภิธรรม ๖ ปกรณ์ เรียกว่า “ษัปปาทาภิธรรม” หรืออภิธรรมอันเป็นบาทฐานทั้ง ๖ คือ อภิธรรมสังคีติบรรยายปาทศาสตร์ อภิธรรมสกันธปาทศาสตร์ อภิธรรมปรัชญาปฏิบัติปาทศาสตร์ อภิธรรมวิชญาณกายปาทศาสตร์ อภิธรรมปกรณ์ปาทศาสตร์ อภิธรรมธาตุกายปาทศาสตร์

นอกจากษัปปาทาภิธรรมทั้ง ๖ แล้ว ยังมีคัมภีร์ “ชญาณปรสฐานศาสตร์” ซึ่งเปรียบเทียบรูปร่างกายของอภิธรรมทั้ง ๖ ษัปปาทาภิธรรมเปรียบเหมือนบาทหรือเปรียบเทียบปีกของรูปร่าง คัมภีร์เล่มนี้มีความสำคัญมาก ทำนองแต่งขึ้นอธิบายความษัปปาทาภิธรรม

^{๑๓} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๓๐๖.

^{๑๔} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ, หน้า ๓๗.

มหาวิทยาลัยสาส์น เป็นคัมภีร์อภิธรรมฝ่ายสรวาสติวาทินที่ยิ่งใหญ่มาก คือเป็นคัมภีร์อรรถาธิบายความในอภิธรรมทั้ง ๗ ปกรณ์ โดยเฉพาะก็คืออธิบายแก้ความสับสนย่อในคัมภีร์ชฎาณปรสฐานศาสตร์แล้ว ยังได้รวบรวมมติของคณาจารย์ฝ่ายพระพุทธศาสนานิกายอื่นๆ ตลอดจนหลักปรัชญาฮินดูในยุคนั้น พร้อมทั้งให้ข้อคิดวิพากษ์วิจารณ์โดยสมบูรณ์อีกด้วย

สมณะเฮียงจังก้าวว่า เป็นงานร่วมกันรจนาของบรรดาพระมหาเถรานุเถระ ๕๐๐ รูปที่มาประชุมชำระสังคายนาพระไตรปิฎก ณ กุณฑลวันวิหาร แคว้นกาศมีระ ในรัชสมัยพระเจ้ากนิษกะมหาราช

นอกจากอภิธรรมปกรณ์ดังกล่าวแล้ว ในยุคต่อมาคณาจารย์ฝ่ายสรวาสติวาทินแต่งปกรณ์วิเสศกันอีกมากมาย ที่สำคัญเช่น สังยุตตาทิธรรมหุทัยของพระธรรมดาระ นยานุสารศาสตร์ของพระสังฆภัทร อภิธรรมโกศาสตร์ของพระวสุพันธ อภิธรรมอมฤตรสศาสตร์ของพระศรีโฆชะ เป็นต้น^{๑๕}

ข้อมูลพระไตรปิฎกภาษาสันสกฤตของสรวาสติวาทิน ได้มีการค้นพบต้นฉบับคัมภีร์พระวินัย และพระสูตรหลายฉบับในหลายแห่ง เช่น พบพระปราติโมกษสูตร เขียนด้วยอักษรราชวงศ์คุปตะในเขตเอเชียกลาง ได้ค้นพบเศษเสี้ยวของพระวินัยในเขตเมืองกิลกิต เขตปากีสถาน เป็นต้น

นอกจากนี้ ก็เป็นข้อมูลที่อยู่ในฉบับแปลเป็นภาษาจีน และในภาษาทิเบตซึ่งมีมากมายเหลือเกิน แต่เป็นที่ยืนยันว่า พระไตรปิฎกฉบับแปลเป็นภาษาจีนได้แปลจากภาษาสันสกฤตของสรวาสติวาทินส่วนใหญ่

เกี่ยวกับการแปลพระไตรปิฎกฉบับภาษาสันสกฤตสู่พากย์จีน มีข้อสังเกตว่า พระสูตรชื่อเดียวกันกับภาษาบาลีมีใช้จะมีเนื้อหาเหมือนกันทั้งหมด อาจจะเป็นเพราะปัญหาการแปลที่ผู้แปลยุคแรกๆ ไม่รู้ภาษาจีนพอ ส่วนผู้ช่วยชาวจีนรู้ภาษาจีนดี แต่ไม่รู้ภาษาสันสกฤตก็ได้ หรืออาจจะเป็นเพราะพระสูตรบางสูตรได้พัฒนาขึ้นภายหลัง มิใช่สืบมาแต่ครั้งโพธิกาลก็ได้ พระสูตรชื่อเดียวกันอาจมีสำนวนแปลหลายสำนวนก็ได้^{๑๖}

^{๑๕} เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, หน้า ๓๐๗-๓๑๑.

^{๑๖} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ, หน้า ๒๙-๓๑.

การศึกษาเปรียบเทียบพระอภิธรรมปิฎกของฝ่ายสันสกฤตกับฝ่ายบาลี ทำให้เราทราบถึงความแตกต่างกันอย่างมาก หาความเหมือนกันของสองคัมภีร์ได้ยากมาก นอกจากจำนวนคัมภีร์ที่แบ่งเป็น ๗ เท่ากัน ท่านพระญาณติโลกิกขุ ได้ศึกษาบทความของท่านดากากุสุ และคัมภีร์ของสองนิกายแล้ว สรุปว่า “ในบรรดาคัมภีร์อภิธรรมปิฎกของสรวาสติวาทนี้มีเพียงแต่ธรรมสกันณะเท่านั้น^{๑๗} ที่ลงกันได้ค่อนข้างดีกับวิภังคะของบาลีอภิธรรมปิฎก ในเรื่องเนื้อหาสาระ นอกจากนี้ต่างกันลิบลับเลย”^{๑๘}

๗.๒.๒ พระไตรปิฎกจีน^{๑๙}

พระไตรปิฎกจีนไม่ได้เกิดขึ้นในอินเดีย แต่เกิดขึ้นในประเทศจีน เพราะฉะนั้น ก็ห่างหลังฉบับภาษาสันสกฤตออกไปอีก เท่าที่นักประวัติศาสตร์สืบทราบได้ พระพุทธศาสนาที่เข้าไปสู่ประเทศจีนอย่างจริงจังนั้น ได้เริ่มเมื่อประมาณ พ.ศ. ๖๐๘^{๒๐} เมื่อพระเจ้ามิ่งตี้ หรือเม่งตี้ ทรงส่งทูต ๑๘ คนไปสืบพระพุทธศาสนาในประเทศอินเดีย หรือชมพูทวีป ในครั้งนั้นพระกาศยปะมาตังคะที่เข้ามาจีนจากอินเดีย ได้แปลพระสูตรพุทธวจนะ ๔๒ บท ที่ฝรั่งเศสแปลเป็นภาษาอังกฤษว่า “The Sutra of Forty-two Sections” ขึ้นเป็นสูตรแรก

ต่อมาอีกนานจึงมีการแปลคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาสันสกฤตเป็นภาษาจีนอย่างจริงจัง คือประมาณปี พ.ศ. ๙๔๔ เมื่อพระกุมารชีวะจากแคว้นกุจา ในเอเชียกลาง มาถึงนครเซียงอานแล้ว ได้แปลคัมภีร์ออกมาส่วนหนึ่ง ต่อจากนั้นเหตุการณ์ใหญ่อีกครั้งหนึ่ง ก็คือสมัยราชวงศ์ถัง เมื่อหลวงจีนที่รู้จักกันดีคือพระถังซำจั๋ง หรือหลวงจีนเหียนจั่ง หรือยวนฉาง ได้ไปสืบทอดพระไตรปิฎกในไซบีเรีย คือแคว้นตะวันตก หรือดินแดนตะวันตกซึ่งหมายถึงชมพูทวีป ใน พ.ศ. ๑๑๗๒

^{๑๗} พระสารีบุตรเป็นผู้แต่ง ท่านอาจารย์เขียนจึงแปลสู่พากย์จีน เมื่อ พ.ศ. ๑๑๙๓ ในจำนวน ๒๑ บทของธรรมสกันณะ ลงรอยกับคัมภีร์วิภังคะ ๑๔ บท.

^{๑๘} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ**, หน้า ๕๔.

^{๑๙} ให้ดูรายละเอียดใน มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ**, หน้า ๕๗-๖๖.

^{๒๐} ตำนานจีนเล่าว่า พระพุทธศาสนาเข้าสู่จีนราว พ.ศ. ๓๒๖ แต่ตามหลักฐานทางราชการค้นได้ว่าเมื่อ พ.ศ. ๖๐๘ สมัยราชวงศ์ฮั่น.

แล้วกลับมาถึงเมืองจีน เมื่อ พ.ศ. ๑๑๘๘ คือเกือบ พ.ศ. ๑๒๐๐ และได้แปลพระสูตรภาษาสันสกฤตที่นำมาจากอินเดียเป็นภาษาจีน^{๒๑}

ปกรณ์สำคัญของนิกายต่างๆ ที่มีในพระไตรปิฎกจีน

ว่าด้วยหมวดพระวินัยปิฎก

- ๑) ทศภาณวารสรวาสติวาทวินัย พระวินัยปิฎกของนิกายสรวาสติวาทิน แปลสู่ภาษาจีน เมื่อ พ.ศ. ๙๔๗ - ๙๕๐ ต่อมาสมณะอีจิงได้แปลวินัยปกรณ์ของนิกายนี้อีก ๑๕ ปกรณ์
- ๒) จตุรธัชยธรรมคูปตวินัย พระวินัยปิฎกของนิกายธรรมคูปต์แปลสู่ภาษาจีน โดยพระพุทฺธยศ เมื่อ พ.ศ. ๙๕๓
- ๓) มหาสังฆิกวินัย พระวินัยปิฎกของนิกายมหาสังฆิกะ แปลสู่ภาษาจีน โดยพระพุทฺธภัทรกับสมณะฟาเหียน เมื่อ พ.ศ. ๙๖๓-๙๖๕
- ๔) ปัญจธัชยามหิศาสกวินัย พระวินัยปิฎกของนิกายมหิศาสกะ แปลสู่ภาษาจีน โดยพระพุทฺธชีวะ กับสมณะเต้าเซ่ง เมื่อ พ.ศ. ๙๖๖
- ๕) สมันตปาสาทิกาวินัยอรรถกถา เป็นอรรถกถาพระวินัยปิฎกนิกายเถรวาท แปลสู่ภาษาจีนโดยพระสังฆภัทร เมื่อ พ.ศ. ๑๐๓๒ แต่เป็นฉบับย่อไม่มีพิสดาร
- ๖) ปาติโมกข์ศีลสูตร ของนิกายกาศยปิยะ เป็นเพียงหนังสือสั้นๆ มิใช่พระวินัยปิฎกทั้งหมด

ว่าด้วยหมวดพระสูตรตันตปิฎก

- ๑) เอโกตตราคม (อังคุตตรนิกาย) ของนิกายสรวาสติวาทิน แปลสู่ภาษาจีน โดยพระธรรมนันทิ เมื่อ พ.ศ. ๙๒๗
- ๒) มัชฌิมาคม (มัชฌิมนิกาย) ของนิกายสรวาสติวาทิน แปลสู่ภาษาจีน โดยพระสังฆรักษกับพระสังฆเทวะ เมื่อ พ.ศ. ๙๔๑
- ๓) ทิรฆาคม (ทีฆนิกาย) ของนิกายธรรมคูปต์ แปลสู่ภาษาจีน โดยพระพุทฺธยศ เมื่อ พ.ศ. ๙๕๖
- ๔) สังยุตตาคม (สังยุตตนิกาย) ของนิกายมหิศาสกะ แปลสู่ภาษาจีน โดยพระคุณภัทร เมื่อ พ.ศ. ๙๘๖

^{๒๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). กรณีธรรมกาย : บทเรียนเพื่อศึกษาพระพุทธศาสนาและสร้างสรรค์สังคมไทย, หน้า ๒๗.

ว่าด้วยหมวดพระอภิธรรมปิฎก และคัมภีร์อื่นๆ

พระอภิธรรมปิฎกและคัมภีร์ประเภทศาสตร์หรือปกรณ์วิเสสของนิกายต่างๆ เช่น อภิธรรมมหาวิภาษาศาสตร์ อภิธรรมหัตถยศาสตร์ เป็นต้น ปกรณ์เหล่านี้เป็นของนิกายสรวาสติวาทิน

เฉพาะคัมภีร์ฝ่ายมหายานซึ่งต้นฉบับสันสกฤตที่ตกค้างเหลืออยู่ในปัจจุบันมีไม่ถึงหนึ่งในสิบ เพราะต่างศาสนารุกรานอินเดีย ได้ทำลายพระไตรปิฎกและเอกสารที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น มหาวิทยาลัยนาลันทา และมหาวิทยาลัยvikramasila เป็นต้น ส่วนคัมภีร์ที่ยังเหลือตกค้างอยู่ก็ด้วยภิกษุสงฆ์ได้เคลื่อนย้ายไปหลบหาที่กำบังในเนปาลบ้าง ในทิเบตบ้าง ประกอบกับทั้งพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายเข้าไปในเนปาล ทิเบต และได้พา คัมภีร์สันสกฤตมาเป็นต้นฉบับ จึงพอจะหาได้บ้าง ที่ตกค้างเหลืออยู่ในเนปาล ทิเบต จีน และญี่ปุ่น แต่หาพบในเนปาลกับทิเบต มากกว่าที่อื่น และส่วนใหญ่เป็นคัมภีร์นิกายมหายาน โชคดีที่คัมภีร์สันสกฤตของลัทธิมหายานได้ถูกแปลถ่ายไว้ในภาษาจีนจำนวนมาก ดังนั้น การศึกษาลัทธิมหายานจึงจำเป็นต้องผ่านทางภาษาจีน

หนังสือประมวลสารัตถะพระไตรปิฎก ซึ่งแต่งครั้งราชวงศ์หยวน ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ได้บอกจำนวนคัมภีร์ในพระไตรปิฎกจีนพากย์ไว้ คือพระสูตรฝ่ายมหายาน พระวินัยฝ่ายมหายาน ศาสตร์ฝ่ายมหายาน พระสูตรฝ่ายสาวกยาน พระวินัยฝ่ายสาวกยาน ศาสตร์ฝ่ายสาวกยาน รวม ๑,๔๔๑ คัมภีร์

แต่จำนวนคัมภีร์ในพระไตรปิฎกจีนพากย์นี้ ชำระกันหลายครั้งหลายครา จำนวนคัมภีร์กับจำนวนผูกเปลี่ยนแปลงไม่เสมอกันทุกคราว ในหนังสือว่าด้วยสารัตถะความรู้จากการศึกษาพระไตรปิฎกแต่งครั้งราชวงศ์หมิง ได้แบ่งหมวดพระไตรปิฎก เพื่อสะดวกแก่การศึกษา ดังนี้

๑) หมวดอวตังสกะ หมวดนี้มีพระสูตรใหม่สูตรหนึ่งเป็นหัวใจคือ พุทธาวตังสกะ มหาไพลยสูตร และมีสูตรปกิณกะย่อยๆ อีกหลายสูตร

๒) หมวดไพลยะ มีพระสูตรใหญ่ชื่อมหารัตนถุญสูตรเป็นหัวใจ นอกนั้นก็ยังมีมหาสังคิตสูตร มหายานโพธิสัตว์ปิฎกสูตร อมิตายุรธยานสูตร มหาสุชาวดิยุสูตร และสูตรอื่นๆ อีกมากมาย อนึ่ง คัมภีร์ฝ่ายลัทธิมหายานก็จัดสงเคราะห์ลงในหมวดไพลยะนี้มีพระสูตรสำคัญ เช่น มหาไโรจนสูตร มหามณีวิปุลยะวิมาน โยคมหาดันตระราชาสูตร เป็นต้น

๓) หมวดปรัชญา มีพระสูตรใหญ่ ชื่อมหาปรัชญาปารมิตาสูต เป็นหัวใจ และมีสูตรปกิณกะ เช่น ราชไมตรีโลกपालปารมิตาสูต วัชรปรัชญาปารมิตาสูต เป็นต้น

๔) หมวดสังคหกรรมปุณทริก มีพระสูตรใหญ่ ชื่อสังคหกรรมปุณทริกสูตร เป็นหัวใจ และมีสูตร ปกิณกะ เช่น อนิวัตรธรรมจักรสูตร วัชรสมาธิสูตร สมันตภัทราโพธิสัตว์จริยธรรม-ธยานสูตร เป็นต้น

๕) หมวดปรินิรวาณ มีพระสูตรใหญ่ ชื่อมหาปรินิรวาณสูตรเป็นหัวใจ มีสูตร ปกิณกะ เช่น มหากรุณาสูตร มหามายาสูตร มหาเมฆสูตร อันตรภาวสูตร เป็นต้น

ว่าด้วยคัมภีร์ที่มีได้จัดเป็นปิฎกหนึ่งต่างหาก

ลัทธิมหายานมิได้มีภิกขุปาติโมกข์เป็นเอกเทศ คงปฏิบัติวินัยบัญญัติตามพระปาติโมกข์ของฝ่ายสาวกยาน แต่มีแปลกจากฝ่ายสาวกยาน คือโพธิสัตว์ลัทธิ เพราะลัทธิมหายานสอนให้มุ่งพุทธภูมิ บุคคลจึงต้องประพฤติโพธิจริยา มีศีลโพธิสัตว์เป็นที่อาศัย วินัยโพธิสัตว์นี้ สาธารณทั่วไปแม้แก่ฆราวาสชนด้วย มีโพธิสัตว์กุศลศีลสูตร พุทธปิฎกสูตร พรหมชาลสูตร (ต่างจากฉบับภาษาบาลี) โพธิสัตว์ศีลมูลสูตร และสูตรอื่นๆ อีก ฟังสังเกตว่าเรียกคัมภีร์เหล่านี้ว่า “สูตร” มิได้จัดเป็นปิฎกหนึ่งต่างหาก

อรรถกถาพระสูตรของคณาจารย์อินเดีย มี ๓๓ ปกรณ์ เช่น มหาปรัชญาปารมิตาสูตร แก่คัมภีร์มหาปรัชญาปารมิตาสูตร ทศภูมิวิภาษศาสตร์ สังคหกรรมปุณทริก-สูตร เป็นต้น

อรรถกถาพระสูตรของคณาจารย์จีน มี ๓๘ ปกรณ์ เช่น อรรถกถาพุทธาวตังสก มหาไฟบูลยสูตร และปกรณ์ประเภทเดียวกันอีก ๕ คัมภีร์ นอกนั้น มีอรรถกถาลังการสูตร อรรถกถาสังคหกรรมปุณทริกสูตร อรรถกถามหาปรินิรวาณสูตร เป็นต้น

ปกรณ์วิเสสของคณาจารย์อินเดีย มี ๑๐๔ ปกรณ์ เช่น โยคจารย์ภูมิศาสตร์ มหายาน อภิธรรมสังยุตสังคีตศาสตร์ เหตุวิทยาศาสตร์ มหายานสูตราสังการ ชาตกมลา นอกนั้น ก็เป็นปกรณ์สั้นๆ เช่น วิศดิกวิชญาณมาตราศาสตร์ อุปายหฤทัยศาสตร์ หัตถธรรมาศาสตร์ เป็นต้น

ปกรณ์วิเสสของคณาจารย์จีน มี ๑๔ ปกรณ์ เป็นคัมภีร์ประเภทฎีกาแก่ ปกรณ์วิเสส หนาโดยคณาจารย์อินเดียมี ๑๑ ปกรณ์ หนาโดยคณาจารย์จีนมี ๑๘ ปกรณ์ คัมภีร์ปิกณกคัตติที่อธิบายหลักธรรมบ้าง ที่เป็นประวัติบ้าง ของคณาจารย์อินเดีย รวบรวมไว้ก็ดี หนาขึ้นใหม่ก็ดี มีทั้งของฝ่ายพาหิรลัทธิด้วย รวม ๕๐ ปกรณ์ เช่น พุทธจริตลลิตวิสตระ นาคเสนภิกษุสูตร (มิลินทปัญหา) โอศกาวทาน สุวรรณสัปตติศาสตร์ของลัทธิสาขชยะ และไวเศษิกปหารธศาสตร์ของลัทธิไวเศษิก เป็นต้น

ส่วนปกรณ์ปภินคคตปิฎกต่าง ๆ ของนิกายมหายานในประเทศจีน มีนิกายเทียนไท่ นิกายเถียงชิว นิกายเซ็น นิกายสุขาวดี นิกายวินัยกับนิกายอื่นๆ อีก รวมทั้งประเภทประวัติศาสตร์ และจดหมายเหตุที่รจนารวบรวมไว้ โดยคัมภีร์จันมีประมาณ ๑๘๖ ปกรณ์ ปกรณ์เหล่านี้มีทั้งชนิดยาวหลายสิบผูก และชนิดสั้นเพียงไม่กี่หน้ากระดาษ

ความสำเร็จแห่งพระไตรปิฎกจีนดังพรรณนามานี้ เกิดจากธรรมชาติซึ่งมีทั้งที่เป็นชาวอินเดีย ชาวอาหรับกลาง และชาวจีน ได้แปลถ่ายจากภาษาสันสกฤตออกเป็นภาษาจีน ซึ่งไม่ใช่สิ่งที่ทำได้ง่ายตายเลย อักษรศาสตร์สันสกฤตและอักษรศาสตร์จีน มีความยากลึกซึ้งขนาดไหน และมีลีลาแตกต่างกันในเชิงไวยากรณ์ขนาดไหน ย่อมเป็นที่ประจักษ์แก่ผู้ศึกษาอักษรศาสตร์ทั้ง ๒ ชาตินั้นแล้ว

ส่วนการแบ่งระยะเวลาแปลคัมภีร์อย่างกว้างๆ แบ่งได้ ๔ สมัย คือ ๑. สมัยราชวงศ์ฮั่นยุคหลังถึงต้นราชวงศ์ถัง ๒. สมัยกลางราชวงศ์ถังถึงราชวงศ์ถังตอนปลาย ๓. สมัยปลายราชวงศ์ถังถึงต้นราชวงศ์ซ้อง และ ๔. สมัยวงศ์ซ้องถึงวงศ์หงวน ในระหว่าง พ.ศ. ๖๑๐-๑๘๒๘ ในจำนวนธรรมทูต ๔ สมัย ๑๙๔ ท่านนี้ ผู้มีเกียรติคุณดีเด่น เช่น พุทธชีวะ พุทธคุปตะ สังฆปาละ ฟาเหียน เหยิงจั้ง อี้จั้ง วัชรโพธิ เป็นต้น

ในบรรดาท่านเหล่านี้ มีพิเศษอยู่ ๕ ท่าน ที่ได้รับยกย่องว่าเป็น “นักแปลคัมภีร์อันยิ่งใหญ่” คือ

๑) พระกุมารชีพ เลือดอินเดียผสมคุจะ มาประเทศจีน เมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ ๙ แปลคัมภีร์ ๗๔ ปกรณ์

๒) พระปรมัตถะ ชาวอินเดียแคว้นอุชเชนี มาประเทศจีน เมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๐ แปลคัมภีร์ ๖๔ ปกรณ์

๓) พระสมณะเหยิงจั้ง ชาวมณฑลโชนาน จาริกไปอินเดียเพื่อศึกษาพระธรรมวินัย เมื่อ พ.ศ. ๑๑๗๒ กลับประเทศจีนเมื่อ พ.ศ. ๑๑๘๘ แปลคัมภีร์ ๗๔ ปกรณ์

๔) พระสมณะอี้จั้ง ชาวเมืองพันยาง จาริกไปอินเดียเพื่อศึกษาพระธรรมวินัย เมื่อ พ.ศ. ๑๒๑๔ กลับประเทศจีน เมื่อ พ.ศ. ๑๒๓๗ แปลคัมภีร์ ๕๖ ปกรณ์

๕) พระอโหมวฺชะร๊ะ เชื้อสายอินเดียเหนือ แปลคัมภีร์ เมื่อ พ.ศ. ๑๒๘๙-๑๓๑๔ จำนวน ๗๗ ปกรณ์

ว่าด้วยกลวิธีการแปลพระไตรปิฎกฉบับพากย์จีน

งานถ่ายถอดพระธรรมวินัยดังพรรณานี้ได้รับพระบรมราชูปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์ จึงสามารถดำเนินไปได้โดยเรียบร้อยพระเจ้าแผ่นดินมีพระบรมราชโองการแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานขึ้นคณะหนึ่ง มีการแบ่งหน้าที่เป็นแผนก ดังนี้

๑) ประธานแปล ต้องเป็นผู้รอบรู้ในภาษาสันสกฤตหรือภาษาอินเดียภาคต่างๆ รวมทั้งภาษาเอเชียกลางด้วย เป็นผู้ควบคุมพระคัมภีร์ที่แปลโดยตรง

๒) สามแปล ได้แก่ผู้รู้ภาษาสันสกฤตหรือภาษาของท่านธรรมทูต และภาษาจีนดี ฟังคำอธิบายในข้อความในคัมภีร์สันสกฤตจากผู้เป็นประธานแล้ว ก็แปลเป็นภาษาจีน โดยมุขปาฐะ สำหรับสามนั้นไม่จำเป็นต้องใช้เสมอไป ถ้าประธานมีความรู้ในภาษาจีน

๓) ผู้บันทึก ได้แก่ผู้คอยจดคำแปลของสามลงเป็นอักษรจีน ถ้าประธานแตกฉาน ในอักษรศาสตร์จีนดีก็ไม่ต้อง เพราะเขียนเองได้

๔) ผู้สอบต้นฉบับ ได้แก่ผู้ตรวจสอบ ผู้ทวนดูข้อความแปลที่จดไว้ จะตรงกับ ต้นฉบับหรือไม่

๕) ผู้ตกแต่งทางอักษรศาสตร์ ได้แก่ ผู้มีหน้าที่ตกแต่งภาษาจีนซึ่งแปลจดไว้แล้ว ให้สละสลวยถูกต้องตามลีลาไวยากรณ์ของจีน ฟังไม่เคอะเขินหรือกระดังงู ทั้งนี้เพราะสามก็ดี ผู้บันทึกก็ดี จำต้องรักษาถ้อยคำให้ตรงกับต้นฉบับ ซึ่งในบางกรณีลีลาโวหารอาจกระดังงู หรือไม่หมดจดก็ได้

๖) ผู้สอบบรรณรต ได้แก่ผู้มีหน้าที่ตรวจสอบฉบับแปลจีนนั้น ให้มีบรรณรตตรงกับต้นฉบับโดยสมบูรณ์ทุกประการ

๗) ผู้ทำหน้าที่ธรรมาภิศิตี คือการสดสรวเสริญสดุดีคุณพระรัตนตรัย ก่อนที่จะเริ่มงานแปลทุกวาระ หรือสดสาธยายข้อความ ในพระคัมภีร์ที่แปลนั้น (พูดง่าย ๆ ก็คือ เจ้าหน้าที่พิธีการนั่นเอง)

๘) ผู้ตรวจปฏิรูป เมื่อเขาแปลและจดกันเป็นที่เรียบร้อยหมดจดทุกอย่างแล้ว ก็ปฏิรูปกันอีกทีหนึ่งเพื่อให้ถูกต้องกันผิดพลาด หากจะมีอะไรหลงเหลือหลงตาบ้าง

๙) เจ้าหน้าที่ฝ่ายราชการ ซึ่งจะต้องเป็นขุนนางผู้ใหญ่ที่ใกล้ชิดพระมหากษัตริย์ มีหน้าที่คอยดูแลให้จดบัญชีสมบูรณ์ และถวายความสะดวกแก่คณะกรรมการ ตลอดจนเป็นผู้กราบบังคมทูลพระเจ้าอยู่หัวให้ทรงทราบถึงผลงาน บางครั้งเมื่อคัมภีร์ปกรณ์หนึ่ง ๆ แปลจบลง

เมื่อพิจารณาการดำเนินงานแล้ว ทำให้มั่นใจว่าพระไตรปิฎกจีนพากย์นี้มีข้อแปลผิดพลาดได้น้อย แต่ถึงกระนั้น เนื่องด้วยในสมัยต้นๆ แห่งการแปลคัมภีร์ ผู้แปลที่เป็นประธานเป็นชาวต่างชาติจะต้องมาเรียนรู้ภาษาจีน จึงมีข้อบกพร่องอยู่บ้าง แต่ก็เป็นเรื่องลีลาโวหารทางอักษรศาสตร์จีน มิได้ผิดพลาดกับอรรถรสที่น่าประหลาดอยู่ คือท่านกุมารชีพเป็นคนต่างชาติแท้ๆ สามารถแปลได้อย่างวิจิตรจนจัดสำนวนของท่านอยู่ในอันดับวรรณคดีชั้นสูงของจีน

ส่วนท่านสมณะเฮียงจิง และท่านสมณะอึ้งจิ้งนั้นไม่ต้องกล่าวถึง เพราะท่านเป็นชาวจีน และยังแตกฉานในภาษาสันสกฤตอย่างเอกอุ ยิ่งท่านเฮียงจิงด้วยแล้ว สามารถรจนาปกรณ์วิเสสได้ในภาษานั้นๆ ได้ดีมาก จึงหาข้อบกพร่องใดๆ ในคัมภีร์ที่ท่านทั้งสองแปลไว้ไม่พบเลย จึงทำให้พระไตรปิฎกจีนพากย์นี้งดงามทั้งเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุุด

ว่าด้วยพระไตรปิฎกฉบับเขียน

จีนเป็นชาติที่รู้จักทำกระดาษใช้เขียนหนังสือ ตั้งแต่ยุคราชวงศ์ฮั่นคือร่วม ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว เมื่อพระพุทธศาสนาแพร่หลายเข้าไป การแปลคัมภีร์แปลกันเป็นระยะๆ มากบ้างน้อยบ้าง มิได้แปลทีเดียวทั้งหมดพระไตรปิฎก พุทธบริษัทจีนก็ต้องคัดลอกคัมภีร์ที่แปลแล้วไว้ในกระดาษบ้าง จารึกไว้ในแผ่นไม้บ้าง เพื่อศึกษาเล่าเรียนและเก็บรักษา

สมัยพระเจ้าเหลียงบูเต๋ แห่งราชวงศ์เหลียง เมื่อ พ.ศ. ๑๐๖๑ มีพระบรมราชโองการให้ชำระรวบรวมพระไตรปิฎกเท่าที่แปลแล้ว และพวกปกรณวิเสส ได้จำนวนรวม ๑,๔๓๓ คัมภีร์ ต่อมาในสมัยราชวงศ์ซ่งชำระหนึ่ง สมัยราชวงศ์ซ่งอีกหนึ่ง สมัยราชวงศ์ซ่ง ๓ หน สมัยราชวงศ์ถัง ๔ หน ระหว่าง พ.ศ. ๑๑๖๙- ๑๔๘๘

การพิมพ์พระไตรปิฎกในประเทศจีน

จีนเป็นชาติแรกในโลกที่คิดการพิมพ์หนังสือได้ในราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๗ สมัยราชวงศ์ฮั่น เริ่มแรกมีผู้คิดใช้วิธีอัด Copy จากตัวอักษรที่จารึกไว้บนแผ่นหินหรือแผ่นไม้ก่อน ต่อมาพัฒนาการเจริญขึ้นตามลำดับ ได้ใช้วิธีแกะเป็นตัวนูนบนแผ่นไม้ แล้วใช้หมึกทาเอากระดาษมาพิมพ์ติดหนังสือขึ้นมา

ครั้นต่อมาวิชาพิมพ์ก้าวหน้าจนถึงแกะตัวพิมพ์ได้ เมื่อจะพิมพ์ก็ใช้วิธีเรียงตัวพิมพ์ซึ่งมีกำเนิดขึ้นในราวสมัยราชวงศ์ซ่ง แต่มาเจริญแพร่หลายในสมัยราชวงศ์หงวนและเหม็ง วิชาการพิมพ์ของจีน เช่น วิธีนูนพิมพ์ แม้จะมีมาก่อนสมัยราชวงศ์ถัง คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาก็ยังนิยมใช้คัดลอกกัน ครั้นถึงสมัยถังในหมู่พุทธบริษัทนิยมพิมพ์ภาพพระพุทธรูป

พระโพธิสัตว์ไว้ในแผ่นกระตาศบูชา ต่อมาจึงได้พิมพ์พระสูตรบางส่วนขึ้น ปรากฏว่าเอกสารพิมพ์ที่เก่าแก่ที่สุดในโลก คือพระสูตรของพระพุทธศาสนา ชื่อวัชรปรัชญาปารมิตาสูต (ผู้เขียนคืออาจารย์เสถียร โพธิ์นันทะ แปลเป็นไทยแล้ว)

มิสเตอร์สติน นักขุดค้นพบโบราณวัตถุค้นพบพระสูตรพิมพ์นี้ในถ้ำแห่งหนึ่งของเมืองตันฮอง มณฑลกลานสู เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ ปัจจุบันต้นฉบับเก็บรักษาอยู่ที่พิพิธภัณฑ์ลอนดอน ในหนังสือเล่มนี้มีข้อความบอกถึงอายุว่า “ศักราชฮัมทงปีที่ ๙ เดือน ๔ วันที่ ๑๕ เฮงกาย (ชื่อคน) สร้าง ขึ้นเป็นธรรมทานอุทิศ บูชาแด่บิดามารดาทั้งสอง” ศักราชฮัมทงปีที่ ๙ (พ.ศ. ๑๔๑๑) คือประมาณพันกว่าปีมาแล้ว ถึงกระนั้น ตลอดสมัยราชวงศ์ถัง ก็ยังมิได้มีการพิมพ์พระไตรปิฎกขึ้นตราบลูถึงสมัยราชวงศ์ซ้อง (ซ่ง)

การพิมพ์พระไตรปิฎกสมัยราชวงศ์ซ้อง (ซ่ง)

๑) พระไตรปิฎกฉบับไคเป่า แล้วเสร็จเมื่อรัชสมัยพระเจ้าซ้องไทจง พ.ศ. ๑๕๒๖ ใช้เวลา ๑๒ ปี พิมพ์ที่มณฑลเสฉวน ปัจจุบันได้หายสาบสูญจำนวนมาก เหลือกระท่อนกระแท่น บางคัมภีร์เท่านั้น

๒) พระไตรปิฎกฉบับเคอร์ดานจิ้ง พิมพ์ด้วยอักษรจีนเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๕ บัดนี้สาบสูญหมดแล้ว

๓) พระไตรปิฎกฉบับกิมจิ้ง พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๑๖๙๑-๑๗๑๖ ใช้อักษรจีนเหมือนกัน ค้นพบที่วัดกวางเซ่งยี่ มณฑลซานสี

๔) พระไตรปิฎกฉบับซ่งหลิงบ้านซิงจิ้ง พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๑๖๒๓-๑๖๔๗ ฉบับนี้ได้พิมพ์อีกหลายครั้ง ปัจจุบันกระจัดกระจายหมดแล้ว

๕) พระไตรปิฎกฉบับพัลู่จิ้ง พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๑๖๕๘-๑๖๙๓ มีเหลืออยู่ที่ญี่ปุ่น

๖) พระไตรปิฎกฉบับซือเคยอิกักจิ้ง พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๑๖๗๕ มีจำนวน ๑,๔๒๑ คัมภีร์ฉบับสมบูรณ์อยู่ที่ญี่ปุ่น

๗) พระไตรปิฎกฉบับซือเคยจือฮกจิ้ง พิมพ์ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เหลือบางส่วนเท่านั้น

๘) พระไตรปิฎกฉบับจีซาจิ้ง พิมพ์ราว พ.ศ. ๑๗๗๔ มี ๑,๕๓๒ คัมภีร์

การพิมพ์พระไตรปิฎกสมัยราชวงศ์หงวน (หยวน)

- ๑) พระไตรปิฎกฉบับโพหลิงจี้ พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๑ มี ๑,๔๒๒ คัมภีร์ ฉบับสมบูรณ์ อยู่ที่ประเทศญี่ปุ่น
- ๒) พระไตรปิฎกฉบับหังหวงจี้ พิมพ์ พ.ศ. ๑๘๓๗ มี ๑,๖๕๔ คัมภีร์ ฉบับนี้หายสาบสูญแล้ว

การพิมพ์พระไตรปิฎกสมัยราชวงศ์หมิง (หมิง)

- ๑) พระไตรปิฎกฉบับน้ำจี้ ชำระพิมพ์ที่นครนานกิง มี ๑,๖๑๐ คัมภีร์ มีสภาพสมบูรณ์ดี
- ๒) พระไตรปิฎกฉบับปักจี้ (พ.ศ. ๑๙๕๓) ชำระพิมพ์ที่นครปักกิ่ง พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๑๙๘๔ สภาพสมบูรณ์ดี
- ๓) พระไตรปิฎกฉบับบูลิ้มจี้ พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๕-๒๑๐๙ ฉบับนี้มิได้รอรอยที่ละเอียด
- ๔) พระไตรปิฎกฉบับแกซันจี้ พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๒-๒๒๒๐ มี ๑,๖๕๔ คัมภีร์ เหลืออยู่เป็นจำนวนมาก

การพิมพ์พระไตรปิฎกสมัยราชวงศ์ชิง (ชิง)

- ๑) พระไตรปิฎกฉบับเล่งจี้ พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๒๘๑ มีจำนวน ๑,๖๖๐ คัมภีร์
- ๒) พระไตรปิฎกฉบับแปะนัมจี้ พิมพ์ที่นานกิง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๙ ฉบับนี้ยังไม่สมบูรณ์
- ๓) พระไตรปิฎกฉบับฟิงแคจี้ พิมพ์เสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ มีจำนวน ๑,๙๑๖ คัมภีร์

การพิมพ์พระไตรปิฎกสมัยสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนจีน

- ๑) พระไตรปิฎกฉบับซกจี้ จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๕ มีจำนวน ๑,๗๕๗ คัมภีร์
- ๒) พระไตรปิฎกฉบับจีซาจี้ พ.ศ. ๒๔๗๖ ค้นพบที่วัดโคหวงยี่ และวัดออลงยี่ มณฑลเหอหนาน พิมพ์ที่เมืองเซียงไฮ้ ใช้เวลา ๓ ปี จึงเสร็จ พิมพ์ ๕๐๐ จบๆ ละ ๕๙๑ เล่มสมุด

ในปี พ.ศ. ๒๔๗๙ ท่านสมณจารย์ไท่สู และคณะพุทธบริษัทแห่งประเทศไทย ได้มอบเป็นบรรณาการแก่รัฐบาลไทย โดยให้พุทธศาสนสมาคมตั้งฮั่วในกรุงเทพฯ เป็นผู้มอบ ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ

สำนักข่าวซินหัว (Xinhua) รายงานว่าวันที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๐ ที่วัดซีเสียนในเมืองหนานจิง มณฑลเจียงซูของจีน มีการจัดพิธีเปิดจำหน่ายพระไตรปิฎกฉบับภาษาจีนให้แก่ประชาชนเป็นครั้งแรก โดยอัญเชิญพระเถระร้อยรูปจากทั่วประเทศประกอบพิธี และมีการเบิกพระเนตรพระพุทธรูปด้วย จินนิมนต์พระเถระหลายสิบรูป และเชิญผู้เชี่ยวชาญและนักวิชาการกว่าร้อยคนของจีนใช้เวลา ๕ ปีปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมและพิสูจน์อักษรพระไตรปิฎกฉบับภาษาจีนอีกครั้ง

เนื่องในโอกาสที่พระไตรปิฎกฉบับภาษาจีนจัดพิมพ์ครบรอบร้อยปี สำนักงานสารสนเทศและจัดพิมพ์แห่งชาติจีน จึงได้อนุมัติให้จัดพิมพ์จำหน่ายพระไตรปิฎกฉบับภาษาจีนจำหน่ายให้ประชาชนโดยไม่จำกัดจำนวนเป็นครั้งแรก พระไตรปิฎกฉบับภาษาจีนชุดละ ๘๐ เล่ม ราคาหนึ่งหมื่นหยวน ส่วนราคาจัดจำหน่ายในต่างประเทศชุดละหนึ่งแสนหยวน^{๒๒}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้วิจารณ์เกี่ยวกับพระไตรปิฎกภาษาจีนว่า “จริงอยู่พระไตรปิฎกมหายานที่แปลไปเป็นภาษาจีนเป็นต้นแล้ว อาจให้ประโยชน์ได้บ้างในแง่ที่จะเทียบเคียงคำสอนเล็กๆ น้อยๆ เช่น ข้อความในคาถาบางคาถา ว่ามีแปลกกันอย่างไร แต่นั่นไม่ใช่เรื่องหลักการ ส่วนตัวหลักการใหญ่เท่านั้นที่ท้าวไวและชำระสะสางกันชัดเจนแล้ว มีแต่พูดได้ว่า เถรวาทสอนว่าอย่างนี้ มหายานสอนว่าอย่างนั้น หรือมหายานนิกายนี้ว่าอย่างนี้ มหายานนิกายนั้นว่าอย่างนั้น เป็นต้นเท่านั้น ไม่ใช่เรื่องที่จะมาปะปนกัน”^{๒๓}

๗.๒.๓ พระไตรปิฎกญี่ปุ่น

หนังสือประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น ชื่อ “นิฮอนโชก” บันทึกไว้ว่า พุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ประเทศญี่ปุ่น ในวันที่ ๑๓ ตุลาคม พ.ศ. ๑๐๘๕ นี่เป็นบันทึกของราชการ แต่ตามข้อเท็จจริง พุทธศาสนาคงจะได้มาถึงญี่ปุ่นก่อนหน้านั้นแล้ว^{๒๔}

ญี่ปุ่นเป็นอีกประเทศหนึ่งที่ได้รับอารยธรรมจากจีน คือได้อาศัยฉบับพระไตรปิฎกจีนเป็นต้นฉบับพิมพ์เลียนแบบขึ้นบ้าง เช่น ประเทศญี่ปุ่นมี ๙ ฉบับๆ แรกเริ่มพิมพ์เมื่อ พ.ศ.

^{๒๒} <http://thai.cri.cn/๑/๒๐๐๗/๑๐/๒๔/๖๔@๑๑๖๖๖๓.htm> China Radio International.CRI. All Rights Reserved. ๑๖A Shijingshan Road, Beijing, China. ๑๐๐๐๕๐. ๒๐/๐๔/๒๕๕๑

^{๒๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **กรณีธรรมกาย : บทเรียนเพื่อศึกษาพระพุทธศาสนาและสร้างสรรค์สังคมไทย**, หน้า ๓๓.

^{๒๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**, หน้า ๘๑.

๒๑๘๐ ซ้ำกว่าฉบับแรกของจีนพิมพ์ครั้งแรกตั้งวงศักร์ถึง ๖๖๖ ปี ซ้ำกว่าฉบับแรกของเกาหลี ๖๒๖ ปี แต่ญี่ปุ่นเจริญก้าวหน้าในด้านคันควารวบรวมปกรณ์วิเสส อรรถกถา ฎีกาต่างๆ ยิ่งกว่าจีน และเกาหลี

ปี พ.ศ. ๒๔๖๒ ศาสตราจารย์ตากากุส พร้อมด้วยนักปราชญ์ชาวญี่ปุ่น พร้อมคณะ ได้ชำระรวบรวมพิมพ์พระไตรปิฎกใหม่ เสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ ให้ชื่อว่า “ฉบับไดโช”^{๒๕} มีความวิจิตรพิสดารมโหฬารพันลึกอุดมสะพรั่งพร้อมด้วยนานาปกรณ์ ไม่มีพระไตรปิฎกฉบับใดในโลก ทั้งฝ่ายมหายานเถรวาทจะเทียบได้ ได้รวบรวมทั้งคัมภีร์ต่างๆ ของบรรดาอาจารย์ฝ่ายจีนและญี่ปุ่นทุกคณะทุกนิกายไว้หมด มี ๓๐๕ ปกรณ์ พิมพ์เป็นสมุดหนาใหญ่ขนาดเอเนซโคลปีเดีย ๑๐๐ เล่ม^{๒๖}

วงการพุทธศาสนาของญี่ปุ่นยังก้าวหน้าไปอีก คือยังได้พิมพ์พระไตรปิฎกฉบับอักษรญี่ปุ่นขึ้นและยังได้แปลพระไตรปิฎกภาษาบาลีของฝ่ายเถรวาทออกเป็นภาษาญี่ปุ่น พิมพ์ขึ้นแพร่หลายก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ อีกด้วย^{๒๗}

๗.๒.๔ พระไตรปิฎกฉบับทิเบต

พระเจ้าสรองสันคัมโป (ประสูติเมื่อ พ.ศ. ๑๑๖๐) กษัตริย์แห่งทิเบตได้อภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงเนปาลและเจ้าหญิงจีนผู้นับถือพระพุทธศาสนา ทำให้พระพุทธศาสนาได้เริ่มเผยแผ่เข้าสู่ ทิเบต อีกทั้งพระเจ้าสรองสันคัมโปได้ทรงส่งสมณทูตชื่อ “ทอนมิสหมโตะ” ไปศึกษาพระพุทธศาสนาและภาษาต่างๆ ในอินเดีย และได้ดัดแปลงอักษรอินเดียมาใช้เขียนภาษาทิเบตเป็นอุปกรณ์ในการนำพุทธธรรมเข้ามาสู่ประเทศด้วยการแปลคัมภีร์พุทธศาสนาภาษาสันสกฤตเป็นภาษาทิเบต เป็นต้น^{๒๘}

^{๒๕} คำว่า “Taisho” หมายถึง พระไตรปิฎก ชุดใหญ่ซึ่งจัดรวบรวมพิมพ์ขึ้นในประเทศญี่ปุ่น ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๖๕-๒๔๗๖ มีชื่อเต็มว่า “ไดโชไดซาเกียว (Taisho Daiza Kyo)”.

^{๒๖} พระไตรปิฎกฉบับนี้ในประเทศไทยมีอยู่ ๔ แห่ง เท่าที่ผู้เขียนรู้ (เสถียร โพธิ์นันทะ) คือที่วัดโพธิ์เย็น (โพธิ์นันทะ) อำเภอท่ามะกา กาญจนบุรี ที่วัดทิพยวารีวิหาร (กัมโล่วยี่) กรุงเทพฯ ที่สมาคมพุทธบริษัทไทยจีนประชา กรุงเทพฯ และเป็นสมบัติส่วนบุคคลของห้างเบ็ญจสิริ กรุงเทพฯ.

^{๒๗} ให้ดูรายละเอียดในประวัติพระไตรปิฎกฉบับจีนพากย์ (มหายาน) โดยอาจารย์เสถียร โพธิ์นันทะ <http://mahamakuta.inet.co.th/tipitaka/tipitaka๓/tipi-๒๓๑.html> ๒๐/๐๔/๒๕๕๑.

^{๒๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า ๑๓๖.

ด้านการแปลและรวบรวมพระไตรปิฎก เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ได้มีนักปฎิรูปผู้ยิ่งใหญ่ของทิเบตชื่อ ตสองเซปะ (เกิด พ.ศ. ๑๙๐๑) อาศัยหลักคำสอนของพระอติสะแบบโยคาวจรที่ผสมผสานคำสอนทั้งฝ่ายหินยานและมหายานเข้าด้วยกัน บังคับพระสงฆ์ให้ถือพรหมจรรย์และไม่สนับสนุนไสยศาสตร์ต่างๆ ตั้งนิกายเกลุกปะหรือนิกายหมวกเหลืองขึ้น และได้ส่งพระพุทธศาสนาให้หมดจดจากลัทธิพิธีต่างๆ

ด้านวรรณคดีก็ได้มีการรวบรวมผลงานในการแปลคัมภีร์ภาษาทิเบตขึ้น จัดแบ่งคัมภีร์ออกเป็น ๒ หมวด คือ หมวดพุทธพจน์มีผลงานแปล ๑๐๐ เล่ม กับหมวดธรรมวรรณนามีผลงานแปล ๒๒๕ เล่ม คัมภีร์เหล่านี้ตกทอดมาจนถึงทุกวันนี้ เรียกกันว่า “พระไตรปิฎก” หรือคัมภีร์พระพุทธศาสนา “ฉบับทิเบต”^{๒๙}

กล่าวโดยสรุป พระไตรปิฎกภาษาทิเบตก็เช่นเดียวกัน เพิ่งแปลมาจากภาษาสันสกฤตหลัง พ.ศ. ๑๑๖๐ เพราะว่า พระพุทธศาสนาเพิ่งเข้าสู่ทิเบตในช่วง พ.ศ. ๑๑๖๐ เมื่อกษัตริย์ทิเบตอภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงเนปาลและเจ้าหญิงจีนที่นับถือพระพุทธศาสนา^{๓๐}

พระไตรปิฎกมหายานที่เป็นหลัก ก็มีของจีนกับของทิเบตเท่านั้น^{๓๑} ส่วนพระไตรปิฎกมหายานนอกจากนี้ ก็ถ่ายทอดต่อจากจีน-ทิเบตไปอีกอย่างของเกาหลีและญี่ปุ่นเป็นต้น หรือไม่ก็เป็นเพียงกระแสนกระสาย มีนิดๆ หน่อยๆ หาเป็นชิ้นเป็นอันได้ยาก

ที่น่าเสียดายก็คือ พระไตรปิฎกฉบับภาษาสันสกฤตที่เป็นต้นเดิมของมหายานนั้น ได้สูญหายไปแทบหมดสิ้น แม้จะกลับไปพบที่ฝั่งหรือเก็บใส่สตูไปเจดีย์ไว้ ก็อยู่ในสภาพกระจัดกระจายหรือแห้ววัน พระไตรปิฎกเดิมของสันสกฤตเกิดหลังบาลีอยู่แล้ว ยังมาสูญหายอีก พระไตรปิฎกฉบับภาษาจีน และทิเบตที่แปลต่อจากฉบับสันสกฤตนั้น ก็เลยแทบไม่มีต้นฉบับเดิมที่จะตรวจสอบ การที่จะสืบหาคำสอนเดิมที่แท้แปลให้ตรงจริงจึงเป็นไปได้ยาก

^{๒๙} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๓๘-๑๓๙.

^{๓๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **กรณีธรรมกาย : บทเรียนเพื่อศึกษาพระพุทธศาสนาและสร้างสรรค์สังคมไทย**, หน้า ๒๗-๒๘.

^{๓๑} เกาหลีเคยมีพระไตรปิฎกมหายานที่นับว่าสมบูรณ์มาก ซึ่งจารึกจบในรัชกาลพระเจ้ามุนจง (King Munjong) พ.ศ. ๑๕๙๐-๑๖๒๕ แต่ถูกทำลายเสียเมื่อครั้งมังกอลรุกราน ใน พ.ศ. ๑๗๗๔ ต่อมาได้ทำขึ้นใหม่ โดยจารึกในแผ่นไม้ใน พ.ศ. ๑๗๗๙.

ดังเช่นพระไตรปิฎกของจีนนั้น บางเรื่องเป็นพระสูตรเดียวกัน แต่เมื่อไม่มีฉบับภาษาสันสกฤตที่เป็นตัวเดิม ก็เลยรวมเข้าชุดโดยนำทั้งฉบับแปลของพระกุมารชีวะ (ราว พ.ศ. ๙๔๔) และฉบับแปลของหลวงจีนเหียนจิ่ง (ราว พ.ศ. ๑๑๘๘) เพิ่มความใหญ่โตให้แก่พระไตรปิฎกของมหายาน

เป็นอันว่า พระไตรปิฎกของมหายาน ตั้งแต่ฉบับใหญ่ของจีนและทิเบต ตลอดจนฉบับภาษาอื่นๆ ที่มีกระเสี้ยนกระสาวย ไม่ว่าจะพบที่ไหน เราก็คงได้ชัดเจนว่าเป็นคัมภีร์ที่เกิดทีหลัง^{๓๒}

๗.๒.๕ พระไตรปิฎกเกาหลี

พระพุทธศาสนาเริ่มเข้าสู่ประเทศเกาหลี เมื่อ พ.ศ. ๙๑๕ โดยสมณทูตขุนเตา เดินทางจากประเทศจีนแผ่นดินใหญ่เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอาณาจักรโกคูริโอ คือประเทศเกาหลีในปัจจุบัน

เกาหลีเป็นอีกประเทศหนึ่งที่ได้รับอารยธรรมจากจีน เช่น การนำพระไตรปิฎกฉบับจีนเป็นต้นฉบับพิมพ์เลียนแบบขึ้นบ้าง เช่น ประเทศเกาหลีปรากฏว่าพระไตรปิฎก ๓ ฉบับๆ แรกเริ่มพิมพ์ เมื่อ พ.ศ. ๑๕๕๔ ซ้ำกว่าฉบับแรกของจีนพิมพ์ครั้งต้นราชวงศ์ซ้อง ๕๐ ปี

ในสมัยราชวงศ์โคเรีย พ.ศ. ๑๒๐๐ เมื่ออาณาจักรซิลลาได้รับชัยชนะ ก็รวมอาณาจักรทั้ง ๓^{๓๓} เป็นปึกแผ่นมั่นคง และรวบรวมพระคัมภีร์ต่างๆ มาจัดเป็นแบบแผนเดียวกัน ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง ทางรัฐก็ถวายเป็นอภิมงคลแก่สงฆ์ เช่น การจารึกคัมภีร์ศาสนาจำนวนกว่า ๕๐,๐๐๐ เล่ม เป็นต้น แม้การพิมพ์พระไตรปิฎก ๑๖,๐๐๐ หน้า

^{๓๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **กรณีธรรมกาย : บทเรียนเพื่อศึกษาพระพุทธศาสนาและสร้างสรรค์สังคมไทย**, หน้า ๒๘- ๒๙.

^{๓๓} ในสมัยก่อนนั้นประกอบด้วย ๓ อาณาจักร คือ โกคูริโอ แพกเจ และซิลลา ผู้นำทั้ง ๓ อาณาจักรได้ทรงถือว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ

ด้วยตัวพิมพ์ไม้แกะ^{๓๕} อันเป็นของใหม่ในประวัติศาสตร์สำเร็จได้ด้วยพระบรมราชูปถัมภ์ ความเจริญของพระพุทธศาสนาได้เป็นไปด้วยดี นับตั้งแต่แผ่นดินยังแยกเป็น ๓ อาณาจักร จนกระทั่งรวมกันได้เป็นอาณาจักรชิลลา^{๓๖}

พระพุทธศาสนาล่วงได้ ๑,๙๓๕ ปี ราชวงศ์โชซอน สมัยพระเจ้าเซจง ได้ประดิษฐ์อักษรเกาหลี และกษัตริย์เซโจเท่านั้นที่ได้ทรงส่งเสริมพระพุทธศาสนา โดยจัดให้มีการแปลคัมภีร์พระพุทธศาสนาจากภาษาจีนเป็นภาษาเกาหลี

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ คณะสงฆ์เกาหลีได้ตั้งโครงการแปลและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับเกาหลีขึ้น เรียกว่า “ศูนย์แปลพระไตรปิฎกเกาหลี” ตั้งอยู่ในมหาวิทยาลัยดงกุก (ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๙) มีคณะกรรมการแปล ๖๕ คน ตามโครงการนี้จะตีพิมพ์พระไตรปิฎกแปลเป็นเล่มออกเดือนละ ๑ เล่ม รวมทั้งสิ้น ๒๔๐ เล่ม รวมทั้งสิ้น ๒๔๐ เล่ม ภายในเวลาประมาณ ๔๕ ปี^{๓๖}

๗.๒.๖ พระไตรปิฎกัมพูชา^{๓๗}

เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระไตรปิฎกในกัมพูชา ตามหลักฐานที่ปรากฏว่าได้เริ่มจัดทำพระไตรปิฎก ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๒ แต่ด้วยภาวะความวุ่นวายของบ้านเมือง จึงแล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ จึงได้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกสำเร็จเสร็จสิ้น และได้ประกอบพิธีสมโภชเป็นทางราชการ

^{๓๕} แท่นพิมพ์พระไตรปิฎกของเกาหลี ที่วัดแฮอินซาและห้องเก็บแท่นพิมพ์ไม้ (Tripitaka Koreana Woodblocks at Haeinsa Temple and its Depositories) โดยนัยแห่งความเที่ยงตรง ความงดงามของตัวอักษร ความเชี่ยวชาญในการแกะสลัก และปริมาณ ทำให้พระไตรปิฎกเกาหลีเป็นทรัพยากรอันประมาณค่ามิได้ เป็นชุดที่สมบูรณ์ที่สุดในโลกของพุทธวินัยในตัวอักษรจีน แท่นไม้พระไตรปิฎกเกาหลีและห้องเก็บได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของโลกโดยองค์การยูเนสโกเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ปี ๑๙๙๕ และที่เกาหลีมี ๔ ฤดู จะมีฤดูหนึ่งในช่วงเดือน มีนาคม-มิถุนายน เป็นฤดูใบไม้ผลิ มีเทศกาล ใน” (<http://my.dek-d.com/Writer/story/viewlongc.php?id=๓๑๔๗๘๕&chapter=๕>). ๒๐/๐๔/๒๕๕๑

^{๓๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**, หน้า ๔๓.

^{๓๖} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๔๙ - ๕๐.

^{๓๗} ดินแดนกัมพูชามีประวัติตามลำดับสมัยคือ ยุคฟูนัน หรือยุคอาณาจักรพนม (ยุคก่อนเขมร พ.ศ. ๖๐๐-๑,๐๐๐) ยุคเจนละ (พ.ศ. ๑๑-๑๓๕๕) ยุคพระนคร หรือยุคมหานคร พ.ศ. ๒๓๕๕-๑๙๗๕).

ในปีต่อมา พระไตรปิฎกชุดนี้มีทั้งภาษาบาลีและคำแปลภาษาเขมรรวมอยู่ด้วยกัน มีจำนวนชุดละ ๑๐๐ เล่ม แบ่งเป็นพระวินัย ๑๓ เล่ม พระสูตร ๖๓ เล่ม พระอภิธรรม ๓๔ เล่ม^{๓๘}

๗.๒.๗ พระไตรปิฎกเนปาล

เนปาลเป็นแดนชาติภูมิของพระพุทธเจ้าดินแดนในอาณาเขตเนปาล เคยเป็นที่ตั้งของสถานที่สำคัญเกี่ยวกับพุทธประวัติ เช่น เมืองกบิลพัสดุ์ เมืองเทวหะ ตำบลลุมพินี เป็นต้น

ในเนปาลได้มีการผสมผสานนิกายต่างๆ เข้าด้วยกันของสายความคิดทางปรัชญาหลายแบบหลายแนว เท่าที่มีเกิดขึ้นในอินเดียและทิเบต ด้วยอิทธิพลของศาสนาฮินดูและพระพุทธศาสนา

เมื่อไม่นานมานี้ได้มีการฟื้นฟูการศึกษาพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทขึ้นในเนปาล สมาคมแห่งหนึ่งชื่อ “ธรรมโทยสภา” ได้อุปถัมภ์ให้พระภิกษุจากลังกา หรือพระภิกษุเนปาล ที่ได้รับการศึกษาอบรมในศรีลังกา ไปทำงานเผยแผ่อย่างจริงจัง และได้พิมพ์คำแปลพระสูตรจากภาษาบาลีเป็นภาษาถิ่นออกเผยแผ่หลายสูตร^{๓๙}

๗.๒.๘ พระไตรปิฎกพม่า

ในประเทศพม่ามีเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับพระไตรปิฎก คือเมื่อ พ.ศ.๒๔๖๖ พระพุทธโฆษาจารย์ แปลอรรถกถาจากสิงหลเป็นมคธแล้ว ได้เดินทางออกจากศรีลังกาและได้มาแวะที่เมืองสะเทิมของพม่า พร้อมกับนำเอาพระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถาต่างๆ มาที่นั่นด้วย เหตุการณ์ครั้งนี้คงจะเป็นเครื่องเร้าความสนใจให้มีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้มแข็งขึ้น หลังจากนั้นก็มีปราชญ์ภาษาบาลีเกิดในพม่าหลายคนเขียนตำราไวยากรณ์บาลีบ้าง อภิธรรมบ้าง^{๔๐}

^{๓๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๓๔-๓๕.

^{๓๙} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๗๘ - ๑๘๐.

^{๔๐} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ, หน้า ๑๘๓.

สมัยพระเจ้าอนุรุทธะ หรือพระเจ้าอโนรธามังช่อ กษัตริย์แห่งเมืองรัมมะ (พ.ศ.๑๕๘๘-๑๖๒๑) เมื่อทรงมีพระราชศรัทธาแรงกล้า ได้ทรงมีพระราชสาสน์ไปขอคัมภีร์พระพุทธศาสนาจากกษัตริย์เมืองสะเทิม แต่กษัตริย์สะเทิมไม่ยอม จึงทรงกรีธาทัพไปตีเมืองสะเทิมได้ และทรงนำพระไตรปิฎก ๓๐ จบ กับพระภิกษุชาวตะเลงผู้รู้ธรรมแตกฉานพระไตรปิฎก บรรทุก ๓๒ หลังช้างกลับมานครพุกาม เหตุการณ์นี้ทำให้พม่ารวมกันเป็นอาณาจักรเดียวกัน และพระเจ้าอนุรุทธะทรงแลกเปลี่ยนศาสนทูตกับศรีลังกา ทรงนำพระไตรปิฎกฉบับสมบูรณ์มาจากศรีลังกา ๓ จบ และนำมาชำระสอบทานกับฉบับที่ได้จากเมืองสะเทิม^{๔๑}

ในประเทศพม่ามีประวัติการสังคายนาพระไตรปิฎกบาลี ๒ ครั้ง ซึ่งทางพม่าถือว่าเป็นการสังคายนาครั้งที่ ๕ และครั้งที่ ๖ ของพระพุทธศาสนา

พม่ายอมรับเพียงการสังคายนาในอินเดีย ๓ ครั้ง การสังคายนาในศรีลังกาครั้งแรกเมื่อพระมหินทเถระไปถึงศรีลังกาใหม่ๆ พม่าไม่ยอมรับ แต่ยอมรับการสังคายนาครั้งที่ ๒ ในศรีลังกาโดยถือเป็นการสังคายนาครั้งที่ ๔ และนับการสังคายนา ๒ ครั้งของประเทศพม่าเป็นการสังคายนาครั้งที่ ๕ และครั้งที่ ๖

การสังคายนาครั้งที่ ๕ หรือการสังคายนาครั้งที่ ๑ ในพม่า (ต่อจากครั้งที่ศรีลังกาจารพระไตรปิฎกลงในใบลาน) สังคายนาที่เมืองมันดาลาเลเมื่อ พ.ศ.๒๔๑๔ ประชุมทำกันอยู่เป็นเวลา ๕ เดือน มีพระสงฆ์ผู้คงแก่เรียนประชุมกัน ๒,๔๐๐ รูป ในพระบรมราชูปถัมภ์ของพระเจ้ามินดง (Min-don-min) โดยพระมหาเถระ ๓ รูป คือ พระชาคราภิวังสะ พระนรินาภิธชะ และพระสุมังคลสามี เป็นประธานตรวจชำระบาลีพระไตรปิฎกแล้ว จารึกลงบนแผ่นหินอ่อนจำนวน ๗๒๙ แผ่น รวมทั้งได้มีการแปลพระไตรปิฎกครั้งใหญ่ และจารึกพระไตรปิฎกเป็นภาษาบาลีลงในแผ่นหินอ่อนทั้ง ๒ ด้าน มีขนาดกว้าง ๑.๑ เมตร สูง ๑.๕ เมตร และหนาประมาณ ๕-๖ นิ้ว แบ่งเป็นจารึกพระสูตร ๔๑๐ แผ่น พระวินัย ๑๑๑ แผ่น และพระอภิธรรม ๒๐๘ แผ่น รวม ๗๒๙ แผ่น

การเตรียมการจารึกพระไตรปิฎกนี้ เริ่มต้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๓ และสิ้นสุดใน พ.ศ. ๒๔๑๑ จากนั้นต่อมาในปี พ.ศ.๒๔๑๕ จึงได้มีการจัดสร้างพระเจดีย์จำนวน ๗๒๙ องค์ เท่าจำนวนพระไตรปิฎกหินอ่อน เพื่อบรรจุพระไตรปิฎก ซึ่งได้รับการขนานนามว่าเป็น “หนังสือที่ใหญ่ที่สุดในโลก”

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๔-๑๘๕.

ส่วนการสังคายนาในพม่าครั้งที่ ๒ (พม่าถือเป็นการสังคายนาครั้งที่ ๖ ของพระพุทธศาสนา) เรียกว่า “ฉัฐฐสังคายนา” ทำพิธีเปิดงาน เมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๘ จนถึงวันที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๐ จึงทำพิธีปิดการสังคายนา (พุทธศักราชของพม่าเร็วกว่าไทย ๑ ปี ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๙๗-๒๔๙๙ ของไทย) เป็นการฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษอย่างยิ่งใหญ่ของพม่าด้วย

ในการสังคายนาครั้งนี้ พม่าได้ก่อสร้างคูหาจำลองขนาดใหญ่โตมาก มีที่นั่งสำหรับพระสงฆ์ ไม่น้อยกว่า ๒,๕๐๐ ที่ บริเวณที่ก่อสร้างประมาณ ๒๐๐ ไร่เศษ ที่กรุงย่างกุ้ง และได้เชิญพุทธศาสนิกชนในประเทศต่างๆ เข้าร่วมด้วย โดยเฉพาะประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ ศรีลังกา ไทย ลาว และเขมร ถือว่าเป็นประเทศสำคัญสำหรับการสังคายนาครั้งนี้ เพราะถือพระไตรปิฎกเช่นเดียวกัน เสร็จแล้วได้พิมพ์พระไตรปิฎกและอรรถกถาฉบับอักษรพม่าแจกจ่ายไปยังประเทศต่างๆ ทั่วโลก^{๔๒}

๗.๓ กลุ่มจารึกด้วยอักษรตะวันตก

๗.๓.๑ พระไตรปิฎกฉบับสมาคมบาลีปกรณ์^{๔๓}

ศาสตราจารย์ริด เดวิดส์ (T.W. Rhys David)^{๔๔} พร้อมด้วยภรรยาและคณะร่วมก่อตั้งสมาคมบาลีปกรณ์ ที่กรุงลอนดอนในปี พ.ศ. ๒๔๒๔ ได้ตั้งวัตถุประสงค์การจัดพิมพ์เผยแผ่พระไตรปิฎกว่า “วรรณคดีพระพุทธศาสนาดั้งเดิมจำนวนมหาศาล จากต้นฉบับที่ยังไม่มีใครตรวจชำระ และใช้ประโยชน์ซึ่งมีอยู่ทั่วประเทศอังกฤษนี้ และตามห้องสมุดประชาชนในยุโรป”

เมื่อสมาคมบาลีปกรณ์ (Pali Text Society) ที่กรุงลอนดอนจะพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาบาลี อักษรโรมัน แต่ชาวตะวันตกไม่เคยมีพระไตรปิฎกภาษาบาลีมาก่อน ก็มาคัดลอกจากพระ

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗-๑๘.

^{๔๓} ให้ดูรายละเอียด ในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๙๑-๑๐๑.

^{๔๔} ริด เดวิดส์ ศึกษาบาลีที่วิทยาลัยวียอทยะ กรุงโคลัมโบ และเคยรับราชการอยู่ศรีลังกา พ.ศ. ๒๔๐๗-๒๔๑๕.

ไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับอักษรสิงหลของลังกา ฉบับอักษรไทยของประเทศไทย และฉบับอักษรพม่าของพม่า โดยเทียบเคียงสอบทานกัน แล้วพิมพ์ด้วยอักษรโรมัน^{๔๕}

ดังนั้น สมาคมบาลีปกรณ์จึงได้ตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกและอรรถกถาภาษาบาลีด้วยอักษรโรมัน และฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษรวมทั้งปกรณ์วิเสส เช่น วิสุทธิมรรค และมีลิตปัญหา เป็นต้น

๗.๓.๒ พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับอักษรโรมัน

การดำเนินการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกและคัมภีร์พระพุทธศาสนาต่างๆ ของสมาคมบาลีปกรณ์นับว่าเป็นก้าวสำคัญในการศึกษาค้นคว้าภาษาบาลีและพระพุทธศาสนาในหมู่ชาวตะวันตกได้ก้าวหน้าอย่างมาก ซึ่งสมาคมบาลีปกรณ์จัดพิมพ์พระไตรปิฎก ฉบับอักษรโรมันเกือบทั้งหมดจากรายละเอียด การจัดพิมพ์ดังต่อไปนี้

๑) วินัยปิฎก (Vinaya Pitakam) พิมพ์ด้วยอักษรโรมันมี ๕ เล่ม พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๒๒-๒๔๒๖

๒) พระสุตตันตปิฎก ฉบับอักษรโรมันมีรายการตามปีพุทธศักราช ดังนี้

- (๑) ทีฆนิกาย (The Digha Nikaya ๒๔๓๒-๒๔๕๔)
- (๒) มัชฌิมนิกาย มีตรชนีนคินคำ (The Majjhima Nikaya ๒๔๓๑ - ๒๔๖๘)
- (๓) สังยุตตนิกาย มี ๕ เล่ม มีตรชนีนคินคำ (The Sanyutta - Nikaya ๒๔๒๗-๒๔๔๗)
- (๔) อังคุตตรนิกาย มี ๕ เล่ม มีตรชนีนคินคำ (The Anguttara-Nikaya ๒๔๒๘-๒๔๕๓)

(๕) ขุททกนิกาย ฉบับอักษรโรมัน สมาคมบาลีปกรณ์จัดพิมพ์แต่ละเล่มตามรายการเป็นปีพุทธศักราช ดังนี้ ขุททกปาฐะ (๒๔๕๘) ธรรมบท (๒๔๕๗) อุทาน (๒๔๒๘)

อิติวุตตะกะ (๒๔๓๓) สุตตนิบาต (๒๔๔๖) วิมานวัตถุ (๒๔๒๙) เปตวัตถุ (๒๔๓๒) เถรคาถาและเถรีคาถา พิมพ์รวมเล่ม (๒๔๒๖) ชาดก พิมพ์รวมเล่มกับอรรถกถามี ๖ เล่ม และ

^{๔๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **กรณีธรรมกาย : บทเรียนเพื่อศึกษาพระพุทธศาสนาและสร้างสรรค์สังคมไทย**, หน้า ๑๔๗.

ดรรชนีค้นคำ (๒๔๒๐-๒๔๓๙) มหานิทเทส มี ๒ เล่ม (๒๔๕๙-๒๔๖๐) จุฬนิตเทส (๒๔๖๑)
ปฏิสัมพันธ์มรรค มี ๒ เล่ม (๒๔๔๘, ๒๔๕๐) พุทธวงศ์ (๒๔๒๕) จริยาปิฎก (๒๔๒๕)

๓) อภิธรรมปิฎก สมาคมบาลีปกรณ์ ดังนี้ อัมมสังคณี (๒๔๒๘) วิภังค์ (๒๔๔๗)
ธาดุกถา (๒๔๓๕) ปุคคลบัญญัติ (๒๔๒๖) กถาวัตถุ (๒๔๓๗ - ๒๔๓๘) ยมก (๒๔๕๕)
ปฏิฐาน (๒๔๖๔)

๗.๓.๓ พระไตรปิฎกฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษ

พระไตรปิฎกฉบับแปลสู่พากย์ภาษาอังกฤษส่วนใหญ่จัดพิมพ์โดยสมาคมบาลีปกรณ์
มีลักษณะเฉพาะพอสรุปได้ ดังนี้

๑) พระไตรปิฎกฉบับนี้มีชื่อผู้แปลประจำเล่มกำกับไว้ด้วย
๒) การแปลมุ่งถอดความให้ผู้อ่านเข้าใจมากกว่าจะแปลรักษารูปพยัญชนะ มีการ
ทำเชิงอรรถอธิบายข้อความ โดยค้นคว้าจากอรรถกถาหรือพระไตรปิฎกตอนอื่นๆ แต่ถ้ามีข้อความ
ในพระไตรปิฎกปรากฏซ้ำไปซ้ำมาบ่อยๆ จะตัดข้อความซ้ำนั้นออกไป ซึ่งพระไตรปิฎกบาลีฉบับ
อักษรโรมันก็ทำอย่างนั้น

๓) มีบทนำที่ผู้แปลเขียนไว้ โดยการสรุปเนื้อหาพระไตรปิฎกเล่มนั้นหรือนำข้อคิด
ความเห็นจากอรรถกถาและแหล่งต่างๆ มาประมวลไว้ โดยเฉพาะการแปลที่หมินกายมีบทนำไว้
ทุกพระสูตร และกถาวัตถุจะนำข้อความจากอรรถกถามาประกอบแต่ละตอนว่าผู้ถามผู้ตอบเป็น
เถรวาทิน ปุคคลาวาทิน มหาสังฆิกะหรือสำนักอื่นใด

๔) มีดรรชนีค้นคำท้ายเล่มที่ค่อนข้างละเอียด มีการระบุชื่อและหน้าของฉบับ
ภาษาบาลีอักษรโรมันไว้ในฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษอีกด้วย

พระไตรปิฎกฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษที่สมาคมบาลีปกรณ์และสำนักพิมพ์อื่นจัดพิมพ์
มีรายละเอียด ดังนี้

ก. วินัยปิฎก จำนวน ๓ เล่ม (Vinaya Pitakam ๒๔๒๔-๒๔๒๘) ต่อมาได้แปลใหม่
ตั้งชื่อเรียกว่า “The Book of the Discipline” มีทั้งหมด ๖ เล่ม พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑-๒๕๐๙

ข. พระสูตรตันตปิฎก มีหลายสำนวน ดังนี้

๑) ที่หมินกาย มีทั้งหมด ๓ เล่ม (Dialogues of the Buddha ๒๔๔๒-๒๔๖๔)

๒) มัชฌิมนิกาย มี ๒ เล่ม (Further Dialogues of the Buddha ๒๔๖๙-๒๔๗๐)
อีกสำนวนหนึ่งชื่อว่า “The Collection of the Middle Length Sayings ๒๔๙๗-๒๕๐๑”

- ๓) สังยุตตนิกาย มี ๕ เล่ม (The Book of Kindred Sayings ๒๔๖๐ - ๒๔๗๑)
- ๔) อังคุตตรนิกาย มี ๕ เล่ม (The Book of Gradual Sayings ๒๔๗๕ - ๒๔๗๙)
- ๕) ขุททกนิกาย (Minor Anthologies of the Pali Canon) ดังนี้

(๑) ขุททกปาฐะ (The Minor Readings ๒๕๐๓)

(๒) ธรรมบท แปลสุภาษณ์ภาษาอังกฤษหลายฉบับ เช่น ฉบับของแมกซ์ มุลเลอร์ ฉบับวูดเวิร์ด ฉบับราธกฤษณ์ ฉบับท่านนารทเถระ ฉบับพุทธทัตเถระ ฉบับเออร์วิง แบบบิท ฉบับพุทธรักชิต ฉบับขันตปาโลภิกขุ

(๓) อุทานและอิติวุตตกะ พิมพ์รวมเล่ม (Verses และ As it Was Said ๒๔๗๘)

(๔) สุตตนิบาต (Woven Cadences of Early Buddhists ๒๔๘๘)

(๕) วิมานวัตถุ พิมพ์รวมเล่ม (Stories of the Departed ๒๔๘๕)

(๖) เถรคาถาและเถรีคาถา มี ๒ ส่วนคือ (Psalms of the Brethren และ Psalms of the Sisters ๒๔๕๒, ๒๔๕๖) และสำนวนว่า “The Elder’s Verses ๒๕๑๒, ๒๕๑๔”

(๗) ชาดก และอรรถกถาชาดก มีทั้งหมด ๖ เล่ม และดรรชนี ๑ เล่ม (The Jataka of Stories of the Buddha’s Former Births ๒๔๓๘-๒๔๕๖)

(๘) ปฏิสัมภิทามรรค (The Path of Discrimination ๒๕๒๕)

(๙) พุทธวงศ์ (Chronicles of Buddhas ๒๕๑๘)

(๑๐) จริยาปิฎก (Basket of Conduct ๒๕๑๘)

ค. อภิธรรมปิฎก ฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษที่สมาคมบาลีปกรณ์พิมพ์ ดังนี้ อัมมสังคณี (A Buddhist Manual of Psychological ๒๔๔๓) วิภังค์ (The Book of Analysis ๒๕๑๒) ธาตุกถา (Discourse on Elements ๒๕๑๕) ปุคคลบัญญัติ (Designation of Human Types ๒๔๖๗) กถาวัตถุ (Points of controversy ๒๔๕๘) ปัจจฐาน (Conditional Relations ๒๕๑๒, ๒๕๒๔)

พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวถึงความบกพร่องผิดพลาดมากมายของพระไตรปิฎก ฉบับสมาคมบาลีปกรณ์^{๔๖} โดยกล่าวว่าไม่ได้เป็นการเย้ยหยัน แต่ตรงกันข้ามเราควรยกย่องและ

^{๔๖} พระไตรปิฎกบาลีอักษรโรมัน มีไม่ครบชุด แต่บางเล่มรวมอรรถกถาติดมาด้วย คำนวณราคา ปัจจุบัน ไม่ต่ำกว่า ๕๕,๐๐๐ บาท (พ.ศ. ๒๕๔๒).

ส่งเสริมด้วยซ้ำไป เพราะว่าทั้งที่เขามีกำลังคนน้อย และมีกำลังทรัพย์น้อย ก็ยังมีความเพียรพยายาม และตั้งใจจริงอย่างนี้^{๔๗} แต่จะมีคำวิจารณ์ว่า

เพราะเขามีปัญหาเรื่องทุนและกำลังคนมีน้อยจึงต้องทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป เลือกพิมพ์ออกมาทีละเล่มสองเล่มตามความพร้อม คัมภีร์ใดเห็นว่าสำคัญใช้ประโยชน์มาก มั่นักปราชญ์ผู้รู้บาลีที่จะทำได้ ก็ทำก่อน โดยไม่มีลำดับ ไม่เป็นระบบที่จัดวางไว้โดยรวมทั้งหมด จึงทำให้คัมภีร์ที่สมาคมบาลีปกรณ์พิมพ์ไม่เป็นลำดับและไม่ครบถ้วน คัมภีร์ไหนมีคนใช้น้อย พิมพ์ออกมาแล้วนานๆ พอหมดไปก็ต้องปล่อยให้ขาดคราว หาได้ยาก และก็ไม่มีระบบรวมเป็นชุด เช่น พระสูตรนิกายหนึ่งๆ แล้วก็แยกออกมา จัดเป็นชุดเฉพาะนิกายนั้นๆ โดยเฉพาะนิกายย่อย คือ ขุททกนิกายกระจัดกระจายมาก

เมื่อทำไปเรียนรู้ไป บางอย่างเกิดปัญหาขึ้นก็แก้ไม่ได้ เช่น พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย ซึ่งมีอยู่ ๓ หมวด (๓ ปัณณาสก์) ตามปรกติแบ่งเป็น ๓ เล่ม เช่น พระไตรปิฎกบาลี อักษรไทย คือเล่ม ๑๒ - ๑๓ - ๑๔ แต่นับสมาคมบาลีปกรณ์เมื่อจะพิมพ์ ไม่ได้วางแผนให้ดีหรือคิดพลาดไป ปรากฏว่ามัชฌิมนิกาย เล่ม ๑ รวมหมวดแรกจบแล้ว เกินเข้าไปหมวด ๒ ด้วย แต่ก็ไม่จบ ได้ราวครึ่งเดียว กลายเป็นว่ามัชฌิมนิกายหมวด ๒ คือมัชฌิมปัณณาสก์เข้าไปอยู่ในเล่ม ๑ เกือบครึ่ง ส่วนที่เหลืออยู่พอพิมพ์เป็นเล่ม ๒ ก็กลายเป็นเล่มเล็กๆ บางๆ

เมื่อสมาคมบาลีปกรณ์พิมพ์ฉบับแปลภาษาอังกฤษ จึงได้รับความบกพร่องนี้ ก็เลยจัดแยกเล่มของฉบับแปล ให้ตรงกับที่นิยมกันทั่วไป เป็นเหตุให้พระไตรปิฎกฉบับสมาคมบาลีปกรณ์ ฉบับบาลีกับฉบับแปลภาษาอังกฤษไม่ตรงกัน คือฉบับแปลภาษาอังกฤษซึ่งเป็นภาค ๒ เมื่อจะดูภาษาบาลีก็เข้าไปอยู่ในเล่ม ๑ ครึ่งเล่ม และอยู่ในเล่ม ๒ อีกครึ่งเล่ม เป็นความลักลั่นไป

อีกอย่างหนึ่ง เมื่อจะพิมพ์พระวินัยปิฎกภาษาบาลี ตอนแรกคงคิดว่าจะจัดลำดับเล่มอย่างใดก็ได้ แล้วก็ไม่ได้ดำเนินการตามแบบแผนของการจัดแบ่งคัมภีร์ที่มีมาแต่เดิม คงจะเห็นว่าวินัยปิฎก ตอนมหาวรรค (ฉบับไทยเป็นเล่ม ๔) มีในเรื่องพุทธประวัติหลังตรัสรู้ใหม่ ก่อนจะตั้งพระศาสนา ก็นำเล่ม ๔ ของไทยนี้ไปจัดเป็นเล่ม ๑ เสร็จแล้วเล่ม ๑ อย่างฉบับของไทยก็กลายเป็นเล่ม ๓ ของฉบับสมาคมบาลีปกรณ์ แต่ต่อมาเมื่อจะพิมพ์ฉบับแปลภาษาอังกฤษ คงเห็นว่าที่ไปพิมพ์

^{๔๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), กรณิศธรรมกาย : บทเรียนเพื่อศึกษาพระพุทธศาสนาและสร้างสรรค์สังคมไทย, หน้า ๒๐๒.

พระวินัยปิฎกนั้นไม่ถูกต้อง ควรจะทำตามวิธีจัดแบ่งที่มาแต่เดิม ก็เลยจัดลำดับเล่มของฉบับแปลใหม่ ทำให้พระวินัยปิฎกฉบับแปลภาษาอังกฤษของสมาคมบาลีปกรณ์ มีลำดับเล่มตรงตามแบบคล้ายของไทย แล้วก็กลายเป็นว่าพระไตรปิฎกบาลีส่วนวินัยปิฎกของสมาคมบาลีปกรณ์ฉบับต้นเดิมภาษาบาลี กับฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษของตนเองนั้น ลำดับเล่มกลับกันไม่ตรงกัน

ส่วนฉบับภาษาบาลีที่จัดลำดับผิดนั้น ไม่ว่าจะเป็นมัชฌิมนิกายก็ตาม เป็นวินัยปิฎกก็ตามจะจัดลำดับเล่มก็ทำไม่ได้ เพราะว่าหนังสือได้ถูกใช้อ้างอิงกันไปมากแล้ว ถ้าพิมพ์ใหม่ หลักฐานที่อ้างอิงกันไว้เดิมก็มาค้นหาไม่ได้ ก็จะสับสนวุ่นวาย จึงต้องปล่อยไปอย่างนั้น

ยิ่งขุททกนิกายแล้ว ไม่มีระบบ ต้องแยกพิมพ์เป็นเล่มๆ บางเล่มก็พิมพ์รวมกันไปทั้งบาลี ในพระไตรปิฎกและอรรถกถา โดยเฉพาะบางเล่ม เวลาอ้างอิงยากหรือปนเป เช่น คัมภีร์ชาดก ซึ่งรวมกัน แยกไม่ออกระหว่างชาดกที่มาในพระบาลีคือพระไตรปิฎกแท้ๆ กับส่วนที่เป็นอรรถกถา^{๔๘}

แต่ข้อดีของฉบับสมาคมบาลีปกรณ์คือได้ทำที่หลังฉบับของศรีลังกา ไทย และพม่า จึงมีโอกาสสอบทานเทียบเคียงฉบับทั้ง ๓ นั้น แล้วทำเชิงอรรถได้มาก แต่ต่อมาไทยก็ดี พม่าเป็นต้นก็ดี มีการตรวจชำระกันใหม่ อย่างฉบับฉัฐรังสีคดีของพม่าซึ่งตรวจชำระ ช่วง พ.ศ.๒๕๐๐ มีพระสงฆ์และนักปราชญ์ประเทศต่างๆ ไปร่วมประชุมจำนวนมาก

เวลานี้พระไตรปิฎกบาลีฉบับฉัฐรังสีคดีของพม่าได้รับความนิยมมาก เพราะเมื่อใครจะตรวจชำระพระไตรปิฎกกันใหม่ ไม่มีใครใช้ฉบับอักษรโรมันของสมาคมบาลีปกรณ์เป็นแบบ มีแต่ใช้ฉบับฉัฐรังสีคดีเป็นหลัก แล้วก็ฉบับอื่นๆ รวมทั้งฉบับอักษรโรมันนั้นมาเทียบเคียงเท่านั้น

ที่กล่าวมานี้ พระไตรปิฎกบาลีเป็นสากลอยู่แล้ว ไม่ว่าของเถรวาทประเทศไหน ก็เป็นอันเดียวกัน แต่ในที่นี้พูดถึงความเป็นสากลของเล่มหนังสือและตัวอักษรที่ใช้อ่าน ในความหมายที่ว่าฉบับเดียวกันก็ใช้เทียบกันและอ้างอิงไปได้ระหว่างทุกฉบับด้วย^{๔๙}

^{๔๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **กรณีธรรมกาย : บทเรียนเพื่อศึกษาพระพุทธศาสนาและสร้างสรรค์สังคมไทย**, หน้า ๑๙๗-๑๙๙.

^{๔๙} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๒๐๐-๒๐๑.

๗.๓.๔ พระไตรปิฎกสากล “มหาสังคายนาสากลนานาชาติ พ.ศ. ๒๕๐๐”

พระไตรปิฎกที่ใช้กันอยู่ทั่วโลกนั้น มิใช่เป็นฉบับเดียวกัน หากแต่เป็นฉบับที่แตกต่างกันไป อีกทั้งภาษาบาลีหรือภาษาสันสกฤต ก็เป็นอุปสรรคในการอ่านของผู้หลากหลายเชื้อชาตินับแต่นี้ต่อไปช่องว่างดังกล่าวจะหมดไป เมื่อมีการจัดทำ “พระไตรปิฎกบาลี อักษรโรมัน” เพื่อเป็นสะพานเชื่อมแห่งศรัทธาของพระพุทธศาสนาในการเข้าใจพระไตรปิฎกได้อย่างถ่องแท้และลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้ว เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกระดับนานาชาติครั้งเดียวของโลก โดยมีพระภิกษุสงฆ์ฝ่ายเถรวาทผู้ทรงความรู้พระไตรปิฎกบาลีจากทั่วโลก จำนวน ๒,๕๐๐ รูป ได้ประชุมสังคายนา ณ กรุงย่างกุ้ง ประเทศพม่า ใน ปี พ.ศ. ๒๕๔๘-๒๕๐๐ ชื่อว่า “ฉบับฉัฐฐสังคีติ” (original manuscript in Burmese script)^{๕๐} โดยพระไตรปิฎกฉบับดังกล่าวถือว่าเป็นฉบับที่หาข้อยุติในความต่างของพระไตรปิฎกฉบับต่างๆ และถือว่าเป็นพระไตรปิฎกฉบับสมบูรณ์ที่สุด แต่ต้นฉบับพระไตรปิฎกบาลีในครั้งนั้นได้จัดทำเป็นอักษรพม่า จึงทำให้ได้มีการเผยแพร่ให้แพร่หลายเป็นสากล

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงมีพระบัญชาให้ดำเนินการจัดพิมพ์ โดย “กองทุนสนทนาธรรมนำสุขฯ” ได้นำต้นฉบับดังกล่าวมาตรวจทาน ๓ ครั้ง ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๔๒-๒๕๔๘ ด้วยวิธีอ่านสังวัธยายพิเศษโดยผู้เชี่ยวชาญพระไตรปิฎก พร้อมทั้งสร้างฐานข้อมูลใหม่ และปรับปรุงการพิมพ์ให้เป็นมาตรฐานสากล รวมทั้งแก้ไขคำพิมพ์ผิดให้ถูกต้องทั้งหมด ๔๐ เล่ม (Romanised-alphabet manuscript) ใช้เวลาประมาณ ๖ ปี ซึ่งมีเนื้อหาจำนวน ๒,๗๐๘,๗๐๖ คำ หรือจำนวน ๒๐,๖๐๖,๑๐๔ อักษรโรมัน ในการนี้ได้เพิ่มข้อมูลอ้างอิงพระไตรปิฎกบาลี ฉบับต่างๆ ของโลก ๑๓ ฉบับ ด้วย จึงเป็นฉบับ “สากล” และ “นานาชาติ”

^{๕๐} http://endowment.worldtipitaka.org/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=๑๔&Itemid=๒๗, ๒๐/๐๔/๒๕๕๑

สมเด็จพระสังฆราช ได้ประทานนามพระไตรปิฎกชุดใหม่นี้เป็นภาษาบาลี อักษรโรมันว่า^{๕๑} “Mahasangiti Tipitaka Buddhavasse ๒๕๐๐” และเป็นภาษาไทยว่า “มหาสังคายนาสากลนานาชาติ พ.ศ. ๒๕๐๐”

พระไตรปิฎกบาลีฉบับนี้จึงเป็นพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสากล เพราะเป็นต้นฉบับการสังคายนาระดับนานาชาติพร้อมทั้งจัดพิมพ์ด้วยอักษรโรมันที่สมบูรณ์ ชุด ๔๐ เล่ม ชุดแรกของโลก ซึ่งอักษรโรมันเป็นอักษรสากลที่ชาวโลกในนานาประเทศสามารถอ่านออกเสียงภาษาบาลีได้เป็นอย่างดี

ในการนี้ได้เพิ่มข้อมูลอ้างอิงพระไตรปิฎกบาลีฉบับต่างๆของโลก ๑๓ ฉบับ พระไตรปิฎกฉบับสากล จึงเป็นการพิมพ์ภาษาบาลีด้วยอักษรโรมันที่สมบูรณ์ครั้งแรกของโลกมีมาตรฐานการจัดพิมพ์ที่สำคัญมี ๓ ประการ ได้แก่

๑) มาตรฐานการพิมพ์พระไตรปิฎกสากล ซึ่งเป็นการเรียงพิมพ์ด้วยอักษรสากลของโลกที่นานาชาติอ่านออกเสียงภาษาบาลีได้

๒) มาตรฐานการสร้างฐานข้อมูลพระไตรปิฎกภาษาบาลีอิเล็กทรอนิกส์แบบเปิด ซึ่งสามารถนำไปใช้ในเทคโนโลยีสารสนเทศในระบบสากลนานาชาติได้

๓) มาตรฐานข้อมูลพระไตรปิฎกศึกษา คือ การศึกษาพระไตรปิฎกที่เป็นระบบและประชาชนทั่วไปในระดับนานาชาติเข้าใจได้โดยง่าย ได้แก่ การจัดทำหนังสือพระไตรปิฎกศึกษาอ้างอิงระดับนานาชาติ และระบบฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์สากล นอกจากนี้ยังได้มีการจัดหมวดหมู่พระไตรปิฎก จำนวน ๔๐ เล่ม ระบุถึงความแตกต่างระหว่างพระไตรปิฎกทุกฉบับในโลกว่ามีความแตกต่างอย่างไร ซึ่งสมัยก่อนความแตกต่างจะมีการถูกบันทึกไว้เป็นเชิงอรรถ (Footnote)^{๕๒}

^{๕๑} อักษรโรมัน (Roman Alphabet) เป็นอักษรเก่าแก่ของอารยธรรมโลก เช่น A a, B b, C c, ... เกิดขึ้นในอาณาจักรโรมัน โบราณในทวีปยุโรป ปัจจุบันอักษรโรมันนี้เป็นรากฐานของอักษรของชนชาติต่างๆในทวีปยุโรปและทวีปอเมริกา เช่น อิตาลี อังกฤษ เยอรมัน อเมริกา และแคนาดา เป็นต้น ในศตวรรษที่ ๑๙ ชาวยุโรปเมื่อศึกษาพระพุทธศาสนาก็ได้ตกลงกำหนดใช้อักษรโรมันในการพิมพ์ภาษาบาลีไว้แล้วเรียกว่า “พระไตรปิฎกภาษาบาลีอักษรโรมัน” (Pali Tipitaka in Roman Script) โดยวิธีการเขียนที่ได้ตกลงเป็นมาตรฐานทางวิชาการแล้ว

^{๕๒} <http://www.thairath.com/๒๕๕๑/hotnews๐๒/Jan/library/๑๐/scoop๒.jpg.๐/๐๔/๒๕๕๑>

สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ กุลเชษฐ พระราชนัดดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในฐานะองค์ประธานกิตติมศักดิ์ การพระราชทานและประดิษฐานพระไตรปิฎกสากลอักษรโรมันในนานาประเทศ ได้พระราชทาน เป็นลำดับแรกแก่สถาบันที่ส่งเสริมการศึกษาฐานปัญญาเพื่อสันติสุข หรือ ๒๖๐ สถาบันทั่วโลก ที่เคยได้รับพระราชทานพระไตรปิฎกบาลี ฉบับจุลจอมเกล้าบรมธัมมิกมหาราช ร.ศ. ๑๑๒ อักษรสยามในอดีตและปัจจุบันยังคงรักษาไว้เป็นอย่างดีรวมถึงสถาบันสำคัญที่ทรงเห็นชอบตามที่ขอพระราชทานมา

การมอบพระไตรปิฎกบาลี อักษรโรมันฉบับนี้^{๕๓} เป็นการบำเพ็ญบุญกิริยาตามรอย พระไตรปิฎกบาลีอักษรสยาม พระไตรปิฎกฉบับพิมพ์ชุดแรกของโลก ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมอัยกาธิราชได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์และได้พระราชทาน ไปยังสถาบันสำคัญทั่วโลกกว่า ๒๖๐ สถาบัน

เมื่อ ๑๑๕ ปีมาแล้ว พระไตรปิฎกชุดประวัติศาสตร์ฉบับ “จุลจอมเกล้าบรมธัมมิกมหาราช ร.ศ.๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖)” ชุดนี้ยังได้เก็บรักษาเป็นอย่างดีจนถึงปัจจุบัน ณ สถานที่สำคัญ และสถาบันเก่าแก่ต่างๆ ทั่วโลก เช่น วิหารพระธาตุนคร นครแคนดี้ ประเทศศรีลังกา และที่หอสมุดแคโรลีนาเรติวรา นครอุปซาลา ราชอาณาจักรสวีเดน

โครงการพระไตรปิฎกสากลจึงมิใช่เป็นการสังคายนา แต่เป็นการจัดพิมพ์พระไตรปิฎก ใหม่จากต้นฉบับที่สถาบันสงฆ์เถรวาทของโลกได้ทำการสังคายนา และได้รับรองเรียบร้อยแล้ว นอกจากนั้น การจัดพิมพ์ฉบับสากลในประเทศไทยครั้งนี้ ยังเป็นการเรียงพิมพ์ด้วยอักษรโรมันโดยใช้ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารที่ทันสมัยด้วย

สรุปท้ายบท

พระพุทธวจนะหรือพระไตรปิฎก และปกรณ์สำคัญๆ ในพระพุทธศาสนามีมากมาย นับไม่ถ้วน หากจะใช้เวลาชั่วชีวิตนี้ศึกษา จึงไม่เพียงพอ จึงเป็นที่ภูมิใจได้ว่าพระพุทธศาสนา เป็นผลิตผลของบัณฑิตอย่างแท้จริง เป็นศาสนาของปัญญาชน ทำให้มีดำริรับตำราต่างๆ ให้ศึกษา

^{๕๓} http://endowment.worldtipitaka.org/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=๑๔&Itemid=๒๗.๐/๐๔/๒๕๕๑.

ค้นคว้ามากกว่าลัทธิอื่น ๆ ในโลก เมื่อแบ่งตามกลุ่มอักษรจารึกแล้ว จึงจัดประเภทเป็น ๒ กลุ่มหลัก ๆ ที่สำคัญ คือ

๑. กลุ่มจารึกด้วยอักษรตะวันตก คือ

พระไตรปิฎกสันสกฤต ตามหลักฐานในวสุพัณฺธุรนิทานกล่าวว่า เกิดขึ้นประมาณ พ.ศ. ๕๐๐ มีวัตถุประสงค์เพื่อร้อยกรองคัมภีร์แก้-อธิบายพระไตรปิฎกที่เรียกว่า “ภาษายะ” ขึ้นมา ซึ่งเป็นพระไตรปิฎกของลัทธิมหายานและนิกายสรวาสติวาทิน ต่อมาได้แพร่หลายในจีน แต่จีนมิได้รักษาต้นฉบับเดิมคือภาษาสันสกฤตไว้ ได้แปลถ่ายไว้ในภาษาจีนหมด แล้วจึงแพร่หลายไปในเกาหลี ญี่ปุ่น และญวน พระไตรปิฎกทิเบต เป็นพระไตรปิฎกที่ถือภาษาสันสกฤตเป็นหลักเหมือนกัน แต่นั้นนิกายม้นตรยาน อันเป็นสาขาหนึ่งของมหายาน เจริญแพร่หลายในประเทศทิเบต และแปลสู่ภาษาทิเบตแล้ว จากทิเบตจึงแพร่ไปในมองโกเลีย และแมนจูเรีย ประเทศเหล่านี้มีพระไตรปิฎกของตัวเอง แต่เขียนด้วยอักษรทิเบต เพราะรับลัทธิศาสนา และวัฒนธรรมไปจากทิเบต

๒. กลุ่มจารึกด้วยอักษรตะวันตก คือ

พระไตรปิฎกฉบับสมาคมบาลีปกรณ์ ได้คัดลอกจากพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับอักษรสิงหลของลังกา ฉบับอักษรไทยของประเทศไทย และฉบับอักษรพม่าของพม่า โดยเทียบเคียงสอบทานกัน แล้วพิมพ์ด้วยอักษรโรมัน ได้ตรวจชำระและแปลจัดพิมพ์เรื่อยมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๒ จนถึงปัจจุบัน

พระไตรปิฎกสากล มหาสังคายนาสากลนานาชาติ พ.ศ. ๒๕๐๐ ต้นฉบับพระไตรปิฎกภาษาบาลี อักษรพม่า ไม่ได้มีการเผยแพร่ให้แพร่หลายเป็นสากล สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ทรงมีพระบัญชาให้ “กองทุนสนทนาธรรมนำสุข” ได้นำต้นฉบับดังกล่าวมาตรวจทาน ๓ ครั้ง จัดพิมพ์เป็นอักษรโรมัน ได้เพิ่มข้อมูลอ้างอิงพระไตรปิฎกบาลี ฉบับต่างๆ ของโลก ๑๓ ฉบับ จึงเป็นฉบับ “สากล” และ “นานาชาติ”

ถึงแม้ว่า พระไตรปิฎกจะมีหลายฉบับก็ตาม แต่ฉบับที่เป็นปีกแผ่นแน่นหนาสมบูรณ์ที่สุด คือ พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี พระไตรปิฎกฉบับภาษาสันสกฤต พระไตรปิฎกฉบับภาษาจีน และพระไตรปิฎกฉบับภาษาทิเบต ซึ่งมีความสมบูรณ์พร้อมด้วยอรรถธรรมและอรรถภาษา มีอรรถกถา ฎีกา โยชนา แต่งแก้ไว้มากมาย

ไทย ลังกา พม่า ลาว กัมพูชา ซึ่งเป็นฝ่ายอนุรักษ์นิยม คือไม่เปลี่ยนแปลงหรือดัดแปลงคำสอนของพระพุทธศาสนา ถือตามมติของพระสังคีติกาจารย์ ตั้งแต่สังคายนาครั้งที่ ๑ ซึ่งมีพระอรหันต์ ๕๐๐ รูป เป็นพระสังคีติกาจารย์

ส่วนพระไตรปิฎกฉบับอื่นๆ นอกเหนือจากฉบับภาษาบาลี คือ ฉบับภาษาสันสกฤต ภาษาจีน และภาษาทิเบต ซึ่งเป็นต้นฉบับให้กับฉบับอื่นๆ ได้คัดลอกบ้าง แปลจากพระไตรปิฎกเหล่านั้นบ้าง ดัดแปลงบ้าง ยกไปทั้งหมดบ้าง เช่น พระไตรปิฎกญี่ปุ่น พระไตรปิฎกเกาหลี จะว่าเป็นญี่ปุ่นหรือเกาหลีก็ได้ เพราะตั้งแต่หน้าต้นจนหน้าสุดท้ายเหมือนกับฉบับจีน

กล่าวโดยสรุปแล้ว พระไตรปิฎกจีนมีความพิสดารและมีลักษณะพิเศษกว้างขวาง โอบอุ้มเอาคตินิยมต่างๆ ในพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีกับพระไตรปิฎก ฉบับภาษาทิเบต ซึ่งไม่จำกัดเฉพาะลัทธิมหายานเท่านั้น ลักษณะนี้พระไตรปิฎกบาลีหาไม่มี ส่วนพระไตรปิฎกทิเบตถึงมีอยู่ก็น้อยกว่าฝ่ายจีน

พระไตรปิฎกจีนจึงเป็นธรรมสาครอันยิ่งใหญ่ที่สุดของพระพุทธศาสนา แต่ก็ให้ประโยชน์ได้บ้าง ในแง่ที่จะเทียบเคียงคำสอนเล็กๆ น้อยๆ เช่น ข้อความในคาถาบางคาถาว่ามีแปลกกันอย่างไร แต่หลักการใหญ่ๆ ของพระไตรปิฎกเถรวาทหรือฉบับบาลีท่านวางไว้และชำระสะสางกันชัดเจนแล้ว จึงไม่ใช่เรื่องที่จะมาปะปนกัน

คำถามท้ายบท

๑. พระไตรปิฎกเถรวาทกับพระไตรปิฎกมหายาน มีข้อเหมือนและต่างกันอย่างไรในสาระสำคัญ
๒. การสังคายนาพระไตรปิฎกภาษาสันสกฤต มีเป้าหมายอย่างไร
๓. พระไตรปิฎกจีนมีลักษณะเด่นและลักษณะด้อยอย่างไร
๔. พระไตรปิฎกทิเบตกับพระไตรปิฎกจีนมีข้อเหมือนและข้อต่างกันอย่างไร
๕. พระไตรปิฎกฉบับสมัคคมบาลีปรกณ์กับฉบับพม่ามีจุดเด่นจุดด้อยหรือมีข้อแตกต่างกันอย่างไร
จงอธิบาย
๖. พระไตรปิฎกสากลมหาสังคายนาสากลนานาชาติ พ.ศ.๒๕๕๐ มีมาตรฐานการจัดพิมพ์ที่แตกต่างฉบับอื่นๆ อย่างไรบ้าง
๗. การที่จะศึกษาพระไตรปิฎกนานาชาติ มีหลักการศึกษาเพื่อสอบสวน เทียบเคียงและเกณฑ์การวินิจฉัยอย่างไร ตามหลักการที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้

เอกสารอ้างอิงประจำบท

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **กรณีธรรมกาย : บทเรียนเพื่อศึกษาพระพุทธศาสนาและ
สร้างสรรค์สังคมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร : กองทุนวัฒนธรรม, ๒๕๔๒.
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร
: ธรรมสภา, ๒๕๔๘.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

เสถียร โพธิ์นันทะ. **ประวัติพระไตรปิฎกฉบับจีนพากย์** ใน [http://mahamakuta.inet.co.th /
tipitaka/ tipitaka๓/tipi~๒๓๑.html](http://mahamakuta.inet.co.th/tipitaka/tipitaka3/tipi~๒๓๑.html)

เสถียร โพธิ์นันทะ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหา มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

China Radio International.CRI. All Rights Reserved. ๑๖A Shijingshan Road, Beijing,
China. ๑๐๐๐๔๐ <http://thai.cri.cn/๑/๒๐๐๗/๑๐/๒๔/๖๔@๑๑๑๖๖๓.htm>
s<http://endowment.worldtipitaka.org/index.php?option=com>

บทที่ ๘

พระไตรปิฎกกับศาสตร์สมัยใหม่

ผศ.ดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย

อาจารย์อดุลย์ คนแรง

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายความหมายของศาสตร์สมัยใหม่ได้
๒. อธิบายความสัมพันธ์ของพระไตรปิฎกกับศาสตร์สมัยใหม่ได้
๓. ประยุกต์หลักธรรมพระไตรปิฎกเข้ากับศาสตร์สมัยใหม่ได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- ความนำ
- พระไตรปิฎกกับมนุษยศาสตร์
- พระไตรปิฎกกับวิทยาศาสตร์
- พระไตรปิฎกกับสังคมศาสตร์

๘.๑ ความนำ

พระไตรปิฎก ข้อควรรู้เบื้องต้น

คัมภีร์ที่บรรจพุทธพจน์ คือพระธรรมวินัย มีชื่อที่ชาวตะวันตกรู้จักกันโดยทั่วไปว่า Pali Canon หรือ Buddhist Canon ทั้งนี้เพราะเป็นที่ประมวลหลักการพื้นฐานของศาสนา (=canon) ซึ่งในที่นี้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา (=Buddhist) และข้อความในคัมภีร์นี้บันทึกด้วยภาษาบาลี (=Pali) แต่คำบาลีที่เรียก พระไตรปิฎก ก็คือ ตปิฎก จากคำว่า ตี “สาม” + ปิฎก “ตำรา, คัมภีร์, หรือ กระดาษ (อันเป็นภาชนะบรรจุของ)” ซึ่งตามตัวอักษรใช้ หมายถึงคำสอนหมวดใหญ่ ๓ หมวด คือ

พระวินัยปิฎก ได้แก่ประมวลระเบียบข้อบังคับของบรรพชิตที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้สำหรับภิกษุและภิกษุณี

พระสุตตันตปิฎก ได้แก่ประมวลพระสูตรหรือคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงยกย่องไปต่างๆ ให้เหมาะสมกับบุคคล สถานที่ เหตุการณ์ มีเรื่องราวประกอบ

พระอภิธรรมปิฎก ได้แก่ประมวลคำสอนที่เป็นเนื้อหาหรือหลักวิชาล้วนๆ ไม่เกี่ยวกับบุคคลหรือเหตุการณ์ ไม่มีเรื่องราวประกอบ

พระไตรปิฎกมีใช้คัมภีร์เพียงเล่มเดียว แต่เป็นคัมภีร์ชุดใหญ่ที่มีเนื้อหาถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ฉบับพิมพ์ด้วยอักษรไทยนิยมจัดแยกเป็น ๔๕ เล่ม เพื่อหมายถึงระยะเวลา ๔๕ พรรษาแห่งพุทธกิจนับรวมได้ถึง ๒๒,๓๗๔ หน้า (ฉบับสยามรัฐ) หรือเป็นตัวอักษรประมาณ ๒๔,๓๐๐,๐๐๐ ตัว แต่สะปิฎกมีการจัดแบ่งหมวดหมู่บทตอน ซอยออกไปมากมายซับซ้อน^๑

โลกปัจจุบันของเรามีความเจริญก้าวหน้ามาก ความรู้ก็แบ่งเป็นวิชาอย่างหลากหลาย เกือบนับไม่ถ้วน แต่เพื่อให้สะดวกแก่ความเข้าใจ จดจำ และใช้ประโยชน์จึงได้มีความพยายามที่จะจัดหมวดหมู่วิชาเหล่านี้เข้าด้วยกัน การจัดแบบหนึ่งแบ่งวิชาในโลกออกเป็นสามกลุ่ม คือ มนุษยศาสตร์ (humanities) วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ (natural science) และสังคมศาสตร์ (social science) ดังจะขยายความโดยสังเขปต่อไป

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ. ปยุตฺโต), พระไตรปิฎกสิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา และ สถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๐), หน้า ๕-๖.

มนุษยศาสตร์	วิทยาศาสตร์	สังคมศาสตร์
ศิลปะ	ชีวภาพ	ประวัติศาสตร์ (เกี่ยวกับสังคม)
วรรณคดี	กายภาพ	มานุษยวิทยา
ประวัติศาสตร์	ผสม	สังคมวิทยา
ภาษาศาสตร์		เศรษฐศาสตร์
ศาสนา		รัฐศาสตร์
ปรัชญา		จิตวิทยาสังคม

การเปรียบเทียบลักษณะสำคัญของการศึกษาและวิจัยด้านมนุษยศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และสังคมศาสตร์

สาขา	ข้อมูล	วิธีการ	ผลงาน
มนุษยศาสตร์	มนุษย์ พฤติกรรม	การตีความและ	ความหมาย
	ผลงานสร้างสรรค์	การวินิจฉัยประสบการณ์	คุณค่า
วิทยาศาสตร์	ปรากฏการณ์	การสังเกต	กฎเกณฑ์
		การทดลอง	ทฤษฎี
สังคมศาสตร์	พฤติกรรม	การสังเกต	กฎเกณฑ์
		การวิเคราะห์	ทฤษฎี

๘.๑.๑ ว่าด้วยหมวดวิชามนุษยศาสตร์

มนุษยศาสตร์ หมายถึงวิชาว่าด้วยคุณค่าทางจิตใจและงานของคนมีศิลปะ วรรณคดี ประวัติศาสตร์ ภาษาศาสตร์ ศาสนาและปรัชญา^๒

หมวดวิชามนุษยศาสตร์ คือ กลุ่มวิชาที่เกิดขึ้นมาในโลกก่อนหมวดวิชาอื่น กลุ่มวิชานี้ศึกษามนุษย์ในเชิงความเชื่อ ปรัชญา ภาษา ศิลปะ อารยธรรม และคณิตศาสตร์ กลุ่มวิชานี้มีสองกลุ่มย่อย

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๔๖), หน้า ๘๓๓.

กลุ่มวิชาบริสุทธิ์ (pure science)

วิชาศาสนา (religion)

วิชาปรัชญา (philosophy)

วิชาภาษาศาสตร์ หรือ อักษรศาสตร์ (linguistics)

วิชาศิลปะ (arts) ฯลฯ

วิชาต่างๆ เหล่านี้มีลักษณะเป็นนามธรรมสูง มีความเจริญก้าวหน้ามาก่อน จึงได้เป็นความรู้พื้นฐานให้กับวิชาอื่นๆ ที่ตามมา

กลุ่มวิชาประยุกต์ (applied science)

ปรัชญาการดำเนินชีวิต

ศาสนาในชีวิตประจำวัน

ภาษาสำหรับธุรกิจ

อุตสาหกรรมศิลป์ ศิลปะการแสดง

การท่องเที่ยว ภาษาอังกฤษเพื่อการท่องเที่ยว

วิชาประยุกต์คือวิชาบริสุทธิ์ที่ถูกนำมาใช้ประโยชน์โดยตรงในการดำรงชีวิต หรืออาจพูดว่า วิชาประยุกต์คือ การนำเอาความรู้บริสุทธิ์มาใช้งาน

ลักษณะเฉพาะของมนุษยศาสตร์

หมวดวิชามนุษยศาสตร์มีลักษณะเฉพาะตัวหลายอย่าง เช่น เป็นความรู้นามธรรม แต่ละสาขาวิชามีขอบเขตกว้างขวาง วิธีการศึกษาจะเน้นพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง (space) อย่างเจาะจง (unique) หรือเวลาใดเวลาหนึ่ง (time) โดยยึดหลักการจิตวิสัย (subjectivity) เป็นหลักเป็นเครื่องมือในสาขาวิชาภาษาและศิลปะ นอกจากนั้นวิชามนุษยศาสตร์มีฐานะก่อนวิทยาศาสตร์ (pre-science) แต่ก็เป็นความรู้พื้นฐานให้กับวิทยาศาสตร์ที่จะเกิดตามมา

๘.๑.๒ ว่าด้วยหมวดวิชาวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ

วิทยาศาสตร์หมายถึงความรู้ที่ได้โดยการสังเกตและค้นคว้าจากปรากฏการณ์ธรรมชาติ แล้วจัดเข้าเป็นระเบียบ, วิชาที่ค้นคว้าได้หลักฐานและเหตุผลแล้วจัดเข้าเป็นระเบียบ^๓

หมวดวิชาวิทยาศาสตร์ธรรมชาติเป็นความรู้เกี่ยวกับสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต เช่น ดิน น้ำ หิน แร่ธาตุและอากาศสำหรับสิ่งมีชีวิต เช่น พืช สัตว์ รวมทั้งมนุษย์ด้วยในฐานะที่มนุษย์เป็น สัตว์ประเภทหนึ่ง หมวดวิชานี้สามารถแยกย่อยเป็นสองประเภท คือกลุ่มวิชาบริสุทธิ์ กลุ่มนี้ ยังแยกย่อยเป็น ๓ ประเภท

ก. สาขาชีวภาพ (biological science) เช่น biology, botany, zoology, animal husbandary, fishery,

ข. สาขากายภาพ (physical science) เช่น chemistry, soil science, metallurgy, hydrology, meteorology

ค. สาขาสหผสม เช่น biochemistry, environmental study, food science, food technology, agri-engineering, bio-technology

กลุ่มวิชาประยุกต์ เช่น แพทย์ พยาบาล เภสัช สาธารณสุข สัตวแพทย์ biomedical science, วิศวกรรมสิ่งแวดล้อม วิศวกรรมการจัดการ วิศวกรรมบริการ งานก่อสร้างลักษณะ เฉพาะของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ลักษณะเฉพาะตัวของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติมีหลายอย่าง แตกต่างจากของมนุษยศาสตร์อย่างเด่นชัด ประการแรก วิทยาศาสตร์ธรรมชาติศึกษาสิ่งมีชีวิต และไม่มีชีวิตรวมทั้งมนุษย์ในฐานะสัตว์โลกประเภทหนึ่งด้วยหลักวัตถุวิสัย (objectivity) อย่าง เคร่งครัด หลักการนี้เป็นมาตรฐานสากลจะใช้ ณ สถานที่ใด (space) หรือเวลาใด (time) ก็จะได้ ผลเท่ากัน ประการที่สอง ความรู้นามธรรมของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เรียกว่า ทฤษฎี (theory) และทฤษฎีที่มีความเป็นนามธรรมสูงสุดเรียกว่า กฎ (law) ซึ่งยังไม่เป็นนามธรรมสูงสุดเท่า สัจธรรม โดยเฉพาะปรมัตถสัจจะ (absolute truth) ของศาสนาในหมวดมนุษยศาสตร์ ประการ ที่สาม วิทยาศาสตร์ธรรมชาติยึดหลักประจักษ์นิยม (empiricism) อันเป็นลัทธินิยมที่ถือว่า ความรู้ที่เชื่อถือได้จะต้องตรงกับธรรมชาติ

^๓ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๐๓๔.

๘.๑.๓ ว่าด้วยหมวดวิชาสังคมศาสตร์

สังคมศาสตร์ หมายถึงศาสตร์ว่าด้วยความรู้เกี่ยวกับสังคม มีหมวดใหญ่ๆ เช่น ประวัติศาสตร์ (เกี่ยวกับสังคม) มานุษยวิทยา สังคมวิทยา เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ จิตวิทยา สังคม^๔

หมวดวิชาสังคมศาสตร์เป็นความรู้เกี่ยวกับคนที่รวมกันอยู่เป็นสังคมมนุษย์ (human society) แบ่งเป็นสองกลุ่มวิชาย่อย ดังนี้

กลุ่มวิชาบริสุทธิ์ แยกย่อยเป็น

ก. ความรู้ทั่วไป (general science)

ความรู้ทั่วไปตรงนี้ หมายถึงความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสังคมมนุษย์ มีสาขาวิชา เช่น มานุษยวิทยา สังคมวิทยาแต่ละสาขาวิชาประกอบด้วย รายวิชาของตนเป็นจำนวนมาก

ข. ความรู้เฉพาะด้าน (specific science)

ความรู้เฉพาะด้านในที่นี้ หมายถึงความรู้เฉพาะด้านในด้านหนึ่งของสังคมมนุษย์ มีสาขาวิชาเหล่านี้ เช่น เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ จิตวิทยา ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์

ค. กลุ่มวิชาผสม ตัวอย่าง เช่น มานุษยวิทยากายภาพ สังคมวิทยาการเมือง เศรษฐศาสตร์ การเมือง จิตวิทยาสังคม ธุรกิจการเกษตร การเกษตรอุตสาหกรรม กลุ่มวิชาประยุกต์

กลุ่มวิชาประยุกต์ หมายถึงสาขาวิชาบริสุทธิ์ของสังคมศาสตร์ที่ถูกนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิต มีหลายสาขาวิชา เช่น การพัฒนาชุมชน การสังคมสงเคราะห์ การจัดการ การเป็นผู้นำ มนุษย์สัมพันธ์ การโฆษณา การท่องเที่ยว นิเทศศาสตร์ การวางแผน คอมพิวเตอร์ธุรกิจ นิเทศธุรกิจ การจัดการอุตสาหกรรม

ลักษณะเฉพาะตัวของสังคมศาสตร์

สำหรับลักษณะเฉพาะตัวของหมวดวิชาสังคมศาสตร์นั้น มีอยู่หลายอย่าง ประการแรก สังคมศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์ (science) เหมือนกับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ แต่เป็นวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวกับสังคม (social science or society) ประการที่สอง เมื่อเป็นวิทยาศาสตร์ ดังนั้น

^๔ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๑๕๙.

จึงใช้วิธีการศึกษาแบบวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ คือใช้หลักวัตถุวิสัย (objectivity) หลักประจักษ์นิยม (empiricism) และหลักปฏิฐานนิยม (positivism) เหมือนกัน ประการที่สาม แม้ว่าบางทีวิทยาศาสตร์ธรรมชาติศึกษามนุษย์ในฐานะสัตว์โลก อย่างหนึ่งเท่านั้น ไม่ใช่สัตว์สังคม (social animal) ประการที่สี่ แม้ว่าวิชามนุษยศาสตร์จะศึกษามนุษย์เหมือนกัน แต่มนุษยศาสตร์ศึกษาเบื้องสูงของมนุษย์หรือส่วนนามธรรมของมนุษย์ คือ สติปัญญา (วิชาปรัชญา) ศึกษาผลผลิตทางปัญญา (วิชาอารยธรรม) ศึกษาความคิดความเชื่อ (วิชาศาสนวิทยา) ศึกษาระเบียบการพูด การเขียน และความงามทางหนังสือ (วิชาภาษาศาสตร์ และวรรณคดี) และศึกษาความงาม ความไพเราะ ด้านอื่น (วิชาศิลปะ) วิชาสังคมศาสตร์จึงแตกต่างจากวิชาหมวดอื่น^๕

๘.๒ พระไตรปิฎกกับมนุษยศาสตร์

พระไตรปิฎกมีเนื้อหาครอบคลุมทั้งด้านศิลปะ วรรณคดี ประวัติศาสตร์ ภาษาศาสตร์ ศาสนาและปรัชญา

๘.๒.๑ พระไตรปิฎกด้านศิลปะ

ศิลปะ หมายถึงฝีมือ, ฝีมือทางการช่าง, การทำให้วิจิตรพิสดาร, เช่น เขาทำดอกไม้ประดิษฐ์ประดอยอย่างมีศิลปะในการแต่งตัว รูปสลักหินเป็นรูปศิลป์; การแสดงออกซึ่งอารมณ์สะท้อนใจให้ประจักษ์ด้วยสื่อต่างๆ อย่างเสียง เส้น สี ผิว รูปทรง เป็นต้น เช่น ศิลปะการดนตรี ศิลปะการวาดภาพ ศิลปะการละคร วิจิตรศิลป์^๖

ศิลปะ ในมงคลข้อนี้ ท่านพระอรรถกถาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์มงคลทีปนี ให้อธิบายไว้ว่า สิบแปด นาม อนาคริยาคาริยวเสน ทูวิธั หุตถโกสลล ๕ แปลว่า ศิลปะ หมายถึง หัตถโกศล สองประเภท คือของบรรพชิตและของคฤหัสถ์ จากคำบาลีที่ยกมานี้ ขอให้สังเกตคำว่า หุตถโกสลล หรือ หัตถโกศล ซึ่งเป็นไวยากรณ์ของคำว่าศิลปะ หมายความว่าหัตถโกศลหรือศิลปะ มีความหมายเหมือนกัน

^๕ สัญญา สัญญาวิวัฒน์, สังคมศาสตร์เบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

^๖ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๑๐๑.

คำว่า หัตถโกศล แปลว่า ฉลาดทำ แต่คำว่าฉลาดทำนี้ ทางไทยเราไม่ค่อยได้พูด ถ้าจะพูดตามภาษาไทยให้เข้าใจกันง่าย ๆ ที่ว่าฉลาดทำก็คือ ทำเป็น เพราะฉะนั้น คำว่าศิลปะ ก็คือทำเป็นนั่นเอง^๗

ศิลปะจัดเป็นมงคลข้อหนึ่งในมงคล ๓๘ ในมงคลสูตร ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ ซึ่งมีศิลปะแห่งการดำรงชีวิตให้ก้าวหน้าทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ พระสิริมังคลาจารย์ อธิบายแก่ศิลปะนี้ไว้ในมังคลัตถที่ปณิว่า หัตถโกศล คือความเป็นคนฉลาด ในหัตถกรรม คือเป็นช่างฝีมือ ทำงานให้สำเร็จเป็นชิ้นเป็นอันและประณีต ด้วยน้ำมือของตน ชื่อว่าศิลปะ และจำแนกศิลปะออกเป็น ๒ ประเภท คือ อนาคตริยศิลปะ ศิลปะคือช่างฝีมือ ของบรรพชิต กับ อนาคตริยศิลปะ ศิลปะคือช่างฝีมือของคฤหัสถ์^๘

พุทธทาสภิกขุให้ทัศนะว่า พุทธศาสนาในฐานะเป็นศิลปะ (Art) ซึ่งในที่นี้หมายถึง ศิลปะแห่งการครองชีวิตคือการกระทำที่แยบคายสุขุม ในการที่จะมีชีวิตอยู่เป็นมนุษย์ให้น่าชม น่าเลื่อมใส น่าบูชาเป็นที่จับใจแก่คนทั้งหลายจนคนอื่นพอใจทำตามเราด้วยความสมัครใจ ไม่ต้องแค้นเคืองกัน เราจะมีความงามในเบื้องต้นด้วยศิลปบริสุทธิ์ มีความงามในท่ามกลาง ด้วยการมีจิตใจสงบเย็น เหมาะสมที่จะทำงานในด้านจิต มีความงามในเบื้องปลายด้วยความสมบูรณ์แห่งปัญญา คือรู้แจ้งสิ่งทั้งปวงว่าอะไรเป็นอะไร จนไม่มีความทุกข์เกิดเพราะสิ่งทั้งปวงนั้น เมื่อใครมีชีวิตอยู่ด้วยความงาม ๓ ประการเช่นนี้แล้ว ถือว่าเป็นผู้มีศิลปะแห่งการดำรงชีวิตอย่างสูงสุด ชาวตะวันตกหันมาสนใจพระพุทธศาสนา ในฐานะเป็นศิลปะแห่งชีวิตโดยนัยนี้เป็นอันมาก และกล่าวขวัญกันมากกว่าแฉ่ง^๙

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ให้ทัศนะไว้ว่า ศิลปศาสตร์ คือวิชาการที่ต้องใช้ความสามารถทางสติปัญญาเป็นเครื่องพัฒนาสติปัญญา และยกระดับจิตใจให้เข้าถึงอิสรภาพเป็นเสรีชน ผู้เพียบพร้อมด้วยความดีงามล้ำเลิศทางปัญญาและจริยธรรม ซึ่งจะเป็นผู้สร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่ชีวิตและสังคมได้อย่างแท้จริง ศิลปศาสตร์เป็นวิชาที่มุ่งให้เกิดความรู้ที่จะทำให้มนุษย์มีความ

^๗ พ.อ.ปิ่น มุกขนันต์, **มงคลชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๔๙).

^๘ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร), **มงคลยอดชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๑๕).

^๙ พุทธทาสภิกขุ, **คู่มือมนุษย์**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๒).

สัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงในเงื่อนไขของกาลเวลานี้อย่างถูกต้อง ทำให้มนุษย์มีความรู้เข้าใจเท่าทันต่อความเปลี่ยนแปลงสามารถ “หยั่งรู้ถึงอดีต แล้วก็รู้เท่าปัจจุบัน และรู้ทันอนาคต” อันนี้เป็นความประสงค์ของการศึกษาศิลปะศาสตร์ประการหนึ่ง^{๑๐}

ความเป็นศิลปะ ได้แก่ ความถนัดจัดเจนแล้วคล่อง ในการปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลที่ต้องการ ดังนั้น คนที่มีศิลปะก็จึงสามารถที่จะนำเอาความรู้มาใช้ปฏิบัติให้เกิดผลตรงข้ามกับคนบางคนซึ่งทั้งที่รู้แต่ไม่มีศิลปะ ทำแล้วก็ไม่ได้ผลที่ต้องการหรือไม่ได้ผลดี

ศิลปะนี้เป็นตัวแทรกสำคัญ สำหรับใช้คู่กันกับจริยธรรม จริยธรรมเป็นตัวการนำความรู้มาปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลดีแก่ชีวิตตามวัตถุประสงค์ ส่วนศิลปะก็คือความแคล่วคล่องชำนาญจัดเจนในการปฏิบัติ ที่จะให้การใช้ความรู้สำเร็จผลอย่างนั้น

แต่จะต้องอย่าไว้ด้วยว่าศิลปะนั้นจะต้องให้มาคู่กันกับจริยธรรมหรือจะต้องให้มีจริยธรรมมาด้วยเสมอไป คือจะต้องใช้ศิลปะโดยมีจริยธรรมกำกับ หรือให้ศิลปะเป็นเครื่องเสริมจริยธรรมนั่นเอง เพราะถ้าใช้ศิลปะโดยไม่มีจริยธรรม ความแคล่วคล่องจัดเจนในการปฏิบัติ ก็จะไม่เป็นไปเพื่อให้เกิดผลดีแก่ชีวิตและสังคมตามความมุ่งหมายของวิชาการนั้น ๆ หรือกิจกรรมนั้น ๆ แต่อาจจะถูกใช้ให้บิดเบือนเบี่ยงเบนจากความมุ่งหมายแท้จริง ที่เป็นสัจธรรมกลายเป็นการกระทำเพื่อสนองความเห็นแก่ตัว และเพื่อการกระทำเพื่อสนองความเห็นแก่ตัว และเพื่อการทำลายในรูปแบบต่างๆ ที่พูดสั้น ๆ ว่า เพื่อสนองโลภะ โทสะ และโมหะ หรือตัณหา มานะ และทิฐิไปได้^{๑๑}

ศิลปะของบรรพชิตและของคฤหัสถ์นั้น ย่อมรวมลงเป็นช่างทำ ช่างพูด ช่างคิด ซึ่งให้สำเร็จประโยชน์ ๓ ประการ คือ อุตถเป็นที่ต้องการของตนและคนอื่น หิตะ เกื้อกูลแก่ตนและคนอื่น สุขะ อำนวยความสุขแก่ตนและคนอื่น อย่างนี้ถือว่าเป็นมงคล ดังนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสว่า ช่างทำ ช่างพูด ช่างคิด หรือ ทำเป็น พูดเป็น คิดเป็นนี้ เป็นมงคลยอดชีวิต เพราะทำให้ผู้มีช่างทำ ช่างพูด ช่างคิด เจริญก้าวหน้า มีฐานะสูงขึ้นอันหนาฝาคั่งด้วยทรัพย์สิน สมบูรณ์ด้วยเกียรติยศและเกียรติศักดิ์^{๑๒}

^{๑๐} พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต), **ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก หมวดสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๓).

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **ศิลปะศาสตร์เพื่อการศึกษาที่ยั่งยืน**, กรุงเทพมหานคร : บริษัท ส่องสยาม จำกัด, ๒๕๔๐).

^{๑๒} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, (พิมพ์ ธรรมธโร), **มงคลยอดชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๑๕).

เพลโต (Plato) นักปราชญ์ชาวกรีก ได้ให้คำนิยามศิลปะว่า หมายถึงการจำลองแบบ (Art as Imitation) จากธรรมชาติ โดยมีความเห็นว่าสิ่งต่างๆ จากธรรมชาติ เป็นความเชื่อ ซึ่งเปลี่ยนแปลงได้ สำหรับความจริงนั้นมียู่เพียงในอุดมคติเท่านั้น

อริสโตเติล (Aristotle) ซึ่งเป็นศิษย์ของเพลโตได้อธิบายเพิ่มเติมว่า ศิลปะไม่เป็นเพียง การเลียนแบบคุณลักษณะของรูปทรงภายนอก แต่ต้องสามารถแสดงออกถึงคุณลักษณะภายใน สิ่งนั้นๆ ด้วย เช่น เมื่อวาดรูปคน สิ่งสำคัญไม่ใช่เพียงวาดให้เหมือนที่สุดแต่จะต้องสามารถถ่ายทอด แสดงออกถึงบุคลิกภาพหรืออารมณ์ ความรู้สึก (Art as Representation) ของคนๆ นั้นด้วย

ประเภทของศิลปะ

การจัดแบ่งประเภทของศิลปะ ได้มีผู้จัดไว้ต่างกันหลายแนวคิด ซึ่งสามารถกล่าวโดยสรุป ได้เป็น ๒ แขนงดังนี้คือ

๑) วิจิตรศิลป์ ซึ่งแต่เดิมเรียกว่า ประณีตศิลป์ หมายถึงผลงานศิลปะที่มุ่งเน้นคุณค่า ทางความงาม (Aesthetic Value) เป็นสำคัญ เป็นผลงานที่ตอบสนองด้านจิตใจมากกว่าประโยชน์ ใช้สอย ประกอบด้วย ทัศนศิลป์ (Visual Art) ดุริยางคศิลป์ (Music) นาฏยศิลป์ (Dance) สถาปัตยกรรม (Architecture) และ วรรณกรรม (Literature)

๒) ศิลปะประยุกต์ หรือ ประยุกต์ศิลป์ หมายถึงผลงานศิลปะที่สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อ มุ่งเน้นประโยชน์ใช้สอยเป็นสำคัญโดยการใช้หลักการทางสุนทรียภาพ ประกอบด้วย มัณฑนศิลป์ (Decorative Art) อุตสาหกรรมศิลป์ (Industrial Art) พาณิชยศิลป์ (Commercial Art) หัตถศิลป์ (Crafts) และการออกแบบต่างๆ (Designs) เป็นต้น

ศิลปะเป็นสื่อกลางประสานความเข้าใจร่วมกันระหว่างศิลปินผู้สร้างสรรค์กับประชาชน ผู้ดูและผู้รับ ศิลปะกับบทบาทสังคมในแง่มานุษยวิทยานั้นถือว่าศิลปะมีความสำคัญและมี หน้าที่หลัก คือ

(๑) ด้านจิตวิทยา (Psychological Function) ช่วยลดความตึงเครียด และเสริมสร้าง ความสุขทางด้านจิตใจให้เกิดความรู้สึกพึงพอใจ สุขใจ ซึ่งรวมไปถึงการสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อ ศาสนา สอนให้คนมีจิตใจสูงส่งดีงามและดำรงชีวิตในทางที่ถูกต้อง ศิลป์ พีระศรี สรุปว่า ศิลปะ มีจุดมุ่งหมายในทางเกื้อกูลศีลธรรมและยกระดับทางจิตใจเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของมวลมนุษยชาติ ซึ่งแต่ละชนชาติย่อมมีการแสดงออกทางศิลปะแตกต่างกัน แต่จุดหมายปลายทางของศิลปินทุกๆ คนที่มีร่วมกันก็คือ ต้องการสร้างงานศิลปะที่เกื้อกูลพหุปัญญาและจิตใจของมนุษยชาติ

(๒) ด้านศิลปะ (Social Function) เป็นการบันทึกเหตุการณ์ในสังคมซึ่งเปรียบเสมือนกระจกเงาที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นไปของสภาพในสังคมนั้นอย่างใกล้ชิด ดังนั้น ศิลปะจึงเป็นสิ่งแสดงถึงวัฒนธรรม มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับศาสนาและการเมืองสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ของระบบสังคม เพื่อเป็นประโยชน์และรับใช้สังคมจนกระทั่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ แต่ที่ปรากฏเห็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนจะพบว่า ผลงานศิลปกรรมเป็นเครื่องหมายหรือสื่อที่แสดงถึง หรือส่งผ่านความเจริญด้านรสนิยม ค่านิยม การแสดงออก และวัฒนธรรมอันเปรียบเสมือนมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ^{๑๓}

ศิลปะ เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมนุษย์มาก เพราะเท่ากับเป็นอาหารทางใจ มนุษย์ทุกเผ่าพันธุ์ล้วนแต่สร้างศิลปะขึ้นสนองความต้องการของตนเองด้วยกันทั้งสิ้น และถ้าหากจะพิจารณาว่ามนุษย์สร้างศิลปะขึ้นเพื่อสนองความจำเป็นด้านใดบ้าง ก็จะได้ชัดว่า มนุษย์สร้างศิลปะขึ้นสนองความจำเป็น ๓ ทาง คือ

(๑) ความจำเป็นทางกาย (เพื่อประโยชน์ใช้สอย)

การสร้างสรรค์เพื่อความจำเป็นทางร่างกาย คือ การสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ เพื่อประโยชน์ใช้สอยเพื่ออำนวยความสะดวกสบายต่างๆ เช่น สร้างเครื่องมือในการหาอาหาร สร้างเครื่องนุ่งห่ม สร้างที่อยู่อาศัย ตลอดจนเครื่องมือใช้ไม้สอยอื่นๆ มนุษย์รู้จักเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ เหล่านี้ให้อำนวยประโยชน์กว้างขวางขึ้นและสร้างให้มีรูปทรงงดงามขึ้นเป็นลำดับ เป็นการแฝงศิลปะไว้ในเครื่องอุปโภคทุกสิ่ง การสร้างสรรค์ตามความจำเป็นทางการใช้สอย นี้เป็นต้นกำเนิดของศิลปะประยุกต์ (Applied Art)

(๒) ความจำเป็นทางจิตใจ (เพื่อความเพลิดเพลินและพอใจ)

การสร้างสรรค์เพื่อความจำเป็นทางจิตใจ คือ การสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ให้มีความสวยงาม มีความไพเราะ มีความเป็นระเบียบประสานกลมกลืน ความงาม (Nice) ของสิ่งต่างๆ แม้จะไม่อำนวยประโยชน์ทางการใช้สอย แต่ก็จำเป็นอย่างยิ่งเพราะเป็นสิ่งสนองธรรมชาติอย่างหนึ่งของมนุษย์ การสร้างสรรค์สิ่งเหล่านี้ได้แก่ การตกแต่งร่างกาย การตกแต่งบ้านเรือนเครื่องมือใช้ไม้สอย หรือการบันทึกสิ่งประทับใจลงเป็นภาพปั้น ภาพเขียน ตลอดจนวรรณคดี นาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์ การสร้างสรรค์ตามความจำเป็นทางจิตใจนี้ วิวัฒนาการมาเป็นศิลปะทางจิตรศิลป์ (Fine Art)

^{๑๓} ชาญณรงค์ พรุ่งโรจน์, การวิจัยทางศิลปะ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

(๓) ความจำเป็นทางการเชื่อถือ (ลัทธิศาสนา)

การสร้างสรรคเพื่อความจำเป็นทางการเชื่อถือ คือการสร้างสรรคสิ่งต่างๆ ขึ้นเป็นที่ยึดเหนี่ยวของจิตใจ มนุษย์ธรรมดาๆ มีเครื่องอาศัยทางกาย และสิ่งเพติดเพลินทางใจแล้วยังไม่พอ ยังต้องการสิ่งยึดถือหรือสิ่งแวดล้อมทางวิญญาณอีกด้วย เพราะมนุษย์ยังมีธรรมชาติอีกแบบหนึ่ง คือความกลัว ที่มาของลัทธิศาสนาต่างๆ ล้วนมาจากความกลัวทั้งสิ้น เช่นกลัวต่อภัยธรรมชาติต่างๆ มนุษย์ดึกดำบรรพ์เชื่อว่าสิ่งเหล่านี้ย่อมมีสิ่งลี้ลับคอยบันดาลให้เป็นไป จึงเกิดการปฏิบัติเพื่อเอาอกเอาใจสิ่งลี้ลับเหล่านี้ด้วยการปฏิบัติพิธีกรรม และสร้างรูปขึ้นเคารพบูชาเมื่อลัทธิเชื่อถือวิวัฒนาการมาเป็นลัทธิศาสนาเกิดเป็นศิลปะทางศาสนา (Religions Art) โดยอาศัยศิลปะเป็นสื่อกลาง ศิลปะที่ใช้มีทั้ง จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม จิตรกรรม และประติมากรรมเป็นที่เคารพและรูปอธิบายคำสอนเป็นต้น

จะเห็นได้ว่า ศาสนามีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการก่อให้เกิดศิลปะ และศิลปะที่ยิ่งใหญ่ ประณีตงดงามในสมัยโบราณแล้วล้วนแต่เป็นศิลปะทางศาสนา ฉะนั้นการศึกษาให้เข้าใจแจ่มแจ้งเรื่องของศิลปะในอดีตจึงจำเป็นจะต้องศึกษาเรื่องราวและรายละเอียดในทางศาสนาด้วย เช่น ถ้าไม่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวของเทพเจ้าต่างๆ ในสมัยโบราณของกรีกก็ไม่อาจจะดูรูปปั้นต่างๆ ของกรีกได้เข้าใจ ทำนองเดียวกัน ถ้าไม่มีความรู้เรื่องพุทธประวัติ หรือเรื่องชาดกทางพระพุทธศาสนาอยู่บ้าง ก็ไม่อาจดูภาพจิตรกรรมฝาผนังในโบสถ์วิหารของไทยได้เข้าใจถูกต้อง ฉะนั้น การศึกษาประวัติศิลปะโดยเฉพาะศิลปะในสมัยโบราณจำเป็นจะต้องศึกษาเรื่องราวทางศาสนาควบคู่กันไปด้วย^{๑๔}

๘.๒.๒ พระไตรปิฎกด้านวรรณคดี

พระไตรปิฎกเป็นวรรณคดีบาลีเพื่อชีวิต ที่บริสุทธิ์บริบูรณ์ไปด้วยภาษาและความหมาย ทำให้ผู้ศึกษาดีแล้วถึงความพันทุกซ์ มีทั้งร้อยกรองและร้อยแก้ว ทั้งที่เป็นพุทธภาษิต สาวกภาษิต เทวดาภาษิต และอติภาษิต จำเนียร แก้วกฐิให้ทัศนะไว้ว่า วรรณคดีบาลี เป็นเรื่องราวที่ตั้งอยู่บนพื้นฐาน ๓ ประการ คือ ความจริง ความงามและความดี อันมีอธิบายที่ประกอบด้วยเหตุผลและข้อเท็จจริง มิใช่เรื่องราวเพียงสำแดงอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด ความบันเทิงใจ จินตนาการ หรือ

^{๑๔} จีรพันธ์ สมประสงค์, ประวัติศิลปะ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๓).

การสะท้อนถ่ายทอดความชัดเจนของชีวิต อย่างเช่นวรรณคดีต่างๆ ไป ทั้งนี้อาจเป็นไปตามขั้นความรู้แจ้งเห็นจริงของนักปราชญ์และกวีรวมทั้งทัศนะของวรรณคดีบาลีเอง^{๑๕} เช่น ธรรมบทพุทธกนิยายในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ ที่มีเนื้อหาสาระเป็นคำสอนเพื่อพัฒนาชีวิตให้ดีขึ้น มีคติธรรมทั้งระดับโลกียะและโลกุตตระ ภาษาที่ใช้ในธรรมบทไพเราะงดงามด้วยคำอุปมาอุปไมยให้ภาพพจน์ชัดเจน ชี้ให้เห็นชัด ชวนให้ปฏิบัติตาม ปลุกให้แก้สละสล้า และพาให้บันเทิงในธรรม

๘.๒.๓ พระไตรปิฎกด้านประวัติศาสตร์

ประวัติศาสตร์ คือ ศาสตร์ที่ว่าด้วยความพยายามที่จะตอบคำถามเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ในอดีต^{๑๖}

ประวัติศาสตร์ คือความทรงจำว่าด้วยประสบการณ์ของมนุษย์ ซึ่งถ้าหากถูกลืมหรือละเลยก็เท่ากับว่าเราได้ยุติแนวทางอันบ่งชี้ว่าเราคือมนุษย์ (โรเบิร์ต วี. แดเนียลส์, ศึกษาประวัติศาสตร์อย่างไรและทำไม^{๑๗})

ประวัติศาสตร์ คือวิชาว่าด้วยเหตุการณ์ที่เป็นมาหรือเรื่องราวของประเทศชาติเป็นต้นตามที่บันทึกไว้เป็นหลักฐาน^{๑๘}

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย

งานเขียนประวัติศาสตร์ไทยในสมัยแรกเริ่มคือ จารึก ตำนาน จดหมายเหตุ และพระราชพงศาวดาร ซึ่งเป็นการบันทึกเหตุการณ์ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับบางส่วน คือมีความสัมพันธ์กับศาสนาและเป็นการบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ พระราชกรณียกิจ พระราชสำนัก ฯลฯ จนกระทั่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว งานนิพนธ์

^{๑๕} จำเริญ แก้วกู, **หลักวรรณคดีบาลีวิจารณ์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ โอ.เอส.พรินต์ติ้ง เฮ้า, ๒๕๓๙).

^{๑๖} Robin George Collingwood, **The Idea of History**, (London : Oxford University Press, 1959), p.9.

^{๑๗} Studying History How and Why, โดยธิดา สารยา (กรุงเทพมหานคร : ดวงกมล, ๒๕๒๐), หน้า ๑.

^{๑๘} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, หน้า ๖๖๕.

ทางประวัติศาสตร์ของไทย ได้รับแนวการศึกษาจากประเทศตะวันตก โดยมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ประกอบการเรียบเรียง แต่ยังคงเน้นเฉพาะหลักฐานประเภทเอกสารการปกครอง พระราชพงศาวดาร จดหมายเหตุ หลักฐานทางโบราณคดี และศิลปกรรมเท่านั้น ผลงานทางประวัติศาสตร์ ในระยะนี้ยังคงจำกัดอยู่ในแวดวงของประวัติศาสตร์การเมืองและประวัติศาสตร์ราชธานี อันเป็น ประวัติศาสตร์ของศูนย์กลางแห่งอำนาจทางการเมือง เนื่องจากการศึกษาประวัติศาสตร์ ในลักษณะดังกล่าวเน้นในเรื่องชนชั้นปกครอง อำนาจทางการเมืองความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ซึ่งคล้ายคลึงกับวิชารัฐศาสตร์ ในระยะต่อมาจึงได้มีการนำเอาทฤษฎีทางรัฐศาสตร์มาใช้ในการ วิเคราะห์ข้อมูลและหลักฐานทางประวัติศาสตร์^{๑๙}

๘.๒.๔ พระไตรปิฎกด้านภาษาศาสตร์

ภาษาศาสตร์ คือวิชาที่ศึกษาภาษาในแง่ต่างๆ เช่น เสียง โครงสร้าง ความหมาย โดยอาศัยวิธีการวิทยาศาสตร์ เช่น มีการตั้งสมมติ เก็บและวิเคราะห์ข้อมูลแล้วสรุปผล^{๒๐}

แขนงสำคัญ ๆ ของวิชาภาษาศาสตร์

วิชาภาษาศาสตร์แบ่งออกเป็นแขนงต่างๆ หลายแขนงด้วยกัน แต่จะขอหยิบยกเฉพาะ แขนงที่สำคัญๆ มาพูดไว้เท่านั้น

ก. วิชาภาษาศาสตร์ทั่วไป (General Linguistics) แขนงนี้อาจแบ่งย่อยออกเป็น

๑) วิชาภาษาศาสตร์พรรณนา (Descriptive Linguistics) คือการศึกษาภาษาโดยอาศัย ข้อความตัวอย่าง (Corpus) เป็นหลักเมื่อเอาข้อความตัวอย่างมาศึกษาดูตามลำดับตามหลักเกณฑ์ แล้วนำมาเขียนบรรยายไว้ว่า ลักษณะเด่นๆ ในภาษานั้นๆ มีอะไรบ้าง เรื่องที่เกี่ยวข้องกับ ภาษาศาสตร์เชิงพรรณนาก็มี

^{๑๙} วีนา เอี่ยมประไพ, **หลักฐานทางประวัติศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๕).

^{๒๐} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, หน้า ๘๒๓.

(๑) สรรวิทยา (Phonology) ซึ่งประกอบด้วย

(๑.๑) สัทศาสตร์ (Phonetics) เป็นวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับเสียง (Phone) ที่ออกมาจริงๆ วิชาแบ่งออกเป็น

(๑) สรีรศาสตร์ (Articulatory Phonetics) คือการศึกษาว่าเสียงที่ออกมาแต่ละเสียงจะต้องใช้อวัยวะอะไรเป็นส่วนประกอบบ้าง ลิ้นอยู่ ณ ตำแหน่งใดในปาก เส้นเสียงสั่นหรือเปล่า ริมฝีปากแบน หรือห่อ ลมออกทางช่องปากหรือทางจมูก เป็นต้น

(๒) นิทานศาสตร์ (Acoustic Phonetics) คือการศึกษาเสียงที่ออกมาโดยใช้เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ เช่น Sound spectrograph และ Oscillograph เป็นต้น ความแตกต่างระหว่าง นิทานศาสตร์ และสรีรศาสตร์ ก็คือ สรีรศาสตร์ ศึกษาการเคลื่อนไหวของอวัยวะภายในปากรวมทั้งช่องจมูกและริมฝีปากด้วย แต่เมื่อเสียงพ้นริมฝีปากไปแล้ว คลื่นเสียงมีความถี่เท่าไร มีรูปลักษณะเป็นอย่างไรนั้นเป็นเรื่องของนิทานศาสตร์

(๒) สรศาสตร์ (Phonemics) อันเป็นวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับหน่วยเสียง (Phoneme) ว่าเสียง (Phone) ที่เราได้ยินมาอย่างเสียง ค อย่างในคำว่า ช่างนอก และเสียง ฮ อย่างที่บางคนพูดว่า หังนอก นั้นควรจะเป็นหน่วยเสียงเดียวกันหรือไม่ หรืออย่างในภาษาอังกฤษที่คำว่า Paper นั้น P ตัวแรกออกเสียงเหมือน พ ของไทย และ P ตัวหลังออกเสียงเหมือน ป ของไทย ควรจะถือว่าเป็นหน่วยเสียงเดียวกันหรือเปล่านั้นมีหลักเกณฑ์ในการหาหน่วยเสียงอย่างไร อาจจะพูดอีกนัยหนึ่งว่า สรศาสตร์เป็นวิชาที่เอาเสียง (Phone) ซึ่งเป็นเสมือนวัตถุดิบมาจัดเป็นพวกมาแยกแยะอย่างมีหลักเกณฑ์ เพื่อประโยชน์ในการจัดทำตัวอักษรอย่างมีประสิทธิภาพ ได้แก่ภาษาที่ยังไม่มีตัวเขียน

ข. ไวยากรณ์ (Grammar) วิชานี้เป็นการศึกษากฎเกณฑ์ต่างๆ ของหน่วยที่มีความหมาย อาจจะเป็นส่วนของคำ (เช่น การใช้กัณฑ์ ปัจจัย) คำ หรือ ประโยคก็ได้ ภาษาศาสตร์สาขานี้แบ่งออกเป็น

๑) วจวิทยา (Morphology) คือการพิจารณาว่าหน่วยเล็กที่สุดไม่เกินคำ และที่มีความหมายนั้นมีระบบและโครงสร้างอย่างไร

๒) วากยสัมพันธ์ (Syntax) การศึกษาว่าประโยคนั้นมีโครงสร้างอย่างไร เพราะปกติแล้ว คนเราใช้ประโยคในการพูดการสนทนาเป็นส่วนใหญ่

นักภาษาศาสตร์เชื่อว่า เราควรจะศึกษาเรื่องเสียงก่อน เมื่อศึกษาเรื่องเสียงถี่ถ้วนเรียบร้อยแล้วจึงค่อยศึกษาเรื่องคำ และประโยค

ค. วิชาว่าด้วยความหมาย (Semantics) ที่จริงแล้วนักภาษาศาสตร์วรรณนาไม่สู้จะสนใจในวิชานี้มากนัก เพราะเป็นเรื่องที่หาระบบและโครงสร้างยากดังจะเห็นได้ว่านักภาษาศาสตร์วรรณนาพยายามหลีกเลี่ยงที่สุดที่จะพูดถึงเรื่องนี้

๑) วิชาภาษาศาสตร์เพิ่มพูน (Generative Grammar) ที่จริงแล้วทฤษฎีนี้มีชื่อเป็นภาษาอังกฤษว่า Grammar ก็เพราะนักภาษาศาสตร์กลุ่มนี้ถือว่า คำว่า Grammar ครอบคลุมทุกอย่างตั้งแต่ วากยสัมพันธ์ วจวิทยา สรวิทยา และความหมาย นักภาษาศาสตร์กลุ่มนี้ถือว่า คนเราใช้ประโยคเป็นหน่วยทั่วไปในการสนทนา ดังนั้นจึงเริ่มศึกษาประโยคก่อน แล้วจึงศึกษาคำและเสียง ส่วนความหมายนั้น นักภาษาศาสตร์กลุ่มนี้ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญและมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับวากยสัมพันธ์ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับสาขานี้ก็มี

(๑) ทฤษฎีแห่งการปริวรรต (Transformtional Theory หรือ Transformtional Grammar) อันมี Noam Chomsky แห่ง Massachusetts Institute of Technology เป็นหัวหน้า

(๒) ทฤษฎีแห่งการลำดับชั้น (Stratificational Grammar) เป็นทฤษฎีที่ Sydney M. Lamb เดิมเป็นศาสตราจารย์อยู่มหาวิทยาลัยแห่งแคลิฟอร์เนีย ที่เบิร์กลีย์ ปัจจุบันเป็นศาสตราจารย์อยู่ที่มหาวิทยาลัยเยล เป็นผู้เสนอ

๒) วิชาภาษาศาสตร์ภาคประวัติ (Historical Linguistics) ได้แก่การศึกษาการเปลี่ยนแปลงของภาษาทางเสียงทางไวยากรณ์ และทางความหมาย ตระกูลภาษาต่างๆ ตัวอักษร และการเปรียบเทียบภาษาที่ใกล้เคียงกันเพื่อดูว่ามีความสัมพันธ์กันเพียงไรซึ่งที่เรียกว่าภาษาศาสตร์เปรียบเทียบ (Comparative Linguistics) การศึกษาตัวเขียน การศึกษาคำต้องห้าม ฯลฯ

๓) วิชาภาษาศาสตร์ประยุกต์ (Applied Linguistics) ได้แก่การนำเอาวิชาภาษาศาสตร์มาใช้ประโยชน์ในการสอน แขนงนี้แบ่งออกเป็น

(๑) วิธีสอนภาษาใดภาษาหนึ่งเป็นภาษาต่างประเทศ เช่น การสอนภาษาอังกฤษเป็นภาษาต่างประเทศ (Teaching English as a Foreign Language) ก็เป็นวิชาที่นำหลักภาษาศาสตร์มาใช้เพื่อจะสอนภาษาให้ได้ผลดีและรวดเร็ว

(๒) การวิเคราะห์เทียบ (Contrastive Analtsis) คือการเอาภาษาของนักเรียนและภาษาที่นักเรียนจะเรียนมาเทียบกันว่า เสียงในภาษาใหม่ที่นักเรียนจะเรียนนั้นมีเสียงใดบ้างที่ไม่ปรากฏในภาษาของนักเรียน จะทำให้ผู้สอนสามารถทำนายได้ว่าเสียงเหล่านั้นจะต้องเป็นปัญหาสำหรับนักเรียนแน่ การวิเคราะห์เทียบนี้ควรจะได้ทำทั้งที่เกี่ยวกับคำไวยากรณ์และศัพท์ด้วย ถ้ายิ่งได้ทำการวิเคราะห์เทียบวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับภาษาด้วยก็ยิ่งดีขึ้น วิชานี้ นับว่าเป็นประโยชน์มากแก่ครูผู้สอนภาษา

(๓) จิตภาษาศาสตร์ (Psycholinguistics) เป็นวิชาที่เกิดขึ้นใหม่ราวปี พ.ศ. ๒๔๙๗ เป็นการศึกษาภาษาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับจิตวิทยา เป็นต้นว่าการเรียนรู้ภาษา ความลำบากของเด็กก่อปรกติในการเรียนภาษา ความขัดแย้งภายในของเด็กพูดหลายภาษา สัญชาตญาณ (Perception) และประชาน (Cognition) ทางภาษาศาสตร์ Leonard Bloomfield บรมครูทางภาษาศาสตร์ให้ความสนใจในทฤษฎีพฤติกรรมของสิ่งเร้าและการตอบสนอง ขณะเดียวกัน Edward Sapir ให้ความสนใจในทฤษฎี Gestalt ซึ่งถือว่าสิ่งทั้งมวลมีความสำคัญกว่าส่วนย่อยรวมกัน ก็แสดงให้เห็นว่านักภาษาศาสตร์สนใจจะนำจิตวิทยามาเกี่ยวข้องกับด้นภาษาศาสตร์แล้ว แต่อย่างไรก็ตาม นักจิตวิทยาและนักภาษาศาสตร์ให้ความสนใจแตกต่างกันออกไป คือ นักจิตวิทยาสนใจเกี่ยวกับความรู้สึก เช่นเมื่อทราบวาอินเดียนแดงเผ่านาวะโฮ (Navaho) ไม่สามารถแยกสีเขียวจากสีฟ้าก็เริ่มทดสอบเกี่ยวกับการบอดสี ขณะที่นักภาษาศาสตร์ทราบโดยไม่ใส่ใจว่าความรู้สึกเกี่ยวกับสิ่งเร้าจะเป็นอะไร ว่าอำนาจทางภาษาศาสตร์กำหนดการรับรู้ หรือสัญชาตญาณนาวะโฮจึงมีคำคำเดียวสำหรับสีฟ้าและสีเขียว

(๔) สังคมศาสตร์ (Sociolinguistics) เป็นการศึกษาลักษณะแตกต่างของภาษา การนำภาษาที่แตกต่างกันไปใช้ และบุคคลที่ใช้ภาษาแตกต่างกัน โดยเชื่อว่า ลักษณะทั้งสามประการเกี่ยวข้องกันอย่างไร แปรเปลี่ยนไปอย่างไร และมีอิทธิพลต่อกันและกันเพียงไร

(๕) มานุษยภาษาศาสตร์ (Anthropological linguistics หรือ Ethnolinguistics) เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ของภาษาและวัฒนธรรม ชนบประเพณี การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาษาและเชื้อชาติ Edward Sapir เชื่อว่าโลกที่แท้จริง (Real World) นี้ได้รับความปราณีจากภาษาของคนแต่ละกลุ่มอยู่ไม่น้อย

๘.๓ พระไตรปิฎกกับวิทยาศาสตร์

๘.๓.๑ พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์

ความเชื่อตามหลักวิทยาศาสตร์ การจะเชื่อสิ่งต้องพิสูจน์ให้เห็นจริงเสียก่อน เอาปัญญาและเหตุผลเป็นตัวตัดสินความจริง

หลักพระพุทธศาสนาถือว่า ความจริงจะต้องพิสูจน์ได้ การปฏิบัติดูหลักกาลามสูตร และที่ไหนมีศรัทธา ที่นั่นจะต้องมีปัญญา

จุดประสงค์ของวิทยาศาสตร์กับวิทยาศาสตร์

วิทยาศาสตร์	พุทธศาสตร์
แก้ไขปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น ต้องการรู้จักกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ	เข้าใจกฎเกณฑ์ธรรมชาติในนิยาม ๕ คือ อุดุ, พีช, จิต, กรรม, ธรรมชาติ ต้องการให้รู้จักกฎเกณฑ์ความจริงของ ชีวิตมนุษย์

๑) ความคิดแบบพุทธกับความคิดแบบวิทยาศาสตร์คล้ายกัน คือ

(๑) สืบสาวหาเหตุผลของปรากฏการณ์และของทุกซ์

(๒) การเริ่มต้นหาความจริงจากประสบการณ์อายตนะและสภาวะธรรม คือเกิด

แก่ เจ็บ ตาย

๒) กระบวนความคิดมีดังนี้

กระบวนการทางวิทยาศาสตร์	กระบวนการทางพุทธศาสตร์
๑. ตั้งปัญหาให้ชัด ๒. ตั้งคำถามชั่วคราวเพื่อ ตอบข้อทดสอบ ๓. รวบรวมข้อมูล ๔. วิเคราะห์ข้อมูล ๕. ถ้าคำตอบชั่วคราวถูกตั้งทฤษฎีไว้ ๖. นำไปประยุกต์แก้ปัญหา	๑. ทุกซ์-ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ๒. หาคำตอบจากลัทธิ ๓. ลองปฏิบัติโยคะ ๔. รวบรวมผลการปฏิบัติ ๕. ผิดก็เปลี่ยน ถูกก็ดำเนินถึงจุดหมาย ๖. เผยแผ่แก่ชาวโลก

๓) ความสอดคล้องและความแตกต่างระหว่างพระพุทธศาสนากับหลักวิทยาศาสตร์

(๑) หลักไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง (Impermanent) ทุกข์ (Conflict) และอนัตตา (Non-Self)

(๒) การยอมรับโลกที่อยู่พ้นสสารวัตถุ (Metaphysics) ทั้งวิทยาศาสตร์และพุทธศาสตร์ยอมรับสสารวัตถุ ซึ่งรู้จักได้ประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ว่ามีจริง โลกที่พ้นจากสสารวัตถุ วิทยาศาสตร์ยังไม่ยอมรับ เพราะเชื่อว่าประสาทสัมผัสเป็นเครื่องมือสุดท้ายที่ต้องตัดสินความจริง

พระพุทธศาสนาเชื่อว่า สัจธรรมชั้นสูงคือ มรรค ผล นิพพาน ไม่อาจจะรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส รู้ได้ด้วยปัญญาทริย

(๓) การอธิบายความจริง

วิทยาศาสตร์ถือว่า ความจริงเป็นสิ่งที่สามารถพิสูจน์ได้ สัจธรรมทางพุทธมีทั้งสิ่งสาธารณะ และปัจเจกตัว เวทิตัพโพ วิญญูหิ อันวิญญูชนจะพึงรู้ได้เฉพาะตน

สรุปความว่า ความแตกต่างพุทธศาสตร์กับวิทยาศาสตร์ที่สำคัญคือ วิทยาศาสตร์ไม่สนใจเรื่องศีลธรรม ความดี ความชั่ว วางตัวเป็นกลาง ในเรื่องถูกผิด การค้นพบทางวิทยาศาสตร์ ให้ทั้งคุณอนันต์และโทษมหันต์ ส่วนคำสอนทางพุทธศาสนานั้นเป็นเรื่องศีลธรรม ความดี ความชั่ว มุ่งที่จะให้มนุษย์ในสังคมมีความสุข เป็นลำดับขึ้นไปเรื่อยๆ จนถึงความสงบสุขอันสูงสุด แล้วแต่ใครจะไปได้แค่ไหน

พระพุทธศาสนาในยุคพุทธกาล วางอยู่บนรากฐานของจิตสำนึกอย่างที่สองนี้เต็มที่ พระพุทธองค์ตรัสเสมอว่าพระองค์เป็นมนุษย์ ไม่ใช่เทพ การตรัสรู้ซึ่งเป็นงานที่ยิ่งใหญ่ ต้องสะสมบารมีธรรมมาอย่างยืดยาวตนั้นเล่า พระองค์ก็เข้าถึงได้ด้วยความเพียรพยายามอย่างมนุษย์ ความเป็นพระพุทธเจ้าคือภาวะที่มนุษย์ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ หากว่าเขามีความตั้งใจและเพียรพยายามอย่างเพียงพอ สรุปความว่า สำหรับพระพุทธศาสนา ลำพังเพียงตัวมนุษย์เอง เขาสามารถแก้ปัญหาชีวิต อันได้แก่ความทุกข์ให้แก้ตนได้ ไม่จำเป็นว่าการแก้ชั่วคราวหรือชั่ววันวันตรที่พึงของมนุษย์คือตัวมนุษย์เอง นอกจากตัวเขาแล้ว ไม่มีที่พึ่งใดที่เขาจะสามารถพึ่งพิงได้

เมื่อผ่านยุคพุทธกาล ศาสนิกในพุทธศาสนาจำนวนหนึ่งเริ่มมองเห็นปัญหาบางประการที่ตนเองไม่สามารถตอบได้ภายในกรอบจิตสำนึกแบบมนุษยนิยม (humanism) ชาวพุทธเหล่านี้เริ่มตีความหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาให้ขยายออกไปสู่อาณาเขตของแนวคิดแบบเทวนิยม (theism) ชาวพุทธเหล่านี้เห็นว่า หากยึดแนวทางเดิม ตนเองไม่อาจตอบคำถามของตนเองในบางเรื่องได้ ตัวอย่างของคำถามประเภทนี้ก็เช่นคนเรามาจากไหน โลกและสรรพสิ่งในจักรวาลเกิดขึ้นได้อย่างไร เพราะต้องการตอบปัญหาประเภทนี้ พวกเขาจึงตีความหลักธรรมในพระพุทธศาสนาให้แปลกใหม่ออกไปจากที่เคยเชื่อถือกันมาในสมัยพุทธกาล

ฐานะของพระพุทธเจ้าได้รับการตีความใหม่ พระพุทธเจ้าในทัศนะของชาวพุทธเหล่านี้ไม่ใช่มนุษย์ หากแต่เป็นอะไรบางอย่างที่เหนือไปกว่ามนุษย์ พวกเราอธิบายว่า จริงอยู่ที่ในประวัติศาสตร์มีมนุษย์คนหนึ่งชื่อสิทธัตถะถือกำเนิดมาบนแผ่นดินอินเดียและได้บำเพ็ญเพียรต่างๆ นานา จนที่สุดก็ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า หลังจากเที่ยวสั่งสอนปวงชนอยู่ ๔๕ ปี พระองค์

ก็ปริณิพพานแล้วคือตายไปจากโลกและจากประวัติศาสตร์ ทั้งไว้เพียงพระเกียรติยศสืบมากระทั่งทุกวันนี้ แต่ทั้งหมดที่กล่าวมานั้นเป็นเพียงมายาภาพที่ถูกเนรมิตขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ในโลกมนุษย์ที่ทุกสิ่งต้องเปลี่ยนแปลงแตกดับเท่านั้น ภาวะแท้ๆ ของพระพุทธเจ้าซึ่งแฝงอยู่ในปรากฏการณ์กล่าวคือวิถีชีวิตแบบมนุษย์ของพระพุทธเจ้าลึกลับลึลับไม่มีเกิด ไม่มีเปลี่ยนแปลง และไม่มีวันสูญสลาย

ภาวะแท้ๆ ของพระพุทธเจ้าพวกเขาเรียกว่าธรรมกาย สิ่งนี้เป็นนามธรรมเป็นอมตะ มีอยู่ตลอดเวลาไม่ว่าสรรพสิ่งในจักรวาลจะเกิดมาแล้วสูญสลายหายไปก็รุ่นหรือก็ชุดก็ตาม พวกเขายังเชื่อกันว่า สิ่งที่เราเรียกว่าธรรมกายนี้คือต้นกำเนิดของสรรพสิ่ง สมัยหนึ่งจักรวาลนี้ว่างเปล่า มีเพียงธรรมกายอันไร้รูป ต่อมาธรรมกายนี้ได้ให้กำเนิดแก่สิ่งต่างๆ โลก ดวงดาว และสิ่งต่างๆ ในจักรวาลหาใช่อะไรไม่ หากแต่คือการแสดงตัว (manifestations) ของธรรมกาย สิ่งเหล่านี้เหมือนมายาภาพที่นักเล่นกล โลกเกิดมาแล้วก็แตกดับ ดวงดาวต่างๆ เกิดมาแล้วก็แตกดับ ดวงดาวต่างๆ เกิดมาแล้วก็แตกดับ สรรพสิ่งก็เช่นเดียวกันนี้ แต่ธรรมกายอันเป็นเนื้อแท้ของสิ่งเหล่านี้ไม่ดับ ไม่แตกสลาย สิ่งนี้จะคงอยู่ตลอดไปชั่วนิรันดร์

กระบวนชาวพุทธกลุ่มนี้ ต่อมาเมื่อมีชื่อเรียกว่าฝ่ายมหายาน มีชาวพุทธจำนวนหนึ่งไม่เห็นด้วยกับการตีความเหล่านี้ พวกเขาพอใจที่จะรักษารูปแบบมนุษย์นิยมของพระพุทธศาสนาเอาไว้ให้ เหมือนสมัยพุทธกาลมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ชาวพุทธกลุ่มนี้ต่อมาเมื่อมีชื่อเรียกว่าฝ่ายหินยานหรือเถรวาท

พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานมีจำนวนศาสนิกมากกว่าฝ่ายเถรวาท ประเทศจีน เกาหลี ทิเบต เวียดนาม ญี่ปุ่นนับถือมหายาน ประเทศไทย ลาว พม่า ศรีลังกา นับถือเถรวาท ความแตกต่างที่สำคัญที่สุดของสองนิกายนี้คือท่าทีพื้นฐาน ชาวเถรวาทเป็นพวกมนุษย์นิยมแบบสมัยพุทธกาล ในขณะที่ชาวมหายานมีท่าทีค่อนข้างไปทางเทวนิยม การย้อนกลับไปสู่ความเชื่อแบบเทวนิยมของคนอินเดีย (ที่ครั้งหนึ่งนับถือพราหมณ์แล้วต่อมานับถือพุทธแล้วย้อนกลับไปหา แนวคิดแบบพราหมณ์อีกครั้ง) ดังกล่าวนี้น่าจะไม่ใช่ว่าเรื่องแปลก หากเราจะมองว่า ภายในจิตใจของคนเรามีสองจิตสำนึกต่อสู้กันอยู่เสมอ การเกิดขึ้นของมหายานเป็นสัญญาณบอกว่า ยุคสมัยนี้จิตสำนึกแบบมนุษย์นิยมกำลังมีพลัง ในอนาคตไม่แน่ว่า หากจิตสำนึกแบบมนุษย์นิยมในใจชาวพุทธมหายานมีพลังขึ้นมา พวกเขาอาจตีความหลักธรรมในพระพุทธศาสนาใหม่ให้ย้อนกลับไปสู่รูปแบบเดิมดังเช่นสมัยพุทธกาล เวลานี้คำความจริงดังกล่าวก็เริ่มก่อตัวบ้างแล้ว ในมหายานบางแขนงเช่นนิกายเซน เป็นต้น

กำเนิดและวิวัฒนาการของวิทยาศาสตร์

หากเราตีความว่าวิทยาศาสตร์ถือกำเนิดเมื่อมนุษย์รู้สึกพิศวงต่อความเร้นลับในธรรมชาติ แล้วพยายามแสวงหาคำตอบสำหรับข้อปริศนาที่ตนสงสัยนั้น วิทยาศาสตร์ก็เริ่มต้นเมื่อหลายพันปีมาแล้ว ชาวกรีกเมื่อสมัยสองพันห้าร้อยปีที่ผ่านมามองสัจกันว่า สิ่งต่างๆ ที่เราเห็นในโลกนี้มีอะไรเป็นเนื้อแท้หรือธรรมชาติ โลกนี้เต็มไปด้วยสิ่งต่างๆ มากมายมหาศาล สิ่งเหล่านี้ผิดแผกแตกต่างกันมากบ้างน้อยบ้าง เป็นไปได้หรือไม่ที่ในความผิดแผกนี้จะมีบางสิ่งเป็นตัวร่วมที่เชื่อมโยงสรรพสิ่งเข้าด้วยกัน ตัวร่วมที่วุ่นนี้คือแก่นหรือธรรมชาติแท้จริงของสิ่งเหล่านี้ ความแตกต่างเป็นเพียงเปลือกนอก หากเราสามารถหยั่งเห็นแก่นแท้ของสรรพสิ่ง ก็เท่ากับเราหยั่งเห็นความเป็นเอกภาพของโลก การมองเห็นเอกภาพสิ่งต่างๆ ก็คือความเข้าใจในโลกล้วนเอง

คนกรีกสมัยนั้นเรียกสิ่งที่พวกเขาเข้าใจว่าเป็นแก่นของสรรพสิ่งว่าปฐมธาตุ(first element) เราอาจเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นภาพได้ดังนี้ เมื่อเราเล่นเกมต่อรูปภาพ เราจะมีตัวหมากอยู่หนึ่งจำนวนหนึ่ง ตัวหมากที่วุ่นนี้บางทีจะออกแบบมาเป็นสี่เหลี่ยม หรือไม่กี่สามเหลี่ยม หรือเป็นรูปทรงเรขาคณิตอย่างใดอย่างหนึ่ง ตัวหมากเหล่านี้คือหน่วยย่อย เป็นหน่วยที่อาจเรียกได้ว่าหน่วยมูลฐาน ด้วยหน่วยมูลฐานเหล่านี้เราสามารถสร้างสิ่งต่างๆ ขึ้นมาได้มากมาย บางทีเราจะต้องเป็นรูปช้าง บางทีเป็นรูปวัว บางทีเป็นรูปม้า เป็นต้น สมมติการเล่นเกมคราวหนึ่ง เราต่อเป็นรูปสัตว์สามชนิด โดยรูปร่างภายนอก รูปสามรูปนี้แตกต่างกัน เพราะเป็นรูปสัตว์คนละชนิด แต่ทั้งสามรูปนี้มีธรรมชาติที่เหมือนกันอย่างหนึ่งคือสร้างขึ้นจากหน่วยมูลฐานชุดเดียวกัน หน่วยที่วุ่นนี้ ก็คือตัวหมากทั้งหลายนั่นเอง ชาวกรีกเวลานั้นก็คิดเหมือนคนที่เล่นเกมต่อรูปภาพนี้ คือคิดว่า ในโลกนี้คงมีหน่วยมูลฐานอยู่จำนวนหนึ่งหน่วยมูลฐานเหล่านี้มีคุณสมบัติอย่างเดียวกัน หรือพูดอีกอย่างหนึ่ง ในโลกนี้มีหน่วยมูลฐานอยู่ชุดหนึ่ง หน่วยนี้มีคุณสมบัติอย่างเดียวกัน และด้วยหน่วยมูลฐานเหล่านี้ สรรพสิ่งก็เกิดมีขึ้น สิ่งต่างๆ อาจผิดแผกกัน แต่นั่นก็เป็นเพียงปรากฏการณ์ภายนอก หากเราหยั่งเข้าไปเห็นธรรมชาติของสิ่งเหล่านี้ เราจะพบว่าในความเป็นจริง สรรพสิ่งหาได้มีความแตกต่างกันไม่ และเมื่อใดที่เราหยั่งเห็นเช่นนั้น เราย่อมเชื่อว่าเข้าใจโลก

ชาวกรีกเวลานั้นมีเพียงความคิดและเหตุผลเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความจริงเกี่ยวกับโลก ดังนั้น เราจะพบว่า เมื่อแต่ละคนให้คำตอบว่าอะไรคือปฐมธาตุในทัศนะของตน คำตอบนั้นจะเป็นผลมาจากการใช้ความคิดเห็นและเหตุผลทั้งสิ้น มีข้อที่น่าสังเกตว่า แม้ว่าคำตอบว่าอะไรคือหน่วยมูลฐานของโลก จะมีมากมาย แต่ทุกคำตอบจะแฝงความเชื่อร่วมกัน

ประการหนึ่งคือ เชื่อว่าหน่วยมูลฐานเหล่านี้เป็นสิ่งที่เราไม่สามารถแบ่งแยกหรือทอนต่อไปได้อีก สิ่งเหล่านี้คือความจริงสุดท้าย (ultimate reality) ลูเครติอุส (Lucretius, ๙๙- ๕๕ B.C.) นักปรัชญาโรมันสมัยหลังอริสโตเติลได้กล่าวไว้ว่า

สสารวัตถุ (material objects) มีอยู่ ๒ ประเภทคือ อะตอมกับสิ่งที่ประกอบขึ้นจากอะตอม อะตอมเป็นสิ่งที่ไม่สามารถทำให้สูญสลายด้วยพลังใดๆ อะตอมเหล่านี้สามารถคงอยู่ได้ตลอดไปในรูปของสิ่งที่ไม่สามารถแยกทอนต่อไปได้อีก^{๒๑}

ความเชื่อในเรื่องหน่วยมูลฐานของโลกนี้มีอิทธิพลต่อความคิดของเรามาจนนาน แม้ในปัจจุบัน จะมีแนวคิดบางสายในวงการวิทยาศาสตร์ที่เริ่มสงสัยในความเชื่อดังกล่าวก็ตาม แต่คนส่วนใหญ่รวมทั้งนักวิทยาศาสตร์ที่เริ่มสงสัยในความเชื่อดังกล่าวก็ตาม แต่คนส่วนใหญ่รวมทั้งนักวิทยาศาสตร์ด้วยกันก็ยังมองเห็นว่า หากเราไม่คิดว่าสรรพสิ่งในจักรวาลนี้ประกอบด้วยหน่วยมูลฐานที่ไม่สามารถแบ่งแยกต่อไปได้อีก ก็ไม่ทราบเหมือนกันว่าเราควรจะมองธรรมชาติของสิ่งต่างๆ ในรูปไหน สามัญสำนึกของเราบอกว่า เมื่อเอาวัตถุมาชิ้นหนึ่งแล้วตัดแบ่งลงเรื่อยๆ มันน่าจะไปถึงจุดหนึ่งที่เราไม่สามารถแบ่งแยกก่อนวัตถุนั้น ที่เราแบ่งต่อไปไม่ได้ ไม่ใช่เพราะเราไม่มีวิธีและเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพ หากแต่เพราะหน่วยย่อยนั้นแบ่งต่อไปอีกไม่ได้ นี่เป็นข้อจำกัดทางธรรมชาติอย่างหนึ่งที่มนุษย์ไม่มีทางเข้าไปแทรกแซง เหมือนข้อจำกัดทางธรรมชาติอื่นๆ เช่น เราไม่มีทางมองเห็นฟิล์มถ่ายภาพที่ยังไม่ได้ล้าง เพราะเราจะมองเห็นอะไรก็ต้องอาศัยแสงสว่าง แต่ฟิล์มนั้นถูกแสงจะเปลี่ยนสภาพทันที เราจึงไม่มีทางรู้ว่าฟิล์มในภาวะที่ยังไม่ได้ล้างนั้นจะเป็นอย่างไรเป็นต้น

สิ่งที่คนกรีกสมัยโบราณเรียกว่าอะตอมนั้นมีความหมายแตกต่างไปจากสิ่งที่เรียกว่าอะตอมในสมัยนี้ คำว่าอะตอมในสมัยนั้นมีความหมายง่ายๆ ว่าสิ่งที่แบ่งต่อไปอีกไม่ได้แล้ว แต่คำว่า อะตอม ที่ใช้ในปัจจุบันเชื่อกันว่าเป็นสิ่งที่แบ่งต่อไปได้อีก องค์ประกอบของอะตอมที่เรียกว่าอนุภาค (particles) ดังนั้นสิ่งที่เราเรียกว่าอะตอมเวลานี้จึงไม่ใช่สิ่งเดียวกับสิ่งที่ชาวกรีกโบราณเรียกว่าอะตอม สรุปความว่า ปัจจุบันวงการวิทยาศาสตร์ยังไม่อาจหาข้อยุติที่แน่นอนได้ว่าอะไรคือองค์ประกอบที่เล็กที่สุดของสสาร เท่าที่มีข้อมูลอยู่เวลานี้เราเชื่อว่าอนุภาคต่างๆ เช่นอิเล็กตรอน โปรตอนเป็นต้นคือองค์ประกอบที่เล็กที่สุดของสสาร เท่าที่มีข้อมูลอยู่ในเวลานี้เราเชื่อว่าอนุภาค

^{๒๑} Lucretius, "on the nature of thing," in Jason L. Saunders, ed., Greek and Roman Philosophy after Aristotle (New York : The Free Press, 1966), p.19.

ต่าง ๆ เช่น อิเลคตรอน โปรตอน เป็นต้น คือองค์ประกอบที่เล็กที่สุด แต่ปัญหาว่าสิ่งเหล่านี้เราสามารถแบ่งต่อไปได้อีกหรือไม่ยังไม่มีใครสามารถตอบได้แน่นอน สมมติว่าในอนาคต เราสามารถทราบได้แน่นอนว่า อะไรคือองค์ประกอบที่เล็กที่สุดของสสาร สิ่งนั้นนั่นเองที่ชาวกรีกโบราณเรียกว่าอะตอม

อาจกล่าวได้ว่าแนวคิดของคนกรีกโบราณเกี่ยวกับเรื่องธรรมชาติของสรรพสิ่งในโลกนี้คือการก่อรูปขึ้นของสิ่งที่เรียกว่าวิทยาศาสตร์ คำว่าวิทยาศาสตร์เป็นคำใหม่ที่ใช้กันเมื่อราวศตวรรษที่ ๑๘ นี้เอง ก่อนหน้านั้นวิชาที่ว่าด้วยธรรมชาติของสิ่งต่างๆ ในโลกเรียกกันว่าปรัชญาธรรมชาติ (natural philosophy) มีหนังสือของนิวตันอยู่เล่มหนึ่งชื่อ Mathematical Principles Of Natural Philosophy หรือที่เรียกกันสั้น ๆ ว่า Principia คำว่าปรัชญาธรรมชาติในที่นี้ก็คือสิ่งที่เราเรียกว่าวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ (natural science) นั่นเอง

ผู้ที่ตั้งข้อสังเกตว่า ชาวกรีกเรียกชื่อว่าตนเองสามารถเข้าถึงความจริงของโลกได้ด้วยเหตุผล ไม่ใช่ด้วยประสาทสัมผัส ด้วยพื้นฐานความเชื่อดังกล่าวนี้ทำให้ชาวกรีกเป็นนักคณิตศาสตร์ และได้สร้างรากฐานที่สำคัญมากมายแก่วงการคณิตศาสตร์ในปัจจุบัน แต่ในขณะเดียวกันคนกรีกก็ไม่สามารถให้กำเนิดวิทยาศาสตร์ เพราะวิทยาศาสตร์เป็นวิชาที่ต้องอาศัยการค้นคว้าด้วยประสาทสัมผัส ไม่ใช่การนั่งคิดเอาด้วยเหตุผล วิทยาศาสตร์มาเริ่มปรากฏเป็นรูปร่างชัดเจนในสมัยของกาลิเลโอ กาลิเลโอต่างจากนักปรัชญากรีกตรงที่เห็นว่า เมื่อเราต้องการหยั่งเห็นธรรมชาติของสรรพสิ่ง เราต้องเปิดหูเปิดตาออกดูว่าสิ่งต่างๆ ในโลกเป็นอย่างไร ไม่ใช่ในใจเอาด้วยเหตุผล เมื่อชาวกรีกต้องการหยั่งเห็นธรรมชาติของโลก สิ่งที่ชาวกรีกทำคือนั่งลงคิด แต่สำหรับกาลิเลโอการใช้เหตุผลเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอ ในสมัยที่กาลิเลโอมีชีวิตอยู่นั้น วงการศึกษาในมหาวิทยาลัยยังมีความเชื่อกันว่า วิธีการทำความเข้าใจโลกของนักปรัชญากรีกอย่างเช่นอริสโตเติลยังน่าเชื่อถืออยู่ วงการเหล่านี้เชื่อว่าเหตุผลคือเครื่องมือสำคัญในการแสวงหาความจริงคนเหล่านี้มองไม่เห็นเหตุผลที่จะเชื่อประสาทสัมผัสในเมื่อมีสิ่งที่แน่นอนกว่าอยู่แล้วคือเหตุผล กาลิเลโอได้แสดงความในใจต่อวงการวิทยาศาสตร์เวลานั้น ดังความตอนหนึ่งว่า

เท่าที่เห็น การศึกษาของคนเหล่านี้...หาใช่อะไรไม่ หากแต่คือการสำรวจอย่างมีระบบ ในสิ่งที่อริสโตเติลกล่าวเอาไว้ในตำราทั้งหลายของเขาเท่านั้นเอง ไม่อาจเป็นอะไรอื่นมากไปกว่านี้ เมื่อสำรวจหนังสือของอริสโตเติลแล้ว คนเหล่านี้ก็จะรวบรวมข้อมูลจากหนังสือเหล่านั้นสำหรับใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาที่ตนเองต้องการคำตอบ พวกเขาไม่เคยคิดที่จะมองออกไปที่อื่นนอกจากตำราเหล่านี้ ประหนึ่งว่าอริสโตเติลได้เขียนหนังสือที่วิเศษเกี่ยวกับจักรวาลไว้อย่าง

สมบูรณ์แล้ว คนธรรมดาสามัญมีหน้าที่เพียงอ่านสิ่งที่อริสโตเติลเขียนไว้เท่านั้นและอริสโตเติลก็คือคนที่ถูกกำหนดมาเพื่อค้นพบความจริงแทนคนอื่น ๆ^{๒๒}

ปฏิกิริยาที่กาลิเลโอมีต่อวงการวิทยาศาสตร์ในเวลานั้นอาจจะฟังดูรุนแรงแต่นั่นก็นับว่าเหมาะสมกับยุคสมัยที่ผู้คนพากันบูชาสิ่งที่อริสโตเติลกล่าวเอาไว้โดยไม่มีการพิจารณาถึง มโนทัศน์ของอริสโตเติลจำนวนหนึ่งที่พูดถึงเรื่องต่างๆ ในธรรมชาติเอาไว้ หนังสือเหล่านี้มีผู้จัดให้เป็นหนังสือวิทยาศาสตร์ในความหมายที่ใช้กันในปัจจุบัน แต่ถ้าใครได้อ่านงานเขียนเหล่านี้ จะรู้สึกแปลกใจว่า อริสโตเติลเขียนงานเหล่านี้จากความคิดล้วนๆ ไม่ใช่จากการสังเกตธรรมชาติแล้วรวบรวม ข้อมูลที่ได้มาตั้งเป็นกฎเกณฑ์อย่างวิธีที่นักวิทยาศาสตร์ยุคเรากำลัง

นี่คือจุดอ่อนที่กาลิเลโอมองเห็นและพยายามต่อสู้เพื่อให้วงการศึกษาวลานั้นตระหนักถึงความบกพร่องอันนี้ มโนทัศน์ของอริสโตเติลบางชิ้นกล่าวว่า เส้นทางโคจรของดวงดาวต่างๆ ในท้องฟ้ามีลักษณะเป็นวงกลมที่อริสโตเติลมั่นใจเช่นนั้น ไม่ใช่เพราะมีหลักฐานที่ได้มาทางประสาทสัมผัสสนับสนุน หากแต่เป็นผลสรุปจากการใช้เหตุผลที่ว่า วัตถุในท้องฟ้าถูกผลักดันให้เคลื่อนที่ด้วยพลังของเทพเจ้า วงกลมคือสัญลักษณ์ของความสมบูรณ์ ดังนั้นเส้นทางในการโคจรของสิ่งที่ถูกผลักดันด้วยพลังแห่งเทพต้องเป็นวงกลม^{๒๓} นี่คือตัวอย่างของแนวคิดที่กาลิเลโอต้องการวงการวิทยาศาสตร์เวลานั้นตระหนักว่ามีฐานะเป็นเพียงความคิดที่ได้มาด้วยการใช้เหตุผล ไม่ใช่ด้วยประสาทสัมผัส ผู้ที่เคยเรียนวิทยาศาสตร์มาบ้างย่อมรู้จักการทดลองของกาลิเลโอคราวหนึ่งเป็นการทดลองทิ้งวัตถุที่มีน้ำหนักต่างกันลงจากหอคองเมืองปิซา การทดลองครั้งนี้กาลิเลโอทำขึ้นเพื่อพิสูจน์ว่า แนวคิดของอริสโตเติลที่ว่าของหนักย่อมตกลงสู่พื้นเร็วกว่าของเบาผิด^{๒๔} ทฤษฎีของอริสโตเติลข้างต้นก็เหมือนกับทฤษฎีเรื่องอื่นๆ ของเขาที่เป็นผลมาจากการนั่งคิด ไม่ใช่จากการสังเกตธรรมชาติ

^{๒๒} Galilao, "Letter on Sunspot, Third Letter," in Arthur Koestler, The Sleepwalker : History of man's Changing Vision of the Universe (London : Penguin Book, 1982), p.434.

^{๒๓} Alistotle "De Caelo (On the Heavens), Book I," in Richard Mckee, ed., The Basic Works of Aristotle(New York : Random House, 1941), pp. 3983428.

^{๒๔} Galilao, "System of the World in Digobert D. Runet", A Treasury of world Science (New York : Philosophical Libray, 1962), pp. 3243355.

ถัดจากยุคสมัยของกาลิเลโอเป็นต้นมา วงการวิทยาศาสตร์ก็เริ่มให้ความสำคัญแก่การสังเกต และรวบรวมข้อมูลที่ปรากฏในธรรมชาติ บางครั้งการสังเกตปรากฏการณ์ในธรรมชาติอาจทำให้ลำบากเพราะสภาพการณ์ไม่เอื้ออำนวย นักวิทยาศาสตร์ก็เริ่มใช้วิธีสร้างสถานการณ์จำลองขึ้น นั่นคือที่มาของการทดลองภายใต้การควบคุมดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

แต่เดิมนั้นชาวกรีกคิดว่าหน้าที่ของนักวิทยาศาสตร์คือการอธิบายว่าทำไมสิ่งต่าง ๆ ในโลกจึงเป็นอย่างที่เห็นนั้น เราจะพบเห็นแนวความคิดดังกล่าวนี้ได้ชัดเจนในงานของอริสโตเติล แต่เมื่อตกมาถึงสมัยของกาลิเลโอ แนวความคิดดังกล่าวนี้ก็เริ่มเปลี่ยนไปสำหรับกาลิเลโอหน้าที่ของนักวิทยาศาสตร์ไม่ใช่การอธิบายว่าทำไมสิ่งต่าง ๆ จึงเป็นดังที่เราเห็นนั้น หน้าที่ของนักวิทยาศาสตร์ก็คือการรายงานข้อเท็จจริงในโลกว่าเป็นอย่างไรเท่านั้น ในทัศนะของอริสโตเติล เมื่อนักวิทยาศาสตร์คนหนึ่งค้นพบว่าดวงดาวต่าง ๆ โคจรเป็นวงกลม งานของเขายังไม่สิ้นสุด งานของเขาจะสมบูรณ์ต่อเมื่อเขาได้ให้คำอธิบายว่าทำไมดวงดาวเหล่านั้นจึงโคจรเป็นวงกลมเช่นนั้น ในการอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ บางครั้งจำเป็นต้องอ้างถึงที่อยู่เกินเลยประสาทสัมผัสเพราะลำพังเพียงข้อมูลที่ปรากฏแก่ประสาทสัมผัส ไม่ช่วยให้เราสามารถอธิบายสิ่งเหล่านั้นได้ เพราะมีทัศนะเช่นนี้ อริสโตเติลจึงกล่าวว่าดวงดาวต่าง ๆ เคลื่อนที่ด้วยพลังของเทพเจ้า ทั้งนี้เพราะเขาต้องการอธิบายว่าทำไมดวงดาวเหล่านั้นจึงโคจรเป็นวงกลมนั่นเอง แต่สำหรับกาลิเลโอเมื่อนักวิทยาศาสตร์ค้นพบว่าการโคจรของดวงดาวต่าง ๆ เป็นอย่างไร หน้าที่ของเขาถือว่าจบสิ้นแล้ว เขามีหน้าที่แค่เพียงรายงานสิ่งที่ตนค้นพบว่าเป็นอย่างไรเท่านั้น เขาไม่มีหน้าที่อธิบายว่าทำไมดวงดาวเหล่านั้นจึงโคจรเช่นนั้น ไม่เป็นอย่างอื่น

แนวคิดของกาลิเลโอข้างต้นนี้มีอิทธิพลต่อวงการวิทยาศาสตร์มานาน จนมาถึงยุคของดาร์วิน แนวคิดดังกล่าวนี้จึงเริ่มเปลี่ยนแปลงไป วิทยาศาสตร์ในยุคของดาร์วินได้ย้อนกลับไปมีลักษณะเหมือนวิทยาศาสตร์ในยุคกรีก กล่าวคือ วิทยาศาสตร์เริ่มทำหน้าที่นอกเหนือไปจากการรายงานปรากฏการณ์ในธรรมชาติ ทฤษฎีวิวัฒนาการของดาร์วินนั้น ไม่ใช่ทฤษฎีรายงานวาทธรรมชาติดูเกี่ยวกับการเกิดและการพัฒนาการของสิ่งที่มีชีวิตเป็นอย่างไร หากแต่เป็นทฤษฎีที่อธิบายว่าทำไมสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ จึงเป็นอย่างที่เห็นนี้ วิทยาศาสตร์ในยุคนี้เริ่มทำหน้าที่อธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในธรรมชาติเหมือนเมื่อครั้งยุคกรีกอีกครั้งหนึ่ง

ปัจจุบัน วงการวิทยาศาสตร์กำลังทำงาน ๒ อย่างควบคู่กัน นักวิทยาศาสตร์กลุ่มหนึ่งกำลังทำหน้าที่ค้นหาและรายงานข้อเท็จจริงในธรรมชาติ ส่วนอีกรุ่นกำลังค้นหาคำอธิบายว่าทำไมปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในธรรมชาติจึงเป็นเช่นนั้น ไม่เป็นอย่างอื่น แม้จะมีการถกเถียงกัน

อย่างกว้างขวางในวงการปรัชญาวิทยาศาสตร์ว่า วิทยาศาสตร์ควรมีหน้าที่แค่เพียงรายงานสิ่งที่ตนค้นพบเท่านั้นก็ตาม แต่นักวิทยาศาสตร์ส่วนหนึ่งก็พอใจที่จะทำหน้าที่อธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ งานของนักวิทยาศาสตร์กลุ่มนี้เริ่มหันเหออกนอกขอบเขตของวิทยาศาสตร์มากขึ้น มากจนขนาดว่า บางครั้งทฤษฎีที่ตั้งขึ้นโดยนักวิทยาศาสตร์กลุ่มนี้ แทบจะไม่ต่างจากแนวคิดของนักปรัชญาหรือนักศาสนาเลยทีเดียว

ความเชื่อและจุดหมายของพุทธศาสตร์และวิทยาศาสตร์

ความเชื่อหรือศรัทธานี้ ถือเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้เราแสวงหาความจริง ซึ่งทั้งในพุทธศาสตร์และวิทยาศาสตร์ต่างก็มีความเชื่อคล้ายๆ กันคือมีศรัทธาเป็นตัวเริ่มต้นของการคิดค้นที่จะนำไปสู่การแสวงหาความจริงและที่สำคัญคือเป็นศรัทธาแบบสื่อนำสู่ปัญญาซึ่งจะมีบทบาทในการนำไปสู่ความสำเร็จ ๓ ประการ คือ

- ๑) ศรัทธาเป็นตัวก่อให้เกิดความสนใจ เริ่มศึกษาค้นคว้า
- ๒) ศรัทธาทำให้มีพลังเกิดความพยายามทุ่มเทอุทิศเพื่อหาความจริง
- ๓) ศรัทธาทำให้มีทิศทางหรือประเด็นที่แน่วแน่ชัดเจนในการสืบค้น

ในศรัทธาหรือความเชื่อดังกล่าวนี้นี้ เมื่อมองอย่างลึกซึ้งแล้วจะพบว่า มีความแตกต่างกันอยู่พอสมควร คือ เป็นตัวศรัทธาเหมือนกันแต่มีจุดหมายไปคนละลักษณะซึ่งจะกล่าวต่อไป

ศรัทธาทางวิทยาศาสตร์ ได้แก่ ความเชื่อมั่นว่าในธรรมชาตินี้มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอน ซึ่งสามารถเข้าถึงหรือรู้เข้าใจด้วยปัญญามนุษย์ (ประสาทสัมผัส) มิได้มองลึกลงไปถึงภายในตัวของมนุษย์ คือจิตใจ จะมุ่งศึกษารู้และเข้าใจถึงกฎธรรมชาติอย่างเดียว เลยทำให้ผลที่ได้จากการศึกษานั้นเอนออกไปจากมนุษย์

ส่วนศรัทธาทางพระพุทธศาสนานั้น ก็เชื่อในกฎธรรมชาติเหมือนกันแต่ว่าจะโยงเข้ามาถึงตัวมนุษย์ โดยถือว่ามนุษย์ก็เป็นธรรมชาติ คืออยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ และแยกศรัทธาออกเป็น ๒ อย่าง คือ

- ๑) ศรัทธาเกี่ยวกับธรรมชาติ ได้แก่ความเชื่อว่า ในธรรมชาติมีกฎเกณฑ์ที่แน่นอน เป็นไปตามเหตุปัจจัย
- ๒) ศรัทธาเกี่ยวกับตัวมนุษย์ ได้แก่ความเชื่อมั่นว่า ความดีงามสูงสุดของมนุษย์เป็นภาวะที่เป็นไปได้โดยเนื่องอาศัยอยู่ในกฎธรรมชาติ

เมื่อศาสตร์ทั้งสองต่างก็มีศรัทธาความเชื่อเหมือนกัน แต่มีลักษณะแตกต่างกันแน่นอนว่า จะต้องมีความหมายต่างกัน คือ ในทางวิทยาศาสตร์จะมีความหมายที่โลกแห่งธรรมชาติภายนอก (โลกแห่งวัตถุ) สัมผัสได้ เป็นการนำเอาความรู้ที่ค้นพบมาพิชิตธรรมชาติ แล้วก็หาความสุขความพึงพร้อมบำรุงบำเรอตนเอง แม้ในบางสาขาจะศึกษาเกี่ยวกับมนุษย์อยู่บ้าง เช่น ชีววิทยา ซึ่งก็เป็นส่วนหนึ่งของโลกภายนอกมิได้ศึกษาถึงซึ่งเรื่อง Mind เลย จะเห็นว่า วิทยาศาสตร์จะศึกษาเพียงในระดับของสสารพลังงานของชีวิตในแง่ชีววิทยา คือ ในแง่ของวัตถุเท่านั้น

ส่วนทางพระพุทธศาสนานั้น มีความหมายคือการนำเอาความรู้ความจริงในกฎธรรมชาติแก้ปัญหาและพัฒนามนุษย์ ให้ถึงความไร้ทุกข์ หรือที่เรียกว่า วิมุตติ ความหลุดพ้น หรืออย่างที่เราเรียกกันในปัจจุบันว่า อิสระภาพ พระพุทธศาสนาต้องการให้มนุษย์ไปสู่อิสรภาพ หลุดพ้นจากความทุกข์หรือกิเลส ซึ่งจะต้องใช้ปัญญา ดังนั้นวิมุตติจึงเป็นจุดหมายบังคับให้เกิดปัญญา ปัญญาที่เป็นตัวนำไปสู่จุดหมาย ต้องมีศรัทธาเป็นตัวเริ่มต้นมีลักษณะเป็นเหตุปัจจัยอิงอาศัยกันและกัน คือเป็นกระบวนการ โดยมีศรัทธาเป็นตัวเริ่มต้น นำสู่ปัญญา แล้วปัญญาก็จะเป็นตัวนำไปสู่วิมุตตินั่นเอง

๘.๓.๒ ความสอดคล้องและความแตกต่างกันในหลักพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์

หลักพระพุทธศาสนามีความสอดคล้องกันกับหลักวิทยาศาสตร์ คือ

๑. พระพุทธศาสนา และวิทยาศาสตร์มีหลักการเหมือนกันคือ มีการสังเกต บันทึก พิสูจน์ ทดลอง คิดค้นหาเหตุผลอย่างเดียวกัน

๒. พระพุทธศาสนา และวิทยาศาสตร์สอดคล้องกันว่า ปรัชญาการณทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นในชีวิตคน มิได้เกิดจากอำนาจดลบันดาลของเทพ หากเกิดจากการกระทำของคนๆ นั้นเอง ซึ่งมีหลักว่า การกระทำทุกอย่างต้องมีผลตอบสนองเสมอ เหมือนปาลูกหนึ่งกระทบฝา ลูกหนึ่งต้องสะท้อนกลับ เป็นไปตามกฎของแรงและปฏิกิริยาของแรงที่นิวตัน ได้วางไว้ว่า “เมื่อมีกิริยาของแรงกระทำต่อสิ่งใด ย่อมเกิดปฏิกิริยาของแรงเท่ากันทุกครั้ง กระทำตอบในทิศทางที่สวนกันเสมอ” (To every action There is always an equal and Contrary reaction) และกฎนี้เป็นกฎสากล คือมีผลควบคุมชีวิตทุกชีวิตอยู่ทุกสถาน ทุกกาลเวลา ไม่ว่าชีวิตจะอยู่ที่ไหน มุมใดของสากลจักรวาล และในกาลเวลาใดๆ กฎนี้ก็สามารถให้ผลได้เป็นกฎที่มีลักษณะเช่นเดียวกับกฎแห่งแรงโน้มถ่วงของโลก คือไม่ว่าคนจะผลัดตกบันไดของบ้านไหน เวลาใด ไม่ว่าจะเป็นบ้านตึกบ้านไม้ และไม่ว่าจะเป็นเวลาค่าคืนดึกดื่นอันเป็นเวลาทีทุกชีวิตหลับนอนพักผ่อน คนที่ผลัด

ตกบันไดนั้น จะหล่นดับลงพื้นเจ็บตัวทุกทีทุกเวลา ทั้งนี้ก็เพราะแรงโน้มถ่วงของโลก จะคอยควบคุม สสารทุกชนิดอยู่ตลอดเวลา อย่างไม่มีการหยุดพักผ่อน และไม่ยอมให้รอดพ้นอำนาจไปได้ เป็นอันขาด

๓. พระพุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์ กล่าวถึงวิวัฒนาการของชีวิตไว้ตรงกัน (อัครัญสูตร ทิมนิกาย) ว่า ชีวิตค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปโดยใช้เวลานานแสนนาน ได้เปลี่ยนแปลงรูป ชีวิตเป็นแบบต่างๆ พัฒนาขึ้นตามลำดับ ตอนแรกก็ยังไม่มียักษ์ ต่อมาจึงเกิดเครื่องหมาย เพศชัดเจนขึ้น ตามหลักวิวัฒนาการชีวิตเริ่มจากสัตว์เซลล์เดียวที่ไม่มีเพศ ทวีพันธุ์โดยการแบ่งตัว แล้วเปลี่ยนแปลงเป็นสัตว์หลายเซลล์ สัตว์มีกระดูกสันหลัง สัตว์ครึ่งน้ำครึ่งบก แล้วจึงเป็นสัตว์ เลี้ยงลูกด้วยนม ในอินทกสูตร สังยุตตนิกาย กล่าวถึงกาลเปลี่ยนแปลงของชีวิตคน ขณะอยู่ในครรภ์มารดาเป็นขั้นตอนต่างๆ ไข่ว่า ในเบื้องต้นเป็นกลละ น้ำเหนียวๆ จากนั้นเป็นอัมพพุทะ น้ำล้างเนื้อ จากนั้นเป็นเปสี ชันเนื้อ จากนั้นเป็นมโน ก้อนเนื้อ จากนั้นเป็นปสาท ปุ่มพมของ ศีรษะ แขน ขา จากนั้นจึงเกิด เกสา โลมา นขา ผม ขน เล็บเป็นต้น จนครบอาการ ๓๒ เป็นรูปทารกสมบูรณ์ ดูดอาหารจากมารดาไปเลี้ยงชีวิตทางสายรก

๔. พระพุทธศาสนา และวิทยาศาสตร์สอดคล้องกันในเรื่องฟิสิกส์ คือ วิทยาศาสตร์กายภาพ สสาร ซึ่งภาษาศาสนาเรียกว่าสังขาร แปลว่า สิ่งที่ยังจับปรุงแต่งขึ้น เมื่อย่อย สลายให้เล็กลงเรื่อยๆ ก็จะไปถึง อนุ และปรมาณู อันเป็นปัจจัยปรุงแต่งให้เกิดสสารขึ้น ถ้า ย่อยปรมาณูออก สภาพความเป็นสสารก็หมด เปลี่ยนเป็นพลังงานมีโปรตรอนกับนิวตรอนอยู่กลาง มีอิเล็กตรอนหมุนไปรอบๆ การที่สสารทั้งที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ ทั้งที่เกิดจากการสังเคราะห์ มีรูปลักษณะ คุณภาพ สี สันแตกต่างกัน ก็เนื่องจากปัจจัยที่นำมาปรุงแต่งต่างกัน แม้ปัจจัยชนิด เดียวกันหากจำนวนอนุ ปรมาณูที่ปรุงแต่งต่างกัน ก็จะกลายเป็นสารต่างชนิดกัน เช่น ถ่านหุงข้าว กับเพชรต่างก็เป็นคาร์บอนเหมือนกัน แต่เพราะจำนวนปัจจัยที่นำมาปรุงแต่งต่างจำนวนกัน อย่างหนึ่งจึงเป็นถ่านราคาถูกลง อีกอย่างหนึ่งเป็นเพชรราคาแพงมาก ค่าของสิ่งของนี้ คนในสังคม เป็นผู้กำหนด คนตีราคาค่าถ่านถูกเพราะไม่สวย-ดำ-ดำ หยาบ-ง่าย ตีราคาค่าเพชรแพงมาก เพราะเจียรไนแล้วสวย แวววาว หากียาก เรียกว่าเป็นสมมติสัจจะ จริงโดยสมมติ แต่โดย ปรมาตมสัจจะ จริงโดยปรมาตมะ หรือพูดตามหลักวิทยาศาสตร์แล้ว ทั้งถ่านหุงข้าวและเพชร เม็ดโต ๑๐ กระรัต มันก็ได้ถ่านธรรมดา-ธรรมดา เมื่อโอปนียิโก้น้อมเข้ามาในตัวของคนเราก็ เหมือนกัน เนื้อสารอาการ ๓๒ อันเป็นตัวตนของอิสวบ้านนาตัวดำๆ กับของนางสาวไทย ก็เหมือนๆ กัน จนมีนักประพันธ์เขียนไว้ว่า “งามสดริ้งามสรรพเมื่อดับเทียน” แต่ถ้าไปสู่ออสตรี ทั้งสองมาเป็นคู่ดูนาหงั้น มูลค่าราคาสินสอดทองหมั้นของสาวบ้านนา กับนางสาวไทยจะห่าง

กันเหมือนฟ้ากับดิน เพราะเราตีค่าจากความงามนั่นเอง แต่โดยปรมัตถสังจะ สมมติให้สาวทั้งสองกลายเป็นศพ ราคาช่วงจะลดลงเป็นศูนย์ทันที ดิ้นนอนมาตอนเช้า เปิดประตูบ้านออกมา ถ้าบังเอิญมีชาห์มาใหญ่มาทั้งอยู่หน้าบ้าน เราจะดีใจดีใจ นำชาห์ไปฆ่าและได้เงินหลายพันบาท แต่ถ้าบังเอิญมีชาห์คนขนาดใหญ่ทั้งอยู่หน้าบ้าน เราจะตกใจหน้าซีด รีบไปแจ้งตำรวจที่โรงพัก แล้วจะต้องขึ้นโรงขึ้นศาลไปให้การ ต้องนำชาห์ไปจัดพิธีเผาปนกิจให้ถูกต้องตามประเพณี ลั่นเปลื้องเงินทองไม่ใช่บ่อย ยกขึ้นมาเปรียบเทียบให้เห็นว่า ค่าราคาของเนื้อสารของคนนั้นรู้ราคาของหมูก็ได้ แต่คนเป็นสัตว์ประเสริฐ บางท่านได้ตีราคาของคนที่ยศฐานบรรดาศักดิ์ บางท่านตีคนที่อำนาจวาสนา บางท่านตีค่าที่มีความร่ำรวยเป็นเศรษฐีมหาเศรษฐี ก็เป็นจริงตามสมมติสังจะ แต่โดยปรมัตถสังจะมีศ ก็มีความเสื่อมยศ มีลาภก็มีความเสื่อมลาภเป็นคู่ เพราะทุกสิ่งต้องตกอยู่ในสามัญญลักษณะเท่าเทียมกัน คืออนิจจัง ไม่เที่ยง ทุกสิ่งไม่อาจดำรงอยู่ในสภาพนั้นได้ตลอดไป อนัตตา ไม่อยู่ในอำนาจที่เราจะบังคับ ควบคุมให้เป็นไปตามที่ใจเราปรารถนาได้ คนที่มียศศักดิ์ มีอำนาจวาสนาสูง ร่ำรวยเป็นมหาเศรษฐี ถ้ายังมีความอยากได้ อยากเป็น อยากไม่เป็นอยู่ ก็จะต้องเป็นทุกข์ก็คือเป็นพินเอกแล้ว ก็ยังอยากเป็นพลตรีต่อไป รวย ๑๐๐ ล้านแล้วยังอยากรวยเป็น ๒๐๐ ล้านต่อไป ก็ยังทุกข์อยู่เหมือนคนอื่น ๆ ที่ยังอยากได้ อยากเป็น อยากไม่เป็นอยู่เท่าๆ กัน ในระดับสมมติสังจะชั้นจริยศาสตร์ ถ้าเราสามารถมีอำนาจสามารถให้เขาได้ ให้เขาเป็น ให้เขาไม่เป็น ตามที่ปรารถนาได้ เราควรจะมีเมตตา ให้เขาสมปรารถนาได้ เขาก็จะเกิดความสุข เพราะอิมในการได้ตามใจประสงค์ แต่ไม่นานเขาก็จะอยากได้ยศชั้นบรรดาศักดิ์ ความร่ำรวยที่สูงกว่านั้นขึ้นไปอีก แล้วความทุกข์ก็จะติดตามมาอีกอย่างไม่มีที่สิ้นสุด เหมือนเพลงที่เขาร้องว่า “ถมเท่าไรไม่รู้จักเต็ม” นั้นแหละเพราะสมุทัยยังมีอยู่ ฉะนั้นโดยปรมัตถสังจะ จึงควรช่วยให้เขาถอนสมุทัยอันเป็นรากเหง้าของความทุกข์นั้นแหละ เขาจึงประสบสุขอันยั่งยืนได้

ความต่างกันระหว่างพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์

๑. พระพุทธศาสนาศึกษาและปฏิบัติเพื่อให้เข้าใจในปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ตามความเป็นจริงในด้านชีวิตจิตใจ ส่วนวิทยาศาสตร์ศึกษาและปฏิบัติเพื่อให้เข้าใจในปรากฏการณ์ทางธรรมชาติตามความเป็นจริงในด้านวัตถุ คือเรื่องสารพลังงานเท่านั้น

๒. พระพุทธเจ้าผู้เป็นศาสดาก่อตั้งพระพุทธศาสนาทรงศึกษาและปฏิบัติจนตรัสรู้ในอริยสัจ ๔ โดยอำนาจของบุญญาธิการและอภิญาสมาบัติ จึงทรงพุทธานุภาพโดยประการต่างๆ ทรงประกอบด้วยพระพุทธานุ ๙ ประการ คือ

๑. อรหันต์ เป็นพระอรหันต์ ผู้หลุดพ้นจากกิเลสอาสวะอนุสัย
๒. สมมาสมพุทโธ ผู้ตรัสรู้ชอบได้ด้วยพระองค์เอง
๓. วิชาจรณสมุปนโน ถึงพร้อมด้วยความรู้และความประพฤติ
๔. สุขโต เสด็จไปดี
๕. โลกวิทู ทรงรู้แจ้งโลก
๖. อนุตตโร บุริสทมมสารถิ เป็นครูฝึกคนที่ยอดเยี่ยม
๗. สดถา เทวมนุสสานํ เป็นครูของเทวดาและมนุษย์
๘. พุทโธ เป็นผู้ตื่นและเบิกบาน
๙. ภควา เป็นผู้ทรงจำแนกธรรม

นักวิทยาศาสตร์ศึกษาปฏิบัติทดลองจนเข้าใจปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ด้วยวัตถุ ตามความเป็นจริงแล้ว นำหลักเกณฑ์นั้นไปประยุกต์ใช้โดยเทคโนโลยี ประดิษฐ์เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์เช่น โทรทัศน์ ดาวเทียม อันเป็นเหมือนอิทธิปาฏิหาริย์ ดาตีย์ พุทธิย์ ได้อย่างน่าอัศจรรย์ แต่เพราะเหตุที่นักวิทยาศาสตร์ยังไม่เป็นพระอรหันต์อย่างพระพุทธเจ้า ยังมีโลภะ โทสะ โมหะ จึงอาจแอบขโมยสูตรการวิจัยของนักวิทยาศาสตร์อื่นมาเป็นของตน หรืออาจทุจริตขายข้อสอบวิชาวิทยาศาสตร์ด้วยความโลภ อาจฆ่านักวิทยาศาสตร์คู่แข่งด้วยอารมณ์โกรธ หรืออาจผิดลูกผิดเมียของคนอื่นด้วยความหลง หรืออาจมีความประพฤติไม่ดีอื่นๆ เช่น ดื่มอบายมุขต่างๆ สุรา เฮโรอีน โสเภณี การพนัน ฯลฯ

๓. พระพุทธศาสนาสอนว่าจิตเป็นนามธรรม ส่วนวิทยาศาสตร์ถือว่าจิตเป็นรูปธรรม ในวิชา ฟิสิกส์ มีสิ่งที่มีตัวตน สามารถถูกต้องสัมผัสได้เรียกสสาร กับ สิ่งที่ไม่มีตัวตน แต่สามารถทำงานได้เรียกพลังงาน พระพุทธศาสนาก็มีสิ่งที่มีตัวตนสามารถถูกต้องสัมผัสได้เรียกว่า รูปธรรม กับสิ่งที่ไม่มีตัวตน แต่สามารถทำงานได้เรียกนามธรรม คนประกอบด้วยรูปธรรมกับนามธรรมนี้ รูปธรรมนั้นหมายถึงร่างกายทั้งหมด ที่ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่าอากาโร ๓๒ ครอบหมด เพราะฉะนั้น ระบบประสาทส่วนกลาง และระบบประสาทอัตโนมัติจึงรวมอยู่ในรูปธรรมด้วย ซึ่งภาษาศาสนาท่านเรียกว่าอุปาทายรูป ส่วน “จิตนั้นเป็นนามธรรม เป็นผู้ควบคุมรูปธรรม ที่โบราณท่านพูดว่าใจเหมือนนาย กายเหมือนบ่าว” ท่านเปรียบเทียบรูปธรรมว่าเป็นรถยนต์คือเรียก สรีรยันต์-รถยนต์คือสรีระเปรียบเทียบจิตที่เป็นนามธรรมเหมือนคนขับรถ เมื่อคนตายก็หมายความว่ารถยนต์เสียจนใช้การไม่ได้แล้ว ก็อาจเผาหรือฝังศพนั้นอันเป็นสรีรยันต์ เสีย ส่วนคนขับคือจิตก็จะไปแสวงหารถยนต์คันใหม่ขับต่อไป ในการที่จิตไปแสวงหารูปใหม่ นั้น เพราะเหตุที่จิตเป็นพลังงาน ท่านจึงเปรียบเทียบเหมือนพลังงานแสง

และเสียงที่ออกจากสถานีส่งโทรทัศน์ไปแสวงหาภพใหม่ในเครื่องรับโทรทัศน์ไปแสวงหาภพใหม่ ในเครื่องรับโทรทัศน์ตามบ้าน ก็จะต้องมีการใช้เทคโนโลยี เปลี่ยนพลังงานแสงและเสียงธรรมดา ให้เป็นพลังงานไฟฟ้าก่อน เพราะไฟฟ้าเดินทางไปได้รวดเร็วมากแม้ว่าแสงและเสียงธรรมดา ถูกเปลี่ยนไปเป็นไฟฟ้าแล้วแต่ก็ยังคงมีคุณสมบัติเดิมอยู่ในรูปของคลื่นและความถี่ เมื่อมีคน เปิดเครื่องรับโทรทัศน์ ปรับคลื่นแสงและเสียงให้ตรงกับคลื่นของเครื่องส่ง คลื่นไฟฟ้าก็จะเข้าไป ในเครื่องรับนั้นทันที และเครื่องรับนั้นก็จะเปลี่ยนพลังงานไฟฟ้ากลับเป็นพลังงานแสงเสียง ดังนั้น แสงเสียงที่เครื่องรับก็จะเหมือนกับที่ส่งออกไปจากสถานีส่งโดยไม่ผิดเพี้ยนไปเลย จิตของคน ที่ตายแล้วไปเกิดในภพใหม่ก็มีลักษณะเหมือนพลังงานไฟฟ้าจากสถานีส่งโทรทัศน์เดินทางไป แสวงหาเครื่องรับคือ จิตจะพาเอากรรม ทั้งกุศลกรรมและอกุศลกรรมเป็นคุณสมบัติติดตาม พลังงานจิตไปด้วย และไปปรากฏในภพชาติอันเหมาะสมแก่กรรมที่ตนเคยได้กระทำไว้แล้ว ส่วนวิทยาศาสตร์ถือว่าจิตเป็นรูปธรรมคือถือว่าระบบประสาทคือ จิต ระบบประสาทนั้นมี ๒ ส่วนคือระบบประสาทส่วนกลาง กับระบบประสาทอัตโนมัติ ระบบประสาทส่วนกลางคือ มันทสมองที่อยู่ในกะโหลกศีรษะของคน ระบบประสาทอัตโนมัติคือไขสันหลังนั่นเอง มันทสมอง เป็นพวงๆ เหมือนพวงเวียนอยู่บนศีรษะด้านบนตั้งแต่หน้าผากจรดท้ายทอยเรียกชื่อ ซีรีรัม เป็น แดนของความนึกคิด เกี่ยวกับเรื่องความทรงจำ เซาว์ไวโหวพริบความรู้สึกรับผิดชอบต่างๆ มันทสมองตรงที่อยู่ใต้ท้ายทอยลงไปเรียก ซีรีเบลลัม เป็นแดนทำหน้าที่ควบคุมเกี่ยวกับอริยาบถ การเคลื่อนไหวของร่างกาย เช่น ทั้งยืน เดิน วิ่ง และเกี่ยวกับการสัมผัสทางตาและหู ส่วนระบบ ประสาทอัตโนมัติคือไขสันหลัง มีประสาท ๒ อย่างควบคุมอยู่ คือประสาทซิม พาทติก กับ ประสาทซิม พาราซิมพาทติก ควบคุมอวัยวะบางอย่างโดยเฉพาะ ซึ่งไม่เกี่ยวกับการควบคุม ของมันทสมอง อยู่นอกอำนาจของจิตที่จะบังคับควบคุม เช่น การเต้นของหัวใจ การย่อยอาหาร การสร้างน้ำย่อย การบังคับต่อมต่างๆ การบังคับเลือดให้หดตัวพองตัว ทำให้หน้าซีดเมามากใจ หน้าแดงเวลาอาย น้ำตาไหลเวลาดีใจ เสียใจ ทางวิทยาศาสตร์ถือว่า เมื่อคนตาย จิตคือระบบ ประสาททั้งสองก็สิ้นสุดลงแค่นั้น ต้องถูกเผาถูกฝังสลายไปตามสังขารร่างกาย

๔. สืบเนื่องจากข้อ ๓ พระพุทธศาสนาเชื่อว่าจิต หรือวิญญาณเป็นนามธรรม ไม่ใช่ รูปธรรม สังขารร่างกายรวมทั้งระบบประสาททั้ง ๒ ส่วนด้วย เป็นรูปธรรม เหมือนกับรถยนต์ จิตเหมือนคนขับรถยนต์ เมื่อสังขารร่างกายตาย ก็เหมือนกับรถยนต์คันเก่าหมดอายุใช้การไม่ได้ ก็จะถูกเผาหรือฝังไปตามประเพณี ส่วนจิตหรือวิญญาณจะนำเอากรรมดีชั่วติดตัวไป เกิดใน ภพภูมิใหม่ซึ่งมีจำนวนภพทั้งหมด ๓๑ ภพด้วยกัน เหมือนคนขับรถที่สามารถไปหารถใหม่มา ขับได้ตามแต่สภาพทางการเงินจะเอื้ออำนวยต่อไป ส่วนวิทยาศาสตร์ถือเอารูปธรรมคือ

มันสมองและไขสันหลังว่าเป็นจิต เพราะฉะนั้น เมื่อคนตายมันสมองและไขสันหลังก็ต้องตายตาม และต้องถูกเผาถูกฝังสิ้นสลายไปด้วย อย่างไรก็ตาม ทางวิทยาศาสตร์ยังถือว่าชาติหน้าอาจจะมิได้เหมือนกัน แต่มีตามทฤษฎีของเมนเดล อันเป็นทฤษฎีที่เขาได้พิสูจน์ทดลองให้เห็นจริงมาแล้ว นั่นก็คือ ถ้าบิดามารดาทั้งสองคนเป็นพันธุ์แท้อย่างพ่อก็เป็นคนไทย แม่ก็เป็นคนไทย และท่านทั้งสองได้ให้กำเนิดแก่บุตรชายคนหนึ่ง และบุตรหญิงคนหนึ่ง นั่นแหละคือพ่อและแม่ได้ไปเกิดในชาติหน้าแล้วโดยผ่านไประหว่างในโครโมโซม อันเป็นเซลล์เพศของพ่อแม่แน่นอน ถ้าพ่อ แม่ เป็นพันธุ์ทางคือเป็นลูกผสมหรือลูกครึ่ง เช่นลูกครึ่ง พ่อไทย แม่ฝรั่ง ตามกฎของเมนเดลข้อที่ ๓ พ่อแม่ก็จะได้กลับชาติมาเกิดใหม่ในชั่วหลาน ตามหลักการนี้ ถ้าใครเป็นหมัน ไม่มีผู้สืบสายเลือด ก็หมายความว่าคนนั้นไม่ต้องกลับชาติมาเกิดอีกต่อไป

๘.๓.๓ ความคิดแบบพระพุทธศาสนา กับหลักวิทยาศาสตร์

คนจะเข้าใจปรากฏการณ์ธรรมชาติได้ต้องอาศัยความรู้หรือปัญญาเป็นเหมือนแสงสว่างส่องให้เห็นให้เข้าใจ ความรู้นี้ตามหลักในพระพุทธศาสนามีทางเกิดได้ ๓ ทาง คือ

- ๑) เกิดจากการฟัง การอ่าน การสังเกต จดจำ ทำการศึกษาวิจัยโดยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้ชนิดนี้ เรียกว่าสุตมยปัญญา
- ๒) เกิดจากการคิด พินิจพิจารณา ตรិตรองใคร่ครวญค้นหาเหตุผลในสิ่งที่เป็นเรื่องของนามธรรมที่ละเอียดลึกซึ้งจนเกิดความเข้าใจ ความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้ชนิดนี้ เรียกว่าจินตามยปัญญา
- ๓) เกิดจากการลงมือปฏิบัติสมาธิภาวนา ทางใจมีสมาธิเป็นบาทฐาน จนเกิดปัญญาเข้าใจชัดในสภาวะธรรมตามความเป็นจริง จัดเป็นความรู้สูงสุดในพระพุทธศาสนา ความรู้ที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติภาวนาอย่างนี้ เรียกว่าภาวนามยปัญญา

แนวทางที่นักศึกษาพระพุทธศาสนาพึงปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญา ๓ อย่าง ก็คือนักศึกษาจะต้อง

๑. ปริยัติ ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมอันเป็นหลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาจนเกิดความรู้ ความเข้าใจในภาคทฤษฎีจดจำได้แม่นยำและคล่องแคล่ว อันเป็นความรู้แบบสุตมยปัญญาและจินตามยปัญญา

๒. ปฏิบัติ ลงมือปฏิบัติ คือทำสมาธิภาวนา ทำให้ใจให้แน่วแน่อยู่ในอารมณ์เดียวตามภาคทฤษฎีที่ได้ศึกษามาในพระปริยัติธรรมในข้อ ๑ ภาวนานี้มี ๒ แบบ คือ สมถภาวนา

- ภาวนาทำให้ใจสงบแน่วแน่ด้วยอารมณ์ของสมณะกับวิปัสสนา
- ภาวนา ภาวนาจนเกิดความรู้ในสภาวะธรรมตามความเป็นจริงแทงตลอดในสภาวะธรรมตามความเป็นจริงคือเกิดความรู้ชนิดภาวนามยปัญญา นั่นเอง

ความรู้แบบนี้ ถ้าผู้ปฏิบัติเป็นวิปัสสนาญาณิกะ คือ ภาวนาโดยใช้วิปัสสนากรรมฐานเป็นบาทฐานตั้งแต่เริ่มต้นเลย ก็จะสำเร็จเป็นพระอรหันต์สุขวิปัสสก แต่ถ้าผู้ปฏิบัติเป็นสมณิกภาวนาโดยใช้สมถกรรมฐานเป็นบาทฐาน ข้ำของในการเข้าฌานสมาบัติจนเกิดวสีภาวะมือนิยญา สามารถรู้ในสิ่งที่คนธรรมดาไม่รู้ ทำในสิ่งที่คนธรรมดาทำไม่ได้ ซึ่งเรียกว่าอภิญญา ๖ ประการ คือ

๑. อิทธิวิธี แสดงฤทธิ์ได้ เช่นคนเดียวทำเป็นหลายคน หลายคนทำเป็นคนเดียว ทำมืดให้สว่าง สว่างให้มืด กำบังตัวไม่ให้ใครเห็นช่วยกำบังคนอื่นไม่ให้คนเห็น เมื่อต้องการจะไปในที่ใด ไม่มีอะไรขัดขวางได้ ไม่ว่าจะเป็นฝา กำแพง หรือภูเขา ไปในอากาศได้เหมือนนก ดำดินได้เหมือนปลาดำน้ำ เดินบนน้ำได้เหมือนเดินบนดิน ฯลฯ
๒. ทิพฺพโสถ หูทิพย์ ฟังได้ทั้งเสียงทิพย์ เสียงมนุษย์ที่อยู่ไกลๆ
๓. เจโตปริยญาณ รู้ใจคนอื่นได้ว่าเขาคิดอะไร อย่างไร
๔. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติก่อนได้
๕. ทิพฺยจักขุ ดาตทิพย์ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า จุตูปปาตญาณสามารถมองเห็นสัตว์ผู้จุติอยู่ ใครเกิดที่ไหน มีรูปร่างกายเป็นอย่างไร
๖. อาสวักขยญาณ ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ อันหมายถึงวิปัสสนาญาณในอริยสัจ ๔

พระอรหันต์สุขวิปัสสกะได้แก่อภิญญา ข้อที่ ๖ อย่างเดียว ส่วนพระอรหันต์ฉฬภิญโญ ได้ได้อภิญญาครบทั้ง ๖ ข้อ และอภิญญา ๖ ของท่านเป็นโลกุตตรอภิญญา เพราะท่านเป็นผู้บรรลุความหลุดพ้นด้วยอาสวักขยญาณแล้ว สำหรับปุถุชนทำสมาธิโดยอารมณ์ของสมณะเจริญฌานจนคล่องแคล่วแล้วก็สามารถบรรลุอภิญญาอย่างข้างต้นได้ แต่อภิญญาของปุถุชนนั้นท่านเรียกโลกียอภิญญา เมื่อต้องการบรรลุอาสวักขยญาณที่ ๖ ก็จะต้องเจริญวิปัสสนาโดยยกสังขารขึ้นสู่ไตรลักษณ์ จึงจะสำเร็จฌานที่ ๖ นี้ได้

โดยความรู้เกิดจากภาวนามยปัญญานี้แหละ ที่ทำให้เจ้าชายสิทธัตถะตรัสรู้ความจริงอันประเสริฐ ๔ อย่าง คือเข้าใจปรากฏการณ์ทางธรรมชาติด้านชีวิตจิตใจตามความเป็นจริง เพราะฉะนั้นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหมดจึงเป็นการบรรยายรูปร่างลักษณะของปรากฏการณ์

ที่เห็นจากแสงสว่างของภาวนามยปัญญาที่แจ่มชัด มีเหตุผล สามารถพิสูจน์ทดลองให้เห็นจริง โดยตนเองได้คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้นความจริงก็คือ ความคิดของพระองค์ที่ทรงแสดง ออกมานั่นเอง มีคุณลักษณะโดยย่อ คือ

สุวากุขาโต ภควตา ธมโม พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว คือเป็นสัจจะ ที่แท้จริงถูกต้อง

สนฺทิฏฺฐิโก อันผู้ปฏิบัติเห็นประจักษ์ชัดด้วยตนเอง

อกาลิโก ทนสมัยอยู่ทุกกาลเวลา

โอบนยิโก ควรที่คนพึงน้อมนำเข้ามาไว้ในตน

ปจฺจุตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิ อันวิญญูชนคือผู้ฉลาด พึงรู้ได้โดยประจักษ์ด้วยตนเอง

หลักวิทยาศาสตร์ในการศึกษาวิจัยเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในปรากฏการณ์ของ ธรรมชาติตามที่เป็นจริง ทางวิทยาศาสตร์ได้วางหลักของวิทยาศาสตร์ไว้ดังนี้

๑. การสังเกต (Observation) คือการสังเกตปรากฏการณ์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นให้เกิดให้ถูกต้อง ใกล้เคียงความเป็นจริงให้มากที่สุดที่จะทำได้

๒. บันทึกผลการสังเกต (Records) จัดบันทึกปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นโดยแยกออก ไว้เป็นระเบียบ จัดเป็นหมวดหมู่ตามส่วนที่ละม้ายคล้ายคลึงกัน

๓. พิสูจน์ (Proof) ทำการทดลองเพื่อพิสูจน์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ว่า เป็นความจริง หรือไม่

๔. การอนุมาน (Deduction) คาดการณ์จากเหตุผลที่เกิดขึ้นว่าและที่เป็นมาแล้ว

เมื่อวิเคราะห์ดูจากหลักของวิทยาศาสตร์นี้แล้วจะเห็นว่า “ความรู้” อันจะนำมาเป็นแสงสว่าง เพื่อส่องให้เห็นความจริงของปรากฏการณ์ทางธรรมชาติทางวัตถุนั้น ใช้ “ความรู้” ระดับที่เกิดจาก สุตมยปัญญา และจินตมยปัญญาเท่านั้น ก็สามารถเข้าใจในปัญหาเรื่องปรากฏการณ์ของ ธรรมชาตินั้นๆ ได้ แต่ “ความรู้” ที่นำมาใช้ในพระพุทธศาสนานั้น จะต้องใช้ให้ครบทั้ง ๓ อย่าง คือ ความรู้ที่เกิดจากภาวนามยปัญญาด้วย

ความเชื่อที่มีปัญญากำกับตามหลักพระพุทธศาสนา

ศาสนาทุกศาสนามีศรัทธาความเชื่อ ความเลื่อมใสเป็นหลักสำคัญ พระพุทธศาสนาก็ประกอบด้วยศรัทธาเป็นหลักเหมือนกัน แต่ศรัทธาของพระพุทธศาสนานี้มีลักษณะแตกต่างพิเศษจากศาสนาอื่นมาก เพราะศรัทธาในพระพุทธศาสนามีคุณลักษณะ คือ ๑. ไม่ให้เชื่ออย่างงมงายแบบหลับตาเชื่อ หรือศรัทธาตาบอด (สัทธานุญาณวิปยุต) ๒. ให้ใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญโดยรอบคอบ (สัทธานุญาณสัมปยุต) ๓. ให้เชื่อในสิ่งที่มีเหตุผล ไม่เชื่อแบบมงคลตื่นข่าว ๔. ให้มีการลงมือปฏิบัติเพื่อพิสูจน์ทดลองให้เห็นจริง ประจักษ์ด้วยตนเองเสียก่อน

๑) ไม่ให้เชื่ออย่างงมงายด้วยข้อเตือน ๑๐ ข้อ

ในกาลามสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสเตือนไม่ให้คนเชื่ออะไรง่าย ๆ จะกลายเป็นการเชื่ออย่างงมงาย เป็นศรัทธาตาบอด ด้วยข้อเตือน ๑๐ ข้อ คือ

๑. อย่าเชื่อโดยฟังตามกันมา
๒. อย่าเชื่อโดยเข้าใจว่าเป็นของเก่าสืบ ๆ กันมา
๓. อย่าเชื่อโดยตื่นข่าว
๔. อย่าเชื่อโดยอ้างตำรา
๕. อย่าเชื่อโดยนิกเดาเอา
๖. อย่าเชื่อโดยคาดคะเน
๗. อย่าเชื่อโดยตรึกตามอาการ
๘. อย่าเชื่อโดยชอบใจว่าลงเอยกับลัทธิของตน
๙. อย่าเชื่อโดยมั่นใจว่าผู้พูดควรเชื่อถือได้
๑๐. อย่าเชื่อเพราะผู้บอกเป็นครูของเรา^{๒๕}

๒) ให้ใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญโดยรอบคอบก่อน

^{๒๕} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๗.

ได้กล่าวไว้ในหัวข้อที่แล้วว่า แสงสว่างที่ใช้เป็นเครื่องส่องให้เห็นความจริงในปรากฏการณ์ทางธรรมชาติของพระพุทธเจ้านั้น ก็คือ “ปัญญา” ทั้ง ๓ ชนิด คือ สุตมยปัญญา จินตามย-
ปัญญาและภาวนามยปัญญา ฉะนั้น หมวดธรรมอันเป็นหลักความคิดของพระพุทธศาสนาทุกหมวด
ที่เริ่มต้นด้วยศรัทธา จะมีปัญญากำกับควบคุมอยู่เสมอ แสดงว่าเมื่อคนจะเชื่อในสิ่งใดจะต้องใช้
ปัญญานำศรัทธาไว้เสมอ เช่น

พละ ธรรมเป็นกำลัง ๕ อย่าง^{๒๖} คือ

๑. ศรัทธา เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ
๒. วิริยะ ความเพียร
๓. สติ ความระลึกได้
๔. สมาธิ ความตั้งใจมั่น
๕. ปัญญา ความรอบรู้

อริยทรัพย์ ทรัพย์อันประเสริฐ ๗ อย่าง^{๒๗} คือ

๑. ศรัทธา เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ
๒. ศีล การรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย
๓. หิริ ความละอายแก่ใจในการทำบาป
๔. โอตตัปปะ ความเกรงกลัวต่อผลของบาป
๕. พาหุสัจจะ ความเป็นผู้ได้รับการศึกษามาก
๖. จาคะ ความเสียสละ
๗. ปัญญา ความรอบรู้

๓) ให้เชื่ออย่างมีเหตุผล

^{๒๖} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๓/๑๗.

^{๒๗} อัง.สตตก. (ไทย) ๒๓/๖/๔.

กฎแห่งกรรมในพระพุทธศาสนาพูดไว้ง่ายๆ ว่า ยาทิสํ วปะเต พิซัง หวานพิซเซเนไดโว दातिसं लभते ผลั ย่อมได้รับผลเช่นนั้น กลยาณการี กลยาณัง ทำดีได้ดี ปาปการี จ ปาปัง ทำชั่วได้ชั่ว เป็นกฎแห่งเหตุผลที่ชัดเจน ผลทุกอย่างย่อมมาจากเหตุ เหตุดี ผลดี เหตุชั่ว ผลชั่วในอริยสัจธรรม ธรรมอันเป็นของจริงที่ประเสริฐ ๔ อย่าง ทุกข์เป็นผลเกิดจากเหตุคือ อวิชชาวิภวาทิ ผลซึ่งเกิดมาจากเหตุอันหนึ่งแล้วก็อาจกลับเป็นเหตุของผลอันอื่นต่อไปอีกได้ เช่นในหมวดธรรมเรื่อง วัฏฏะ คือวน ๓ กิเลสเป็นเหตุให้เกิดกรรม กรรมเป็นเหตุให้เกิดวิบาก วิบากเป็นเหตุให้เกิดกิเลส หมายความว่า กรรมเป็นผลของกิเลส แล้วกลับเป็นเหตุของกิเลส วนเวียนอยู่อย่างนี้ ในเรื่องปัจจุสมุปบาท หรือปัจจัยการก็เช่นกัน

อวิชชาเป็นเหตุให้เกิดสังขาร สังขารซึ่งเป็นผลกลับเป็นเหตุให้เกิดนามรูปต่อไป ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะตรัสรู้ พระพุทธองค์ทรงทดลองพิสูจน์ที่จะให้เกิดความเข้าใจปรากฏการณ์ทางธรรมชาติด้านชีวิตจิตใจตามคำสอนในศาสนาต่างๆ อยู่ยาวนานถึง ๖ ปี เมื่อล้มเหลวไม่บรรลุความตรัสรู้ จึงเริ่มปฏิบัติในความเพียรทางจิตอันเป็นวิธีการของพระองค์เอง ก็บรรลุความสำเร็จ ได้ตรัสรู้หมดความสงสัยเพราะทรงรู้แจ้งว่า ธรรมทั้งหลายเกิดแต่เหตุ ดังพระบาลีในพุทธอุทานว่า

ยทา หเว ปาตุภวนติ ธมฺมา อาตปิโน ฉายโต พฺราหฺมณสฺส อถสฺส กงฺขา วปะนติ สพฺพา ยโต ปชานาติ สเหตุธมฺมํ

เมื่อใดธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่ เมื่อนั้น ความสงสัยทั้งหมดของเขาย่อมสิ้นไป เพราะรู้ธรรมพร้อมทั้งเหตุ^{๒๘}

อีกด้านหนึ่ง ทรงบรรลุความตรัสรู้ เพราะทรงรู้แจ้งว่าธรรมทั้งหลายดับไป เพราะเหตุปัจจัยดับ ดังพระบาลีในพุทธอุทานต่อไปว่า

ยทา หเว ปาตุภวนติ ธมฺมา อาตปิโน ฉายโต พฺราหฺมณสฺส อถสฺส กงฺขา วปะนติ สพฺพา ยโต ขยํ ปจฺจยानํ อเวทิ

^{๒๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑/๓.

เมื่อใด ธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียร ผู้เพ่งอยู่ เมื่อนั้นความสงสัยทั้งหมดของเขาย่อมสิ้นไป เพราะรู้ความดับของเหตุปัจจัย

พระพุทธเจ้าเมื่อตรัสรู้แล้ว ได้ทรงแสดงปฐมเทศนาแก่พระเบญจวัคคีย์ อันเป็นการเปิดเผยแนวความคิดที่ทำให้พระองค์ตรัสรู้ไว้โดยทรงแนะนำให้เว้นแนวการปฏิบัติที่เป็นปลายสุดโต่ง ๒ ทาง คือ กามสุขัลลิกานุโยค และอัตตกิลมณานุโยค ให้ดำเนินตามแนวการปฏิบัติของพระองค์ที่ทรงค้นพบคือ “ทางสายกลาง” ต่อมาพระอัสสชิ ซึ่งเป็นรูปหนึ่งในเบญจวัคคีย์ ได้แสดงธรรมแก่อุปติสสมาณพ คือพระสารีบุตร อัครสาวก กล่าวถึงเหตุผลสืบเนื่องอันเป็นหลักความคิดสำคัญในพระพุทธศาสนาว่า

เย ธมมา เหตุปฺปภาว

เตสํ เหตุํ ตถาคโต

เตสญฺจ โย นิโรธो จ

เอวํวาทิ มหาสมณ

ธรรมทั้งหลายมีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคตเจ้าตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับของเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณเจ้าพระองค์นั้นมีปกติตรัสอย่างนี้^{๒๙}

๔) ต้องลงมือปฏิบัติ พิสูจน์ ทดลองให้รู้ประจักษ์ด้วยตน

ได้กล่าวไว้แล้วว่า วิธีการที่จะให้เกิดปัญญา ความรู้ ความเข้าใจในปรากฏการณ์ของธรรมชาติด้านชีวิตจิตใจนั้น ต้องดำเนินไปตามลำดับคือปริยัติ ศึกษาภาคทฤษฎีให้เข้าใจโดยใช้สุดมยปัญญา และจินตมยปัญญา ปฏิบัติ การลงมือพิสูจน์ทดลองในภาคปฏิบัติ เพื่อให้เกิดภาวนามยปัญญา และใช้ภาวนามยปัญญาให้เกิดปฏิเวธ รู้แจ้งแทงตลอดในสภาวะธรรมตามความเป็นจริง ดังนั้น พระธรรมอันเป็นความคิดแบบพระพุทธศาสนาจึงมีลักษณะคือ เป็นสัจจะที่ถูกต้อง อันผู้ปฏิบัติเห็นประจักษ์ชัดด้วยตนเอง ทนสมัยอยู่ทุกกาลเวลา สามารถเชื่อเชิญให้ใครๆ มาพิสูจน์ทดลองได้ ควรน้อมนำเข้ามาไว้ในตน อันวิญญูชน คือผู้ฉลาดพึงรู้โดยประจักษ์ด้วยตนเอง

^{๒๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๑/๗๕.

๘.๓.๔. เปรียบเทียบหลักธรรมบางประการระหว่างวิทยาศาสตร์กับพุทธศาสตร์

๑) กฎแห่งกรรม

ทางวิทยาศาสตร์ ก็มีกฎนี้เหมือนกัน แต่ว่าได้มาชักว่าพุทธศาสนา ๒,๐๐๐ ปี คือกฎของ เซอร์ไอแซค นิวตัน คือเขาได้ค้นพบทฤษฎีสะท้อนกลับมาในทางตรงกันข้ามด้วยพลังงานที่เราใช้กระทำไปกับสิ่งนั้นโดยเอาลูกบอลขว้างไปกระทบกับฝาผนังก็จะเกิดการสะท้อนย้อนกลับมาในทิศทางเดิม ขว้างแรง ผลกระทบก็แรงตามไปด้วย เช่น การทุบโต๊ะ เราทุบเท่าไร เราจะเจ็บมากเท่านั้น นี่คือทฤษฎีที่เขายอมรับกันมาก

กฎแห่งกรรมทางพระพุทธศาสนา ท่านกล่าวไว้กว้างขวางมีทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคต เช่นธรรมที่ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เราเป็นทายาทของกรรมนั้น เรามีกรรมเป็นกำเนิด เรามีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ เรามีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราจักทำกรรมใด ดีก็ตามชั่วก็ตาม เราจักเป็นผู้ได้รับผลของกรรมนั้น^{๓๐} ไม่ช้าก็เร็ว

กรรมเปลี่ยนแปลงได้ทางวิทยาศาสตร์

สมมติว่าเราเอาสาร มาเปลี่ยนเป็นพลังงาน ซึ่งเท่ากับเปลี่ยนมวลมาเป็นพลังงาน แต่รวมความแล้วก็เหมือนกับหลักทางพระพุทธศาสนา คือ กฎแห่งกรรมผลสะท้อนจึงต้องมีอยู่วันยังค่ำ แต่จะสะท้อนมากน้อยเมื่อไร เวลาเท่าไร อันนี้ก็เข้าหลักวิทยาศาสตร์ คือ กฎ ลอร์ออฟ คอนเซอเวชัน ออฟเอนเอร์ยี หมายความว่า พลังงานจะต้องมีคงที่อยู่เสมอไป ไม่หมดหายไป แต่อาจจะเปลี่ยนแปลงไป ต่อมา ในราว พ.ศ. ๒๔๔๘ ไอน์สไตน์ ได้พบความสัมพันธ์ระหว่างกฎทั้งสองว่า พลังงานกับมวลสสาร เปลี่ยนกลับไปกลับมาได้ มีสมการอันหนึ่งของไอน์สไตน์ คือ พลังงานทั้งหมดเท่ากัน น้ำหนักของสสารคูณด้วยความเร็วของแสงยกกำลังสอง ถ้าจะเปลี่ยนมวลเป็นพลังงาน สสารหนัก ๑ กิโล จะได้พลังงานทั้งหมด ที่สหรัฐสามารถผลิตได้ใน ๑ ปี อะไรก็ได้หนัก ๑ กิโลเท่านั้นแหละหลังจากที่ไอน์สไตน์ค้นพบสมการนี้ ๔๐ ปีเศษ จึงมีคนพิสูจน์ได้ในปลายสงครามโลกครั้งที่ ๒ ด้วยระเบิดปรมาณูลูกแรก ซึ่งห่างจากที่พระพุทธเจ้าค้นพบถึง ๒,๕๐๐ ปี แต่มาตรงกันได้ แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นนักวิทยาศาสตร์ผู้ยิ่งใหญ่

^{๓๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๑/๗๕.

๒) ไตรลักษณ์

ไตรลักษณ์ทางวิทยาศาสตร์ เป็นเรื่องที่ถูกถกเถียงกันมานานทั้งวงการแพทย์ และทางวิทยาศาสตร์ โดยมองไปตามหลักการของแต่ละศาสตร์ว่า ร่างกายตั้งแต่เกิดมา มีการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างไร ผสมเป็นอย่างไร พันพวงเป็นอย่างไร เนื้อหนังเพื่อย่นอย่างไร เราเห็นได้ชัดเจนจากภายนอก ภายในวงการแพทย์ก็บอกว่า เลือดประกอบด้วยเม็ดโลหิตแดง เม็ดโลหิตขาวหลายชนิด เม็ดโลหิตแดงเปลี่ยนใน ๑๒๐ วัน เปลี่ยนใหม่หมดเลย เม็ดโลหิตขาวตั้งแต่วันหนึ่งจนถึง ๑๕ วัน ก็เปลี่ยนแล้ว อย่างผิหนังทั้งหมดที่เราเห็นนี้ก็ภายใน ๑๗ วันเปลี่ยนหมดเลย อย่างนี้ก็จัดเป็นความไม่เที่ยงผันผวนเปลี่ยนแปลงซึ่งก็ตรงกับอนิจจัง

ถ้าจะมองลงไปในลักษณะของอนุภาคที่เล็กที่สุดทางด้านวิทยาศาสตร์ ที่ยังคงรักษาคุณสมบัติของมันได้ก็คือปรมาณู ซึ่งมีองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ ๓ ส่วนคือ อิเล็กตรอน โปรตอน และนิวตรอน และจะมีแกนเล็กๆ เหมือนอย่างดวงอาทิตย์ในจักรวาลของดวงอาทิตย์ที่เราเรียกว่า นิวเคลียส อิเล็กตรอนนี้เป็นสสารซึ่งมีประจุไฟฟ้าลบ ส่วนโปรตรอนซึ่งประจุไฟฟ้าบวกอยู่ในนิวเคลียส ในแกนกลางของมันนี้ยังมีนิวตรอนอีกซึ่งไม่มีประจุไฟฟ้าเลยแล้วทั้งหมดนี้ไม่ได้อยู่เฉย เคลื่อนที่หรือหมุนอยู่ตลอดเวลา และเป็นไปอย่างมีระเบียบเสียด้วย เหมือนโลกหมุนรอบดวงอาทิตย์ หมุนอยู่เรื่อยในวงโคจรนี้ระเบียบ นักวิทยาศาสตร์เขารู้ เขาพิสูจน์มาแล้ว คุณสมบัติของการรวมตัว การแยกตัวทางเคมี ขึ้นอยู่กับอิเล็กตรอน ที่อยู่รอบนอกสุดของวงโคจร หัวเข็มหมุดหนึ่งจะมีปริมาณนับล้านๆ ปริมาณทีเดียว แต่ปริมาณนี้ยังมีที่ว่างอีกตั้งมากมาย คือนอกจากแกนกลางของมันนี้ กับอิเล็กตรอนที่วิ่งอยู่รอบๆ แล้ว ยังมีที่ว่างอยู่มากทีเดียวความว่างคล้ายๆ กับไม่มีอะไรเลย มันว่างยิ่งกว่าอะไรทั้งสิ้น

โดยลักษณะอันนี้ ว่างคล้ายกับความว่างในสุริยะจักรวาลนั่นทีเดียว ถ้าเรามองลึกลงไปอย่างที่พระพุทธเจ้ามองแม้แต่ผิวหนังแม้แต่เซลล์เล็กๆ ยังประกอบด้วยปรมาณูหลายล้านปรมาณู และในปรมาณูหนึ่งๆ ยังมีที่ว่างอยู่มาก ถ้าขยายปรมาณูหนึ่งให้เท่าลูกฟุตบอลตัวแกนกลางของนิวเคลียส ก็จะเท่ากับผงอันหนึ่ง ที่นี้มาคิดว่า แกนกลางอันนี้มันใหญ่กว่าตัวอิเล็กตรอน ที่มันวิ่งอยู่ข้างนอกเกือบสองพันเท่า ดังนั้นส่วนมากจึงเป็นช่องว่างทั้งสิ้น ถ้าเรามอง ให้ซึ่งก็จะเห็นถึงวิวัฒนาการที่เป็นไปในลักษณะที่สอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนา คือไม่เที่ยง ไม่คงที่ และเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา ซึ่งเป็นลักษณะที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ เมื่อ ๒,๐๐๐ ปีก่อน

๓) วัฏสงสาร

ทางวิทยาศาสตร์ มีหลักที่น่าสนใจเพราะใกล้เคียงกันมากก็คือ หลักปฏิกิริยาลูกโซ่ (เช็นรีแอ็กชัน) พุดง่าย ๆ ก็คือกรรมของอีกฝ่ายหนึ่ง ทำให้เกิดผลอันหนึ่งแล้วผลอันนั้นกลับจะไปทำให้เกิดการกระทำอีกอันหนึ่ง ตามทฤษฎีของนักวิทยาศาสตร์ก็คือ ปริมาณหนึ่งถูกยิงด้วยกระสุนปรมาณูอีกอันหนึ่ง ปริมาณแตกออกไปเป็นอนุภาคเศษของปรมาณู อนุภาคที่แยกออกไป สมมติว่าเป็น ๒ อัน ซึ่งทั้ง ๒ อันนี้จะไปกระแทกปรมาณูที่อยู่ใกล้หรือไกลออกไป ทำให้แตกแยกออกไปอีกอันหนึ่ง จาก ๑ เป็น ๒ จาก ๒ เป็น ๔ เป็น ๘ เหมือนกับปฏิกิริยา ลูกโซ่ การกระทำกับห่วงลูกโซ่ห่วงหนึ่งจะมีผลสะท้อนไปถึงห่วงอื่นๆ ตลอดสายโซ่ ผลสะท้อนจะเกิดขึ้นเรื่อยไปจนกว่าจะหมดพลังงาน พลังงานนี้เองที่นักวิทยาศาสตร์สาขาชีววิทยา ชี้นำของโลกรับรองทฤษฎี ว่า อีโวลูชัน คือพวกเขาเชื่อว่า ในโลกนี้ชีวิตเริ่มต้นจากพลังงาน พลังงานนั้นมารวมกันเข้าเกิดเป็นสสาร สสารหลายๆ พันปีก็วิวัฒนาการเป็นสัตว์เล็กๆ เซลล์เดียว จากนั้นก็วิวัฒนาการเรื่อยๆ จนกระทั่งถึงมนุษย์ อันเป็นสัตว์ประเสริฐแล้วมนุษย์ก็จะวิวัฒนาการต่อไปอย่างช้าๆ โดยไม่รู้ตัว ตามความเหมาะสมของสิ่งแวดล้อม คนในอดีตร่างใหญ่ อายุยืน แต่ปัจจุบันคนร่างเล็ก อายุสั้น เมื่อเทียบกับอดีตจะเห็นได้ชัดซึ่งก็เป็นไปตามหลักอีโวลูชัน

ชาวพุทธควรวางตัวเช่นไรต่อวิทยาศาสตร์

ไอน์สไตน์เคยกล่าวเอาไว้ว่า วิทยาศาสตร์ที่ปราศจากศาสนาเปรียบได้กับคนแขนขาพิการ ส่วนศาสนาที่ปราศจากวิทยาศาสตร์เปรียบได้กับคนตาบอด (science without religion is lame, religion without science is blind)

หลายสิบปีที่ผ่านมา เริ่มมีเสียงวิพากษ์วิจารณ์ว่า วิทยาศาสตร์กำลังทำตัวเป็นผู้ตัดสินความผิดความถูกแต่เพียงผู้เดียว โลกถูกชักนำด้วยวิทยาศาสตร์ไม่ว่านักวิทยาศาสตร์จะเสนออะไรออกมา ไม่มีคนโต้แย้งสงสัยวิทยาศาสตร์กลายเป็นศาสนาใหม่ที่คนส่วนใหญ่ในโลกต้องเชื่อฟัง นักวิทยาศาสตร์เปรียบเสมือนนักพรตที่กุมความลับและความจริงเกี่ยวกับธรรมชาติ เมื่อคนเหล่านี้เอ่ยปากพูด ทุกคนจะฟังและนิงเงียบ

เมื่อสิบกว่าปีที่ผ่านมาได้เกิดกระแสเรียกร้องจากคนอเมริกันจำนวนหนึ่งให้โรงเรียนระดับประถมและมัธยมบรรจุวิชาศาสนาที่สอนว่าจักรวาลเกิดจากการสร้างสรรค์ของพระผู้เป็นเจ้า เข้าไว้ในหลักสูตร คู่กับวิชาชีววิทยาที่สอนว่าโลกเกิดจากการวิวัฒนาการ คนที่เรียกร้องเช่นนี้

ไม่ใช่คนครึ่งศาสนา หากแต่พวกเขาเห็นว่า แนวคิดของดาร์วินกับแนวคิดของชาวคริสต์ที่ปรากฏในคัมภีร์ไบเบิลมีฐานะเชื่อถือเท่าๆ กัน เป็นสิทธิอันชอบธรรมของเด็กๆ ที่จะเรียนรู้ทั้งสองระบบความคิดนี้ไปพร้อมๆ กัน กระแสการเรียกร้องดังกล่าวเพิ่มความเข้มข้นขึ้นเรื่อยๆ จนที่สุดเมื่อปี ค.ศ. 1981 ที่ผ่านมา รัฐบาลรัฐในอเมริกาเช่นรัฐอาร์แคนซัสก็ได้ออกกฎหมายบังคับให้โรงเรียนประถมและมัธยมบรรจุวิชาศาสนาที่สอนว่าพระเจ้าสร้างโลก (วิชานี้เรียกว่า creation science) เข้าไว้ในหลักสูตรคู่กับวิชาชีววิทยาที่สอนว่าโลกเกิดจากการวิวัฒนาการ (วิชานี้เรียกว่า evolution-science)^{๓๑}

อเมริกาเป็นประเทศที่เจริญก้าวหน้าด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จนมีคำกล่าวว่าอเมริกาคือศูนย์กลางของโลกในปัจจุบัน ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม อเมริกานี้ดังที่กล่าวมานี้ นับว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจอย่างยิ่ง มีคนไม่น้อยเชื่อว่าในอนาคตอันไม่ไกลนี้ หลักสูตรในโรงเรียนวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยในอเมริกาจะค่อยๆ ลดความสำคัญของวิทยาศาสตร์ลง ในขณะที่วิชาศาสนาซึ่งเคยถูกมองข้ามจะค่อยๆ ได้รับการบรรจุและให้ความสำคัญมากขึ้น ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น คำตอบคือสังคมอเมริกันเริ่มมองเห็นแล้วว่า วิทยาศาสตร์ไม่ใช่คำตอบเพียงอย่างเดียวสำหรับมนุษยชาติ แต่เดิมเราเคยเชื่อว่าเมื่อวิทยาศาสตร์พัฒนาไปจนถึงขีดสูงสุด มนุษย์จะสามารถพบคำตอบที่ต้องการทุกอย่างจากวิทยาศาสตร์ แต่เดี๋ยวนี้ ความหวังดังกล่าวจะเลือนรางลงไป ไม่ใช่เพราะวิทยาศาสตร์ส่งผลกระทบต่อความสมดุลทางธรรมชาติเพียงอย่างเดียว หากแต่เนื้อหาของวิทยาศาสตร์เองด้วยที่ยิ่งค้นคว้าลึกลงไปเท่าใดมนุษย์ก็ยิ่งงงงวย ไม่เข้าใจ ต่อสิ่งที่ตนประสบมากเท่านั้น เมื่อนักวิทยาศาสตร์ค้นคว้าลึกเข้าไปในห้วงอวกาศ สิ่งที่เขาค้นพบก็คือความเว้งว้างกว้างไกลของจักรวาลดูจะเป็นเรื่องอาจหาญเกินตัวที่มนุษย์จะวัดอ้างตนเองสามารถหยั่งเห็นได้ครบถ้วนทั้งหมด เมื่อนักวิทยาศาสตร์ค้นคว้าลึกเข้าไปในสสาร สิ่งที่เขาค้นพบก็คือภาวะที่ไม่แน่นอน ความไร้ระเบียบและปรากฏการณ์ที่บอกเราว่า มนุษย์ไม่มีทางสอดรู้สอดเห็นในบางมิติของธรรมชาติ เมื่อนักวิทยาศาสตร์ค้นคว้าลึกลงไปในองค์ประกอบที่ก่อรวมขึ้นเป็นมนุษย์ สิ่งที่เขาค้นพบคือความซับซ้อนละเอียดอ่อนของโครงสร้างทางชีววิทยา ความซับซ้อนที่ปรากฏนี้ทำให้คำอธิบายเชิงกลไกง่ายๆ ที่กระทำโดยนักวิทยาศาสตร์เองกลายเป็นสิ่งที่น่าขบขันตื้นเขินขึ้นมาทันที

^{๓๑} ผู้สนใจรายละเอียดของกฎหมายนี้โปรดดู Robert W.Hanson, ed., **Science and Creation** (New York : Macmillan, 1986), appendix A, p. 189-191.

สำหรับเมืองไทยเนื่องจากความจำเป็นที่ต้องปรับปรุงประเทศให้ทันกับกระแสความเปลี่ยนแปลงด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีโลก เราจึงเน้นการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์มากกว่าศาสนา กระนั้นก็ตาม เวลานี้ก็มีปัญญาชนไทยไม่น้อยที่เริ่มสงสัยว่า ทิศทางการพัฒนาประเทศโดยการวิ่งตามกันฝรั่งนั้นจะเป็นสิ่งที่น่าสนใจซึ่งความสมบูรณ์พูนสุขหรือว่าหายนภัยกันแน่ยิ่งประเทศที่เป็นแม่แบบอย่างเช่นอเมริกาประสบปัญหาอันเกิดจากวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมากเท่าใด ความสงสัยข้างต้นยิ่งเพิ่มทวีมากเท่านั้น

อันที่จริง หากเราจะคิดกันสักนิดว่า ลำพังเพียงวิทยาศาสตร์อย่างเดียวไม่อาจสร้างปัญหาให้กับโลกได้ ตัวการสำคัญของปัญหาคือคนนี่เอง หาใช่อะไรที่ไหนไม่ เราก็คงไม่ประณามวิทยาศาสตร์ว่าเป็นตัวก่อปัญหา คนเรานั้นพุทธศาสนาเชื่อว่าต้องพัฒนาสองสิ่งในตัวพร้อม ๆ กัน คือปัญญากับคุณธรรม เท่าที่ผ่านมาวิทยาศาสตร์ที่สร้างปัญหาคือวิทยาศาสตร์ที่ไม่มีคุณธรรม กำกับ หากวิทยาศาสตร์เดินเคียงคู่ไปกับคุณธรรม วิทยาศาสตร์ก็จะกลายเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกอันเกื้อหนุน

เนื้อหาหลักของพุทธศาสนานั้นเกี่ยวข้องกับธรรมชาติอันเป็นอมตะของมนุษย์ ธรรมชาติที่ว่านี้จะคงอยู่ในตัวมนุษย์ไม่ว่ามนุษย์จะพัฒนาการทางความรู้ไปมากมายเพียงใด คนในยุคหินเคยมีความโลภ โกรธ หลง อย่างไร คนในยุคปรมาณูก็มีความโลภ โกรธ หลง อย่างนั้น ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ไม่มีผลต่อความเปลี่ยนแปลงธรรมชาติภายในอันเป็นที่มาของปัญหาชีวิตและสังคมสามประการนี้ หากเราคิดว่า มีความจำเป็นที่มนุษย์จะต้องได้รับการขัดเกลาธรรมชาติเหล่านี้ ธรรมะนั้นพุทธศาสนาก็ยังจะมีความสำคัญและจำเป็นสำหรับมนุษยชาติอยู่ตลอดไป

เมื่อมองจากแง่นี้ ดูเหมือนว่าพุทธศาสนาจะไม่มีทางได้รับผลกระทบจากวิทยาศาสตร์ เพราะวิทยาศาสตร์ศึกษาในขอบเขตหนึ่ง ส่วนพุทธศาสนาก็ศึกษาในอีกขอบเขตหนึ่ง วิทยาศาสตร์เกี่ยวเนื่องกับวัตถุ ส่วนพุทธศาสตร์เกี่ยวเนื่องกับจิตใจ คนที่เห็นว่าวิทยาศาสตร์สามารถหักล้างความเชื่อในศาสนา คือคนที่ไม่เข้าใจสาระที่แท้ของวิทยาศาสตร์และศาสนา และก็เช่นเดียวกัน คนที่เห็นว่าวิทยาศาสตร์สามารถใช้สนับสนุนความน่าเชื่อถือของศาสนาก็คือคนที่ไม่เข้าใจสาระสำคัญของวิทยาศาสตร์และศาสนา พุทธศาสนาสบายใจได้โดยไม่ต้องอาศัยวิทยาศาสตร์ นี่เป็นเรื่องที่ควรตระหนักอยู่เสมอ

๘.๔ พระไตรปิฎกกับสังคมศาสตร์

๘.๔.๑ หลักประชาธิปไตย

คำว่า ประชาธิปไตย หรือ Democracy เป็นคำที่ใช้มานาน ตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ รุ่งเรืองซึ่งมุ่งแสดง ถึงการปกครองที่ให้เสรีภาพแก่ประชาชนในการแสดงออก มีส่วนร่วมในการปกครอง โดยเลือกผู้แทนเข้าไปนั่งในสภาบริหารและสภานิติบัญญัติผู้ให้คำแนะนำแก่การปกครอง แบบประชาธิปไตยที่กระชับและสั้นคือ ลินคอล์น ที่ว่าประชาธิปไตย คือการปกครองของประชาชน โดยประชน และเพื่อประชาชน

หลักของประชาธิปไตย คือ การให้อำนาจแก่ประชาชน ทั้งทางนิติบัญญัติ บริหารและด้านการพิจารณาพรรคคดีที่เรียกว่า ตุลาการ อย่างไรก็ดี มีผู้กล่าวถึงประชาธิปไตยว่ามี ๕ หลัก คือ

(๑) หลักเสรีภาพ (Library) ซึ่งต้องประกอบด้วยสิทธิ หน้าที่ อิสรภาพ และสมภาพ จะต้องอยู่ร่วมกัน

(๒) หลักความเสมอภาพ (Equality) คือความเท่าเทียมกันในฐานะเป็นพลเมืองของรัฐ

(๓) หลักเหตุผล (Rationality) การตัดสินใจด้วยเหตุผล

(๔) การตัดสินใจโดยเสียงข้างมาก (Majority) เสียงข้างน้อยได้รับการคุ้มครอง (Majority Rule, and Minority Right)

(๕) การผลัดเปลี่ยนกันหมุนเวียนดำรงตำแหน่ง (Rotation) ไม่ผูกขาดแต่คนใดคนหนึ่ง หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งแต่เพียงผู้เดียว

๘.๔.๒ แนวความคิดประชาธิปไตยในพระไตรปิฎก

จะเห็นว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติพระวินัย เพื่อเป็นแนวในการประพฤติปฏิบัติของพระสงฆ์ แต่การบัญญัติวินัยนั้นก็ทรงบัญญัติเป็นสงฆ์มิได้บัญญัติตามลำพัง ต้องให้เกิดเรื่องก่อนแล้วประชุมสอบสวนแล้วบัญญัติพระวินัยท่ามกลางพระสงฆ์ ด้วยความเห็นชอบของพระสงฆ์ต่างพร้อมใจกันนำไปปฏิบัติ การทำกรรมต่างๆ ของสงฆ์ยกเว้นอปโลกนกรรมล้วนให้ทำเป็น การสงฆ์ทั้งสิ้นกล่าวคือ

ญัตติกรรม ทำด้วยสงฆ์จตุรวรรค คือ ๔ รูปขึ้นไป เช่น การสวดปาติโมกข์

ญัตติทุติยกรรม ทำด้วยสงฆ์ปัญจวรรค คือ ๕ รูปขึ้นไป เช่น กฐิน

ญัตติจตุตถกรรม ทำด้วยสงฆ์ทศวรรค คือตั้งแต่ ๑๐ รูปขึ้นไปยกเว้นในที่กัณดาร เช่น การอุปสมบท

การให้มนต์^{๓๒} การสวดอัphan ก็ต้องใช้สงฆ์ตั้งแต่ ๒๑ รูปขึ้นไปจึงกล่าวได้ว่า

พระวินัย คือรัฐธรรมนูญและกฎหมายต่างๆ

พระสงฆ์ คือสมาชิกสภาผู้แทน

คุณสมบัติของพระสงฆ์ คุณสมบัติของสมาชิก

อำนาจพระสงฆ์ คือ อำนาจอธิปไตย

อธิกรณ์สงฆ์ทั้ง ๔ ประการ คือ

- ๑) วิวาทาธิกรณ์-การขัดแย้งกันเกี่ยวกับธรรมวินัย
- ๒) อนุวาทาธิกรณ์-การโจทก์กันด้วยอาบัติต่างๆ
- ๓) อาบัติดาธิกรณ์-การละเมิดอาบัติต่างๆ
- ๔) กิจจาธิกรณ์-กิจของสงฆ์ที่เกิดขึ้นที่จะพึงทำด้วยสงฆ์จำนวนต่างๆ

ต่างก็จะต้องระงับด้วยวิธีการที่เรียกว่า อธิกรณ์สมณะ ๗ คือ

- (๑) สัมมุขาวินัย ระงับต่อสงฆ์ต่อหน้าบุคคลต่อหน้าวัด
- (๒) สติวินัย การระงับด้วยการให้เกียรติแก่พระอรหันต์ ผู้มีสติสมบูรณ์
- (๓) อมูหกวินัย การระงับเหตุด้วยการยกเว้นให้แก่ผู้ทำผิดในขณะที่เป็นบ้า คือ

ได้หลงไปแล้ว

(๔) เญยยสิกขา ระงับด้วยเสียงมากลงมติ

(๕) ปญญาตการณะ ระงับด้วยทำตามปญญา

(๖) ตัสสปายสิกากรรม ระงับด้วยการลงโทษศัตรูผู้ถูกสอบสวนแล้วพูดไม่อยู่กับร่องกับรอยให้การรับแล้วปฏิเสธ ปฏิเสธแล้วรับเป็นต้น

(๗) ตินวัตถการวินัย ระงับด้วยการประนีประนอมทั้งสองฝ่าย ดุจเอาหญ้าทับสิ่งสกปรกไว้ไม่ให้มีกลิ่น

^{๓๒} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๘๘-๓๘๙/๒๗๖-๒๘๑.

ทั้งอธิกรณ์และการระงับต้องทำให้เป็นการสงฆ์เป็นส่วนใหญ่ ดูการตั้งกรรมาธิการฝ่ายต่าง ๆ ฉะนั้นจึงเป็นการทำงานเป็นกลุ่มเป็นทีม

และในการประชุมทำกรรมต่าง ๆ เป็นการสงฆ์นั้น ต้องมีมติเป็นเอกฉันท์จริงๆ ถ้ามีข้อข้องใจมีสิทธิ ยับยั้ง (Veto) ได้ แม้เพียงเสียงเดียวทั้งหมดก็ต้องฟัง ดังทำกรรมวาจาว่า

“ยสฺสายสฺมโต ขมติ
..... โส ตฺณฺหสฺส ยสฺส น ขมติ โส ภาเสยฺย”

“ถ้ากรรมนี้ ชอบใจต่อท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงเงยบ ถ้าไม่ชอบใจต่อท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงพูดขึ้น”

อนึ่งการทำกรรมอันใดก็ตาม พระวินัยจะต้องพร้อมเพรียงกัน ดังคำขึ้นต้นของกรรมวาจาว่า

“ยถิ สงฺฆสฺส ปตฺตกฺกลํ”

ซึ่งแปลว่า ถ้าความพร้อมพร้อมของสงฆ์ พร้อมแล้ว สงฆ์พึงทำ ดังนี้ นี่คือเนื้อความในทางพระพุทธศาสนา^{๓๓}

๘.๔.๔ แนวความคิดเรื่องประชาธิปไตย

แนวความคิดเรื่องประชาธิปไตย ตามแนวพระสูตรต้นตปิฎก ซึ่งอาจนำมาเป็นประเด็นในการวิจารณ์ ดังต่อไปนี้

๑) หลักเสรีภาพทางความคิด พระพุทธเจ้าได้ให้โอวาทแก่ชาวกาลามะในการที่จะเชื่อหรือไม่เชื่อ คำสอนของนักบวชที่มาเผยแผ่คำสอนด้วยข้อความต่อไปนี้

“กาลามะทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่าเชื่อ เพียงเพราะ

๑. การฟังตามกันมา (มา อนุสฺสเวน)
๒. การถือกันสืบ ๆ มา (มา ปรมุปราย)

^{๓๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒๗/๑๔๖.

๓. ข้าวเล้าลื้อ (มา อิติกิริยา)
๔. การอ้างตำรา (มา ปิฎกสมุปทานน)
๕. การใช้ตรรกะ (มา ตกทุกเหตุ)
๖. การอนุมาน (มา นยเหตุ)
๗. การตรึงตรองตามอาการ (มา อาการปริวิตกเคน)
๘. เข้าได้กับทฤษฎีที่ตนพินิจไว้ (มา ทิฏฐินิซุฆมานชนตียา)
๙. มองเห็นลักษณะว่าน่าเชื่อถือได้ (มา ภพพรูปตาย)
๑๐. สมณะ นี่เป็นครูของเรา (มา สมโณ โน ครูติ)

ต่อเมื่อได้รู้เข้าใจ ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้ เป็นอกุศล เป็นกุศล มีโทษ ไม่มีโทษ เป็นต้นแล้ว จึงควรละหรือถือปฏิบัติตามนั้น”^{๓๔}

๒) หลักความเสมอภาค ในพระธรรมวินัย จะเห็นได้จากหลักความอัศจรรย์ของพระธรรมวินัย ๘ อย่าง

เปรียบเทียบกับความอัศจรรย์ของมหาสมุทร ๘ อย่าง ดังนี้

๑. ธรรมวินัย หรือพระพุทธศาสนามีการศึกษาตามลำดับ ทำตามลำดับ ปฏิบัติตามลำดับ ทางตลอดรอดพ้นด้วยการทำงานต่อเนื่องจนมหาสมุทรลุ่มลึกตามลำดับ
๒. สวากของพระพุทธเจ้าที่แท้ไม่ล่วงลึกขบที่ทรงบัญญัติแล้ว แม้จะต้องสละชีวิตก็ยอม ดุจมหาสมุทรไม่ล้นฝั่ง
๓. สงฆ์ย่อมกันคนชั่วให้ห่างไกลดุจทะเลขัดขวางศพให้เข้าสู่ฝั่งฉะนั้น
๔. วรรณะ ๔ ออกบวชแล้วย่อมละซึ่งชื่อโคตร ในกาลก่อนถึงการนับว่าเป็นสมณศากยบุตร ดุจน้ำจากแม่น้ำทั้งหลาย เมื่อถึงมหาสมุทรแล้ว ก็เป็นน้ำมหาสมุทรอันเดียวกัน
๕. แม้ฝนตก มหาสมุทรก็ไม่ปรากฏความพร่องและความเต็มฉั่นใด ภิษุในธรรมวินัยที่ดับกิเลสด้วยนิพพานธาตุ ย่อมไม่ทำนิพพานให้เต็ม
๖. พระธรรมวินัย มีรสเดียว คือ วิมุตติรส รสแห่งความหลุดพ้น ดุจมหาสมุทร มีรสเดียว คือ รสเค็ม (เอกรโส-โลณรโส,เอกรโส-วิมุตติโร)

^{๓๔} อภ.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๗.

๗. มหาสมุทรเต็มไปด้วยรัตนนานาประการ ฉันทะ พระธรรมวินัยก็มากด้วย ธรรมรัตนะ คือสติปัญญา ๔ สัมมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรค ๘ ฉะนั้น

๘. มหาสมุทร เป็นที่อยู่ของสัตว์มีชีวิตใหญ่ๆ เช่น ปลาตมิติมังคลาติปริมังคลา อสุร นาค คนธรรพ์ ฉันทะ พระธรรมวินัยก็มีอริยบุคคล ๔ และ ผู้ปฏิบัติเพื่อเป็นอริยบุคคล ๔ ฉะนั้น เหตุนี้ จึงทำให้ภิกษุยินดีในธรรมวินัย^{๓๕}

๓) หลักความเป็นพี่เป็นน้องกัน หรือ ภราดรภาพคือสหธรรมิก ผู้ปฏิบัติธรรมร่วมกัน ควรมีธรรมต่อไปนี้

ก. สังคหัตถ์ ๔ ประการ คือ แบ่งปัน พุดไพเราะ บำเพ็ญประโยชน์และวางตัว เคียวป่าเคียวไถ่ ร่วมสุขร่วมทุกข์^{๓๖}

ข. สาราณียธรรม ๖ ประการ คือจะพูด จะทำ จะคิด ก็ประกอบด้วยเมตตา จิตแบ่งปันลากันอย่างทั่วถึง, มีศีลเสมอกัน และมีความเห็นเสมอกัน^{๓๗}

ค. หลักอภิปรายธรรม ๗ ประการ คือ

- หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์
- เมื่อประชุมก็พร้อมกันเข้าประชุม และพร้อมเพรียงกันเลิกประชุม
- ไม่ทำลายหลักการเดิม
- เคารพผู้หลักผู้ใหญ่
- คำนึงครองกุลสตรี มิให้ถูกข่มเหง
- เคารพเจตีย์ อนุสาวรีย์คนสำคัญของชาติ
- ให้การคุ้มครองอารักขาสมณะ ซี พราหมณ์ ผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบในรัฐ^{๓๘}

^{๓๕} อญ.อญจก. (ไทย) ๒๓/๒๐/๒๔๘-๒๕๑.

^{๓๖} อญ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๑.

^{๓๗} อญ.ฉก. (ไทย) ๒๒/๑๑/๔๒๖-๔๒๗.

^{๓๘} อญ.สตตก. (ไทย) ๒๓/๒๑/๓๑-๓๒.

๔) หลักการใช้อธิปไตย พระพุทธเจ้าทรงนิยม ธรรมาธิปไตย คือเอาหลักการเป็นใหญ่ มิใช่อัตตาธิปไตย เอาตนเป็นใหญ่ หรือ โลกาธิปไตย เอาโลกหรือพวกพ้องเป็นใหญ่ ดังพระองค์แสดงไว้อย่างชัดเจน “ที่ใดไม่มีสัตบุรุษ ที่นั่น มิใช่สภา”

สัตบุรุษ คือ ผู้รู้จักเหตุผล-รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักชุมชน และรู้จักความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล จึงอาจกล่าวได้ว่า “พระธรรมวินัย ของพระพุทธเจ้าเป็นหลักการปกครองของคณะสงฆ์ โดยพระสงฆ์ และเพื่อพระสงฆ์ อันมีประประโยชน์ ๑๐ อย่างเป็นเป้าหมาย คือ

๑. เพื่อหมู่คณะยอมรับว่าดี
๒. เพื่อให้หมู่คณะมีความสุข
๓. เพื่อช่มคนชั่ว
๔. เพื่อปกป้องคนดี
๕. เพื่อขจัดทุกข์ในปัจจุบัน
๖. เพื่อตัดทุกข์ในอนาคต
๗. เพื่อผู้ที่ยังไม่ศรัทธาได้มีความศรัทธา
๘. เพื่อรักษาจิตของคนที่ศรัทธาอยู่แล้ว ให้เลื่อมใสยิ่งๆขึ้นไป
๙. เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรมคือพระพุทธศาสนา
๑๐. เพื่ออนุเคราะห์พระวินัยคือหลักการอันดีงามของการอยู่ร่วมกันโดยสันติอย่าง
ที่เรียกว่า “มีสันติสุขในส่วนตน และสันติภาพในส่วนรวม”

สรุปท้ายบท

พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่สอนให้คนศึกษา (ปริยัติ) ให้เข้าใจ “ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติด้านชีวิตจิตใจ” ตามความเป็นจริง เพื่อนำเอาความรู้ไปแก้ไขปัญหาของชีวิตจิตใจ” ตามความเป็นจริง เพื่อนำเอาความรู้ไปแก้ไขปัญหาของชีวิตจิตใจให้สำเร็จ (ปฏิบัติ) จนหายจากความทุกข์อันเกิดจากผลของปัญหาเกิดความสุขกายสบายใจ เพราะความหลุดพ้นจากทุกข์นั้น (ปฎิเวธ)

วิทยาศาสตร์ เป็นศาสตร์ที่ทำให้คนศึกษาจนเข้าใจ “ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติด้าน สสาร พลังงาน “ตามความเป็นจริง แล้วนำหลักการนั้นไปประดิษฐ์ สิ่งอำนวยความสะดวกสบายแก่คนในสังคม การศึกษาในศาสตร์ทั้งสองทำให้เกิดความเห็นถึงความสอดคล้องและเกื้อกูลกันของศาสตร์ทั้งสอง ซึ่งมีความอิงอาศัยซึ่งกันและกัน ผู้ศึกษามองว่า การศึกษาชนิดใดก็ตาม หากเป็นไปเพื่อสนองความต้องการกิเลส คือโลภะ โทสะ โมหะ ย่อมส่งผลให้ตนเอง สังคม และโลกเกิดความวุ่นวาย เดือดร้อน และเกิดปัญหาไม่สิ้นสุดแต่การศึกษาชนิดใดเป็นไปเพื่อความ สิ้นไปแห่งความทุกข์คือไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ย่อมเป็นไปเพื่อความสุข ความเจริญของ หมู่คณะ และสังคม ตลอดจนสร้างสันติให้แก่โลกได้

ศาสตร์สมัยใหม่ทุกศาสตร์ จะมีเนื้อหาสาระอยู่ในระดับโลกียะที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก วิทยาศาสตร์ถือว่า ความจริงเป็นสิ่งสาธารณะสามารถพิสูจน์ได้ สัจธรรมทางพุทธศาสนา มีทั้งสิ่งสาธารณะและปัจเจกตั้ง เวทิตัพโพ วิญญูหิ อันวิญญูชนจะพึงรู้ได้เฉพาะตน

สรุปความว่าความแตกต่างพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ที่สำคัญคือวิทยาศาสตร์ไม่สนใจ เรื่องศีลธรรม ความดี ความชั่ว วางตัวเป็นกลาง ในเรื่องถูกผิด การค้นพบทางวิทยาศาสตร์ ให้ทั้งคุณอนันต์และโทษมหันต์ ส่วนคำสอนทางพระพุทธศาสนานั้นเป็นเรื่องศีลธรรม ความดี ความชั่ว มุ่งที่จะให้มนุษย์ในสังคมมีความสุข เป็นลำดับขึ้นไปเรื่อยๆ จนถึงความสงบสุขอันสูงสุด แล้วแต่ใครจะไปได้แค่ไหน ดังนั้น โลกียธรรมจึงเป็นจุดร่วมสำคัญระหว่างพระไตรปิฎกกับศาสตร์สมัยใหม่ ส่วนเนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับศาสตร์สมัยใหม่ไม่มี แต่พระไตรปิฎกมีหลักสำคัญเพราะเป็นหลักธรรมระดับสูงคือโลกุตตรธรรม ซึ่งเป็นถือว่าหลักธรรมที่นำไปสู่ความดับทุกข์คือพระนิพพานโลกุตตรธรรมจึงเป็นจุดต่างระหว่างพระไตรปิฎกกับศาสตร์สมัยใหม่ ศาสตร์สมัยใหม่จึงมีเป้าหมายอยู่ที่ความสะดวกสบาย ในทางร่างกายของมนุษย์เท่านั้น ส่วนพระไตรปิฎกมีหลักธรรมที่นำผู้ประพฤติปฏิบัติตามให้ถึงความพ้นทุกข์ทั้งทางกายและทางใจได้อย่างแท้จริง

คำถามท้ายบท

๑. คำว่าพระไตรปิฎกคืออะไร แต่ละปิฎกมีเนื้อหาสาระและมีความสำคัญอย่างไรบ้าง จงอธิบายให้เห็นชัดเจน
๒. พระไตรปิฎกกับสังคมศาสตร์สามารถเปรียบเทียบกันและใช้ในสังคมอย่างไรบ้าง จงอธิบาย
๓. ท่านมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพระไตรปิฎกกับวิทยาศาสตร์ว่ามีความสัมพันธ์กันมากน้อยเพียงใด จงอธิบาย
๔. คำว่า “ศาสตร์สมัยใหม่กับศาสตร์ในพระไตรปิฎก” คืออะไร มีความเหมือนและแตกต่างกันอย่างไรบ้าง จงอธิบาย
๕. เราสามารถนำหลักธรรมในพระไตรปิฎกกับศาสตร์สมัยใหม่ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันและในสังคมอย่างไรบ้าง จงอธิบาย

เอกสารอ้างอิงประจำบท

พระเทพเวที, (ประยูรธ ปยุตโต). **พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

พระพุทธสาวโกภิกขุ, **พระพุทธเจ้าทรงเป็นนักวิทยาศาสตร์เอกของโลก**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนการพิมพ์, ๒๕๓๙.

หลวงเดิมบางบริบาล. **หลักธรรมทางพุทธศาสนาเปรียบเทียบกับทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์**. โรงพิมพ์ศรีศตวรรษ, ๒๕๑๔.

สมภาร พรหมทา. **พุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สุชีพ ปุณฺณานุภาพ และนาวาเอกสมัย สิงห์ศิริ. **พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์หนังสือชุดหลักธรรมเฉลิมพระเกียรติ**, เล่ม ๕๒/๖๐, (ม.ป.ป.).

Robert W.Hanson, ed., **Science and Creation**, New York : Macmillan, 1986.

บทที่ ๙

ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษาพระไตรปิฎก

พระศรีสุธรรมมุนี
พระครูวรเขตคณารักษ์

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. บอกประโยชน์ของการศึกษาพระไตรปิฎกได้
๒. บอกหลักธรรมที่ได้จากการศึกษาพระไตรปิฎกเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- ความนำ
- ประโยชน์ส่วนตัว
- ประโยชน์สังคม

๙.๑ ความนำ

การศึกษาวิชาการใดๆ ก็ตามย่อมได้รับประโยชน์โดยตรงและโดยอ้อมแก่ผู้ศึกษาวิชา เมื่อได้ศึกษาแล้วย่อมได้รับความรู้จากวิชาที่ได้ศึกษา สามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันเป็นการพัฒนาตนเองสู่ความเจริญรุ่งเรืองในอาชีพและชีวิต ตลอดถึงสามารถพัฒนาสังคมให้มีความเจริญรุ่งเรือง

พระไตรปิฎกเป็นชุมทรัพย์ทางปัญญาของมนุษยชาติ เป็นพระสัทธรรมเพื่อการดำรงอยู่เป็นอย่างมนุษย์ที่แท้ ความเป็นมนุษย์ที่บริบูรณ์หรือสมบูรณ์แบบ กล่าวคือ เมื่อใครได้ศึกษาและปฏิบัติตามแล้วจะพัฒนาตนเองและสังคมให้เกิดความสงบระงับภายในให้เกิดความสุขและเรื่องปัญญา เป็นชีวิตที่มีคุณภาพบรรลุถึงความดีสูงสุดทำให้เกิดสันติภาพและความมั่นคงในสังคม

ในปัจจุบันประชาชนทุกมุมโลกกำลังให้ความสนใจใฝ่รู้ในการศึกษาพระไตรปิฎกมากขึ้นเรื่อยๆ ในหลายองค์ความรู้ บ้างก็ศึกษาภูมิความรู้การบริการการปกครอง ภาวะผู้นำ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ บ้างก็ศึกษาภูมิความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ประยุกต์ เช่น แพทยศาสตร์และจริยศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวงการศึกษาใหม่ที่พระไตรปิฎกเป็นแหล่งภูมิปัญญาได้ปรากฏชัดแก่ผู้ศึกษาโดยแท้จริง พุทธธรรมในพระไตรปิฎก เป็นปัญญาที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับมนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม ซึ่งในหลายส่วนไม่มีการขัดแย้งกับวิธีการแสวงหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่เป็นกระแสหลักของการศึกษาในโลกปัจจุบัน

พระไตรปิฎกเป็นบ่อเกิดแห่งความรู้ที่บริสุทธิ์ เป็นสากล ศาสนิกชนทุกศาสนาสามารถศึกษาได้อย่างอิสระ ที่เรียกว่า “พุทธศาสตร์” และสามารถศึกษาได้อย่างบูรณาการสหวิทยา ที่เรียกว่า “พุทธศาสตร์สหวิทยาบูรณาการ” เหมาะสมกับยุคสมัยแห่งโลกาภิวัตน์ จึงกล่าวได้ว่า พระไตรปิฎกเป็นแหล่งพลังความรู้ที่ยิ่งใหญ่แห่งหนึ่งของมนุษยชาติ

พระไตรปิฎกเป็นที่รวมคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยสภาพแห่งธรรมแล้วเป็นสัทธรรมที่ให้ภูมิปัญญาแห่งความเป็นมนุษย์ ที่ศึกษาได้ทุกแห่งทุกมุม สารธรรมก็มีหลายระดับตั้งแต่เรื่องสนุก เข้าใจง่าย อ่านแล้วเพลิดเพลินสำหรับเด็กๆ ตั้งแต่ชั้นอนุบาล เช่น พุทธประวัติ เรื่องเล่าในพระสูตรต่างๆ ชาวบ้านทั่วไปก็เข้าใจ จนถึงระดับปัญญาชน มีข้อน่าสังเกตว่า ถ้าใครได้ศึกษาพระไตรปิฎกอย่างลึกซึ้งแล้ว จะทำให้เกิดอัจฉริยภาพทางด้านภาษาและวรรณกรรม ในสังคมไทยเราตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีนักคิดนักเขียนหลายท่านที่ถนัดทอดความรู้จากพระไตรปิฎกออกมาสู่สาธารณชน จนมีชื่อเสียงโด่งดังเป็นที่ยอมรับกันในฐานะนักปราชญ์ราชบัณฑิต

การได้ศึกษาพระไตรปิฎกมากๆ ทำให้เข้าใจโลก ชีวิตของตนเอง และคนรอบข้างได้อย่างดียิ่งขึ้น ทำให้เป็นคนคล่องแคล่วในการแก้ปัญหา เป็นนักปฏิบัตินิยม สามารถนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในทางปฏิบัติได้จริงอย่างมีประสิทธิภาพ ยิ่งในปัจจุบันมีพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่อ่านเข้าใจได้ง่าย เป็นภาษาร่วมสมัย จึงเป็นวาระสำคัญที่ขาดไม่ได้ของชาวพุทธ สังคมไทยพุทธจะได้หมดปัญหาเรื่องการอธิบายพระธรรมที่คลาดเคลื่อนไปจากคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก่อให้เกิดความรู้จริง รู้แจ้ง มีศรัทธาที่คู่กับปัญญาสำหรับคนรุ่นใหม่อย่างแท้จริง

เมื่อถามว่า “การศึกษาพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ได้ประกาศไว้เป็นเวลาประมาณ ๒๕๐๐ กว่าปีแล้ว จะได้รับประโยชน์อะไรตอบแทนกลับคืนมาเป็นรูปธรรมบ้าง”

ถ้าถามย้อนกลับไ้ว่า ความพยายามทั้งหลายที่เราทุกคนดิ้นรนสู้กระทำอยู่อย่างทุกวันนี้ เราทำไปเพื่ออะไร เรามีชีวิตอยู่เพื่ออะไร มิใช่เพราะเรากระทำไปเพื่อแสวงหาจุดหมายของชีวิตหรือ นั่นคือ ความสุข ความสงบ ความปลอดภัย ความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สินสิ่งที่ดีๆ เหล่านี้จะเกิดขึ้นในชีวิตของเราได้อย่างไร ถ้าเรามีความรู้ในการแสวงหาโภคทรัพย์แต่ขาดหลักธรรมในการดำเนินชีวิต ขาดหลักปฏิบัติที่ดีในการคุ้มครองชีวิต หนึ่ง เศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา สังคมไทยเราเกิดความอ่อนแอ มิใช่เพราะ “ศีลธรรมวิบัติ” หรือหรือวันนี้ถ้าคนไทยหันมาศึกษาพระไตรปิฎกและปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ย่อมเชื่อมั่นได้ว่า เราจะมีสติตั้งมั่นอยู่ในความไม่ประมาท มีชีวิตที่ดีที่ชอบ มีจริยธรรม ทั้งนี้เพราะทุกคนต่างตระหนักแล้วว่า แม้สังคมไทยมีนักเศรษฐศาสตร์ นักการเงิน การธนาคาร นักธุรกิจ ข้าราชการ นักการเมือง นักการศึกษาแม้จบการศึกษาสูงสุดจากสถาบันการศึกษาชั้นสูง ถ้าเป็นคนที่ไม่มียากฐานทางคุณธรรมและจริยธรรมที่แข็งแกร่ง ก็มักจะนำพาเศรษฐกิจ การเมือง สังคม การศึกษาไปสู่ความวิบัติและเกิดวิกฤตการณ์ซ้ำแล้วซ้ำอีก ไม่รู้จักจบ

การศึกษาพระไตรปิฎก เป็นหนทางช่วยทุกคนที่ได้ศึกษา ให้มีความรู้เพิ่มพูน ให้มีคุณธรรมและจริยธรรม ร่วมใจกันพัฒนาสังคมไปในทิศทางที่เจริญอย่างชาญฉลาด เพื่อความดีไม่เป็นโทษ ไม่ก่อให้เกิดภัยแก่ตนเองและสังคม เรียกว่า “มีภูมิปัญญาแห่งความเป็นมนุษย์” ประเด็นที่จะนำเสนอต่อไปนี้ จึงเป็นการแสดงประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษาพระไตรปิฎก จากรากฐานภูมิปัญญาแห่งความเป็นมนุษย์ ทั้งประโยชน์แก่ตนเองและแก่สังคม

๙.๒ ประโยชน์ส่วนตน

การศึกษาพระไตรปิฎกย่อมได้รับประโยชน์ทั้งส่วนตนและส่วนสังคม ในข้อนี้จะกล่าวถึงความรู้ที่ได้รับในส่วนตน ตามหัวข้อดังต่อไปนี้

๙.๒.๑ ภูมิปัญญาแห่งความเป็นมนุษย์

ศาสตร์ใดๆ ที่เน้นการศึกษาเพื่อ “ความเป็นมนุษย์” อย่างแท้จริงของมนุษยนิยม (Humanism) เช่น ปรัชญาแนวมนุษยนิยม (Humanistic Psychology) การแพทย์แนวมนุษยนิยม (Humanistic Medicine) การสาธารณสุขแนวมนุษยนิยม (Humanistic Public Health) เป็นต้น แนวทางนี้ หมายถึง “สิ่งที่เกี่ยวข้องกับความเป็นมนุษย์” เกี่ยวข้องกับ “พฤติกรรมของมนุษย์” ที่แสดงออกมาทั้งทางด้านกายภาพ จิตภาพ และสังคมภาพ อย่างเป็นแบบแผนและกระบวนการที่ศึกษาได้ เมื่อพิจารณาสิ่งที่มีมนุษย์กระทำ คิด พูด และผลงานสร้างสรรค์ต่างๆ แล้ว ผลงานด้านการกลั่นกรองทางด้าน “ศาสนธรรม” มีความเด่นชัด มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีได้ดำรงชีวิตอยู่รอดได้แค่การบำรุงทางด้านร่างกาย แต่เป็นสิ่งมีชีวิตที่ต้องบำรุงทางจิตวิญญาณไปพร้อมๆ กัน มนุษย์มีความตระหนักในศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ (Human Dignity) ซึ่งเป็นความรู้สึกซาบซึ้งที่หาพบได้ยากในสิ่งมีชีวิตชนิดอื่น ภูมิปัญญาแห่งความเป็นมนุษย์ยิ่งทวีมากขึ้นเมื่อได้ศึกษาและปฏิบัติตามศาสนธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาในพระไตรปิฎก

๙.๒.๒ ความรู้ที่ตนได้รับจากศึกษาพระไตรปิฎก

เมื่อได้ศึกษาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา ทำให้ได้รับความรู้ในส่วนตนในด้านต่างๆ ตามที่ได้ศึกษามา ซึ่งสามารถแยกออกเป็นข้อ ดังนี้

๑) รู้ความเป็นมาของพระไตรปิฎก

เมื่อได้ศึกษาพระไตรปิฎกแล้ว ทำให้รู้ความเป็นมาของพระไตรปิฎกอย่างชัดเจนขึ้นว่า สมัยพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่นั้น หลักธรรมคำสอนต่างๆ ของพระองค์ยังไม่ได้รวบรวมเป็นหมวดหมู่แต่อย่างใด พระพุทธเจ้าและสาวกองค์สำคัญ โดยเฉพาะพระสารีบุตร ก็ได้คำนึงถึงเรื่องนี้เอาไว้แล้วว่าเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว ถ้าไม่มีการรวบรวมประมวลคำสอนของพระองค์ไว้ พระพุทธศาสนาก็จะสูญสิ้น ทั้งๆ ที่พระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ ก็ได้มีการริเริ่ม เป็นการนำทางไว้ให้เป็นตัวอย่างแก่คนรุ่นหลังว่า ให้มีการรวบรวมคำสอนของพระองค์ซึ่งเรียกว่า “สังคายนา” ซึ่งมีหลักฐานปรากฏในพระไตรปิฎก กล่าวคือ

ปลายสมัยพุทธกาล นิครนถ์นาฏบุตร ผู้เป็นศาสดาของศาสนาเซนได้สิ้นชีวิตลง สาวกของท่านไม่ได้รับรวบรวมคำสอนไว้ และไม่ได้ตกลงกันไว้ให้ชัดเจน ปรากฏว่าเมื่อศาสดาของศาสนาเซนสิ้นชีวิตลง สาวกก็แตกแยกทะเลาะวิวาทกันว่า ศาสดาของตนสอนว่าอย่างไร

พระจุนทเถระ ได้นำข่าวนี้นี้มากราบทูลแด่พระพุทธเจ้า พระองค์ทรงตรัสแนะนำให้กันสังคายนาธรรมทั้งหลายไว้เพื่อให้ศาสนาดำรงอยู่ยั่งยืนเพื่อประโยชน์สุขแก่พหุชน^๑ ครั้งนั้น พระสารีบุตรอัครสาวกฝ่ายขวาได้ปรารภปัญหาของศาสนาเซนที่เกิดขึ้นเพราะไม่ได้รับรวบรวมร้อยกรองคำสอนไว้ เพราะฉะนั้น พระสาวกทั้งหลายของพระพุทธเจ้าของเรา ควรจะได้ทำการสังคายนา คือ รวบรวมร้อยกรองประมวลคำสอนของพระองค์ไว้ให้เป็นหลัก เป็นแบบแผน เมื่อปรารภเช่นนี้แล้ว พระสารีบุตรก็ได้แสดงวิธีการสังคายนาไว้เป็นตัวอย่าง โดยท่านได้รับรวบรวมคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เป็นข้อธรรมต่างๆ มาแสดงตามลำดับหมวด ตั้งแต่หมวดที่หนึ่งไปจนถึงหมวดสิบ คือ เป็นธรรมหมวด ๑ ธรรมหมวด ๒ ธรรมหมวด ๓ ไปจนถึงธรรมหมวด ๑๐ เมื่อพระสารีบุตรแสดงจบแล้ว พระพุทธเจ้าก็ได้ประทานสาธุการ^๒

หลักธรรมที่พระสารีบุตรแสดง จัดเป็น “สังคิติสูตร” แปลง่าย ๆ ว่าพระสูตรว่าด้วยการสังคายนา หรือสังคิติ

สมัยพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่นั้น แม้มีการรวบรวมพระธรรมคำสอนแล้ว แต่ยังไม่ได้เรียกว่า “พระไตรปิฎก” และยังไม่ได้จัดเป็นหมวดหมู่หรือเป็นระเบียบแบบแผนแต่อย่างใด

ยังไม่มีคัมภีร์บันทึกคำสอนดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน พุทธวจนะหรือคำสอนของพระพุทธเจ้ามีชื่อเรียกกันในสมัยนั้นหลายอย่าง กล่าวคือ

๑) พรหมจริย หรือ พรหมจรรย์

ดังพุทธวจนะที่ตรัสเมื่อครั้งทรงส่งพระอรหันต์สาวก จำนวน ๖๐ รูป ไปเผยแผ่พระศาสนาครั้งแรกว่า

“มุตตาหิ ภิกขเว สพฺพปาเสหิ เย ทิพฺพา เย จ มานุสา ตุมฺहेปิ ภิกขเว มุตตา สพฺพปาเสหิ เย ทิพฺพา เย จ มานุสา จรติ ภิกขเว จาริกํ พุชฺชนหิตาย พุชฺชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อุตถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺसानํ มา เอเกน เทว อคฺมิตฺถ, เทเสถ ภิกขเว

^๑ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๖๔/๑๒๓.

^๒ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๑-๓๔๙/๒๔๙-๓๖๖.

ธมฺม อาทิกุลยานํ มชฺฌเมกกุลยานํ ปรีโยสานกุลยานํ สาตถํ สพฺพญฺชนํ เกวลปรีบุญณํ ปรีสุทฺธํ
พฺรหมจฺริยํ ปกาเสถ.

“ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่คนจำนวนมากเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงแสดงธรรม มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะอันบริสุทธิ์บริบูรณ์โดยสิ้นเชิง”^๓

๒) สาสน หรือ คำสอน

ดังที่พระพุทธเจ้า ได้ตรัสในวันที่ทรงประทานโอวาทปาฏิโมกข์ แก่พระอรหันต์ จำนวน ๑,๒๕๐ รูป ที่ตรัสว่า

“สพฺพปาปสฺส อกรรมํ กุสลสฺสุปสมฺปทา
สจฺจิตฺตปรีโยทปนํ เอตํ พุทฺธานสาสนํ”^๔

“การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว
นี่คือคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย”

๓) นวังคสัตตกาสณ^๕

ในสมัยพุทธกาล ได้มีการจัดพุทธพจน์ออกเป็นรูปแบบต่างๆ เพื่อสะดวกในการจดจำของเหล่าพระสาวก เรียกว่า “นวังคสัตตกาสณ” คือคำสอนของพระศาสดาอันมีองค์ ๙ ได้แก่

(๑) สุตตะ คือคำสอนประเภทร้อยแก้วล้วน อรรถกถาอธิบายว่า ได้แก่ อุกโกโต-วิภังค์ (ปาติโมกข์ทั้งสองฝ่าย) ชันธกะ ปิรवार นิทเทส และพระสูตรในสูตรนินบาต รวมทั้งสูตรอื่นๆ ที่ไม่มีชื่อกำกับว่า “สูตร”

(๒) เคยยะ คือคำสอนประเภทร้อยแก้วผสมร้อยกรอง หมายถึงพระสูตรที่มีคาถาทั้งหมด โดยเฉพาะสคาถาวรรค สังยุตตนิกาย

^๓ วิ.ม.(บาลี) ๔/๓๒/๒๗, วิ.ม.(ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^๔ ที.ม. (บาลี) ๑๐/๙๐/๔๓.ที.ม.(ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐, ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๓-๑๘๕/๔๙-๕๐.

^๕ วิ.อ.(ไทย) ๑/ - /๓๘-๓๙.

(๓) เวชยาภรณ์ คือคำสอนประเภทที่เป็นอรรถาธิบาย โดยละเอียด เป็นร้อยแก้ว ล้วน เช่น อภิธรรมปิฎก พระสูตรที่ไม่มีคาถา และพระพุทฺธพจน์อื่นที่ไม่นับเข้าในองค์ ๘ ข้อที่เหลือ

(๔) คาถา คือคำสอนประเภทร้อยกรองล้วน เช่น ธรรมบท เถรคาถา เถรีคาถา และคาถาล้วน ในที่สุดนิบาต ที่ไม่มีชื่อกำกับว่า “สูตร”

(๕) อุทาน คือคำสอนประเภทที่เปล่งขึ้นจากแรงบันดาลใจของพระพุทฺธเจ้า และพระสาวก ส่วนมากจะเป็นร้อยกรอง

(๖) อิติวุตตกะ คือคำสอนประเภทคำอ้างอิง ที่ยกข้อความที่พระพุทฺธเจ้าตรัสไว้ มาอ้างอิงเป็นตอนๆ ได้แก่ พระสูตรสั้นๆ ๑๑๐ สูตร สูตรที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า “วุตฺตํ เหตํ ภควา”

(๗) ชาตกะ หรือชาตก คือ คำสอนประเภทนิทานชาตก หรือ เรื่องราวในชาติปางก่อนของพระพุทฺธเจ้า ขณะเป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีอยู่ในชาติก่อน

(๘) อัปภูตธรรม คือคำสอนประเภทเรื่องอัศจรรย์เกี่ยวกับพระพุทฺธเจ้า และพระสาวกทั้งหลาย เช่น พระพุทฺธองค์สมัยอยู่ในพระครรภ์ของพระนางสิริมหามายา นั่งสมาธิ ผินพระพักตร์ออกมาทางด้านหน้าพระอุทร ไม่แปดเปื้อนด้วยมลทินครรภ์ เหมือนทารก ธรรมดาทั่วไป นี่เป็นเรื่องมหัศจรรย์เกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ เป็นต้น

(๙) เวทัลละ คือคำสอนประเภทคำถาม-ตอบ เวทัลละ แปลว่า ได้ความรู้ ความปลื้มใจ หมายถึงผู้ถามได้ความรู้และความปลื้มใจแล้ว ก็ถามต่อไปเรื่อยๆ เช่น สักกปัญหสูตร เป็นต้น

๔) ปาพจน์

พระพุทฺธองค์ตรัสในวันที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพานว่า “อานนท์ บางที พวกเธออาจจะคิดว่า ปาพจน์มีพระศาสดาล่วงลับไปแล้ว พวกเราไม่มีศาสดา”

๕) ธมฺมวินย หรือ ธรรมวินัย

ดังพุทฺธวณะที่ตรัสแก่พระอานนท์ พุทฺธอุปัฏฐาก ก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพานว่า

“โย โว อานนท มया ธมฺโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญตฺโต โส โว มมจฺเจยน สตฺถา”

อานนท์ ธรรมและวินัยใดที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่ท่านทั้งหลาย โดยการล่วงไปแห่งเรา ธรรมและวินัยนั้นย่อมเป็นศาสดาของท่านทั้งหลาย.”^๖

ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา พระอรรถกถาจารย์ได้จัดแบ่งพระพุทธรูปออกเป็นแบบต่างๆ ไว้ ดังนี้

จัดเป็น ๑ ได้แก่ วิมุตติรส

จัดเป็น ๒ ได้แก่ ธรรมวินัย หรือปาพจน์

จัดเป็น ๓ ได้แก่ ปฐมพุทธรูป มัชฌิมพุทธรูป ปัจฉิมพุทธรูป หรือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก

จัดเป็น ๕ ได้แก่ นิกาย ๕

จัดเป็น ๙ ได้แก่ นววงศ์ตฤศาสน์

จัดเป็น ๘๔,๐๐๐ ได้แก่ พระธรรมชั้นทั้ง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้น^๗

ในสมัยพุทธกาล การศึกษาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า โดยการท่องจำคำสั่งสอนจากพระโอษฐ์โดยตรง ตัวอย่าง พระอานนท์ทำหน้าที่ท่องจำพระสูตรต่างๆ พระอุบาลีทรงจำพระวินัย จากนั้น ท่านเหล่านี้ได้สั่งสอนศิษย์สืบต่อกันมา เรียกว่า “อาจารย์ปรัมปรา” คือ การสืบต่อจากอาจารย์ โดยใช้วิธีที่เรียกว่า “มุขปาฐะ” คือ การท่องจำปากต่อปาก การท่องจำพุทธรูปแม้ว่าจะถูกจัดไว้เป็นหมวดหมู่บ้างแล้ว แต่ก็ยังมิได้แบ่งไว้ชัดเจนว่า หมวดนี้เป็นวินัย หมวดนี้เป็นพระสูตร หมวดนี้เป็นอภิธรรม จึงยังไม่มีคำว่า “พระไตรปิฎก” หากเรียกขานกันในนามว่า “พระธรรมวินัย” และการจัดหมวดหมู่อย่างเป็นระบบและแน่นอน ซึ่งเรียกว่า “การทำสังคายนา” เริ่มมีขึ้นหลังพุทธปรินิพพานได้ ๓ เดือน และทำติดต่อกันมาเป็นช่วงๆ ทั้งหมดถึง ๕ ครั้ง โดยการท่องจำปากต่อปาก จนกว่าพระพุทธวณะจะได้รับการจารเป็นลายลักษณ์อักษร

^๖ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

^๗ วิ.อ. (ไทย) ๑/-/๓๔.

เมื่อศึกษาประวัติการทำสังคายนา ทราบว่าการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ และครั้งที่ ๒ เท่านั้น ที่มีบันทึกอยู่ในพระไตรปิฎก^๘ นอกนั้นไม่มีกล่าวถึง และการพูดถึงสังคายนาทั้ง ๒ ครั้งนี้ ไม่ได้กล่าวถึง “พระไตรปิฎก” ใช้คำว่า “ธัมมวินยสงคิตี” (การสังคายนาพระธรรมวินัย) แสดงว่า พระพุทธทวจนะนั้นยังไม่มีการจัดแบ่งเป็น “ปิฎก” หากเรียกรวมๆว่า “ธรรมวินัย” เท่านั้น ต่อมา ธรรมวินัยได้แยกออกเป็น ๓ ส่วน แต่ละส่วนเรียกว่า “ปิฎก” คือ ธรรม แยกเป็น สุตตันตปิฎก กับอภิธรรมปิฎก ส่วนวินัยคงเป็น วินัยปิฎก คำถามต่อมาก็คือ พระพุทธทวจนะหรือพระธรรมวินัย ถูกจัดเป็นปิฎก เมื่อใด

ในศิลาจารึกที่ค้นพบที่สาญจีสถูป (จารึกไว้ในต้นพุทธศตวรรษที่ ๓ ก่อนสมัยพระเจ้าอโศก) มีรายนามผู้สร้างส่วนต่างๆ ของพระสถูปปรากฏอยู่ พร้อมกับคุณศัพท์แสดงคุณสมบัติของบุคคลนั้นๆ เช่น

ธมมกถิกา	ผู้กล่าวธรรมทั้งหลาย
เปฏิกินี	ผู้ทรงจำปิฎกทั้งหลาย
สุตตันติกา	ผู้ทรงจำพระสูตร
สุตตันตินี	สตรีผู้ทรงจำพระสูตร
ปญฺจนกายิกา	ผู้ทรงจำนิกายทั้ง ๕

ในศิลาจารึกพระเจ้าอโศกซึ่งค้นพบที่ กาบรา มีข้อความอ้างถึงพระสูตรต่างๆ ที่พระเจ้าอโศก ทรงพิจารณาเห็นว่าดี และทรงแนะนำให้ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา หมั่นสวดรับฟัง และพิจารณาใคร่ครวญเสมอๆ เช่น

อริยวสานิ	วงศ์แห่งพระอริยะทั้งหลาย
อนาคตภยานิ	ภัยในอนาคตทั้งหลาย
มุนิคาลา	ศาลาของพระมุนี
โมเนยฺยสุตฺต	สูตรว่าด้วยความเป็นมุนี
อุปติสฺสปลิน	ปัญหาของพระอุปติสสะ

^๘ วิ.จุ. (ไทย) ๗/๔๓๗-๔๔๘/๓๗๕-๔๑๙.

คำแรกปรากฏอยู่ในทีฆนิกาย สังคีตสูตร คำที่สองมีอยู่ใน อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต คำที่สามปรากฏใน ขุททกนิกาย สุตตนิบาต คำที่สี่มีอยู่ทั้งใน อังคุตตรนิกาย และขุททกนิกาย และ อิติวุตตกะ คำสุดท้าย หมายถึงปัญหาของพระสารีบุตร มีทั่วไปในพระสูตรต่าง ๆ ไม่ทราบ ว่า พระเจ้าอโศก ทรงเจาะจงเรื่องใด

หลักฐานที่ปรากฏทั้งสองแห่งที่นี้ พอสรุปได้ว่า หลังจากการทำสังคายนาครั้งที่ ๒ แล้ว พระพุทธวจนะหรือพระธรรมวินัยถูกจัดแบ่งเป็นหมวดหมู่ในชื่อว่า “ปิฎก” และนิกายทั้ง ๕ คือ ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย และขุททกนิกาย เสร็จเรียบร้อยแล้ว ระยะเวลาพัฒนาการของพระไตรปิฎกคงใช้เวลายาวนานเกือบศตวรรษ กว่าที่จะสำเร็จลงตัวเป็น พระไตรปิฎกที่สมบูรณ์และเชื่อว่าเมื่อถึงสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช พระไตรปิฎกคงสมบูรณ์ ทุกคัมภีร์แล้ว กล่าวคือ

- ๑) พระวินัยปิฎก เป็นที่รวบรวมพระวินัย ซึ่งประกอบด้วยกฎเกณฑ์กติกาสำหรั้งรักษาภิกษุสงฆ์ และภิกษุณีสงฆ์ไว้
- ๒) พระสุตตันตปิฎก เป็นที่รวบรวมพระสูตรทั้งหลาย คือพระธรรมที่ตรัสแสดงแก่บุคคลหรือปรารภเหตุการณ์หรือสถานการณ์อะไรบางอย่าง เป็นแต่ละเรื่อง ๆ ไป
- ๓) พระอภิธรรมปิฎก เป็นที่รวบรวมคำอธิบายหลักคำสอนที่เป็นเนื้อหาสาระ เป็นหลักการแท้ ๆ หรือเป็นวิชาการล้วน ๆ

การรักษาสืบทอดพระไตรปิฎก นั้นท่านทำกันมาโดยแบ่งเป็น ๒ ยุค คือ

- ๑) ยุคสืบต่อมาด้วยการทรงจำด้วยปากเปล่า เรียกว่า มุขปาฐะ และ
- ๒) ยุคที่ได้จารึกเป็นตัวอักษร เป็น จารึกในใบลาน เป็นต้น

ยุคสืบทอดด้วยการท่องจำด้วยปากเปล่า เรียกว่า มุขปาฐะ นั้น คงเริ่มตั้งแต่สมัยพุทธกาล เช่น พระโสณกุฎิกัณณะ ทรงจำอัฐกนิบาต (ในขุททกนิกาย) จากอาจารย์ คือ พระมหากัจจายนเถระ และท่านได้สวดอัฐกวรรค ในสุตตนิบาต เป็นทำนองสรภัญญะ ให้พระพุทธองค์ ได้ทรงสดับ พระพุทธองค์ตรัสสรรเสริญและยกย่องท่านโสณกุฎิกัณณะว่า เป็นเลิศในทางสวดสรภัญญะ เป็นต้น การสืบทอดพระธรรมวินัยโดยมุขปาฐะ แบบอาจารย์ปรัมปรา หรือสำนักมี ๓ สำนักด้วยกัน และแต่ละสำนักล้วนอ้างว่า สืบทอดกันมายาวนาน ดังนี้ คือ

- ๑) สำนักพระวินัยปิฎก สืบทอดมาแต่พระอุบาลีเถระ
- ๒) สำนักพระสุตตันตปิฎก สืบทอดมาแต่พระอานนท์เถระ
- ๓) สำนักพระอภิธรรมปิฎก สืบทอดมาแต่พระสารีบุตรเถระ^๙

พระไตรปิฎกได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาด้วยวิธีมุขปาฐะ หรือการท่องจำ อย่างเป็นระบบมาแต่สมัยพุทธกาล จนได้รับการจารลงเป็นลายลักษณ์อักษร เมื่อสมัยสังคายนาครั้งที่ ๕ พุทธศตวรรษที่ ๕ ในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช แห่งประเทศศรีลังกา ระบบมุขปาฐะ จึงได้เฟลาความเข้มลง แต่ยังถือปฏิบัติอยู่ในบางประเทศ เช่น ไทย และพม่า มาจนบัดนี้

เนื้อหาโดยย่อของพระไตรปิฎกที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นนั้น พอเป็นเพียงความรู้เบื้องต้น ถ้าได้ศึกษาพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จะทำให้ได้รับความรู้กว้างขวางยิ่งขึ้น และสามารถทำให้ท่านเป็นผู้แตกฉานในคัมภีร์พระไตรปิฎก หากได้นำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันด้วยแล้ว ยิ่งทำให้ท่านได้รับประโยชน์ คือสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุขทั้งตัวท่านเองและครอบครัวอย่างแท้จริง

๙.๓ ประโยชน์สังคม

การดำรงชีวิตในสังคมปัจจุบันที่เกี่ยวกับบุคคลอื่น ในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง การศึกษา เป็นต้น มีบางครั้งที่เราไปกระทบกระทั่งในทางไม่เป็นสุขหรือเขากระทำให้เราโกรธ อាកการโกรธเปรียบได้กับไฟที่เผาผลาญในใจของผู้โกรธ ต่อมาจะเกิดการผูกใจเจ็บต้องการแก้แค้นจองเวรกันและกันไม่มีที่สิ้นสุด เรียกว่า “การผูกเวร” ในพระไตรปิฎกกล่าวว่า “การจองเวรกันทำให้เกิดทุกข์เหมือนเรื่องแม่ไก่ผู้เอาขานางกุมาริกา” สาเหตุคือ นางแม่ไก่ตกไข่แล้วถูกนางกุมาริกานำเอาไข่ไปต้มกิน ก็ให้รู้สึกเจ็บใจอาฆาตว่า ถ้าตายไปจะไปเกิดใหม่แล้วมากินทารกของนางกุมาริกาบ้าง ต่อมานางกุมาริกาตายไปแล้วเกิดเป็นแม่ไก่ ส่วนนางแม่ไก่ตายไปแล้ว ไปเกิดใหม่เป็นแม่แมว พอนางกุมาริกาที่เกิดเป็นแม่ไก่ ตกไข่ แม่แมวนั้นก็เอาไข่ไปเคี้ยวกิน แล้วต่างฝ่ายก็ต่างอาฆาตมาดร้ายซึ่งกันและกันไปอีก

^๙ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, คำบรรยายพระไตรปิฎก, ๒๕๔๓, หน้า ๑๕.

หลายภพหลายชาติ เป็นที่น่าอนาถใจ ในเรื่องนี้พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเอาไว้ว่า“ผู้ในปรารถนาสุขเพื่อตน ด้วยการก่อทุกข์ให้แก่คนอื่น ผู้นั้นต้องเกี่ยวกันด้วยเวร ไม่พ้นจากเวรไปได้”

ในปัจจุบันการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคม มีการแข่งขันเอารอดเอาเปรียบด้วยการเห็นแก่ความสุขส่วนตัว คนอื่นจะเป็นเช่นไร“ช่างหัวมัน” ไม่มีความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน ในการดำเนินชีวิตหลายครั้งที่ก่อให้เกิดความทุกข์แก่ผู้อื่น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่มนุษย์ต้องศึกษาพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาให้รู้และปฏิบัติตามพระธรรมคำสอน เพื่อให้ได้ประโยชน์ที่เป็นรูปธรรมในปริมาณที่มากที่สุด ไม่กระทำเพียงเพื่อเห็นแก่ผลประโยชน์ที่มาล่อตาล่อใจทำให้การตัดสินใจที่ถูกต้อง กลับไขว่ไขวไปในทางที่มีชอบ ก่อให้เกิดคดีอาชญากรรมมากมายในสังคม บางคนเพียงแค่ขัดผลประโยชน์ทางธุรกิจ ก็ถึงกับเอาชีวิตคนอื่นเพื่อการล้างแค้น บางคนผิดหวังเรื่องการค้า ถึงกับฆ่าตัวตาย บางคนเพียงแค่มองไม่ใช้พวกของตน ถึงกับทำลายชีวิตและทรัพย์สินของเขา ยิ่งในวงการศึกษาก็แค่สนองตัณหาของตน ถึงกับทำลายเกียรติยศของตนและลูกศิษย์ สิ่งต่างๆ เหล่านี้ที่เกิดขึ้นล้วนมาจากสาเหตุที่คนในสังคมไม่ใส่ใจกับพระธรรมคำสอน ไม่ปฏิบัติตามพระธรรมคำสอนในพระไตรปิฎก

ดังนั้น เมื่อได้ศึกษาพระไตรปิฎกแล้ว สิ่งสำคัญอย่างยิ่ง คือ การนำพระธรรมคำสอนนั้นมาประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ตนเองและแก่สังคม พระพุทธเจ้าได้ตรัสพระธรรมคำสอนไว้มากมายในพระไตรปิฎก ในที่นี้ขอหัวข้อธรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมในด้านต่างๆ ดังนี้

๙.๓.๑ ด้านเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจในแนวทางของพระพุทธศาสนา มุ่งให้มนุษย์ชาติมีความสุขยั่งยืน โดยเน้นให้คนดับทุกข์ได้และสร้างประโยชน์สุขให้เกิดขึ้นทั้งแก่ตนเองและสังคม โดยถือว่าเรื่องปากเรื่องท้องหรือการทำมาหากินในทางสุจริตเป็นหลักประกันชีวิตอย่างหนึ่ง ซึ่งสามารถจะนำความผาสุกมาให้แก่บุคคลผู้ประกอบการ เพราะการทำมาหากินเป็นทางได้มาแห่งปัจจัยต่างๆ ที่จำเป็นต่อชีวิตมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค มนุษย์จะดำรงชีวิตอยู่อย่างผาสุกเพราะมีสิ่งอำนวยความสะดวกดังกล่าว ดังนั้นการทำมาหากินจึงเป็นศิลปะและมีศิลปะในการประกอบการทำมาหากินมากมาย นับตั้งแต่หลักการทำมาหากิน วิธีการ

ทำมาหากิน ไปจนถึงเมื่อได้ทรัพย์มาแล้ว ยังต้องมีศิลปะในการใช้สอยและศิลปะในการรักษาทรัพย์สินอีก ซึ่งนับเป็นเรื่องที่ลึกซึ้งและน่าศึกษามาก

ในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ทรงวางหลักหรือกฎเกณฑ์เป็นแนวปฏิบัติเพื่อให้เกิดสัมมาอาชีวะ คือ หลักการทำมาหากินที่ถูกต้อง สู่จริต โดยนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา ได้กำหนดเป็นหลักธรรมสำหรับพัฒนาเศรษฐกิจ หรือหลักธรรมสำหรับสนับสนุนส่งเสริมหลักเศรษฐกิจ ซึ่งจะได้นำมาเสนอเป็นแนวทางในการศึกษาพิจารณา

๑) แนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยพื้นฐานของมนุษย์

ทุกคนเกิดมาในโลกย่อมปรารถนาความสุขด้วยกันทั้งนั้น ทั้งความสุขทางกายและความสุขทางใจ ความสุขของคนธรรมดาจะเกิดขึ้นได้ อย่างน้อยต้องมีปัจจัยพื้นฐาน ๔ ประการ คือ

(๑) อาหาร เป็นปัจจัยพื้นฐานประการแรก อาหาร คือ สิ่งที่คนหรือสัตว์บริโภคกลืนกินเข้าไปแล้วทำให้หายหิว หรือบรรเทาความหิวลงไปได้ มีความสำคัญอันดับหนึ่งต่อการดำรงชีวิตของสรรพสัตว์ ดังที่พระพุทธองค์ ตรัสไว้ในสามเณรปัญหา ว่า “อะไรเรียกว่าหนึ่ง สิ่งที่เรียกว่าหนึ่ง คือสัตว์ทั้งปวงดำรงอยู่ได้เพราะอาหาร”^{๑๐} เพราะคนหรือสัตว์ที่หิวนั้นในทางพระพุทธศาสนาจัดเป็นผู้ที่มีโรคหาความสุขไม่ได้ ดังมีพุทธพจน์ตรัสรับรองไว้ในคัมภีร์ธรรมบทว่า “ซิพจฺจมา ปรมา โรคา ความหิวเป็นโรคอย่างยิ่ง”^{๑๑} อาหารจึงเป็นปัจจัยพื้นฐานประการแรกที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตในสังคม

(๒) เครื่องนุ่งห่ม คือ วัตถุอาภรณ์สำหรับปกปิดอวัยวะร่างกายให้อบอุ่น ป้องกันเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อนคลานบางชนิดได้ ยังเป็นเครื่องประดับตกแต่งร่างกายให้ดูดี มีวัฒนธรรม และทำให้คนเรารู้สึกว่า ตนเป็นสัตว์มีอารยธรรมสูงรู้จักนุ่งห่มปกปิดอวัยวะสงวนที่ควรปกปิดหรือควรอายอีกด้วย ในทรรศนะทางพระพุทธศาสนา ก็ได้ให้ความสำคัญกับเครื่องนุ่งห่มในฐานะเป็นปัจจัยพื้นฐานของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ อีกทั้งถือว่าการได้ถวายจีวรแก่พระภิกษุสามเณร หรือการบริจาคเสื้อผ้า มีอานิสงส์เหมือนกับการให้วรรณะ

^{๑๐} ชุ.ช. (ไทย) ๒๕/๑/๕.

^{๑๑} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๐๓/๙๕.

คือผิวพรรณหรือชื่อเสียงเกียรติคุณทั้งแก่ผู้รับและผู้ให้ ดังมีพระพุทธพจน์ตรัสรับรองไว้ในคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรคว่า “วตฺถโท โหติ วนฺณโท” ผู้ให้ผ้าชื่อว่าให้วรรณะ”^{๑๒} เครื่องนุ่งห่มจึงเป็นปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับชีวิตมนุษย์

(๓) ที่อยู่อาศัย หมายถึงที่พักอาศัย กิน นอน ขับถ่าย และหรือสืบพันธุ์ ตามธรรมชาติของคนเราให้เป็นไปตามความสะดวกสบายและปลอดภัย โดยสามารถป้องกันลมฝน แดด และสัตว์ร้าย ตลอดจนปรับอุณหภูมิให้สบายในยามพักผ่อน หลับนอน ในทัศนะทางพระพุทธศาสนา ได้ยกย่องการถวายที่อยู่อาศัยแด่พระภิกษุสามเณร เพื่อเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม ประพฤติพรหมจรรย์ ว่าเป็นอัครทาน (การให้สิ่งที่ดีเลิศ) ดังมีพระพุทธพจน์ตรัสรับรองไว้ในเสนาสนขันธกะ โดยพระองค์ได้ตรัสอนุโมทนาแก่นาถบิณฑิกเศรษฐี ซึ่งมีจิตศรัทธาแรงกล้าถวายพื้นที่ที่ขอซื้อจากเชื้อพระวงศ์แห่งพระนครสาวัตถีนามว่า เขต มาสร้างอุทิศถวายเป็นมหาวิหารเชตวัน หรือวัดในพระพุทธศาสนาไว้ว่า

“วิหารคือที่อยู่อาศัยย่อมป้องกันหนาว ร้อน สัตว์ร้าย ุง ยุง ลมเจือละอองน้ำ และฝนได้ วิหารยังป้องกันลมและแดดอันแรงกล้าที่เกิดขึ้นได้ การถวายวิหารแก่สงฆ์เพื่อหลีกเร้นอยู่เพื่อความสุข เพื่อพึงพิจารณาและเพื่อเห็นแจ้งธรรม (เข้าสมาธิ-วิปัสสนา) พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงสรรเสริญว่าเป็นทานอันเลิศ เพราะเหตุนั้น คนผู้ฉลาดเมื่อเล็งเห็นประโยชน์ตน พึงสร้างวิหารอันรื่นรมย์ นิมนต์ให้ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นพหูสูตอยู่ในวิหารนี้เถิด อนึ่ง พึงถวาย ข้าว น้ำ ผ้า และเสนาสนะอันเหมาะสมแก่พวกภิกษุผู้ปฏิบัติทรงด้วยใจที่เลื่อมใส ซึ่งภิกษุเหล่านั้นจะแสดงธรรมอันเป็นเครื่องบรรเทาสรรพทุกข์ให้รู้ทั่วถึงแล้ว จะเป็นพลวปัจจัยให้บรรลุถึงพระนิพพานได้ในที่สุด”^{๑๓} ดังนั้นที่อยู่อาศัยจึงถือว่าเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญของมนุษย์ทุกคน จำต้องมีหรือแสวงหาให้เกิดมีเพื่อความสุขของตน

(๔) ยารักษาโรค ภาษาพระเรียกว่า “คิลานเภสัช” เรียกภาษาชาวบ้านว่ายารักษาโรค ลักษณะของโรค มี ๓ ลักษณะ คือ โรคบางชนิดรักษาหรือไม่รักษาก็หาย โรคบาง

^{๑๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๒/๕๘.

^{๑๓} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๙๕/๙๑-๙๒.

ชนิดรักษาจึงหาย ไม่รักษาไม่หาย โรคบางชนิดรักษาอย่างไร ก็ไม่หาย ตายสถานเดียว ดังนั้น ยารักษาโรค จึงมีความจำเป็นสำหรับผู้เป็นโรคชนิดแรกกับชนิดที่สอง ส่วนโรคชนิดที่สาม รักษาเพื่อต่อชีวิตเอาไว้ให้อยู่ต่อไปได้เพียงชั่วระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ การไม่มีโรคภัยไข้เจ็บมาเบียดเบียนในทัศนะทางพระพุทธศาสนา จึงถือว่าเป็นลาภอันประเสริฐ คือเป็นการได้สิ่งที่ดีหรือเป็นกำไรของชีวิต ดังมีพระพุทธพจน์ตรัสรับรองเอาไว้ในคัมภีร์ธรรมบทว่า “อาโรคฺย-ปรมา ลาภา” ความไม่มีโรค เป็นลาภอันประเสริฐ^{๑๔} ในคัมภีร์พระวินัยปิฎก พระพุทธองค์ยังทรงอนุญาตให้พระภิกษุสามารถฉันทสิ่งที่เป็นเภสัชทั้ง ๕ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ที่ประชาชนผู้ศรัทธานำมาถวายได้ตลอดเวลาทั้งในกาลและยามวิกาลโดยไม่ต้องอาบัติ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงว่า เภสัช หรือยารักษาโรคมีความสำคัญต่อการดำรงชีพของคนเราให้มีความสุข

๒) แนวคิดความสุขของชีวิตมนุษย์

ในพระไตรปิฎก คำสอนที่เกี่ยวกับหลักเศรษฐกิจ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงความสุขอันชอบธรรมที่ชาวบ้านควรมีไว้ ๔ ประการ^{๑๕} คือ

- (๑) อติสุข คือ สุขเกิดแต่การมีทรัพย์
- (๒) โภคสุข คือ สุขเกิดแต่การใช้จ่ายทรัพย์บริโภค
- (๓) อนนสุข คือ สุขเกิดแต่การไม่เป็นหนี้
- (๔) อนวัชสุข คือ สุขเกิดแต่การเป็นผู้ปราศจากโทษในอาชีพ

๓) แนวคิดหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธ

หลักเศรษฐกิจตามแนวพระพุทธศาสนานั้น เป็นเศรษฐกิจมัชฌิมา หรือเศรษฐกิจพอเพียง คือ การได้คุณภาพชีวิตตามทางสายกลาง ที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา และหลักที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “โภชน มนุญญตา” ความรู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร^{๑๖} เพื่อให้มนุษย์รู้จักความพอดีของชีวิต ประกอบอาชีพที่ถูกต้อง ทำให้เกิดความพอดี คำว่า พอดี คือมัชฌิมา

^{๑๔} พุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๒๐๔/๙๖.

^{๑๕} อัง.จตุกก (ไทย) /๒๑/๖๒/๑๐๕-๑๐๖.

^{๑๖} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๖/๑๕๙-๑๖๐.

นั่นเอง นักเศรษฐศาสตร์ อาจจะมีความคิดเห็นขัดแย้งในเรื่องนี้ว่า หากพระพุทธศาสนาสอนให้คนรู้จักพอเพียง เดินทางสายกลาง ก็จะทำให้เศรษฐกิจของชาติไม่เจริญรุดหน้า ไม่เติบโต ซึ่งความจริงเรื่องนี้พระพุทธองค์ ได้ตรัสไว้เพื่อให้มนุษย์ได้เดินทางที่เป็นสัมมาชีพ รู้จักพอ ไม่คดโกงเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง ให้รู้จักดำเนินชีวิตที่มีคุณภาพ เพราะการที่ไม่รู้จักพอเพียง ทำให้ชีวิตขาดความสงบสุขอย่างแท้จริง จะต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อให้ได้มาสิ่งที่ตัวเองต้องการ แม้จะต้องแลกด้วยชีวิต ซึ่งเห็นได้ชัดเจนในสังคมปัจจุบัน

ด้วยเหตุนี้เอง ในทางพระพุทธศาสนาจึงได้เน้นให้พุทธบริษัท ได้มีน้ำใจต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ตามหลักสังคหวัตถุ ๔ ซึ่งเปรียบเสมือนสลักเพลลาที่ไม่ให้ล้อรถหลุด แล้วรถถนนเกิดอุบัติเหตุได้ ถ้าคนในสังคมขาดหลักสังคหวัตถุธรรมก็เหมือนรถล้อหลุด วิ่งต่อไปไม่ได้ ชีวิตคนก็ไปไม่รอด สังคมก็ไปไม่รอด แม้ว่าจะร่ำรวยอย่างไรก็ตาม ซึ่งมนุษย์ในสังคมต้องมีหลักธรรมสังคหวัตถุ ๔ ประการ^{๑๗} คือ

(๑) ทาน คือ การให้ หมายถึงการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปันช่วยเหลือ สงเคราะห์ด้วยปัจจัย ๔ หรือทรัพย์สินของ ตลอดจนการให้ความรู้ความเข้าใจและศิลปะวิทยา

(๒) ปิยวาจา คือ พูดน่ารัก หมายถึงกล่าวคำสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง ชี้แจงแนะนำ สิ่งที่เป็นประโยชน์มีเหตุผล เป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงามถูกต้อง หรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจให้กำลังใจซึ่งกันและกัน รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจ สมนามาคคีไว้ ทำให้เกิดไมตรีจิต รักใคร่นับถือและเกื้อกูลต่อกัน ไม่ว่าอยู่ต่อหน้าหรือลับหลัง

(๓) อัตถจริยา คือ ประพฤติตนเป็นประโยชน์ หมายถึงทำประโยชน์แก่คนอื่น ช่วยเหลือด้วยแรงกาย และชวนช่วยช่วยเหลือกิจการงานต่างๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วยกันแก้ไขปัญหาและช่วยกันปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรมให้เกิดความเจริญ

(๔) สมนัตตตา คือ ประพฤติตนเสมอต้นเสมอปลาย หมายถึงเอาตัวเข้าสमानปรับตัวให้เข้ากับคนอื่นได้ ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอต่อคนทั้งหลาย ไม่เอารัดเอาเปรียบ ร่วมสุขร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกันในสังคม

^{๑๗} อภ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๑, ๒๕๖/๓๗๓.

๙.๓.๒ ด้านการเมืองการปกครอง

พระพุทธองค์ได้ตรัสหลักการปกครอง คืออธิปไตย ไว้ ๓ ประการด้วยกัน คือ อตฺตาทิปไตย โลกาทิปไตย และธัมมาธิปไตย ซึ่งการวางหลักการปกครองนี้เอาไว้ เพื่อให้ยึดเป็นหลักในการปกครองตนเองและสังคม อันก่อให้เกิดประโยชน์สุข

หลักอธิปไตย ๓ ประการ^{๑๘} ดังกล่าว คือ

๑) อตฺตาทิปไตย มีตนเป็นใหญ่ หมายถึงตนเองต้องมีความเป็นใหญ่ในตนเอง มีสติมีความเพียรพยายาม ในการละอกุศล บำเพ็ญกุศล ละธรรมที่เป็นโทษ บำเพ็ญธรรมที่เป็นประโยชน์ บริหารตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสทั้งหลาย

๒) โลกาทิปไตย มีโลกเป็นใหญ่ หมายถึงโลกสันนิวาสนที่หมู่มสัตว์น้อยใหญ่ อาศัยอยู่ หรือบุคคลอื่นที่มีใช้เรา ทำโลกหรือคนอื่นให้เป็นอธิปไตย ส่วนตัวเราเองละอกุศล บำเพ็ญกุศล ละธรรมที่เป็นโทษ บำเพ็ญธรรมที่เป็นประโยชน์ บริหารตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสทั้งหลาย

๓) ธัมมาธิปไตย มีธรรมเป็นใหญ่ หมายถึงการให้ความเคารพในธรรม ถือธรรมเป็นใหญ่ในการบริหารตนเพื่อให้มีความเพียรที่ถูกต้อง ในการละอกุศล บำเพ็ญกุศล ละธรรมที่เป็นโทษ บำเพ็ญธรรมที่เป็นประโยชน์ บริหารตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสทั้งหลาย

ในจกักรัตติสูตร^{๑๙} ที่มณิกาย ปาฎิกวรรค พระพุทธองค์ทรงแสดงถึงผู้ปกครองที่เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ต้องมีวัตร ๑๒ ข้อ คือ

๑) ธรรมาธิปไตย เคารพธรรม มีความยุติธรรมเป็นหลัก

๒) รักษาคุ้มครองป้องกันอันชอบด้วยธรรมแก่คนภายใน คือ พระราชวงศ์ให้อยู่เย็นเป็นสุขอยู่ในศีลธรรม มีการศึกษาดี เป็นต้น

๓) บำรุงกองทัพดี ที่เรียกว่าพลนิกาย

^{๑๘} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๐/๒๐๑-๒๐๒.

^{๑๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๐-๑๑๐/๕๙-๘๒.

- ๔) ปฏิบัติต่อประเทศในเครือราชบรรณาการหรือจักรภพดี มีไมตรีจิต
- ๕) สงเคราะห์ข้าราชการพลเรือนดี
- ๖) ปฏิบัติต่อนักปราชญ์ พระสงฆ์ ครูอาจารย์ นักวิชาการและศิลปินต่าง ๆ ด้วยการจัดหาทุนและอุปกรณ์ให้ เป็นต้น
- ๗) บำรุงสุข บำบัดทุกข์แก่ชาวชนบทและชาวเมือง
- ๘) บำรุงพระสงฆ์ และบรรพชิตอื่น ๆ ที่ทรงศีลธรรม
- ๙) อนุรักษ์สัตว์ป่าที่ควรสงวนในราชอาณาจักร
- ๑๐) ไม่ประพฤติผิดธรรม แก้อะไรของตัวเองดี
- ๑๑) ปันทรัพย์เฉลี่ยให้แก่ผู้ยากไร้ มิให้ขัดสนในแคว้นแคว้น
- ๑๒) สมณพราหมณ์ปรุจณา ปรีกษาสอบถามสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ไม่ประมาทมัวเมา ฟังความคิดเห็นของบัณฑิต ผู้เชี่ยวชาญก่อนการบริหารรัฐกิจ

ในขณะเดียวกัน พระพุทธองค์ทรงเน้นไปที่การปฏิบัติชอบ ถ้าคนในสังคมปฏิบัติธรรม ความสมบูรณ์จะเกิดตามมา เริ่มตั้งแต่ผู้นำ จนถึงประชาชนในรัฐ จะเห็นได้จากที่พระองค์ที่ตรัสไว้ในพระไตรปิฎก^{๒๐} ความว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด พระราชา (ผู้นำรัฐ) เป็นผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรม สมัยนั้น แม้พวกข้าราชการก็เป็นผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรม พราหมณ์และคหบดี ก็เป็นผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรม แม้ชาวนิคมนและชาวชนบทก็เป็นผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อชาวนิคมนและชาวชนบทเป็นผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ย่อมหมุนเวียนไม่สม่ำเสมอ (ผิดปกติ) หมูดาวนักษัตร กลางคืน กลางวัน เดือนฤดู และปีก็หมุนเวียนผิดปกติ เมื่อสิ่งเหล่านี้ผิดปกติ ลมก็พัดไปผิดทาง เทวดาก็กริ้วโกรธ เมื่อเทวดาโกรธ ฝนฟ้าก็ไม่ตกต้องตามฤดูกาล เมื่อฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล ข้าวกล้าทั้งหลายก็สุกไม่เสมอกัน (ให้ผลไม่สมบูรณ์) มนุษย์บริโภคข้าวที่สุกไม่เสมอกัน จึงเป็นผู้มีอายุสั้น มีผิวพรรณเศร้าหมอง มีกำลังน้อย และมีโรคมาก

“ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด พระราชา (ผู้นำรัฐ) เป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม สมัยนั้น แม้พวกข้าราชการก็เป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม พราหมณ์และคหบดี ก็เป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม แม้ชาวนิคมนและชาวชนบทก็เป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อชาวนิคมนและชาวชนบทเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม ดวงจันทร์และ

^{๒๐} อัง.จตุกก. ๒๑/๗๐/๑๑๔-๑๑๖.

ดวงอาทิตย์ย่อมหมุนเวียนสม่ำเสมอ หมู่นักฆัตถ์ กลางคืน กลางวัน เดือน ถู และปีก็
หมุนเวียนปกติ เมื่อสิ่งเหล่านี้ปกติ ลมก็พัดไปถูกต้องทาง เทวาก็ไม่กริ้วโกรธ เมื่อเทวดาไม่
กริ้วโกรธ ฝนฟ้าก็ตกต้องตามฤดูกาล เมื่อฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล ข้าวกล้าทั้งหลายก็สุกเสมอกัน
(ให้ผลสมบูรณ์) มนุษย์บริโภคข้าวที่สุกเสมอกัน จึงเป็นผู้มีอายุยาว มีผิวพรรณดี มีกำลังมาก
และมีโรคน้อย”

เมื่อฝูงโคข้ามน้ำ จำฝูงไปคด โคทั้งปวงก็ไปคดด้วย ฉนได เมื่อผู้นำคด ผู้ตามก็คด
ด้วยฉนนัน ผู้ใดได้รับสมมติว่าประเสริฐที่สุด หากไม่ประพฤติธรรม จะป่วยกล่าวไปยถึงคน
นอกนี้ รัฐทั้งปวงย่อมอยู่เป็นทุกข์ เนื่องด้วยผู้นำเป็นผู้ไม่มีธรรม

ดังนั้น หลักการเมืองและการปกครองตามหลักพระพุทธศาสนา รัฐจะต้องเป็นผู้ให้
สวัสดิการแก่ประชาชนภายในรัฐอย่างเสมอภาค ต้องทำให้คน ๓ กลุ่ม^{๒๑} มีความอยู่ดีกินดี คือ

- ๑) ชาวนบพที่มีความสมบูรณ์ในอาชีพของตน
- ๒) พ่อค้ามีทุนพอที่จะประกอบกิจการค้าและอุตสาหกรรม
- ๓) ข้าราชการมีเงินเดือนและสวัสดิการพอแก่การดำรงชีพจนไม่ต้องรบกวนราษฎร
และเก็บภาษีได้เต็มที่

เมื่อรัฐได้ให้สวัสดิการแล้วสิ่งที่พึงคำนึงถึง คือ ความยุติธรรม ซื่อสัตย์สุจริต ยึดธรรม
เป็นหลักในการปกครองประเทศ อำนวยความสะดวกด้านบริโภค อุปโภคแก่คนในรัฐอย่าง
เสมอภาค ผู้นำรัฐเองก็เป็นผู้มีธรรม ประพฤติตามธรรม ข้าราชการก็ประพฤติธรรม ไม่คอร์รัปชัน
จนทำให้ประเทศล่มสลาย ตกเป็นทาสทางเศรษฐกิจและสังคม

สรุปท้ายบท

ในฐานะที่เป็นชาวพุทธการศึกษาพระไตรปิฎก นับเป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะการ
ที่ได้ศึกษาหลักธรรมคำสอนที่ได้สืบทอดมาเป็นเวลา ๒,๕๐๐ กว่าปี ทำให้ทราบความเป็นมา
ของพระพุทธศาสนา ทราบหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ และความพยายามของ
พระมหาเถระในอดีต ที่ต้องการรักษาไว้ซึ่งพระพุทธพจน์ให้นานที่สุด เพื่อให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษา
คำสอนของพระพุทธองค์ที่ตรัสไว้ และได้ปฏิบัติตาม อันก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในชีวิต สังคม

^{๒๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๘/๑๓๑.

ในยุคปัจจุบันมีปัญหามากมาย เช่น ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ปัญหาด้านการเมืองการปกครอง เป็นต้น ปัญหาในสังคมที่เห็นชัดทั้งสองด้านที่ยกตัวอย่างเป็นปัญหาใหญ่ที่คนในโลกกำลังประสบอยู่ การศึกษาให้มีความรู้ในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ แล้วนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน นับเป็นสิ่งจำเป็น แต่คนส่วนใหญ่ในโลกนี้ไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา จึงทำให้การที่จะนำหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาไปแก้ปัญหาในสังคม จึงมีน้อยมาก ปัญหาในสังคมจึงมีมากเหมือนเดิม แต่หากคนในโลกส่วนใหญ่ได้นับถือพระพุทธศาสนา และได้ปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแล้วนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เชื่อได้ว่าปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันคงจะลดลงอย่างแน่นอน

ประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศไทยนับถือพระพุทธศาสนา แต่ทำไมจึงมีปัญหามากมาย ทั้งในด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมืองการปกครอง และด้านอื่นๆ ในเมื่อคนไทยนับถือพระพุทธศาสนา น่าจะแก้ปัญหาในสังคมไทยได้ ความจริงน่าจะเป็นเช่นนั้น แต่เป็นเพราะคนไทยส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาแต่ในทะเบียนบ้าน ไม่ได้ศึกษาหลักธรรมคำสอนและปฏิบัติตามอย่างจริงจัง จึงทำให้ไม่สามารถแก้ปัญหาในสังคมได้ ตัวอย่างเช่น ปัญหาเศรษฐกิจ ด้านข้าวสารแพง น้ำมันแพง ค่าแรงถูก หากมีคนถามว่า พระพุทธศาสนาจะแก้ปัญหาได้อย่างไร คำถามนี้มีคำตอบ หากคนที่นับถือพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง เพราะปัญหานี้ในสมัยอดีตก็เกิดมีมาแล้ว ในปัจจุบันก็มี และในอนาคตก็คงยังมีอีกต่อไป ถ้าเข้าใจคำสอนที่ว่า ตถตา คือ มันเป็นเช่นนั้นเอง จิตใจของคนเราก็จะมีความสุข ส่วนการแก้ปัญหา ก็ให้หลักประหยัด ใช้ชีวิตแบบมัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลาง ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ตรัสไว้ว่า ให้ใช้ชีวิต “แบบเศรษฐกิจพอเพียง” แต่เป็นคนส่วนใหญ่ไม่ได้ปฏิบัติตามคำสอน ยังดำเนินชีวิตแบบฟุ่มเฟือย เอารัดเอาเปรียบ สรุปลือ “เห็นแก่ตัว” เศรษฐกิจในสังคมไทยจึงมีปัญหาแก้ไม่ได้ ส่วนปัญหาด้านการเมืองการปกครอง ที่ประท้วงกันอยู่ทุกวันไม่รู้จักหยุด เป็นเพราะการถือพวกใครพวกมันอยากมีอำนาจ เห็นแก่ตัว เห็นแก่พวกของตัวเอง ไม่ยอมประนีประนอม จึงก่อให้เกิดปัญหา หากมีความคิดเห็นประโยชน์แก่ประเทศชาติ บริหารประเทศแบบใช้หลักธรรมาภิบาล ปกครองแบบธรรมาธิโดย เชื่อว่าประเทศไทยคงเป็นอยู่อย่างสันติสุขอย่างแน่นอน

คำถามท้ายบท

๑. เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาของพระสูตรตันตปิฎก ซึ่งจำแนกเป็นนิกาย ขอให้อธิบายความหมายแต่ละนิกายมาพอเข้าใจ
๒. เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาของพระอภิธรรมปิฎก ขอให้อธิบายความหมายในคัมภีร์ดังต่อไปนี้มาโดยย่อ
 - ๑) วิภังค์
 - ๒) กถาวัตถุ
 - ๓) ยมก
๓. การรักษาสีบทอดพระไตรปิฎก ทั้ง ๒ วิธี มีประโยชน์อย่างไรต่อการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา จงอธิบายมาพอเข้าใจ
๔. การพัฒนาสังคมในด้านต่อไปนี้ สามารถใช้หลักธรรมใดได้บ้าง จงอธิบายมาพอเข้าใจ คือ
 - ๑) ด้านเศรษฐกิจ
 - ๒) ด้านการเมืองการปกครอง
 - ๓) ด้านการแก้ปัญหาอาชญาเสพติด

เอกสารอ้างอิงประจำบท

แก้ว ชิดตะขบ. **พุทธธรรมเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. ๒๕๕๐.

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๒๙.

ธรรมรักษา. **พระไตรปิฎกฉบับชาวบ้าน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สติ. ๒๕๔๐.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **เก็บเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๒.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์สมโภชน์ **พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๕.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกประวัติและความสำคัญ**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์สมโภชน์ พระไตรปิฎกและอรรถกถาฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๓.

เสริญพงษ์ วรรณปก. **คำบรรยายพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ๒๕๔๓.

ภาคผนวก :
ประมวลรายวิชา (Course Syllabus)

๑. หลักสูตร	พุทธศาสตรบัณฑิต
๒. หมวดวิชา	แกนพระพุทธศาสนา
๓. รหัสวิชา	๐๐๐ ๑๔๗ หน่วยกิต ๒ (๒-๐-๔)
๔. ชื่อวิชา	พระไตรปิฎกศึกษา (Tipitaka Studies)

๕. คำอธิบายรายวิชา

ศึกษากำเนิด ความเป็นมา และพัฒนาการของคัมภีร์พระไตรปิฎก การจำแนกโครงสร้าง และเนื้อหาสาระพระไตรปิฎก คำอธิบายโดยย่อของพระอรหันตศาสดา การรักษาสืบทอดโดยมุขปาฐะ และลายลักษณ์อักษร ลำดับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ความเป็นมาของพระไตรปิฎกในประเทศไทยและประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษาพระไตรปิฎก

๖. วัตถุประสงค์รายวิชา

เพื่อให้ผู้ศึกษาเนื้อหาและร่วมกิจกรรมการเรียนการสอนในรายวิชานี้ สามารถ

- ๖.๑ รู้กำเนิด ความเป็นมาและพัฒนาการของคัมภีร์พระไตรปิฎกได้
- ๖.๒ มีความเข้าใจการจำแนกโครงสร้างและเนื้อหาสาระในพระไตรปิฎกได้
- ๖.๓ ตระหนักถึงคุณค่าในการสืบทอดพระไตรปิฎกและคัมภีร์ที่เกี่ยวข้อง
- ๖.๔ ตีความเนื้อหาสาระพระไตรปิฎกได้
- ๖.๕ นำหลักธรรมในพระไตรปิฎกไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

๗. ขอบข่ายรายวิชา

- ๗.๑ กำเนิด ความเป็นมา และพัฒนาการของคัมภีร์พระไตรปิฎก
- ๗.๒ การจำแนกโครงสร้างและเนื้อหาสาระพระไตรปิฎก
- ๗.๓ คำอธิบายพระไตรปิฎกโดยย่อของพระอรรถกถาจารย์
- ๗.๔ การรักษาสืบทอดพระไตรปิฎก
- ๗.๕ ลำดับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา
- ๗.๖ ความเป็นมาของพระไตรปิฎกในประเทศไทย
- ๗.๗ พระไตรปิฎกนานาชาติ
- ๗.๘ พระไตรปิฎกกับศาสตร์สมัยใหม่
- ๗.๙ ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษาพระไตรปิฎก

๘. กิจกรรมการเรียนรู้การสอน

การบรรยาย การอภิปราย การศึกษาค้นคว้ารายบุคคลหรือกลุ่ม นำเสนอหน้าชั้น
การใช้สื่อประกอบการสอน

๙. สื่อการศึกษา

เอกสารประกอบคำบรรยาย หนังสืออ่านประกอบ สไลด์ประกอบการบรรยาย
สื่อมัลติมีเดีย

๑๐. การประเมินผล

จิตพิสัย (ความตั้งใจ ร่วมมือ มารยาท มนุษยสัมพันธ์ ซื่อสัตย์ รับผิดชอบ)	๑๐ คะแนน
พุทธิพิสัย (ความรู้ ความเข้าใจ การประยุกต์ใช้ เอกสาร รายงาน สอบกลางภาค)	๒๐ คะแนน
ทักษะพิสัย (ความพร้อม ความเชี่ยวชาญในการนำเสนอหรือแสดงออกในวิชาการ)	๑๐ คะแนน
สอบปลายภาค	๖๐ คะแนน
รวม	๑๐๐ คะแนน

๑๑. เกณฑ์การประเมินผลและระดับคะแนน

เกณฑ์คะแนน	ความหมาย	ระดับ	ค่าระดับ
๙๐ - ๑๐๐	ดีเยี่ยม	A	๔.๐
๘๕-๘๙	ดีมาก	B+	๓.๕
๘๐-๘๔	ดี	B	๓.๐
๗๕-๗๙	ค่อนข้างดี	C+	๒.๕
๗๐-๗๔	พอใช้	C	๒.๐
๖๕-๖๙	ค่อนข้างพอใช้	D+	๑.๕
๖๐-๖๔	อ่อน	D	๑.๐
ต่ำกว่า ๖๐	ตก	F	๐

๑๒. เอกสารอ่านประกอบ และแหล่งเรียนรู้

๑๒.๑ เอกสารประกอบการสอนรายวิชา ๐๐๐ ๑๔๗

๑๒.๒ คัมภีร์พระไตรปิฎกและหนังสือที่เกี่ยวข้อง วารสาร รายงาน เกี่ยวกับองค์กร สมาคม
มูลนิธิทางพระพุทธศาสนาไทย/อังกฤษ

๑๒.๓ พระไตรปิฎกฉบับประชาชน สุชีพ ปุญญานุภาพ

๑๒.๔ คำบรรยายพระไตรปิฎก เสถียรพงษ์ วรรณปก

๑๒.๕ พระไตรปิฎกฉบับแก่นธรรม ม.มหาจุฬาฯ.

๑๒.๖ นำเที่ยวพระไตรปิฎก สมเด็จพระวันรัต.

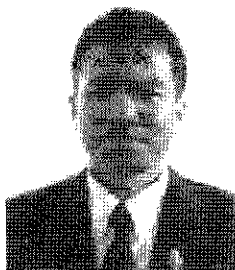
๑๓. แผนการสอน

สัปดาห์ที่	เนื้อหา	กิจกรรม
๑ - ๒	บทที่ ๑ กำเนิด ความเป็นมา และพัฒนาการของคัมภีร์พระไตรปิฎก - ความนำ - กำเนิดและความเป็นมาของพระไตรปิฎก - พัฒนาการของพระไตรปิฎก	- แนะนำรายวิชา และแผนการสอน - แบบทดสอบก่อนเรียน - การบรรยายประกอบสื่อ - ถามตอบ - แบบทดสอบหลังเรียน
๓ - ๔	บทที่ ๒ การจำแนกโครงสร้างและเนื้อหาสาระพระไตรปิฎก - ความนำ - โครงสร้างพระไตรปิฎก - โครงสร้างและเนื้อหาพระวินัยปิฎก - โครงสร้างและเนื้อหาพระสุตตันตปิฎก - โครงสร้างและเนื้อหาพระอภิธรรมปิฎก	- การบรรยายประกอบสื่อ - ถามตอบ - คำถามท้ายบท
๕	บทที่ ๓ คำอธิบายพระไตรปิฎกโดยย่อของพระอรรรถกถาจารย์ - ความนำ - คำอธิบายพระวินัยปิฎก - คำอธิบายพระสุตตันตปิฎก - คำอธิบายพระอภิธรรมปิฎก	- การบรรยายประกอบสื่อ - ถามตอบ - คำถามท้ายบท
๖ - ๗	บทที่ ๔ การรักษาสืบทอดพระไตรปิฎก - ความนำ - ระบบการรักษาสืบทอดโดยมุขปาฐะ - ระบบการรักษาสืบทอดโดยลายลักษณ์อักษร	- การบรรยายประกอบสื่อ - ถามตอบ - คำถามท้ายบท

สัปดาห์ที่	เนื้อหา	กิจกรรม
๘	บทที่ ๕ ลำดับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา - ความนำ - คัมภีร์พระไตรปิฎก	- การบรรยายประกอบสื่อ - ถามตอบ - คำถามท้ายบท
๙	สอบระหว่างภาค	นิสิตสอบระหว่างภาค
๑๐ - ๑๑	บทที่ ๖ ความเป็นมาของพระไตรปิฎกในประเทศไทย - ความนำ - สมัยที่ ๑ พระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๐๒๐ - สมัยที่ ๒ รัชกาลที่ ๑ พ.ศ. ๒๓๓๑ - สมัยที่ ๓ สมัยรัชกาลที่ ๒ - สมัยที่ ๔ สมัยรัชกาลที่ ๓ - สมัยที่ ๕ สมัยรัชกาลที่ ๔ - สมัยที่ ๖ รัชกาลที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๓๑ - ๒๔๓๖ - สมัยที่ ๗ รัชกาลที่ ๗ พ.ศ. ๒๔๖๘ - ๒๔๗๓ - สมัยที่ ๘ รัชกาลที่ ๙ พ.ศ. ๒๕๓๐ - ๒๕๓๔	- การบรรยายประกอบสื่อ - ถามตอบ - คำถามท้ายบท
๑๒	บทที่ ๗ พระไตรปิฎกนานาชาติ - ความนำ - กลุ่มจารีกอักษรตะวันออก - พระไตรปิฎกสันสกฤต - พระไตรปิฎกศรีลังกา - พระไตรปิฎกจีน - พระไตรปิฎกญี่ปุ่น - พระไตรปิฎกทิเบต	- การบรรยายประกอบสื่อ - ถามตอบ - คำถามท้ายบท

ลำดับที่	เนื้อหา	กิจกรรม
	- พระไตรปิฎกเกาหลี - พระไตรปิฎกกัมพูชา และมอญ - พระไตรปิฎกเนปาล - กลุ่มจารึกด้วยอักษรตะวันตก - พระไตรปิฎกฉบับสมาคมบาลีปกรณ์ - พระไตรปิฎกสากล “มหาสังคายนาสากลนานาชาติ พ.ศ. ๒๕๐๐”	
๑๓ - ๑๔	บทที่ ๘ พระไตรปิฎกกับศาสตร์สมัยใหม่ - ความนำ - พระไตรปิฎกกับมนุษยศาสตร์ - พระไตรปิฎกกับวิทยาศาสตร์ - พระไตรปิฎกกับสังคมศาสตร์	- การบรรยายประกอบสื่อ - ถามตอบ - คำถามท้ายบท
๑๕	บทที่ ๙ ประโยชน์ที่เรียนจากการศึกษาพระไตรปิฎก - ความนำ - ประโยชน์ตน - ประโยชน์สังคม	- การบรรยายประกอบสื่อ - ถามตอบ - คำถามท้ายบท
๑๖	สอบปลายภาค	นิสิตสอบปลายภาค

คณะกรรมการผู้พัฒนาเนื้อหารายวิชา “พระไตรปิฎกศึกษา”

นายณัฐพล ลีกลิงห์แก้ว

ป.ธ.๕, น.ธ.เอก, คณ.บ.(การศึกษา), ศษ.ม.(การสอนสังคมศึกษา)

มจร วิทยาเขตเชียงใหม่ โทร. ๐๘๙-๕๕๙-๐๘๙๑

E-mail : Natthapol_luks@hotmail.com

บทที่ ๑ กำเนิด ความเป็นมา และพัฒนาการของคัมภีร์พระไตรปิฎก

นายไพรินทร์ ฒ วันนา

ป.ธ.๔, น.ธ.เอก, พธ.บ.(ศาสนา)

มจร วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน โทร. ๐๘๙-๙๕๒-๘๒๔๐

บทที่ ๑ กำเนิด ความเป็นมา และพัฒนาการของคัมภีร์พระไตรปิฎก

นายเกรียงศักดิ์ ฟองคำ

ป.ธ.๗, พธ.บ.(ศาสนา), M.A.(Philosophy)

มจร วิทยาเขตแพร่ โทร. ๐๘๖-๗๒๘-๓๓๗๖

บทที่ ๔ การรักษาสืบทอดพระไตรปิฎก

นายอานนท์ เมธีวรจักร

ป.ธ.๖, น.ธ.เอก, พธ.บ.(ปรัชญา),

ศษ.บ.(มัธยมศึกษา-สังคมศึกษา), กศ.ม.(บริหารการศึกษา)

มจร วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ โทร. ๐๘๙-๘๓๙-๗๗๑๓

E-mail: Anond_@hotmail.com

บทที่ ๒ การจำแนกโครงสร้างและเนื้อหาสาระพระไตรปิฎก

พระมหาศิริวัฒน์ สิริวัฒน, ดร.

ป.ธ.๓,น.ธ.เอก,พธ.บ.(การสอนสังคม),MBA.,Ph.D.(Pali)

มจร วิทยาเขตอุบลราชธานี โทร. ๐๘๖-๘๗๒-๕๒๕๐

E-mail: Siri_dee@hotmail.com

บทที่ ๓ คำอธิบายพระไตรปิฎกโดยย่อของพระอรรถกอาจารย์

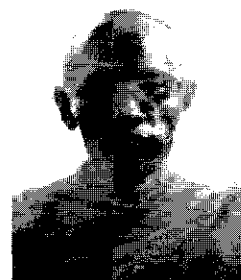
ดร.ใจ บุญชัยมิ่ง

ป.ธ.๔,น.ธ.เอก,พธ.บ.(บริหารการศึกษา),

M.A.(Buddhist studies),Ph.D.(Social science)

มจร วิทยาเขตพะเยา โทร. ๐๘๓-๒๐๓-๙๔๕๑

บทที่ ๓ คำอธิบายพระไตรปิฎกโดยย่อของพระอรรถกอาจารย์

พระครูสิริปริยัตยานกิจ (บุญมี บุญปก)

ป.ธ.๕,น.ธ.เอก,พธ.บ.(การสอนสังคมศึกษา),กศ.ม.(การบริหารการศึกษา)

มจร วิทยาเขตนครราชสีมา โทร. ๐๘๑-๑๐๖๒-๗๘๘๙

E-mail: Bmc2246@chaiyo.com

บทที่ ๕ ลำดับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

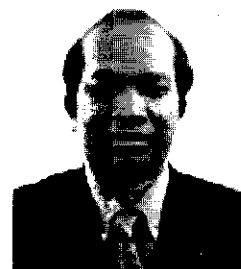
พระมหาวิคิด ธีรวโส

ป.ธ.๙,ปว.ค.,พธ.บ.(สังคมวิทยา),M.A.(Public Administration)

มจร วิทยาเขตสุรินทร์ โทร. ๐๔๔-๕๑๑-๕๘๙,๐๘๙-๘๔๔-๕๖๕๕

E-mail: Yawdee2007@hotmail.com

บทที่ ๕ ลำดับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

นายช่วงวิทย์ สิงห์มอ

น.ธ.เอก,พธ.บ.(การสอนสังคมศึกษา),ค.ม.(การบริหารการศึกษา)

มจร วิทยาเขตหนองคาย โทร. ๐๘๖-๒๒๖-๗๕๒๑

บทที่ ๖ ความเป็นมาของพระไตรปิฎกในประเทศไทย

พระครูวรเขตคณารักษ์ (ชำนานญ บุญทอง)

ป.ธ.๔,น.ธ.เอก,ปว.ค.,พธ.บ.(สังคมวิทยา),M.A.(Buddhist Studies)

มจร วิทยาเขตนครศรีธรรมราช โทร. ๐๘๙-๒๙๐-๒๔๔๗

E-mail : Watthatnoi@watthatnoi.com

บทที่ ๙ ประโยชน์จากการศึกษาพระไตรปิฎก